

Yeni İslâm Tarihi ve Türkler: I

İslâmi Türk Tarihine Giriş

Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı

Türk Milleti; İslâm Dinini kabul eden diğer birçok milletlerin aksine; Müslüman olduktan sonra İslâm'ın ***"Ümmet Ummanı"***nda erimemiş, kendi ***"İslâmi şahsiyetini"*** bütün Müslüman milletlere kabul ettirmiş, ***"İslâm Dünyası"*** ve ***"Muhammed Ümmeti"***nin lideri olmuştur.

Asıl bundan sonradır ki, ***Müslüman Türkler;*** uçsuz bucaksız bu ***"Zaman Denizi"***nde yüzen o, muhteşem ***"Ümmet Gemisi"***nin kaptanı olmuşlar ve bu gemiyi o; sonsuz ***"Zaman Denizi"***nde, hem de büyük bir ehliyetle, yaklaşık VIII asır yüzdürerek sahil-i selâmete, yani bugünlere kadar getirmişlerdir.

Bu bakımdan ***Müslüman Türk***'ün mübarek kanını mürekkeb olarak kullanmadan bir ***"İslâm Tarihi"*** yazmak mümkün değildir.

yedi kubbe

ISBN: 975-98634-5-6

9 789759 863456

Yeni İslâm Tarihi ve Türkler: I

Prof.Dr.Zekeriya Kitapçı

yedi kubbe

Yeni İslâm Tarihi ve Türkler: I

İslâmi Türk Tarihine Giriş

Prof. Dr. Zekeriya Kitapçı

yedi kubbe

YEDİKUBBE YAYINLARI: 13
Türk İslâm Tarihi Külliyâtı: 1
••
Yeni İslâm Tarihi ve Türkler: I
••
1. Baskı : Temmuz, 2005
••
ISBN: 975 - 98634 - 5 - 6
••
İlmi Yazışma Adresi:
Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI
K. Karabekir Cad. Hoca Hasan Sk. No: 15/407
Tel: 0.332. 350 82 96 • Meram / KONYA
••
www.zekeriyakitapci.com
zekeriyakitapci@zekeriyakitapci.com
••
İsteme Adresi:
Rıfat KARAKOL
Şerafettin Caddesi Öz İşhanı A Blok Kat: 2 • KONYA
Tel: 0.332. 353 00 50 - 350 82 96 Fax: 0.332. 353 80 43
••

Dizgi
DİZGİ EVİ
Tel: 0.332. 351 66 41
•
Kapak Tasarım
GRAFİT-O
•
Pre-Press - Baskı - Cilt
SEBAT OFSET MATBAACILIK
Tel: 0.332. 342 01 53 Fax: 0.332. 342 37 80
www.sebat.com sebat@sebat.com

Türk İslâm Tarihi Külliyâtı: 1

YENİ İSLÂM TARİHİ ve TÜRKLER: I

İslâmi Türk Tarihine Giriş

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI
Ph. D. Karaçi Ün. Pakistan
Assot. Prof. Jos. Ün. Nijerya

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI, İsparta'nın **Yalvaç** kazasında doğdu. (1937) Orta ve Yüksek tahsilini Türkiye'de tamamladı. Bu arada **Karaçi Üniversitesinden** temin ettiği bir bursla **Pakistan'a** gitti ve Edebiyat Fakültesinde **"Doktora"** çalışmalarına başladı. Çeşitli yönleri ile ***"el-Câhız'ın EserleriAbbasiler Devrinde Türkler"*** konusundaki tez çalışmaları ile **"Doktora Ph. D."** payesini kazandı. (1968). **Prof. Kitapçı,** Pakistan'da bulunduğu yıllarda ***"Pakistan Radyosu Türkçe Program Servisi - Karaçi"***'de uzman olarak çalıştı.

Türkiye'ye döndükten sonra **Devlet Planlama Teşkilatına** girdi (1971). Sosyal Planlama Dairesi; ***Uluslar Arası Çok Yönlü Teknik İşbirliği*** şubesinde **(RCD. CENTO) "Uzman"** olarak çalıştı. Türkiye İran ve Pakistan arasında kurulan **Kalkınma için Bölgesel İşbirliği** (RCD) çerçevesinde bir çok önemli kültürel program toplantılarına katıldı. Daha sonra **Atatürk Üniversitesinde** (Erzurum) açılan ve şimdiki adıyla **"İlahiyat Fakültesi"**nde görev aldı. Prof. Kitapçı, burada ***"Emevîler Devrinde Maveraü'n-Nehr'de İslâmiyet"*** konusundaki ilmi tez çalışmaları ile **"İslâm Tarihi Doçenti"** oldu. (Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1976).

Prof. Kitapçı, 1978 yılında **Jos Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin** teklifini kabul ederek **Nijerya'ya** gitti. Orada beş sene kaldı. Fakültenin **Dini Eğitimler Bölümünde;** ***İngilizce*** olarak ***Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi ve Medeniyeti*** derslerini okuttu. Ayrıca **Dini Eğitimler Bölümü Başkanlığı ve Dekan Vekilliği** gibi idarî görevlerde bulundu.

Ekim 1982'de Türkiye'ye dönen **Prof. Kitapçı: Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi** (Elazığ)'da görev aldı. Burada **Tarih Bölümü Başkanlığı** yanı sıra, birçok akademik, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulundu. **Prof. Kitapçı,** 1987 yılında ***"Tarih Profesörü"*** olarak **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi** (Konya)'ya tayin oldu. Prof. Kitapçı burada da **Dekan Yardımcılığı Bölümü Başkanlığını** yapmış, ayrıca ilmi araştırma ve yayınları yanı sıra kültürel faaliyetlerine de devam etmiştir.

Prof. Kitapçı, Millî ve Milletlerarası birçok kongrelere katılmış, ilmî tebliğler sunmuştur. ***İngilizce*** ve ***Arapçayı*** çok iyi bilen **Prof. Kitapçı**'nın bu dillerde yayınlanmış kitap ve araştırmaları vardır. Ayrıca. ***Farsça*** ve ***Urduca***'yı da bilmektedir. Prof. Kitapçı 2004 yılında emekli olmuştur. İlmi araştırma ve çalışmalarına bütün gücüyle devam etmektedir. Kitapçının şimdiye kadar yazmış olduğu bütün kitaplar **"YEDİ KUBBE YAYINLARI"** vasıtasıyla basılmış ve Türk okuyucusuna sunulmuştur. Bu eserler kendi kültür tarihimizin yapı taşlarını oluşturmaktadır:

YEDİ KUBBE YAYINLARI

İFÂDE-İ MERÂM

Hemen şunu ifade edelim ki; **Hz. Peygamber**'in, bütün mekanlar, bütün zamanlar, bütün insanlara ***"Hak Peygamber"*** ve ***"Son Peygamber"*** olarak gönderilmesi, insanlık tarihinin şahit olduğu en büyük olaydır ve bu olaydan daha büyük, daha önemli ve daha kudsî bir olayda yoktur. Bizim bu hükmümüz Ondan önce, yani ilk peygamber *Hz. Adem*'den başlayarak kıyamete kadar cereyan etmiş ve edecek olan en dehşet verici en büyük sosyal ve siyâsî olaylar içinde geçerlidir. Bir olayın sosyal, dini siyasi ve kültürel manada muhtevası ne olursa olsun hiçbir zaman **HZ. MUHAMMED** (s.a.s.)'in bütün insanlığa ***"Hak"*** ve ***"Son Peygamber"*** olarak gönderilmesinden çok daha büyük ve önemli olması mümkün değildir.

Buna sebepte Onun; dünyanın çok kuytu bir bucağında, çok mütevazi bir aile ocağında ve bir çöl denizinin ortasında dünyaya gelmesi, putperestliğin bütün dünyada ve bütün heyecanıyla toplumlarda kollektif bir iman haline geldiği ve bir çöküntü devrinde, hem de inadına ilkel bir ortamda ayağa kalkması ve bütün insanlığa bir ***"Rahmet" ve "Barış Peygamberi"*** olarak gönderilmesi, insanlığın dünya ve ahiret hayrı, iyiliği ve mutluluğuna giden yolda baş döndürücü bir ***"iman inkılabı"*** yapması, ***"iman hakimiyetine"*** giden yolu açması ve bu büyük inkılapta hiçbir şekilde dil, din, ırk farkı gözetmeksizin insanın özü ve insanlığın cevherini esas alması, bütün insanlığa hitap etmesi, ***İslâm*** adı ve iman hakimiyeti gölgesinde dünya ***"barış kardeşliği"***'ni kurmasıdır.

İnsanlık Onun dışında hiçbir devirde böylesine ulu, böylesine yüce bir inkılaba şahit olmadığı gibi ve hiçbir devirde yer yüzünde böylesine güçlü bir ***"iman hakimiyeti"*** de kurulmamıştır. Zira ***Hz. Adem***'den beri devam edip gelmekte olan; İman küfür, hidayet dalalet, nur zulmet mücadelesinde ilk defa bu ***"Ahir Zaman Peygamberi"*** başarılı olmuş, Onun sayesinde iman hakimiyetine giden yol kıyamete kadar açılmış ve ***"kelime-i tevhid";*** bütün müminler "Hayır!" bütün insanların gölgesinde ve tam bir mutluluk içinde kıyamete kadar yaşayacağı bir ***"ilahi sancak"*** haline gelmiştir. Onunla insanlar iman etme zevkine ulaştıkları gibi bunu yaşama saadetine de kavuşmuşlar böylece ***"hilkat-ı kainat"*** ve asıl ***"insan"*** olarak yaratılmanın mana ve misyonunu tamamlamışlardır. Zira insan, imanla eş değer meleklerden üstün bir ferd-i vahid olarak yaratılmıştır.

Bu bakımdan Onun ve arkadaşlarının yaşadığı bu 23 senelik ***"Peygamberlik devresine",*** sadece dünya ve bu gezegende yaşayanlar için değil, belki bütün evren için ***"Saadet Asrı"*** denildiği gibi, bu devirde yaşamış, Onu görmüş, iman şerbetini Onun elinden içmiş, onun iman davasına sahip çıkmış, küfür-iman mücadelesine en ön saflarda yer almış, inandığı dava uğruna canını vermekten çekinmemiş ve aynı imani coşkuyu yaşamış bu kişiler ve onların alnına nurdan harflerle SAHABE yazılmış ve onların kıyamete kadar tıpkı göklerdeki yıldızlar gibi yeryüzünde ve ümmet denizinde parlayıp durmaları istenilmiştir. Bu ***İman Erleri;*** dini temayül ve ananelere göre; Allah katında bütün mekan ve zaman içinde, insanlar arasında en hayırlı, en mübarek en ulu kimseler olarak kabul edilmişlerdir. Bunlara; Sahâbeyi gören ***"Tabiin"*** ve diğer ***"Tebea Tabiin"***de ilave etmemiz gerekmektedir. Zira hadis literatüründe bu üç nesil insanlığın kıyamete kadar en hayırlı altın nesilleri olarak zikredilmiştir.

* * *

Bunlar bir manada **Hz. Peygamber**'i diğer ulu ve yüce ***"Peygamberler"***den ayıran ve Onu, üstün kılan külli vasıflarıdır. Oysa **Hz. Peygamberi;** iman küfür, dalalet hidayet, hak batıl mücadelesinde diğer Peygamberlerden farklı ve üstün kılan birçok önemli yönü daha vardır. Bunlardan bir diğeri de, bu ***"Rasüller mücadelesi"*** ve ***"iman hakimiyeti"***ne giden yolda, Hz. Peygamber'in; bu ilâhi risalet davasında başarılı olmuş tek Peygamber olması ve ***"kelime-i tevhid"*** sancağını kıyamete kadar küfür kalesinin en azgın burcuna bir daha inmemek üzere dikmesidir. Bu bakımdan hiç çekinmeden diyebiliriz ki ***Hz. Peygamber;*** gelmiş geçmiş bütün Peygamberler içinde ***"Kelime-i Tevhidi"*** yer yüzünde ve bütün insanlığın duyabileceği bir şekilde haykıran ilk ve son PEYGAMBER olmuştur.

Ayrıca **Hz. Peygamber;** bu Rasuller mücadelesi ve hak Peygamberler arasında ***"Allahın vahyini"*** ve ***"Onun dinini"*** tamamlayan tek Peygamberdir. Zira ondan önce gönderilmiş olan bunca peygamberlerden hiç biri ki bunlara ***Hz. Musa*** ve ***Hz. İsa*** da dahil; ***"Ben sizin dininizi bütünledim ve böylece size olan nimetimi tamamladım!"*** gibi bir yüce ilahi ve semavi hitaba mazhar olmamıştır. Bu sadece ve Hz. Peygamber'e has bir ilâhi ***"iltifat"*** dır.

Fahr-i Kainatı, bu Rasuller mücadelesinde üstün kılan hususlara bir yenisini de ilave etmemiz gerekmektedir. Belki bu; şimdiye kadar bütün bu saydıklarımızdan çok daha önemlidir. O da; Onun ***dininin*** *devlet ve* ***şeraitinin*** ise, bu devletin *hukuk düzeni ve anayasası* olması, bundan daha da

önemlisi; İman hakimiyetini kendi zamanında bir devlet haline getirmesi ve insanlık tarihinde *"İlk İslâm Devletini"* kurmasıdır. Bu konuda da Hz. Peygamber kadar başarılı olmuş, hem de kendi sağlığında dinini bir *"Devlet"* haline getirmiş bir Peygamber yoktur. Onu dini "Devlet olmakla kalmamış, vefatından on sene gibi çok kısa bir zamandan sonra kıtalar arası bir devlet, bir imparatorluk, ayrıca bir büyük kültür ve medeniyet olmuştur.

* * *

Burada bir gerçeğin hatırlatılmasında yarar görüyoruz. Şöyle ki; *Fahri Kainatın* daha *Mekke* de ve Peygamberliğinin henüz ilk yıllarında, çevresinde toplanan insanların **Hz. Ebubekir** de dahil, sayılarının iki elin parmaklarını henüz geçmediği sıralarda, kendi dininin *"Devlet"* olması için ciddi manada bir arayış içinde olduğu görülür. **Hz. Hamza** ve **Hz. Ömer**'in Müslüman olmaları ve parlak kılıçlarını sıyırarak Hz. Peygamber'in safında yer almaları ile bu devletin bir manada ilk nüvesi teşekkül etmiş oluyordu.

Gerçekte bu *"de facto. bir devlet"* idi. Bu küçük devletin başkanı, devlet reisi, *Hz. Peygamber*'in ta kendisi, parlamentosu Mekke'nin *"Allahın Evine"* bakan bir yamacında *Safâ ile Merve* arasında Safa tepesinin eteğinde bulunan **Abdullah b. Erkam**'ın evi idi. Bu parlamentonun üyeleri ilk Müslümanlar ve senatörleri; *"Aşere-i Mübeşşere"* idi. Bunlara Kurani bir tabir ile *"Şûra Ehli"* deniliyor ve devletin işlerini "meşveretle" yürütüyorlardı. Onların; ***Allah'a Onun Rasülüne ve daha sonra Onun makamına geçecek ve devletin işlerini yüretecek kimseye yani** "ülû'l-emre" **mutlak itaat etmeleri emredilmişti.*** Bu manada üç Müslüman bir araya gelince derhal kendilerine bir *"Emir"* bir *"Komutan"* seçmeleri gerekiyordu. Her ne kadar yeni, güçlü, küçük İslâm devleti, Mekke azgınları tarafından henüz taşınmamış ve *"de facto"* bir devlet ise de bu onlar tarafından pek yakında, isteseler de istemeseler de tanınacak ve devletin resmi belgelerdeki mührü *"Muhammed Rasülüllah"* olacaktı.

Nitekim *Hz. Peygamber;* I. ve II. *Akabe müzakerelerini de Medineden gelen Evs ve Hazrec* kabilesi ileri gelenlerine karşı sadece bir *"Peygamber"* olarak değil, aynı zamanda bir *"Devlet Başkanı"* olarak çıkmış ve onların *"biat"* ını bir devlet başkanı olarak almıştı. Bu biat sadece imani anlamda bir biat değildi. Bu biatte kılıç vardı, kan vardı, kendilerine yapılanların hesabını İslâm namına sormak vardı. *Hz. Peygamber* Müslümanlara *Hz. İsa* gibi, bir yüzüne tokat atanlara, diğer yüzünü göstermelerini emretmemiş ve yeni bir iman celadetiyle bu zalimlerin karşısına çıkmalarını emretmiştir. Zira O; kendisinin de ifade ettiği gibi, sadece bir *"Rahmet Peygamberi"* değil aynı zamanda bir *"kılıç Peygamberi"* olarak geliyordu. Zira O; gerektiğinde bir kahraman gibi zırh giyecek, kılıç kuşanacak, başında miğfer at sırtında harp meydanlarına inecekti.

* * *

Ne var ki *Fahr-i kainatın* hayatı, Onun risalet davası ve insanlığın yüksek idealleri ve hayrına gerçekleştirdiği bu büyük inkılab ve bu konuda yazılmış ve sayıları ancak yüzbinlerle ifade edilen kitaplar, bir de yukardan buraya kadar yaptığımız izahlar açısından bakıldığında ne yazık ki; durumun pekte o kadar tatmin edici olmadığı görülür. Bu arada hemen şunu itiraf edelim ki *Hz. Peygamber;* gelmiş ve

geçmiş bütün Peygamberler arasında *Hz. İsa*(*) ve *Hz. Musa* da dahil, mübarek hayatı, risaleti ve kişiliği hakkında sadece kendisine inananlar değil, inanmayanlar tarafından da en çok kitap yazılan bir *"Peygamber"* bir kemalat önderidir. Onun ilk Peygamberlik asrından itibaren hayatı, davası ve şahsiyeti hakkında her bir sene, her bir asırda hatta her bir mekan ve her bir dilde, yüzlerce binlerce kitap yazılmış ve bu böyle zamanımıza kadar gelmiştir.

Burada karşımıza bir soru çıkmaktadır. O da; *Fahr-i Kainat* hakkında yazılmış ve bugün artık sayıları milyonlarla ifade edilen bunca kitap, Onun külli şahsiyetini bütünüyle izah etmede başarı olmuş mudur? Ne var ki bu ve benzer daha birçok soruya tam bir gönül ferahlığı ile *"Evet"* dememiz mümkün değildir. Zira zaman ve yeni gelişmeler *Kur'an-ı Kerim*'in her bir asra bakan yüce hakikatlarını yeni yeni keşfettiği ve anlaşılır bir hale getirdiği gibi, aynı durum *Fahr-i Kainat* içinde geçerlidir. Zira Onun; insanlığın hayrına yüce misyonu, azim inkılabı ve külli şahsiyetinin zamanımıza bakan bir çok yönünü ve Onun günümüze hitap eden bir çok sözleri verdiği yüce mesaj ve hatta bazı şifreleri, çoğu halde tarihi olayları dile getiren ve istikbale ait gaybi ihbaratı, ancak zaman faktörü ile izah edilebilecek ve ciltlerle kitaplar yazılacak hususlardır.

Onun; küfrün karşısındaki celâdet-i imaniyesi, devrin *"Tağut"* larına karşı verdiği mücadele, bu mücadelenin bugün ifade ettiği mana, Onun her zaman bir devlet arayışı içinde olması ve bunun bu günler için önemi, Onun kendi

* *Hz. İsa vardır, İncil bozulmuş şekliyle vardır fakat Hz. İsa'nın bilinen manada hayatı henüz yoktur. Batı Hıristiyanlığı Hz. İsa'nın hayatı hakkında henüz dört başı mamur bir kitap yazamamıştır Bu itiraflar benim değil Hıristiyan yazarların itirafıdır* Z.K.

devrinde *Kureyş* ve *Yahudilere* karşı takip ettiği politika, ayrıca çağdaş *İran* ve *Bizansı* büyük bir boy hedefi haline getirmesi ve bugün bu süper güçlerin yerine hangi devletlerin konulması ve Onun külli şahsiyetinin zamanımıza nasıl yansıması icap ettiği hususunda; mevcut eserlerin tatmin edici olduğunu söylememiz mümkün değildir. Müslüman devlet adamlarının, Hıristiyan devlet adamlarının aksine kendi dinleri; *İslam* ve kendi Peygamberleri *Hz. Muhammed*'den çekindikleri ve Onun yüce şahsiyetinin nurlu ışıkları karşısında bir yarasa gibi, gözlerini kapatmaları bugün insanı kahreden bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman devlet adamları arasında hayatı, davranışları ve sergilediği görüşleri ile Hz. Peygamber ve Onun verdiği mesaj ve taşıdığı yüce idealleri yansıtan henüz hiçbir devlet adamı yoktur.

* * *

İslâm Tarihçilerinin büyük ölçüde ihmal ettiği konular sadece bunlarda değildir. Bunlar arasında bize göre çok daha önemli bir konu daha vardır. O da; *Fahr-i Kâinatın* hayatı, Onun yüce şahsiyeti, risalet davası ve hele hele *Medine* de kurduğu *İslâm devleti* ve onun çağdaş devletlere karşı takip ettiği politikanın bizim açımızdan, yanı Müslüman *Türk Milleti ve Orta Asya Türklüğü* açısından henüz ele alınmamış olması ve bu konulardaki yüce *"beyanları"*nın tamamıyla göz ardı edilmiş olmasıdır. Bu önemli konulara Türk tarihçileri ve ilahiyat fakültelerimizdeki İslâm tarihçilerinin tamamıyla sessiz ve ilgisiz kalmaları gerçektende ürkütücü bir durumdur.

Bilindiği *Türk Milleti,* İslâmiyeti kabul eden diğer birçok milletlerin aksine; Müslüman olduktan sonra, İslâm'ın

*"ümmet Ummanı"*nda erimemiş, kendi İslâmi şahsiyetini bütün Müslüman milletlere kabul ettirmiş ve *"İslâm dünyası" "Muhammed Ümmeti"* nin lideri olmuştur. Asıl bundan sonradır ki *Müslüman Türkler;* zaman denizinde yüzen *"Ümmet Gemisi"*nin kaptanı olmuşlar ve bu gemiyi uçsuz bucaksız *"zaman denizi"*nde büyük bir ehliyetle yaklaşık VIII. Asır) yüzdürmüşler, çok hırçın dalga ve çok büyük felâketlere rağmen sâhil-i selamete, yani bu günlere kadar getirmişlerdir. Bu İslâm tarihinde bir eşi ve benzeri olmayan en uzun, en mübarek, en şerefli ve ilahi bir hizmettir.

Şu bir gerçektir ki gazi Kara-Hanlı Hakanlarından itibaren tam XII. asır Orta Asya Türklüğü; **Satuk Buğra Han, Sultan Mahmud, Sultan Tuğrul, Sultan Alparslan, Sultan Melikşah, Mehmed Harzemşah, Gazan Han, Berke Han, Özbek Han, Sultan Osman Gazi, Sultan Yıldırım, Sultan Fatih, Sultan Yavuz** ve batılıların muhteşem tabirini kullandıkları **Sultan Süleyman** da dahil daha bir nice *TURAN KAHRAMANLARI* parlak kılıçlarını İslâm'ın hizmetine adamışlar koca ***Asya, Avrupa*** ve ***Afrika*** kıtasını ***"Dâru'l-İslâm**-İslâm'ın Öz Yurdu"* haline getirmişlerdir. ***Mekke, Medine, Şam*** gibi İslâm hidâyet merezlerinin yerini, ***Buhara, Kaşgar*** ve ***Harzem*** almıştır. Onların dünya İman hakimiyetine giden yolda kanları nehirler gibi akmış ve kemikleri dağlar gibi yığılıp kalmıştır.

Zira dünyada iman hakimiyeti ve Allah'ın yüce dini ve ilay-ı Kelimetullah için Müslüman Türk milleti kadar şehit vermiş bir başka millet yoktur. Bunun en son, en muhteşem örneği de yine koca bir haçlı zihniyetine karşı Çanakkalede olmuştur. Evet ***Çin Seddin'***den ***Viyana*** önlerine kadar yayılan bu geniş topraklara, hemen her bir asırda binlerce şehit düşmüş ve buralar asırlarca ***Müslüman Türk'***ün mübarek kanıyla sulamıştır. Evet sadece ***Anadolu*** değil, bütün bu geniş toprakları bu gün bile gezip dolaşanlar, buralarda abdest alıp namaz kılanlar, secde ettikleri toprakları biraz eşelediklerinde, buralarda kefensiz yatan Türk şehitlerinin mübarek kemiklerini bulacaklardır. Bu bakımdan büyük vatan şairi **Mehmed Akif;**

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmazki fedâ
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda" derken,

Bize göre; sadece ***Anadolu'***yu değil, şüphesiz Müslüman Türk gazilerinin ***Çin Seddin'***den ***Viyana,*** önlerine, ***Kırımdan Hasbeşistan*** ve ***Yemen'***e ***Basra'***dan ***Atlas Okyanusu*** hatta ***Orta Afrika*** ve ta ***Cad'***a kadar at koşturduğu bu geniş sahalar ve buralarda şehit düşen binlerce kefensiz Türk askerleri ve gazilerini de kastetmiş olmalıdır.

* * *

İşte burada karşımıza mızrak gibi çok önemli ve büyük bir soru daha çıkmaktadır. O da; *bütün bu baş döndürücü olay ve gelişmelerin* ***Hz. Peygamber'****in hayatı, yüksek şahsiyeti ve yüce misyonundaki yerinin ne olduğudur? İslâm tarihçileri doğuştan günümüze,* ***Hz. Muhammed*** (s.a.s.) *ilk "Peygamberlik" yıllarından bu günlere kadar bu önemli meselelere nasıl bakmışlardır? Daha açık bir ifade ile Müslüman Türk'ün bu büyük hizmeti onları ne derece meşgul etmiştir? Türk-İslâm tarihçilerinin bu baş döndürücü ve milli gururumuzu okşayan bu baş döndürücü gelişmeleri nasıl yorumlamışlardır?*

Neylersiniz ki, bütün bu sorulara tam bir gönül ferahlığı ile cevap vermemiz mümkün değildir. Şimdiye kadar değil cevap vermek, bu soruları soran bir kimse bile çıkmamıştır. Türk tarihçileri, Türk tarihini ilgilendiren bu mesele-

de de bir çok konuda olduğu gibi şanslı atalarımızın *"Söz gümüşse sükût altındır!"* sözüne uymayı tercih etmişlerdir. Zira Hz. Peygamber'in mübarek hayatı, Medine de kurduğu ilk İslâm devleti, bu devletin çağdaş süper güçlere karşı takındığı tavır bu arada onun Türkler hakkındaki birçok ***"beyanları"*** henüz ***Orta-Asya Türklüğü*** açısından ele alınmamıştır.

Hz. Peygamber'in mübarek hayatı hakkında yazılan bunca kitaplarda ***"Türk"***, ***"Türkler"***, ***"Türk Hakanı"***, ***"Türk Yurtları"*** ve ***"Türk Kavmi"*** gibi kelimelerin bir defacık bile olsun zikredilmediği görülür. Neylersiniz ki bunlara Türk-İslâm tarihçilerinin yazdığı kitapları da ilave etmemiz gerekmektedir. Onlarda her nedense bu önemli konulara hiçbir hassasiyet göstermemişlerdir. Ne var ki modern tarihçilerimizin kitaplarında bir defacık bile olsa kaydetmedikleri bu ***"Türk"*** ve ***"Türk kubbesi"***, ***"Türk Hakanı"*** v.s. gibi daha bir nice kelimeleri, ilk devir tarihçilerinden ***İbn Hişam*** ve diğerleri, zikretmişlerdir. Hatta ***İbn Hişam*** değil Hz. Peygamber, Onun amcası **Ebû Talib**'in bu konuda ve ***Kâ'benin*** kapısı önünde söylediği ve içinde ***"Türk"*** ve ***"Türk yurtları"***ndan bahsettiği çok uzun bir kasidesinin de tam metnini vermiştir. Zaten ***Hz. Peygamber***'in nübüvvet hayatı ***Medine*** de kurduğu ilk İslâm devleti yeni bir sağ duyu ile incelendiğinde Onun gerek Peygamberlik hayatı gerekse Medine İslâm devletinde ***Orta-Asya Türklüğünün*** çok önemli bir yeri olduğu görülür.

Hz. Peygamber zamanında cereyan eden bir kısım olayları, ***"Türk"*** ve ***"Orta Asya"*** kelimelerini zikretmeden açıklamamız mümkün değildir. ***Hz. Peygamber*** bir çok kereler mübarek yüzünü ***Orta-Asya***'ya çevirmiş, Orta Asya'nın

yarınlara giden yolda, İşlâmi gelişmeler ve ***"Muhammed Ümmeti"*** açısından ilahi mukadderatını okumuş, bazen sevinmiş, bazen endişelenmiş ve bunları bir, bir ***"Muhammed Ümmetine"*** haber vermiştir. Bu bakımdan ***Orta-Asya***, Onun evrensel Peygamberliğine çok büyük bir delil olduğu gibi, Onun ***"Peygamberliğinin"*** hak olduğunu gösteren en büyük mucizelerinden.

* * *

İşte bütün bunlar; müellifin kafasını senelerdir bir ur gibi işgal etmiş ve "TÜRK İSLÂM TARİHİ KÜLLİYATI" NIN BU ***İkinci Kitabı*** ile bu arayış ve beklentilere belirli ölçüde de olsa bir cevap verilmiştir. Bu bakımdan konuya bu açıdan bakıldığında KÜLLİYAT'ın ikinci kitabı olarak sunduğumuz bu mütevazi eserin; Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazılmış bunca eserler arasında çok ayrı ve müstesna bir yeri vardır. Zira diğer eserler, çoğu halde bir birinin tekrarı gibidirler.

Bizim bu eserimizde; ***Hz. Peygamber***'in hayatı, Onun ebedi risaleti, ***Mekke*** ve ***Medine*** devirleri üzerinde daha farklı bir şekilde durulmuş ve Hz. Peygamber'in külli şahsiyeti ve büyük misyonuna, şimdiye kadar monoton bir yazılanların aksine, daha farklı bir şekilde yaklaşılmıştır. Bunun en belirgin bir çizgisi ve işareti olarak Onun mübarek hayatı, ***Orta Asya Türklüğü varlığı*** açısından ele alınmış ve onun mücadele hayatındaki bir çok olaylar bu açıdan değerlendirilmiştir. Yine bu cümleden olmak üzere ***Hz. Peygamber***'in şimdiye kadar temel kaynaklarda hâlâ ham bir malzeme yığını halinde bekleyip duran Türklerle ilgili bir çok yüce ve mübarek ***"beyanları"*** yeni bir görüşle değerlendirilmiş ve onlara yeni yeni muhtevalar kazandırılmış ve Onun müba-

rek hayatı *Orta-Asya Türk* varlığı açısından daha zengin ve cazip bir hale getirilmiştir. Böylece Müslüman Türk milletinin tarihi Orta Doğu Misyonu ve İslâmi Türk tarihinin temelleri İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren atılmıştır. Oysa bu her şeyden önce milli gururumuzu okşayan, hizmet aşkımızı coşturan bir durumdur.

Müslüman halkımız ve Türk okuyucusunun kendi tarihinin *"Saadet Asrı"* ile buluşması ve İslâm Tarihi ile daha bu ilk devirlerden itibaren birleşmesi, ayrıca Orta-Asya Türk varlığının, Onun hayatına kazandırdığı bu yeni zenginlikler ve hele hele *Hz. Peygamber*'in onlar hakkındaki bu ilahi beyanlarını yeni bir muhteva içinde öğrenmekten ayrı bir gurur duyacağı ve onlara yeni bir ufuk ve imani bir coşku kazandıracağına inanıyorum. Yine de bundan sonraki her türlü takdir ve değerlendirmeyi kıymetli okuyucularıma bırakıyorum.

Her türlü tevfik, inayet, hidayet ve başarı Allah'tandır.

Temmuz, 2005
KONYA

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI
www.zekeriyakitapci.com

MERHUM MUHTEREM PROF. M. HAMİDULLAH'IN MÜELLİF HAKKINDAKİ BEYANLARI

Allah'ın Adı ile

İstanbul Üniversitesi C.N.R.S. PARİS
17. Jumad'l-Ulâ, 1397 h. 06.05.1977

İlgililere;

Zekeriya Kitapçı'nın isminin *Jos Üniversitesine* (Nijerya) teklif edildiğini öğrenmiş bulunuyorum. Onun hakkındaki düşüncelerimi yazmak benim için ayrı bir şereftir.

Onu ilk defa *Medine-i Münevvere Üniversitesinde* tanıdım. Ben bu Üniversiteye 1965 yılında bir seri konferanslar vermek üzere geldiğimde o, orada öğrenci idi. Oysa; 1975 ve 1976 senelerinde Erzurum'a geldiğimde bu defa o benim bir meslektaşım olmuştur.

O; ana dili *Türkçe*'nin yanı sıra, hem *Arapça* ve hem de *İngilizce*'yi iyi bir şekilde bilmektedir. O; çok çalışkan, öğrenci ve meslektaşlarına alicenab davranan, ihtiyaç sahiplerinin geniş bilgisi ile her zaman yardıma koşan nadir insanlardan biridir. Onun doktora tezi(*) şüphesiz son ilmi çalışması değildir. O bundan sonra da kendi ihtisası olan konularda ilmi çalışma ve araştırmalarına devam edecektir. Bundan da öte O; eski tarihi kaynaklarının rivâyetlerini tekrar etmek bir yana olayların sebebi ve neticelerini yeni bir bakış açısından aydınlatacaktır.

Bu bakımdan onun bu geniş bilgilerinden kendi ülkesinden ziyade başka ülkelerin (insanları'da) yararlanmalıdır.

M. Hamidullah
Visiting Professor at the University of İstanbul
Maitre de Recherches (honoraire) au
Centre National de Recherche
Scientifique, Paris

* **Prof. Dr. M. Hamidullah** değerli büyük âlim **Prof. Dr. el-Meymeni** ile benim Karachi Un. Pakistan'da ***"Cahız'ın Eserlerinde Abbasiler Devrinde Türkler"***, konusunda" hazırladığım doktora tezi hocalarımdandı.

Bismillah

University of Istanbul
C.N.R.S.P a r i s
17th Jumada'l-Ulâ,I397 h.
6/ 5 / I977

to Whom it may concern

I understand that the name of Dr.Zekeriya KİTAPÇI is proposed for the Universty ofJOS.With pleasure I write my impression of him.

I came to know him firstin the University of Madina Munavvara,where he was ther a student when I was lecturing there in the year I965.In I975 and I976,he was my colleague in the University of Erzurum (T u r k e y).

He commands both Arabic and English in addition to his mother tongue Turkish. He is very hard working,is of good humour to his students and colleagues,helpful to any one who is in need of his vast knowladge and-a rather rare thing in our epoch- his doctorate thesis has not been his last scientific product. He continues to study and write on sabjects of his specialty,and this with a spirit to elucidate causes and effects and not mere repetition of the older resourses.

People other than his countrymen should also profit by his talents.

M.Hamidullah

Visiting Professor at the University of Istanbul

Maitre de Recherches (honoraire)au Centre National de Recherche Scientifique,P a r i s.

İÇİNDEKİLER

G İ R İ Ş

İSLÂMİ TÜRK TÂRİHİ VE İSLÂM TARİHİNİN ÖNEMLİ MESELELERİ

I. TARİH OBJEKTİFİNDE ORTADOĞU VE ÖNEMİ

II.
İSLÂM TARİHİNİN BAZI MESELELERİ
SİYASİ ARAP TARİHİ ve İSLÂM TARİHİ MESELESİ

III.
İSLÂM DİNİ'NİN SİYÂSİ VEYA DİNİ HAKİMİYET MESELESİ

IV.
YENİ TERKİB VE TÜRK'ÜN İSLÂMİ ŞAHSİYETİ VE ORTA DOĞU MİSYONU VE YENİ TERKİB

V.
TÜRKLER'İN İSLÂM TARİHİ DEVİRLER
Türk Tarihinin İslâm Tarihi İle Birleşmesi

VI.
İSLÂM TARİHİNDE SELÇUKLULAR, MOĞOLLAR VE OSMANLILAR DEVRİ
İslâm Dünyasının Yeni Zinde Güçleri

VII.
SİYER VE MEGÂZİ İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ İLK SİYER VE MEGÂZİ ÂLİMLERİ

VIII.
İSLÂMDA TARİH VE KLASİK İSLÂM TARİHÇİLERİ

GİRİŞ

İSLÂMİ TÜRK TARİHİ ve İSLÂM TARİHİNİN ÖNEMLİ MESELELERİ TÜRK'ÜN İSLAMİ ŞAHSİYETİNİN YENİDEN AYAĞA KALDIRILMASI

I.
TARİH OBJEKTİFİNDE ORTA DOĞU
VE
ORTADOĞUNUN BÜTÜN İNSANLIK İÇİN
İLÂHİ ÖNEMİ

İslâm Tarihinin Tarifi ve Orta Doğu:

Umumî olarak İslâm Tarihi; ***Hz. Muhammed'in hayatı, O'nun bütün insanlığa son büyük Peygamber olarak gönderilmesi, İslâmiyetin doğuşu, başta Arap yarımadası olmak üzere, eski dünya kıtalarında yayılışı, bu uğurda yapılan çetin mücadeleler, İslâmi fetih hareketleri, bu fetih hareketleri sonucu meydana gelen büyük sosyal, siyâsî ve ekonomik olaylar, hatta İslâmiyetin köklü bir din, kültür ve medeniyet hâline gelmesi, büyük devlet ve imparatorlukların dini olması yolunda gösterdiği baş döndürücü tekâmül ve merhalelerden bahseden çok önemli İslâmi bir ilimdir.***

Şu bir gerçektir ki, ***İslâm Dini;*** Arabistan'da *Mekke'de* zuhur etmiş, *Medine'de* gelişmiş ve dini yüzünü başlayarak bütün dünyaya yayılmıştır. Eski dünya kıtalarının siyâsî veçhesini değiştiren ve insanlığın hayrına çok büyük gelişimlere yol açan bu önemli olayların büyük bir kısmının ***Arabistan, Ön Asya yani Mısır, Suriye, Anadolu, Azerbaycan, Irak, İran ve Orta Asya*** gibi çok geniş bir coğrafî mekânda cereyan ettiği görülür. Diğer taraftan İhtiyar dünyamızın, hemen hemen İlk Çağlardan beri büyük medeniyet ve kültür merkezlerini oluşturan bu geniş coğrafi bölgeye bugün, tarihi ve siyâsî literatürde **Orta - Doğu** denilmektedir.

Orta - Doğu ise; dünya siyâsî konjonktüründeki stratejik önemi bakımından, bütün Orta Çağlar boyunca siyasî, dinî, hatta ekonomik olaylara yön vermede çok önemli bir rol oynamıştır. Bu cümleden olmak üzere ***Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar*** gibi bir çok ***İslâm İmparatorluğu*** bu topraklarda kurulduğu gibi, bir çok İslâm kahramanı da yine bu bereketli topraklardan çıkmıştır. Bu bakımdan objektif ölçülerle kaleme alınmış gerçek bir ***İslâm Tarihi,*** aynı zamanda Orta Çağlardan başlayarak zamanımıza kadar önemini hiç bir şekilde kaybetmemiş olan ***Orta - Doğu***'nun da ibretlerle dolu tarihini oluşturacaktır.

Bununla beraber meselenin ihmal edilmemesi gereken diğer önemli bir yönü daha vardır. O da, hemen her devirde çeşitli medeniyet ve kültürlerin beşiği olan bugünkü ***Anadolu topraklarının;*** Orta - Doğu'nun ayrılmaz bir parçası ve coğrafi konumu bakımından bu büyük gövdenin adeta, kafa kısmını teşkil etmesidir. Bu durum, coğrafi olduğu kadar siyâsî ve sosyal olayların gelişme ve şekillenmesi bakımından da söz konusudur. ***Anadolu***'nun tarih boyunca ***Asya*** ile ***Avrupa*** arasında büyük kültür ve medeniyetlerin gelip-geçtiği ulu bir köprü olması bir yana,bugün bu bereketli toprakların artık; ebed-müddet ***Türk devletinin*** yegâne dayanağı ve tarih boyunca bir çok siyâsi ve dinî olaylara yön vermiş büyük ***Türk Milletinin*** son sığınağı, en az bin senelik yurdu ve mübarek vatanı olduğu düşünülürse, durum çok daha değişik bir mâhiyet arz etmektedir.

Bu bakımdan bölgenin sadece ***Araplar*** ve İslâm milletleri için değil, ***Türk Tarihi*** ve ***Türk Milleti*** için de ne kadar önemli bir mana ifâde ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu demektir ki, ***İslâm Tarihi;*** bir başka ifâde ile, büyük ***Türk tarihinin,*** Orta Çağlardan başlayarak zamanımıza kadar çok uzun bir devresini, yani ***İslâmi Türk Tarihi*** devrini, çeşitli yönleri ile aydınlattığı gibi, ayrıca Türk Milletinin zaman, mekân ve tarihi olaylar bakımından hemen her devirde, İslâm Tarihi ve bölge sakinleri ile iç-içe olduğunu göstermektedir.

Bereketli Hilâl: Eski Peygamber ve Dinler Yurdu:

Diğer taraftan diyebiliriz ki; dünyanın kalbi, insanlığın kendini idrak ettiği en eskidevirlerden beri, ***Orta - Doğu***'da atmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz'in bu bereketli toprakları, ***Nil vâdisi ve Mezopotamya,*** hattâ ***Anadolu***'nun zümrüt kıyıları, ilk ve Orta Çağlardan beri büyük din medeniyet ve kültürlerin beşiği olmuştur. İnsanları hayra, hidâyete, doğru yola ulaştırmak için ***Allah*** (c.c.) tarafından seçilen ***Hak Peygamberler*** genellikle buralara ve buralarda yaşayan insanlara gönderilmiştir. Aslı, yedi kat göklerin derinliklerinden kopup-gelen bu ilâhi ***"peygamberler zincirinin"*** son altın halkasına **Hz. Muhammed**'i de ilâve etmemiz gerekmektedir.

Evet son peygamber **Hz. Muhammmed**'de dahil, ***Kur'an'ı Kerim***'de ismi geçen ve yaklaşık kırk kadar oldukları anlaşılan bütün bu ***Hak Peygamber***'lerin hepsi ilâhî tebliğ görevini bu geniş topraklarda yerine getirmeye çalışmışlardır. ***Nil*** vâdisinden ***Mezopotamya***'ya kadar uzanan ve ***İncil***'de yer alan bir ibareye göre ***"bereketli hilâl"*** olarak tarih literatürüne geçen bu geniş bir o kadar da mübarek toprak-

lar[1] ve kutsal şehirler, ayağında çarık ve elinde asası veya sopası ile köy köy, kasaba kasaba dolaşan, bıkmadan, usanmadan, yolunu sapıtmış insanlara, bir ümid bir ışık sunmak için ölümüne bir gayret içinde çırpınıp duran bu çilekeş insanların yurdudur.

Bu ***İsrâil Oğullarını,*** eski ***Mısır Firavunlarının*** zulmünden kurtaran, onları büyük kafileler halinde ***Filistin*** topraklarına getiren, dolayısıyla bugünkü ***Yahûdîlerin*** tarihten silinip gitmesini önleyen **Hz. Musa** için böyle olduğu gibi, ananevi rivâyetlere göre, **Türkün** asıl dedesi olan **Hz. İbrahim** içinde böyledir[2]. Yine büyük Peygamberlerden **Hz. İsa**'da birkaç havarisi ile birlikte, yine bu topraklarda dolaşmış ve insanları bir Yüce Varlığa inanmaya çağırdığı gibi, onlara kendinden sonra AHMED adında bir peygamber geleceğini müjdelemiştir.

Evet en sonunda Hz. İsa'nın müjdelediği en büyük ve en son hak peygamber de gelmiş, o da kendine inanan bir avuç insan, ilk Müslüman, "Hayır!" iman erleri ile birlikte *Mekke*'den *Medine*'ye göç etmiş ve ilahi mesajlarını buradan bütün insanlığa ulaştırmaya çalışmıştır. *Göç* onlar için bir alın yazısıdır. Bu bakımdan Kuran-ı Kerimde adı geçen bir nice büyük peygamberler, hep bu ulu gâyeye hizmet için yurdunu yuvasını terk etmişler ve kendilerini insanoğlunun mutluluğuna, hizmetine, hayrına adamışlardır.

---

[1] ***The Holy Bible Old and New Testaments,*** W.P. Company, New York, Bible Study, p. 31. Hodoson, M.G.S. ***İslâm Serüveni,*** İstanbul, 1995, I. s. 143. Hitti, P.K. ***el-Arab Tarîhun Mucezün,*** Beyrut, 1965, s. 18, 26, 76, 88.

[2] Bu konunun çok geniş bir münakaşası için bkz., Kitapçı, Z., ***Saadet Asrında Türkler,*** Konya, 1993, s. 222 vd.

İlâhî gelişmeler ve risâlet vazifesi bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Zira, insanların; kendi ilâhi hakimiyeti altında toplanmasını isteyen O, ***Yüce Mevlâ,*** bu husustaki ilahi iradesinin asıl beyanı demek olan ***"Vahy"***ini, yani İlâhî irâdenin **semâvi mesajlarını,** yine bu topraklarda yaşayan insanlar için gönderilmiştir. Bundan maksadımız "***Suhuf***" tabir edilen ilâhi beyanlarla, bizzat ***Allah'ın*** vahyinden oluşan ***"mukaddes kitaplar"***dır. **Hz. Dâvud**'a indirilen *Zebûr,* **Hz. Musa**'ya indirilen *Tevrat* ve **Hz. İsa**'ya indirilen İncil, bunlar arasındadır. Bu mukaddes kitapların en sonuncusu olan ve değil bir harfi, hattâ bir noktası dahî değiştirilmeden zamanımıza kadar gelen ***Kur'an-ı Kerim*** de yine bu topraklarda yaşayan insanlar için gönderilmiştir. Böylece bu kıraç topraklar bir ilahi dinler ve *"Peygamber Yurdu"* haline gelmiştir.

Evet eski peygamber ve ilâhi dinler yurdunun bize göre çok önemli bir yönü daha vardır. O da yedi kat göklerin derinliklerine ve bir melekût âlemine giden o ilâhî yolun kapısının burada olması ve bir ***yüce Mevla***'ya doğru yolculuğa buradan çıkılmasıdır. Zira bezm-i ezelden, âlem-i ebede kadar gelmiş ve gelecek olan bütün insanlar ve insanlık nâmına yedi kat göklerin sahibi ***Allah*** (c.c.) tarafından o yüce âleme davet ve **Zat-ı Akdes** tarafından, kainatın en büyük hâdisesi olarak bizzat huzuruna kabul edilen ***Hz. Muhammed*** (s.a.s.) de o mukaddes yolculuğuna buradan yani ***Kudüs'ten,*** yani ***"Mescid-i Aksa"***dan başlamış ve **Cenab-ı Hakk**'ın huzuruna kadar uzanan ilâhi bir yolculuk yapmıştır.

Bu bakımdan din ve iman hakimiyeti mefhumu Orta Doğunun özünde, mayasında vardır. Yüce, ***Allah***'ın nazar ve

teveccühleri de hemen her devirde Orta - Doğu toprakları ve buralarda yaşayan insanlar Onun merhamet ve keremi bu topraklara bir rahmet gibi yağmıştır. Bu bakımdan üzerine olmuştur. ***Kuran-ı Kerimin*** bir çok ayetleri ***Orta Doğunun*** bu tarihi gerçeklerini ve ilâhi yüzünü aydınlatmakta, eski ***Mezopotamya*** ve ***Nil*** vâdisinde cereyân eden olaylar hakkında çok geniş bilgiler vermektedir.

Bu izahlarımızla vurgulamak istediğimiz bir diğer husus ise, *"ülü'l-azm"* tabir edilen büyük peygamberlerin yanısıra, belli başlı ***büyük dinlerin*** öz yurdunun da yine Orta - Doğu olmasıdır. Bugün, milyarlarca insan tarafından ***"Hak Din"*** olarak kabul edilmiş ve uluslararası bir hüviyyet kazanmış, üstelik yaşayan dünya dinlerinin en büyükleri arasında olan ***İslâmiyet, Hıristiyanlık*** hatta ***Musevîlik*** hep bu topraklarada dal budak salmış, daha sonra dünyanın dört bir yanına buradan yayılmıştır. *Hıristiyanlığın* ***Roma****'ya* yolculuğu ***Kudüs****'ten* başladığı gibi, *İslâm dininin* ***İstanbul****'a* yolculuğu da ***Medine****'den* başlamıştır.

Dinler Arası Mücadele:

Neylersiniz ki bütün bu ilk bakışta insanlığın hayrına olan dini ve ilahi gelişmeler daha sonraları Orta-Doğu, belki de bütün dünya da, dinler arası amansız bir rekâbetin doğmasına sebep olmuştur. Öyle ya, daha önce monotoizme yani bir *Yüce Mevla*'ya inanan **Yahûdilerin**, bir buzağının peşine düşmeleri Tevrat ve **Hz. Musa**'nın şeriatinden yüz çevirmelerinden sonra[3], onların karşısına "Hak Din" olarak ***"Hıristiyanlık"*** ve hak peygamber olarak ta **Hz. İsa** çıkmıştır. Ne var ki çok geçmeden Hıristiyanlık; bu yüce dinin *aziz* ve *rahiplerinin* elinde ***"teslis akidesi"*** yani ***"baba-oğul-ruhu'l-kudüs"*** gibi birbirinden tamamen ayrı üç varlığı, ***"bir tek ilâh"*** olarak kabul etmek gibi insanlığın akıl ve mantığına adetâ meydan okuyan bir küfür, bir şirk bataklığına itilmiştir. Hıristiyanlık bir dalât dini olunca bu defa onun karşısına bütün sâfiyeti, sade ve yüce değerleri ile ***İslâm Dini*** ve *Hz. Muhammed* çıkmış ve insanları doğru yola çağırmış ve kendiliğinden çok çetin bir mücadelede başlamıştır.

Zira ***İslâm dininin*** Hıristiyanlığa karşı gösterdiği bunca müsamaha ve dini hoşgörünün binde birini bile günümüzün Hıristiyanlığı, İslâm dini ve Onun yüce Peygamberine göstermemiş, ve onun varlığını hiçbir zaman kabul etmemiştir. Hıristiyanlığın İslâm Dinine karşı sergilediği bu amansız rekabet, daha sonra yok yere dinî bir düşmanlığa dönüşmüş ve bir **haçlı zihniyetinin** de doğmasına sebeb olmuştur. İslâm dinini kendi öz yurdunda boğmak isteyen bu haçlı zihniyeti ile yapılan ve ***"Haçlı Seferleri"*** olarak tarihe geçen bu boğuşma ve çatışmalar, ne yazık ki zamanımıza kadar sürmüş ve her defasında ***Müslüman Türkün*** iman gücü ve üstünlüğünü temsil eden parlak kılınçları karşısında eriyip gitmiştir. Nitekim bunun en son örneği ***Çanakkale****'de* görülmüştür.

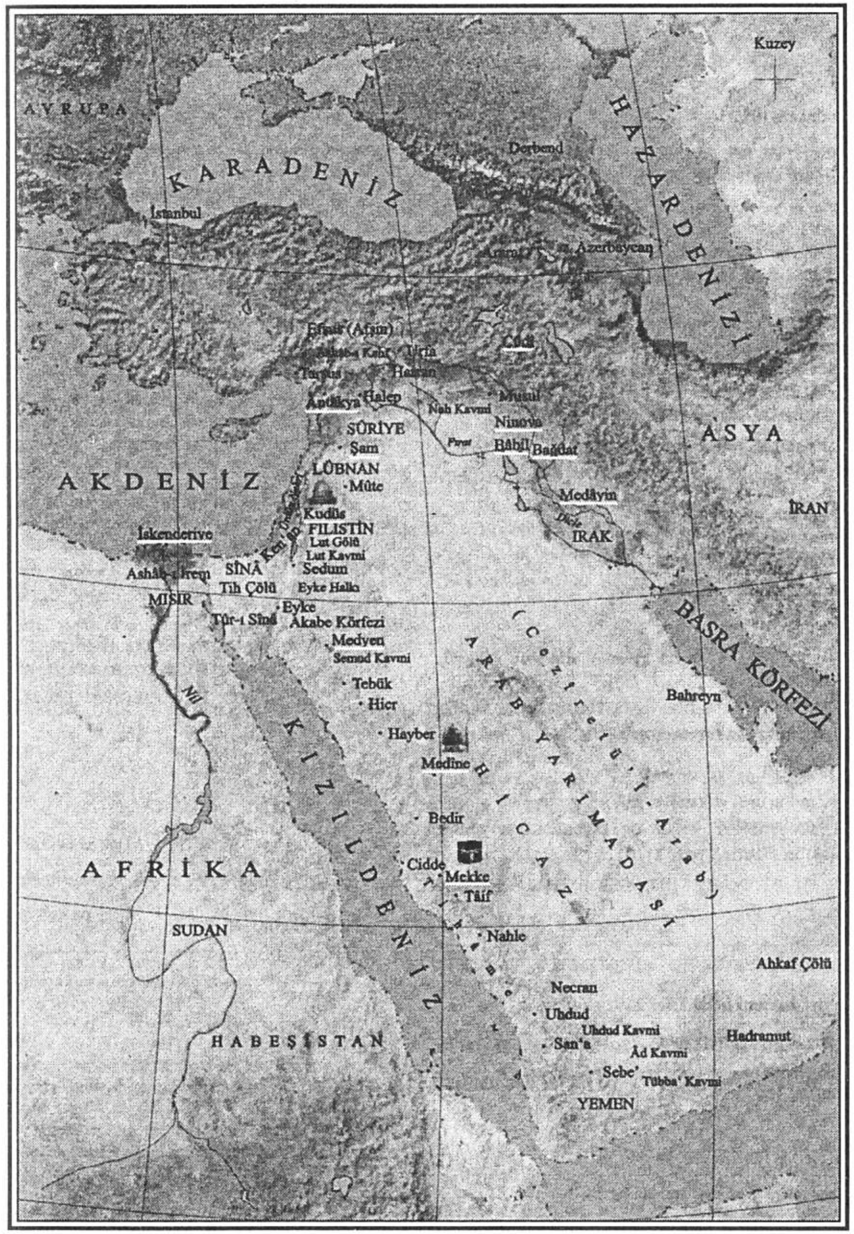
İnsanlığın Mukaddes Şehirleri:

Evet, **Kur'an-ı Kerim** de ismi geçen bütün ***peygamberlerin*** Orta - Doğu'da zuhûr ettiğini ve **semâvi mesaj** ve **ilâhi vahyin** bu topraklar üzerinde yaşayan insanlara indirildiğini, ***büyük dinlerin*** yine bu topraklardan çıktığını söylemiştik. Oysa, Orta - Doğu'nun dini bakımdan insanlık için önemi sadece bu saydıklarımızdan ibâret de değildir.

[3] **Kuran-ı Kerim,** Taha; 88,89,90, el-Araf, 150,151,152.

Bunlara ilave olarak konunun çok daha ilginç bir yönü daha vardır. O da; yedi kat göklerin sahibinden gelen ve bir ilâhi iradenin emir ve işareti gereği, yer yüzünde ve Hak-Peygamberler tarafından yaptırılan en ulu ve *"mukaddes mabedlerin"* buralarda yapılmış olmasıdır.

Evet, **Hz. İbrahim**'in, oğlu **İsmail** ile birlikte ve *Arabistan* çölünün en kıraç bir yerinde yani *Mekke*'de ve bir *Ulu Mevlâ*'dan aldığı bir emir ve işaretle *Kabeyi* bu topraklarda yaptığı gibi, **Hz. Süleyman** da o muhteşem mabedini ins ve cinin yardımı ile yine bu topraklarda *Kudüste* yapmıştır. Bu ilahi mabetler yapma görevine **Hz. Peygamber** de katılmış ve *Medine*'ye ayak bastıktan hemen sonra, Onunda ilk işi, bu nurlu *"Peygamber Yurdu"*nda bir ulu *"Mabed"* yapmak olmuştur. Daha sonraları bu mabetler ilahi bir keyfiyet ve bir yücelik kazandığı gibi, bu mabetlerin bulunduğu yerlerde kurulan ve gelişen şehirlerde ilâhi bir yücelik kazanmış ve onların hepsi Allah katında birer kutlu ve mübarek şehirler olmuşlardır. İşte *Mekke, Medine, Kudüs,* hatta *Şam* ve *İstanbul* bu semavi dinler ve onların mensupları tarafından kutsiyeti kabul edilmiş mübarek şehirlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen Ortadoğu Bölgesi

Ne var ki bu *Kutsal Şehirler* bölge dinleri ve mensupları arasında dini hakimiyet rekabetini kızıştırmış ve neticede bir çok harplerin doğmasına sebep olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ise üç din tarafından kudsiyeti kabul edilen *Kudüs* şehridir. ***Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların*** inanç ve dinî hayatlarında ayrı bir yeri olan mübârek ***Kudüs şehri,*** bu üç dinin mensupları tarafından siyâsî hükümranlığın müstakil bir sembolü olarak kabul edilmiş ve bu uğurda kıyasıya çetin mücadeleler verilmiştir. ***Haçlı seferleri*** bunun en korkunç örneğidir.

Ne var ki Kudüs'ün dinler arası bu hakimiyet mücadelesi, ***Osmanlıların*** devreye girmeleri ve buraların ***Cihan İmparatorluğunun*** bir eyâleti haline gelmesi ile yeni bir siyâsi hüviyyet kazanmıştır. Osmanlının himâyesinde ve fakat bütün ***Hıristiyan*** ve ***Musevilerin*** ziyâretine açık olan ***Kudüs*** bu yeni hüviyyeti ile, içinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın başına kadar devam etmiş ve bir barış şehri olmuştur. ***Osmanlıların,*** sömürgeci batılıların tezgâhları ve rezil oyunları sonucu bu topraklardan çekilmeleri ile ***Kudüs*** şehri de ***Müslüman Araplara*** bırakılmıştır. Ne yazık ki **Araplar**, Osmanlının dört yüz sene muhafaza ettiği ***Kudüs şehrini*** kırk sene bile koruyamamışlar ve bu ***enbiyâlar yurdunu*** en sonunda, İslâmın can düşmanı ***Yahûdîlere*** peşkeş çekmek zorunda kalmışlardır.

Mamâfih, ***Mekke, Medine*** ve ***Kudüs'ün*** birer mukaddes şehir olmaları yanı sıra, buraların aynı zamanda birer ziyâret şehri olmalarının da, onların insanlık için önemini bir kere daha artırmaktadır. Bu kutsal şehirler tâ ilk çağlardan beri dünyanın dört bir yanından koşup gelen ziyaretçilerle dolup

taşmaktadır. Bu dün olduğu gibi bu günde yarın da böyle olacak ve her sene dünyanın bir çok yerinden milyonlarca insan bir ilâhi aşk ve vecd halinde âdeta bir sel gibi bu şehirlere koşacaktır. Sâdece hac için değil, Müslümanlar günde yarın da beş defa bu Allah'ın ***Kâbesine*** yönelmekte ve **kıble niyetiyle** bu ***Allah Evinin*** etrafında etten bir duvar gibi durarak ilâhi hakimiyetin merkezden muhite doğru, dünyayı kucaklayacak saflarını, yâni ilâhî çemberini oluşturmaktadır.

Bu diğer taraftan, uçsuz bucaksız kâinatta, milyarlara varan ***galaksi*** ve ***gezegenler*** arasında, üzerinde yaşadığımız şu küçücük ***dünyamız*** içinde, ilâhi bir lutuf ve çok yüce bir mazhariyettir. Zira, uzay denizi ve kainat okyanusunda, belki milyonlarla ifade edilen gezegenler arasında şu küçük ihtiyar dünyamız gibi, böylesine yüce böylesine ulu bir mazhariyete sahip bir başka gezegen yoktur.

Artık uzaya gitmeyi nerede ise komşu kapısı hâline getiren ve uzayın derinliklerine dalan insan oğlu, değil güneş sistemi belki çok daha uzaklardaki bir gezegeni kendine yurt tutsa bile onun gönlü yine bu dünya ile olacak, bu dünya ile olan manevî bağları evrenin en müntehâlarında bile olsa yine kopmayacaktır. Hele hele, bu durum bir Müslüman için çok daha heyecan verici bir durumdur. Zira **Allah** (c.c.) ***Kendi evini*** bu küçük gezegende ve ***Mekke*** de yaptığı gibi ***Fahr-i Kainatın*** kabri de bu küçük gezegende yani ***Medine*** dedir. Bu itibarla insan oğlu evrenin neresinde olursa olsun bu ***Allah Evine*** yani ***Ka'be*** ye yönelecek ve Hz. Peygamber'in sıcaklığını arayacaktır. Nitekim bu ilahi sırrı bizden çok daha önce keşfeden bir ***Osmanlı Şairi*** sanki kainata

bütünüyle meydan okumuş ve EFENDİMİZ için şöyle demiştir:

"Bende medfundur deyu eflake fahr eyler zemin
Ol Rasûl-ü Mücteba ve Rahmeten lil-Âlemin!"(*)

Bunlara ilâve edeceğimiz başka gerçeklerde vardır. O da, ***Orta - Doğu*** ve ***Anadolu***'nun İslâmiyetin zuhurundan itibâren zamanımıza kadar çok büyük dünya imparatorluklarına sahne olmasıdır. Bunlardan mesela; Müslüman Araplar, ***Emeviler*** ve ***Abbâsîler*** adı ile iki büyük imparatorluk kurdukları gibi Müslüman Türkler de sanki buna misilleme yaparcasına ***Büyük Selçuklu ve Osmanlı Cihan İmparatorluğunu*** kurmuşlar, İslâm Dinini, bu büyük kültür ve medeniyet meşalesini yeni iklim ve coğrafi bölgelere taşımışlardır.

Bu bakımdan **Orta - Doğu** bütün Orta Çağlar boyunca, koca bir dünyayı aydınlatan muhteşem İslâm kültür ve medeniyeti meşalesinin de büyük bir beşiği olmuştur. ***Şam, Bağdat, Kahire, Bursa, İstanbul, Konya*** gibi Anadolu şehirleri bu büyük kültür ve medeniyetin en parlak bir ilim irfan merkezi olduğu gibi, büyük İslâm İmparatorluklarının taht ve baht şehirleri de yine bu topraklar üzerinde kurulmuş, sonsuz bir şan ve şöhrete sahip olmuşlardır. O çağların, ***Şam, Bağdat, Kahire*** *ve* ***İstanbul***'u büyük bir kültür medeniyet merkezi olması bakımından bu günlerin tıpkı bir ***Paris, Londra*** ve ***New York*** şehirleri belki de onlardan çok daha üstün idi. Nitekim azgın bir çapulcular ordusu halinde ***Kudüs***'e girmeye muvaffak olan ***Haçlı Orduları*** ve Orta Çağ

* *Bütün insanlara ve evrendekilere rahmet olarak gönderilen O ulu Peygamber'in kabri benim bağrımdadır, diye dünya, bütün kainata meydan okuyor!"*

Avrupasının, başını kumdan çıkaran deve kuşu misâli, bu zavallı bedbahtlar ***Orta - Doğu***'nun zenginliği, onun kültür ve medeniyetteki erişilmez üstünlüğü karşısında şaşırıp kalmıştır.

Orta Doğu ve Siyâsî Otorite Boşluğu:

Evet, bizim milli ve dini gururumuzu okşayan bu güzel izahlar bir yana, insanlık için böylesine önemli olan ***Orta - Doğu***'da, hemen şunu belirtelim ki; ***"siyâsî otorite"*** meselesi, hemen her devirde kendisini hissettiren hayati bir faktör olmuştur. Orta - Doğu'da, otorite temin edildiği sürece bu topraklarda emniyet ve huzur sağlanmış, dil, din ve ırk bakımından tamamen farklı olan bir çok kavim ve milletler barış ve huzur içinde yaşama imkânına kavuşmuşlardır. Belki de tarih boyunca bir çok ***Hak Peygamber***'lerin bu topraklarda zuhur etmesi, ***Semâvî Dinlerin*** buralarda dal budak salması, her devirde büyük bir ihtiyaç duyulan bu otorite boşluğunun en uygun bir şekilde doldurulması için ***İlâhi kaderin*** adeta garib bir cilvesi olsa gerektir.

Aksi takdirde ***Orta - Doğu*** özellikle otoriteden yoksun olduğu devirlerde, milletleri yutan bir mezar olmuş ve bu topraklarda kurulan küçük-büyük bir çok devlet ve milletler, birbiri peşinden bu insanlık mezarlığında yok olup gitmişlerdir. Bu bakımdan Orta - Doğu ya bir manada ***"milletler mezarlığı"*** denilmesi her halde yerinde bir tabir olacaktır. Ne yazık ki; bu mezarlıkta yatan birçok kavimlerin bu gün mezar taşları bile kalmamıştır.

Kuran-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde Orta Doğudaki bu "Otorite Boşluğu" ve bundan doğacak büyük tehlikelere işâret edilmiş ve sık, sık insanların bundan çekinmeleri iste-

nilmiştir. Bunun için kuran-ı Kerimin bir çok ayetlerinde bu topraklarda yaşayan insanlar için "ولا تعثوا فى الأرض مفسدين." *"Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayınız!"* buyrulmuştur[4]. Bozgunculuktan sakınmamak ise; otorite boşluğuna düşmek ve bir kargaşa ve karışıklık içinde boğulmaktan başka bir şey değildir. Nitekim; **Hz. Mûsa, Hz. İsa, Hz. Hûd, Hz. Şuayb, Hz. Lût, Hz. Salih** gibi *"Peygamber"* olarak gönderilen daha bir nice kimselerin hepsi aynı ilâhi mesajı vermişler ve sık, sık insanlara yüksek tepelerden bağırırcasına ***"yeryüzünde bozgunluk yapmaktan sakınınız!"*** diye çırpınıp durmuşlardır[5].

Hz. Muhammed'in *"Hak Peygamber"* olarak gönderilmeden önce Orta Doğudaki bu ilâhi otorite boşluğu bir kere daha kendini göstermiş, bozgunculuk kaos bu topraklarda had safhaya ulaşmış ve çok yaygın bir hâle gelmiştir. ***Kuran-ı Kerim*** Orta Doğu ve Arap yarımadasının içine düşmüş olduğu bu buhranlı ve kara günlerine işaret ederken şöyle buyurmaktadır; "ظهر الفساد في البر والبحر بما كسبت أيدي الناس." ***"İnsanların, kendi elleriyle yaptıkları** (haksızlık ve zulüm) **yüzünden karada ve denizde bozgunculuk çıkmış** (ve otorite boşluğu her yere yayılmış)**tır"***[6].

Bu ilâhi beyanların diğer taraftan cahiliye devri Araplarının içinde bulunduğu toplumsal ve ahlâki çöküntüyü göstermesi bakımından bizim nazarımızda ayrı bir yeri bulunmaktadır.

---

[4] **Kuran-ı Kerim;** el-Bakara: 60.
[5] ***Kuran-ı Kerim;*** Hûd; 85. eş-Şuara; 183. el-Ankebut; 30, el-Bakara; 60.
[6] ***Kuran-ı Kerim;*** er-Rum; 41.

Orta Doğu'daki Siyâsî Otorite Boşluğu ve Araplar

Hz. Muhammed'in ***Hak Peygamber*** olarak gönderilmesi, bir sulh ve barış dini olan ***İslâm dininin*** bu topraklarda yayılması ve ***Medine*** de bu gayeleri gerçekleştirmek için yeni bir İslâm devletinin kurulması, ***Hz. Peygamber***'in dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin bütün kavimleri İslâm'ın ***"kardeşlik bayrağı"*** altında toplaması, cahiliye devrinin her konuda şövenizme varan adetlerine, ***ırkçılığa*** son vermesi, Orta Doğu tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve bir ***"Saadet Asrı"*** olarak İslâm Tarihine geçmiştir.

Neylersiniz ki, bu ***Saadet devri*** fiiliyatta çok kısa sürmüş ve ***Hz. Peygamber***'in ***Medine*** devri ile sınırlı kalmıştır. Zira ***Hz. Peygamber***'in vefatından sonra hemen ortaya çıkan müessif ***"irtidad olayları"*** bunun en çarpıcı örneğidir. **Hz. Ebu Bekir; sağlam iradesi ve Hz. Hadid b. El-Velid**'in keskin kılıcı sayesinde duruma hakim olmuş ve **Hz. Ömer** dünyaları dolduran adaleti ile bu topraklarda emniyet ve barışı bir kere daha sağlamışsa da bu da pek uzun sürmemiştir. Zira İslâm'ın Âdil Halifesinin **Ebû Lü'lü** adında gözü dönmüş bir İran'lı kölenin indirdiği pis bir hançerle şehit edilmesi bu sulh devrinin bir kere daha sonu olmuş ve bu topraklarda kaçınılmaz bir şekilde bir ***fitne*** ve ***kargaşalık*** devri de başlamıştır.

Asıl bundan sonradır ki bu topraklarda gerçek manada bir ***"otorite boşluğu"*** baş göstermiş ve ***Müslüman Araplar*** kendi dindaş, ırkdaş, kardaş ve soydaşlarıyla bir hiç uğruna, kıyasıya bir boğuşmaya girişmişlerdir. Artık kılıçlar çekilmişti, ölende öldüren de alınlarına nurdan harflerle ***"Sahabe"*** yazılmış ***"yeni nesli"*** idi. Bu kargaşa ve karışıklık-

lar sonucu ***Peygamber ekolünde*** yetişmiş yüzlerce binlerce ***"Sahabe"*** her biri bir yıldız olan bu ulu kişiler, yok yere şehit olmuşlar ve bundan daha da acısı Hz. Peygamber'den devir aldıkları ***Kuran*** ve ***Hadis*** emanetini, emin ellere teslim etmeden beraberlerinde öbür dünyaya alıp gitmişlerdir. Bu ise bize göre daha kahredici bir olaydır. Neylersiniz ki Orta-Doğu Müslüman Araplar sayesinde hem de en erken devirlerde gerçek manada yeni bir kelime ile tanışmış oluyordu. O da *FİTNE* veya *ANARŞİ* kelimesi idi.

Bize göre bunun bir tek sebebi vardı. O da Arap'ların oldum olası devlet kurma geleneğinden yoksun bir kavim olmaları, ayrıca cahiliye devri Arapları arasında yaygın olan kabîle rekabeti ve bu kabilelerin iktidar hırsı için senelerce birbirleri ile yaptığı kanlı mücadele ve boğuşmalar yani ***"kan davaları"*** idi. **Hz. Peygamber** bunun adını ***"Asabiyye"*** olarak koymuş ve bunu İslâmda nerede ise ***küfre*** eş değer bir manada tutarak kesinlikle yasaklamıştır(*). Neylersiniz ki Araplar arasında yaygın olan bu câhiliye âdeti **Hz. Peygamber**'in vefatını takip eden yıllarda yeniden, hem de bütün vahşeti ile hortlamış ve ***Müslüman Arapların*** üstüne ateşten bir yağmur gibi inmeye başlamıştır.

Hz. Ali ve **Hz. Muaviye**'nin şahsında kendisini temsil etme fırsatı bulan ***Haşimi - Emevi*** rekâbeti büyük bir ***"fitne"***'ye sebep olmuş, ***Emeviler'in*** aşırı ihtirası yüzünden binlerce, onbinlerce insan, bunların çoğu da sahâbe olmak üzere hayatlarını kaybetmişlerdir. Daha sonra aynı rekâbet bu defa ***Hz. Hüseyn*** *ve* ***Yezid b. Muaviye***'nin şahsında ikinci bir kere

---

* *Bugün İslâmi bir muhteva kazanan* ***"Türk milliyetçiliği"*** *Hz. Peygamber'in işaret buyurduğu ve yasakladığı* ***"Asabiyye"*** *mefhumunun dışındadır* Z.K.

daha hortlamış, yine binlerce Arabın öldürülmesi bir yana, **Hz. Hüseyn** ***Kerbelâ***'da şehid edilmiş ve bundan daha da acısı, ***Ehl-i Beyt*** dediğimiz o ilâhî ailenin, hem de bir daha doğrulmamak üzere beli kırılmış ve onlar perişan bir hale gelmişler ve şuraya buraya dağılmak zorunda kalmışlardır.

Daha sonra **Haccâc b. Yusuf** ortaya çıkmıştır. Zulmü ile koca bir dünyayı dolduran bu adam, ***Emevîlere*** yan bakan insanların başını uçurmaktan bir an bile geri durmamıştır. Onun başını uçurduğu ve çoğu kere masum olan bu insanların sayıları kaynaklarda yüz binlerle ifade edilmektedir. Neylersiniz ki **Abdullah b. Zübeyr** de dahil bunların pek çoğu da ***"Sahabe"*** idi. İşte bu, ***Arapların,*** yarım asır içinde çıkardıkları ***"üçüncü büyük fitne", anarşi*** idi.

Neylersiniz ki ***"kılıçla, kanla gelenler, yine kılınç ve kanla gitmişler"*** ve daha sonra iktidara çok kanlı bir ihtilâl ile ***Abbâsiler*** gelmişlerdir. Şimdi sıra ***Hâşimîlerin; Emevîler***'den tarihi intikamlarını almaya gelmişti. ***Hâşimîler;*** **Hz. Peygamberin** amcası **Abbâs**'ın soyundan gelen **Ebü'l-Abbâs es-Seffah**'ın (kan dökücü) kanlı kılıncında kendini temsil eden yeni kabîle rekâbeti, iktidar hırsı ve intikam ateşiyle yanıp kavrulanlar, bu defâ ***Emevîler'in*** üzerine çullanmışlar ve yüz binlerce insanın kafasını uçurmuşlardır. Bütün bunlar; ***Müslüman Arapların,*** Orta-Doğu ve geniş hilâfet ülkelerinde emniyet, huzur ve istikrarı temin etmek şöyle dursun, kendi hem cinsleri olan Araplar arasında bile iç barışı, birliği, bütünlüğü, huzur ve güveni sağlamakta ne kadar aciz olduklarını göstermektedir. Esâsen üç büyük halife **Hz. *Ömer,* Hz. *Osman*** ve **Hz. *Ali***'nin pis bir hançerle şehit edilmesi bile Arapların devlet kurma geleneği ve bu husustaki

ehliyetsizliklerini ortaya koymaktadır. Türklerde *"Hakan"* devleti temsil ettiği için onun kanı yere dökülmezdi. Oysa, Müslüman Araplarda devleti temsil edenlerin kanı dökülüyordu.

Araplar; bunlarla da yetinmemişler ve **Hz. Peygamber**'in vefâtından daha bir 30 sene bile geçmeden İslâm dinini parçalanmış ve bu günkü terörist İslâmî grupların bir nevi öncülüğünü yapan ***Hâriciler*** ortaya çıkmışlardır. Evet **Müslüman Araplar** arasında asıl malzemesi ***fitne*** ve ***anarşiden*** ibâret olan bu cadı kazanının altına, ***Müslüman Türkler*** tarih sahnesine çıkıncaya kadar odun atanlar çıkmış ve bu ateş bütün vehâmetiyle tutuşturmaya devam etmiştir.

Orta Doğu'daki Otorite Boşluğu ve Türkler:

Evet, ***Orta-Doğu***'nun bir nevi milletler mezarlığı olmaktan çıkarılışı, bir barış ve emniyet ülkesi hâline gelmesi ancak ***Müslüman Türkler***'in İslâm dünyasına hakim olmaları ile mümkün olmuştur. Daha sonraları birer ***kurtarıcılar ordusu*** olarak beklenecek olan ***Müslüman Türkler*** ve onların ilk öncülerinin, ***Orta - Doğu***'ya ilk defa ayak basmaları ne ilginçtir ki **Hz. Peygamber**'in ilk gençlik yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu devirlerde Mekke'ye gelip yerleşen ve katıksız bir ***Türk*** olan ***Süreyc âilesi,*** Peygamber sülâlesinin himâyesine girmiş, bir demirci ve çok üstün bir kılıç ustası olarak Arabistan'da çok büyük bir üne kavuşmuştur.

Abbasîler Devrinde ise (750 - 1258), hilâfet ordusu tamamen zinde yeni bir güç olan ***Türklerden*** teşekkül etmiştir. Böylece geniş hilâfet ülkeleri ve Orta - Doğu'da görülen otorite boşluğu bir dereceye kadar bu şekilde doldurulduğu gibi, ***Abbasî İmparatorluğu*** da bu sayede bölünüp parçalanmaktan kurtulmuştur. Türklerin, Ortadoğu'daki dinî ve siyâsî misyonları ***Selçuklu Türkleri ve Osmanlı Sultanlarının*** İslâm dünyasına bir ***kurtarıcılar ordusu*** olarak girmeleri ile yeni bir hüviyet kazanmış ve bu durum ***I. Dünya Harbi***'nin sonuna kadar böylece devam etmiştir.

Gerçekte bütün bu baş döndürücü olaylar, hadd-i zatında kader kaleminin Türkler hakkında yazdığı o ***"ilahi Senaryo"***'nun bir parçası olarak gelişmiştir. Zira ***Cenab-ı Mevlâ,*** Orta-Doğudaki otorite boşluğunun doldurulmasını, onların alnına bir ***"Kader Çizgisi"*** olarak yazmıştı. Bu keyfiyet ***Kuran-ı Kerim***'de Muhammed Ümmetine ilâhi bir müjde olarak duyurulduğu gibi ***Hz. Peygamber***'in bir çok hadislerinde de bu böylece beyan buyrulmuş ve emanetin gerçek sahibinin MÜSLÜMAN TÜRKLER olduğu ilan edilmiştir.

Bunlar; hilafet ordusunun yürüyen dağları andıran tunç yüzlü, demir bilekli, yağız çehreli yiğit yapılı ***Turan Yurdu Türkleri*** idi. Bunlar; bir ilâhi yürüyüşle ***Bağdad***'a gelen ve Muhammed ümmetinin işlerini yürütme görevi bizzat İslâm Halifesi tarafından kendilerine verilen ***Selçuklu Türkleri*** idi. Bunlar; yeni bir ilâhî yürüyüşle bu defa Arabistan'a yönelen ve ***Haremeynin*** hizmetine bizzat ***Hz. Peygamber*** tarafından "Buyur! Edilen" ***Osmanlı Türkleri*** idi. Bunlar hadd-i zatında O, Yüce Kudret tarafından Orta Doğu ve mukaddes beldelerde kaderin garip bir cilvesi olarak görülen bu ***"Otorite boşluğunu"*** doldurmak ve emaneti Müslüman Araplardan devir almak için Orta-Asya Hayır! ***Turan Yurdundan*** geliyorlardı.

Evet ***Müslüman Araplar;*** **Hz. Peygamber** ve ***Ashabından*** dört büyük, ***mukaddes emânet*** devir almışlardır. Ne

yazıkki onların hiç birine sahip çıkamadıkları gibi, onları koruma hususunda fazla bir gayret göstermemişler ve bunların hepsini peyderpey ve bir buçuk asır gibi kısa bir süre sonra Müslüman Türklere devretmişlerdir. Bunlar;

1- ***Temelleri bizzat Hz. Peygamber tarafından atılmış mübâret*** *"İslâm Devleti",*

2- ***Hz. Peygamber'in "Ebedi Risalet" ve "Devlet Reisliği"nin maddi tezâhürü olan*** *"İslâm Hilâfeti",*

3- ***Onun maddi hayatının bir parçası ve yüce varlığından "Muhammed Ümmetine" intikâl etmiş olan "Zâti Eşyalar"ı ve bu cümlede olmak üzere bütün "Mukaddes Emânet"***'ler;

4- ***Kutsal beldelere yani*** *Mekke, Medine,* ***daha sonra Kudüs ve buralardaki ilâhi mekânlar ve kutsal makamlara hizmet etme şerefi, yani*** *"Hâdimü'l-Harameyn"* ***olma görevi***[7].

İşte *Araplar;* bunların hepsini *Hz. Peygamber* ve Onun yüce sahabelerinden devir almışlar ve hiç birini koruyamadıkları için ***Müslüman Türklere*** devretme durumunda kalmışlardır. Müslüman Türkler; bu ilâhi emânetlerin hepsine bir gönül coşkusu ve bir iman neşesi içinde sahip çıkmışlar onları, kendi kanları, canları pahasına korumuşlar, İslâm dünyasının hayrına, hemde asırlarca onların bekçiliğini yapmışlar ve gerçek manada ***"Hâdimü'l-Harameyn eş-Şerîfeyn"*** olmuşlardır.

Selçuklular ve Orta Doğu Türk Misyonu:

Gerçekte Orta - Doğu ve hilâfet ülkeleri için ilk müstakil ***Türk misyonu*** ne ilginçtir ki ***Selçuklu Sultanları*** tarafından ortaya konulmuştur. Bilindiği gibi ***Selçuklular,*** büyük

[7] Kitapçı, Z., **Bediüzzaman Said Nursi ve Anadolu İman Hareketi,** s. 427.

Türk Sultanı **Tuğrul Bey** sâyesinde ve hilâfet ülkelerinde kısa zamanda askerî ve idârî yönlerden rakibsiz bir varlık haline gelmişlerdir. ***Selçuklular;*** sahip oldukları geleneksel müthiş teşkîlât gücü ve bunun temelini oluşturan askerî aristokrasi ile siyâsî iktidar ve otoritelerini başta Abbâsi Halifeleri olmak üzere, Hilâfet ülkelerindeki bütün egemen güçlere kabul ettirmişler, aynı zamanda hilâfet ülkelerinin birlik ve bütünlüğünü de sağlamışlardır. ***Selçuklular*** böylece, Kaşgar önlerinden ***Arabistan***'ın güney kesimleri yani, ***Yemen***'e kadar yayılan bu geniş topraklara hâkim olmuşlar ve buraları yaklaşık iki asır idâre etmişlerdir.

Bu büyük gelişmelerin ortaya koyduğu bir gerçek daha vardır. O da, Orta Asya bozkırlarından boz yeleli cennet atları üstünde, kendilerinden çok emin bir şekilde ilerleyen ve karşılarına çıkan bütün engelleri aşarak ***Bağdat*** önlerinde otağlarını kuran bu ***Step Fâtihleri*** ve onların torunlarının dinî bir heyecândan öte, hilâfet ülkeleri ve ***İslâm Halîfesi*** ile, ne yaptıklarını gayet iyi bilen ve bunun şuurunda olan bir millet olmaları idi. Herhalde ***Selçukluları*** başarıya götüren ve onları diğer hâkim güçlere üstün kılan temel faktör, onların top-yekûn bu millî şuur ve idrak içinde olmalarıdır.

Bundan maksadımız; ***Selçukluların,*** Orta - Doğu, halife ve hilâfet ülkeleri için kendilerinden önceki Türklerden tamamen farklı ve yeni bir ***misyon*** içinde olmaları ve bunu üstün bir şuur ve önsezi ile, hem de hiç bir engel tanımadan büyük bir dinamizmle uygulamaya koymalarıdır. Bu misyonun esası; ***Dini doktrin bakımından belli bir çizgi de olmak, (ehli sünnet ve'l-cemaat), hilâfet câmiasındaki güç dengeleri ve siyâsî odakları çok iyi bir şekilde tesbit etmek,***

Selçuklu Devleti'nin karşısında, kim olursa olsun yeni güç ve siyâsî merkezlerin oluşmasına meydan vermemek, onların üzerine süratle yürüyerek derhal saf dışı etmek ve bütün bunlardan sonra İslâm Ümmeti'nin birlik ve bütünlüğünün temsilcisi olan Halife ile her hal-ü kârda sıkı ve samîmî bir iş birliği içinde olmaktır. Bu politik dinamiklerin çimentosu ise Abbâsi Halifeleri ile sıhriyet bağlarına önem vermek ve onu sosyal bir müessese olarak bütün fonksiyonları ile ayakta tutmaktı.

İşte *Selçuklular*, İslâm Tarihinde bunun çok güzel bir örneğini vermişler ve İslâm Tarihinde hiç bir millet ve devletin başaramayacağı bir şeyi başarmışlardır. O kadar ki, bu büyük misyonun bir sonucu olarak ***İslâm Halifesi*** bütün siyâsî ve idarî yetkilerini bu günün tabiri ile ***yasama*** ve ***yürütme*** gücünü ***Selçuklu Sultanı*** **Tuğrul Bey**'e bırakmış, Selçukluların siyâsî ve idârî gücü ile birleşmiş, bütünleşmiş ve kendisi, ***İslâm Ümmeti***'nin sadece dinî birliği'nin formal, şeklî bir temsilcisi olmuştur. Bu şüphesiz hem İslâm, hem de Türk Tarihi için müstesna büyük bir gelişmedir ki, İslâm Tarihi ve hilâfet camiasında bunun bir başka eşi ve benzeri de yoktur[8].

Artık bundan sonra ***İslâm Halifesi*** için yapılacak bir şey vardı. O da ***Selçuklu Sultanlarının*** yed-i kudretinde gerçekleşen bu birlik ve bütünlüğün devamı ve bunun İslâm Ümmeti, Selçuklular ve Onların şahsında Türk milletine ve bütün İslâm Dünyasına hayır ve mutluluk getirmesi, hulâsa Selçuklu Sultanlarının bu ulvî misyon'larında başarılı olmaları için ***Allah katında*** müstecab dualar etmekti. Nitekim öyle de olmuştur. Zira Büyük Selçuklular devrinde, *hilâfet ülkelerinin mukaddes beldelerde dahil bütün cami, mescid, minber ve mihrablarında Yüce Mevlâya kaldırılan eller, Selçukluların muzafferiyeti için kalkmış, düalar onların ululuğu ve azizliği için yapılmıştır.*

[8] *Daha geniş bilgi için bkz.* Kitapçı, Z., ***Abbasî Hilâfetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları***, Konya, 1994 s. 35.

Evet, İslâm dünyasının erenleri, evliyaları, şeyhleri, ermişlerinin bütün himmet, bereket ve duaları, asırlarca Selçuklularla beraber olmuş, perde arkasındaki bu mübarekler ordusu'nun manevi nazar ve teveccühleri, ***Selçuklu Sultanlarının*** üstüne sanki ilâhi bir gufran ve bir rahmet olarak yağmıştır. Bu şüphesiz tarihte ***Türk Milleti*** ama sade ve sadece ***Türk Milletine*** nasip olmuş ulu bir mazhariyettir. Nitekim Selçuklular hakkında müstakil bir eser yazmış olan **Muhammed b. Mahmud,** onların nizam-ı âlem için ifâ etmiş oldukları bu yüce misyon için aynen şöyle demektedir;

"Tarihlere baktım ve bakanlarca da bilinmektedir ki; Selçuklu Sultanlarının zamanında olan nizam ve intizam, adâlet ve doğruluk, uğur ve bereket ve Peygamber şeriatine riâyet ve halkı himâye, geçmiş padişahlar zamanında olmamıştır. Bunlar gibi temiz kalb ve inançlı sultanlar daha gelmemiştir. Allah onların saltanatlarını daim (mülklerini) kıyâmete kadar bâki eylesin!"[9].

Osmanlılar ve Orta Doğu Türk Misyonu:

Gerçekte ***Orta - Doğu*** ve hilâfet ülkeleri için böylesine müstakil, dinamik ulu bir misyona sahip olma bakımından, ***Osmanlılar***'ın bile Selçuklulara ulaşamadıkları görülmektedir. Çünkü Osmanlılar'ın **Yavuz Sultan Selim Han** müstesna, ne kuruluş ve hele hele ne de yükseliş devirlerinde bugünün ***Orta - Doğusu*** ve Arap ülkeleri hakkında global im-

[9] Muhammed b. Mahmud, ***Selçukname***, İstanbul, I. s. 210.

paratorluk politikaları dışında, net bir politikaları yoktur. Ancak onların; eski dünya kıtalarını içine alan ve *Hz. Peygamber*'in umumî işaret ve tebşiratına uygun olarak tesbit ettikleri, Türk'ün cihangirlik ruhuna da uygun global bir nizam-ı alem politikaları vardır ki, bunun asıl hedefi hem ***Hıristiyan dünyası,*** hem de ***Şiî İran***'ı kendileri için boy hedefi olarak görmek, askeri tercih ve siyâsi mücadelelerini buna göre yapmaktı.

Ne ilginçtir ki, **Hz. Peygamber** de, İslâm toplumu siyâsî bir güç haline geldikten sonra *Medine*'de kurduğu ilk ***İslâm Devleti***'nin temel dış politikasını *Kayser* ve *Kisra Devleti*'nin yıkılması esasına göre bina etmiş ve Müslümanlara bu iki devleti **boy hedefi** olarak göstermiştir. *Yüce Peygamber*'in ***İstanbul***'un mutlaka feth olunması yolundaki hadisi, bu büyük politikasının kıyâmete kadar ufukta parlayıp duracak olan bir kutup yıldızı gibidir. Yine *Hz. Peygamber* bu büyük politikası gereği Türkleri yanında görmek istemiştir. *Osmanlı* gibi büyük, Müslüman Türk devletlerine kucak açmış ve onları manen himâye etmiş ve desteklemiştir.

Osmanlıların, İslâm Dünyasının liderliği ve eski hilâfet ülkelerini kucaklayan ***Nizâm-ı âlem*** politikalarında çok başarılı olmalarının, çok özel, mânevî sebeplerinden birisi de bu ***Peygamber teveccühü*** olmalıdır. Nitekim mâneviyât âleminde söz sâhibi olan bir çok ulu kişiler bu gerçeği görmüşler ve ***Kuran-ı Kerimde*** zikri geçen; ***"Şüphesiz yer yüzüne asıl benim salih kullarım vâris olacaklardır"***[10], mealindeki ayetten asıl maksadın *Osmanlılar* olduğunu ve ***"arzın asıl vârisi"*** olarak ***Cenab-ı Hakk***'ın, Osmanlıyı gönderdiğini beyân etmişlerdir. Büyük İslâm velisi ***Muhyiddin-i Arabî*** asırlarca önce bir istihraçta bulunmuş ve Osmanlı Devletinin yıkılmasını en büyük kıyâmet alâmetlerinden biri olarak görmüştür[11].

Evet, ***Selçukluların*** eski hilâfet ülkelerinde gösterdiği askerî dinamizmi, ***Osmanlılar Balkanlar*** ve asırlarca ***Orta Avrupa*** da göstermişler ve hilâfet ülkeleri, kutsal beldelere karşı, Avrupa'nın ortalarından kaynayıp gelen ***haçlı ordularını,*** yine ***Avrupa***'nın ortasında boğmuşlardır. Böylece, Orta Doğu, mukaddes beldeler ve Peygamber Yurdu, İslâma karşı kin ve nefret kusan kara vicdanlı haçlı ordularının, asırlarca tahribinden de korunmuş oluyordu.

Bu manada Selçukluların başlattığı geleneksel Orta Doğu politikası yeni bir vizyonla Osmanlılar tarafından tamamlanmış ve Türklerin İslâm Dünyasındaki aktif varlığı, içinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlıların takip ettikleri global Orta Doğu politikası sâyesinde dünün, ***"Düvel-i Muazzaması"*** dediğimiz ***İngiltere, Fransa, Rusya*** gibi büyük devletleri, Osmanlının en zayıf olduğu devirlerde bile, onu dışlayarak, hiç bir politika masasına oturamamışlardır.

Osmanlılar ve Orta Doğu Otorite Boşluğu:

Gerçekte eski hilâfet ülkeleri Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra, Orta Doğuda asırlardır özlemi çekilen

[10] ***Kuran-ı Kerim,*** *el-Enbiyâ;* 105. *Bu ayetin genel bir değerlendirmesi için bkz.* İsmâil Hakkı, Bereketzâde, ***Necaâib-i Kuraniyye,*** İstanbul, 1320. s. 298. *Müellif bu konularda çok değerli Şam müftisi Mahmud Hamza Efendinin,* ***el-Burhan Alâ Bekâ-i Mülk-ü Beni Osman,*** *adındaki kıymetli eserinde, Hz. Peygamber'in bir çok hadislerinden de yararlanarak geniş bilgiler verdiğini kaydetmekte ve Şeyh Abdü'l-Ganî Nablûsî, Hazretlerinin* ***"et-Talatü'l-Behiyye"*** *adındaki uzun kasidesini zikretmektedir. Şeyh Nablûsî, bu kasîdesinde Osmanlının gizli kalmış bir çok ilâhî sırlarını açıklamış ve o da "arzın vârisi olan sâlih kullardan maksad* ***"Selâtın-ı Âl-i Osman Hazaratı"*** *olduğunu beyân etmiştir* Z.K.

[11] *Bu konularda çok geniş bilgi için bkz.* Kitapçı, Z., ***Bediüzzaman Said Nursî ve Anadolu İman Hareketi,*** s. 403-460.

"Otorite Boşluğu" doldurulmuş* onlarla yeni bir emniyet, huzur, barış ve istikrar devri başlamış ve buralarda yaşayan insanların, *Hz. Peygamber*'den sonra ilk defa yüzü gülmüştür. *Mekke, Medine, Mısır, Kudüs, Şam Bağdat,* hatta *Fas, Tunus ve Cezâyir* gibi uzak Afrika ülkeleri Osmanlı Sultanlarının hâkimiyetini temsil eden yüksek karakterli, şahsiyet sâhibi kimseler tarafından idâre edilmiş, böylece bu ülkelerin tarihinde görülen, isyan, kargaşalık ve baş kaldırmalarda son bulmuştur.

Böylece; *Osmanlıların* temin ettikleri bu barış ve emniyet şemsiyesinin gölgesi altında Müslüman milletler, birbirleri ile ilk defa birleşmiş, bütünleşmiş ve *"koca bir ümmet"* haline gelmişlerdir. *Muhammed Ümmeti;* Hz. Peygamberin vefatından sonra ilk defa böyle birleşmiş ve bütünleşmiş oluyordu. Bu güzel gelişmeleri kendine has üslubu ile izah etmeye çalışan **B. Lewis** şöyle demektedir;

"Osmanlı Türk devletinin çok daha sağlam ve güçlü bir hâle gelmesinden sonra, onların idâre ettikleri bu geniş ülke ve küçük krallıklarda çok önemli değişiklikler olmuştur. Bir kere onların hâkim oldukları topraklar çok geniş ve sınır boyları daha sabit ve güzel korunuyordu. Bölgesel ve kişisel anlamda, küçük feodallar, onların bitip tükenmek bilmeyen çekişmeleri, askeri ve kabîle anlaşamamazlıkları, çeşitli şekil ve yollarda ortaya çıkan ihtilâfların hepsi, Osmanlılar sâyesinde son bulmuş *(ve koca imparatorluk bir bütünlük içinde senelerce idâre edilmiştir)"*[12].

Osmanlılar, bu Ümmet bütünlüğünü, fizikî manada da sağlamaya çalışmışlardır. Nitekim; Osmanlıların; *Anadolu-Hicaz* ve *Anadolu-Bağdat* demir yollarını döşemeleri bu

[12] Lewis, B., ***Islam in History,*** P. 197.

fiziki birlik ve bütünlüğün temini yolunda gerçekleştirdikleri en başarılı adımlardan biri idi. Böylece hilafet merkezi, imparatorluğun taht ve baht şehri olan ***İstanbul;*** bir taraftan ***Şam, Kudüs ve Hicazla*** birleşirken, diğer taraftan **Bağdat**'la fiziki manada birleşmiş oluyordu. Bu bir demir yolu değil, âdeta İslâmın kalbgâhı, ***İstanbul***'dan çıkan ve mukaddes beldelere ulaşan bir ***atar damar*** idi. Bu o zamanlarda bütün ***Avrupa***'yı ayağa kaldıran, onları hayret ve dehşete düşüren bir keyfiyetti. ***Osmanlının,*** Avrupalılar tarafından yıkılmasını çabuklaştıran en büyük sebeblerden biriside şüphesiz bu eski hilâfet ülkeleri ile organik manada, birleşmiş, bütünleşmiş olmaları idi(*).

Osmanlılar bu otorite boşluğunu doldurmada başarılı olmuşlarmıdır? Tarih bu soruya "***Evet***" demek mecbûriyetindedir. Zira; Osmanlılar bu topraklara hâkim olduktan sonra; **Basra** körfezinden, **Atlas** okyanusuna kadar uzanan Kuzey Afrika sahilleri de dâhil, bu geniş coğrafi iklimlerde, hiç bir siyâsi değişiklik, bölünme, parçalanma olmamıştır. Bu kadar geniş bir bölgeyi 400 sene, siyâsî haritayı bozmadan idâre etmek, ancak bu otorite boşluğunu, çok güçlü bir şekilde doldurulması ve bir emniyet ve huzur devri ile mümkün olmuştur.

Zirâ ***Osmanlıların;*** batılı Emperyalist güçlerin, bin bir çeşit melanet plânları ve Arapların bunları desteklemeleri sonucu yıkılmasıyla, yeni bir otorite boşluğu daha ortaya

* *Bugün bile bu demiryolu, stratejik, ekonomik, ticari ve turistik öneminden hiç bir şey kaybetmemiştir. Bize göre Arap ülkelerine takdim ettiğimiz* ***"Seyhan ve Ceyhan Suyu Projesinden"*** *çok daha önemlidir.* ***Bakü-Ceyhan*** *enerji, petrol hattına eş değer de ekonomik bir potansiyeli vardır. Bu bakımdan Türkiye, bunda öncülük etmeli ve bu demir yolları projesini yeniden gündeme getirmelidir. Zira, Orta Doğuda büyük devlet olmanın birdiğer yolu, bu projenin işlerlik kazanmasıyla mümkündür* Z.K.

çıkmış, bölgenin siyâsî ve idârî yapısı değiştiği gibi, coğrafi ve fiziki yapısı da değişmiş ve bu toprakların üzerinde küçük büyük 30'u aşkın devlet kurulmuştur. Bundan daha da acısı; bölgenin ***"etnik yapısı"*** değişmiş ve ***Hz. Musa*** ve onun ***"Mısır Hurucu** - Exodus"*dan binlerce sene sonra ***Filistin'****e* ilk defa milyonlara varan bir **Yahûdî** göçü olmuştur. Bu ***Müslüman Arapların;*** muteber din kitaplarında da beyan edildiği gibi, kendi elleri ile kıyameti başlarına koparmalarının bir başka ifadesi olmalıdır. Zirâ ***Hz. Peygamber*** bir çok hadislerinde bu kötü gelişmelerden çok büyük endişeler duymaktadır.

Tesbit Edilmesi Gereken Bazı Hakikatlar:

Buraya kadar olan açıklamalarımızda; ***Orta Doğu,*** onun ilâhî yönü, ***İslâm Tarihi,*** onun ***Türk Tarihi*** ve bütün Orta Doğu için önemi, ayrıca Orta Doğunun bütün Eski ve Orta Çağlar boyunca insanlık tarihindeki müstesnâ dinin yeri, onun alın yazı olan ***"otorite boşluğu"*** ve bu boşluğun doldurulmasında ***Müslüman Araplar, Türkler, Selçuklular*** ve ***Osmanlılar***'ın tarihî misyonları üzerinde durulmuş ve bu büyük coğrafi bölgenin tarihi seyri içinde kendine has bir değerlendirmesi yapılmış ve bir kısım temel meseleler dile getirilmiştir.

Şu bir gerçektir ki, her ilmin olduğu gibi ***İslâm Tarihi***'ninde henüz çözüm bekleyen ve yeteri kadar aydınlatılmamış bir çok temel meseleleri vardır. Hadd-i zatında bu meseleler, onun hâlâ zinde ve dinamik bir ilim olduğunun apaçık bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Fakat bizim bu temel meselelerden maksadımız daha öncede kısmen izah edildiği gibi; *İslâm Tarihi, büyük olaylar, onların izahı sadedinde ortaya konan çarpık görüşler, Batılı yazar ve müsteşriklerin İslâm Tarihinin özü, Hz. Peygamberin büyük davasını hâla anlamamakta ısrar etmeleri, yalan yanlış yorum ve izahlarda bulunmaları, diğer taraftan temel İslâmî kaynaklar, onların olaylar hakkındaki rivâyetleri, klasik İslâm yazarlarının zaman zaman bir arap saçına döndürdüğü karma karışık olaylar hulâsa bir çorap söküğü gibi bir biri peşinden sökün edip gelen binlerce meseleler ve İslâm Tarihinin teknik ve metadolojik konuları değildir.*

Mamafih bu ve benzeri konularda şöyle veya böyle birçok çalışmalar yapılmış ve yine birçok müellifler; *eskilerin tabiri ile kara taşların üzerinde dolaşan kara karıncaların, hemde, karanlık bir gecede hareketlerini, kara gözleri ile görüp çıkarmak için oldukça başarılı kitaplar yazmışlardır. Bunlara peş - peşe yazılan ve birbirinin tekrarından ibaret olan İslâm Tarihleri ve Arabizmin borazancılığını yapan sözüm ona Türkçe tercüme kitaplarda dahildir.*

Fakat asıl mesele; **Türklerin**, Orta Doğu ve İslâm milletleri camiasına girmeleri, İslâm Tarihinin Türk Tarihi ile birleşmesi, ve Türk milletinin Araplarla iç-içe olması ve onların Türkün kudretli şemsiyesi altında yaşamaları ve böylece Orta Doğu'nun yeni bir görünüm arzetmiş olmasıdır. Hemen şunu ifâde edelimki, Türkler'in İslâm milletleri câmiasına girmeleri, İslâm dini, kültürü ve medeniyeti ile ***entegre*** olmaları, sıradan bir olay olmadığı gibi on asırlık Türk İslâm tarihi ve bundan sonra ortaya çıkan yeni oluşum da sıradan bir olay değildir. Çok büyük bir fenomendir.

Meselelerimiz Nelerdir?

Asıl bundan sonradır ki; Orta Doğu'nun tarihi yapısı ve etnik dokusu değişmiş, bölge binlerce senedir uzak kaldığı Müslüman Türk varlığını tanımış ve yerli halk özellikle ***Araplar, Türklerle*** beraber olmayı, onlarla birlikte yaşamayı öğrenmiştir. Bu Türk daha sonra, ***Orta-Doğu***'nun alın yazısı ve bundan da öte siyâsî bir tarihi olmuştur. Bu beklenmedik

yeni gelişmeler sonucu; yeni yeni bir çok siyâsî, sosyal meseleler ortaya çıkmış ve *İslâm Tarihine* yeni bir çeki düzen verme ve yeniden yazılması lüzumu hasıl olmuştur. Hatta asıl mesele, on asırlık Türk tarihine bir de İslâm tarihi açısından bakıldığında görülen heybetli manzara ve bu manzaranın ortaya koyduğu temel gerçeklerdir. Mamafih bize göre bu gelişmelerin ışığında ortaya çıkan ve üzerinde durulması gereken önemli meseleler şunlardır;

1. ***Siyâsi Arap tarihi veya İslâm tarihi meselesi,***
2. ***İslâm Tarihinin yeniden yazılması ve standard bir hâle getirilmesi, belirli ölçüde konu birliğinin sağlanması,***
3. İslâmiyet'in yayılışı, siyâsi veya dini hâkimiyet eselesi
4. ***Klasik kaynakların siyâsi veya dini hakimiyete bakışları***
5. ***Yeni oluşum; İslâm Tarihinin Türk Tarihi ile birleşmesi bütünleşmesi***
6. ***Türk milletinin İslâmi şahsiyetinin yeniden teşekkül etmesi ve ayağa kaldırılması***
7. ***İslâm Tarihinde Türk devirleri ve bunun ümmet için önemi,***
8. ***Selçuklu ve Osmanlıların İslâm Tarihi devresine girmeleri ve ondan sonra ortaya çıkan yeni durum.***

Mamâfih; bundan sonraki sayfalarda bizi aşan bu büyük meseleler üzerinde durulacak ve geniş bilgiler verilecektir. Böylece Müslüman Türk'ün; ***hâlâ keşfedilmemiş olan İs-*** *lâmi Şahsiyeti* ***ortaya çıkacak ve Türk milletini asırlarca ifâ etmiş olduğu ebedî risâlet ve büyük*** *Orta Doğu Misyonu* ***daha net ve daha berrak bir hâle gelmiş olacaktır.***

II.
İSLÂM TARİHİNİN BAZI MESELELERİ
SİYASİ ARAP TARİHİ ve İSLAM TARİHİ MESELESİ

Arabistan'ın Genel Durumu ve Araplar:

Gerçekte siyâsî Arap Tarihi veya İslâm Tarihi meselesinden asıl maksadımız; ***İslâm Tarihinin, siyâsî Arap Tarihi karşısındaki durumu veya onun bir varyantı veya bir devamı olmaktan çıkarılması ve mümkün olduğu kadar diğer İslâmi ilimler meselâ*** *Tefsir, Hadis, Fıkıh* ***ilminde olduğu gibi onun da daha müstakil bir hüviyete kavuşturulması ve buna göre bir ilmi ortam ve metodoloji hazırlanmasıdır***[13].

Şu bir gerçektir ki, yer yüzünde her milletin kendine has bir tarihi olduğu gibi, ***Arapların*** da kendine özgü ve kökü tarihin derinliklerinden kopup gelen yarı kapalı siyâsi bir tarihleri ve bunun yanı sıra çok kuvvetli bir dil ve edebiyatları vardır. Bu durum ise daha ziyade Arabistan'ın coğrafi konumu ve tarihi özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Zira ***Arabistan,*** coğrafi konumu itibariyle Asya kıtasının güney batısında, sanki büyük ve enli bir dil gibi ***Hint Okyanusu***'na doğru adeta koparcasına sarkmış bir yarımada vaziyetinde olduğu görülür. Onun içindir ki üç tarafı denizlerle çevrili olan bu geniş kara parçasına çoğu kez ***"Arabistan yarımadası"*** denileceği yerde, ***"el - Cezîretü'l-Arap -*** *Arabistan Adası"* denilmiştir[14]. Halbuki o, bir yarım ada yâni

---

[13] *Bu meseleler hakkında geniş bilgi için bkz.* Kitapçı, Z., ***İslâm Tarihinin Çözüm Bekleyen Önemli Meseleleri,*** Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, (Tebliğ ve Müzâkereler), İzmir, 1985, s. 317-338.

[14] Hitti P.K. ***el-Arap Tarîhun Mucezûn,*** Beyrut, 1965, s. 17. De Goeje, ***Arabistan,*** İA. I. s. 473-479.

Asya'nın güneyinde yer alan üç büyük yarım adadan biri, Arabistan Yarımadasıdır.

İşte *Arabistan;* bu coğrafi özellikleri sebebiyle engin denizlerin ortasından kopup gelen hırçın dalgalar gibi, *Orta Asya*'nın iç kısımlarından başlayan ve dünyanın dört bucağına yönelen büyük göçler, ***Türk dalgaları*** ve ana göç yollarının daima dışında kalmıştır. Yine ***Arabistan*** yarımadasının bu coğrafi konumu nedeniyle Araplar; çok uzun tarihi akışları içinde -***Yahudilerin*** çok sınırlı göçlerinin aksine- hiç bir yabancı millet, din ve kültür istilâsına da uğramamışlardır. Zirâ değil Eski Çağlar, Orta Çağlarda dâhil dünyanın en güçlü imparatorluklarından biri olan ***Doğu Roma; Bizans İmparatorluğu*** **Arabistan**'ın iç kısımlarına yönelmediği gibi, ***Osmanlılar***'da bölgeyi nerede ise ***"Otonom State-İç işlerinde Bağımsız"*** devlet statüsünde idâre etmişler ve onların iç işlerine fazla bir müdâhalede de bulunmamışlardır.

Kaderin eski Araplar için çizdiği bu garip hüküm eski ***Âri*** ve ***Sâmi*** kavimlere has dinler içinde geçerlidir. Evet; eski ***Mûsevîlik Hıristiyanlık, Zerdüştlük*** Arabistan'a yol bulamadığı gibi bu, ***Hinduizm*** ve ***Budizm*** hatta ***Manihaizm*** rahipleri için de böyle olmuş onlarda buralara pek uğramamışlardır. İslâmiyet'ten önce buralarda hiçbir ini cemaati oluşmadığı görülmektedir. **Hz. İbrahim'**in dini olan, Kur'anî adıyla *"Haniflik"*[15] paganist Araplar tarafından koyu bir şirk ve putperestliğe dönüştürüldükten sonra, Arabistanın dinî hayat ve mukadderatında İslâmiyetin zuhuruna kadar fazla bir değişiklik olmamıştır. Aradan bunca asırlar içinde bu topraklarda, ne yeni bir din ve ne de bir peygamber fırtınası

[15] ***Kuran-ı Kerim, en-Nahl;*** 123.

asla esmemiştir. Ne ilginçtir ki ***Hz. Peygamber*** ve ***İslâmiyet'ten*** önce Arabistan yarımadasında yalancı peygamber vâri hiç bir din çığırtkanı ve İran da olduğu gibi sapık mezheplerde çıkmamıştır.

Böylece câhiliye ***Arapları***, İslâmiyetin zuhuruna kadar, hemen her devirde, dünya siyâsî nizamını değiştirecek büyük oluşum ve gelişmelerin dâima dışında kalmışlar ve çevrelerinde cereyan eden olaylardan fazla bir şekilde etkilenmemişlerdir. Nitekim ***Arabistan***'ın güney kesimlerini işgâl eden *Farslıların*, Yarımadanın iç kısımlarını işgal etmeye kalkışmadıkları gibi, ***Doğu Akdeniz*** kıyılarını işgal ve ***Yahudileri***, dünyanın dört bir yanına sürgün eden eski ***Roma*** ve ***Bizans*** orduları da hiç bir zaman Arabistan'ın iç kısımlarına yönelmemişlerdir. Bundan maksadımız câhiliye devri Araplarının bu kabil dış güçleri önleyecek hiçbir kuvvet ve orduya sahip olmadıklarını vurgulamak içindir.

Diğer taraftan, *Mekke*'yi işgal ve Allah'ın Evini yıkmak için gelen ***Ebrehe*** kumandasındaki ***Habeş*** ordusunun Mekke yakınlarında uğramış oldukları beklenmedik felâket ***Kur'an-ı Kerim*** de bir ibret dersi olarak zikredilmektedir[16]. Bu diğer taraftan ***Câhiliye devri*** Araplarının böyle büyük, güçlü bir orduya karşı, direnemedikleri ve mağlûbiyeti peşinen kabul ettiklerinin de ilâhî Kitabın, Araplar için öfkeli bir ifâdesi olmalıdır. Zîra; Araplar ***"Allah'ın Evini"*** korumayı ***Allah'***a bıraktıkları için ***Lût Kavminin*** üstüne inen ilâhî gazap'ın[17] bir başka türlüsü Ebrehe ordusunun üstüne inmiş ve küçük küçük kuşların filolar halinde sanki bir **F-16** uçakları

[16] ***Kuran-ı Kerim, Fil,*** 1-5
[17] ***Kuran-ı Kerim, en-Neml;*** 54,55,56.

gibi attıkları bombalar sâyesinde koca *Habeş* ordusu, bir anda delik deşik olmuş ve çürük bir yaprak yığını hâline gelivermiştir.

Sanki kader, o ***İlâhi*** yüce kuvvet, İslâmiyet'ten önce her nedense tarih sahnesine çok güçlü bir devlet ve millet olarak çıkmamış olan bu kavmi bir çok felâketlerden korumuş ve onları, ***Hz. Peygamber'in "Risâleti"*** hürmetine, insanlık okyanusunun uçsuz bucaksız derinlikleri içinde, boğulup gitmelerini de önlemiştir. ***Araplar*** için aynı hüküm, bir dereceye kadar ***İslâmiyet'ten*** sonraki devirler içinde geçerlidir. Zira Müslüman Araplar birkaç kuşak sonra, bir kısım sosyal ve siyâsî sebepler ayrıca, hiç bir zaman etkinliğini bırakmayan cahiliye devri gelenekleri ve ***Arabizmin*** de tesiriyle süratli bir şekilde dağılmaya, hatta yıkılmaya yüz tuttukları bir devirde, bu defâ da ***Müslüman Türkler,*** onların imdâdına koşmuşlardır.

Önümüzdeki sayfalarda çok daha ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacağı gibi ***Müslüman Türkler;*** İslâm milletleri camiasında zinde ve vurucu bir güç olarak girmelerinden sonra bu defa ***Araplar;*** ister istemez Türklerin, koruyucu şemsiyesi altına girmişler, onların parlak kılıçlarının gölgeleri altında milli varlık, izzet ve ikballerini koruyarak zamanımıza kadar gelmişlerdir. Bu bakımdan bugün, ***Atlas Okyanusu*** sahillerinden ***Basra Körfezine*** kadar yayılan bütün bu geniş coğrafî mekânlarda kurulmuş olan küçük büyük bir çok Arap devletinin, hepsinin hem ***Selçuklu*** ve hem de ***Osmanlıya*** ve onların şahsında ***Müslüman Türk milletine*** sonsuz bir şükran ve minnet borcu olmalıdır. ***Osmanlıya, sömürgeci gözü ile bakmak günahtır. Gayretullaha dokunacak bir hadisedir.***

Cahiliye Devri ve İslâmî İlimler:

Fakat Arapların yukarda da işâret edildiği gibi, ***Hz. Peygamber*** ve İslâmi devirlerden önce de kökü tarihin derinliklerine doğru uzayıp giden çok eski bir tarihleri vardı. Onların sosyal ve medenî yönlerden ilkel ve ibtidaî yaşayışlarını kapsayan İslâmiyet'ten önceki bu çok uzun devirlerine tarih ve edebiyat literatüründe ***"Câhiliyet Devri"*** veya ***"Cahiliyet Çağı"*** denilmektedir ki bu uzun devirlerin şüphesiz Arapların dil, edebiyat, eski şiir, hatta örf, âdetleri eski yaşayışları, ticârî faaliyetleri ve bir bakıma çok ilkel dini inançlarını göstermesi bakımından onların toplum ve kültür hayatlarında çok ayrı bir yeri ve özelliği vardır[18].

Gerek ***Kur'an-ı Kerim*** ve gerekse ***hadis-i şeriflerde,*** Arapların dinî anlamda karanlık devirlerinin bu mefhumla ifâde edilmesine işaret eden çok açık ibâreler vardır. Bununla beraber, bu kavram bir bakıma onların sapıklıktan doğruluğa, hidayete, bedevîlikten medeniliğe doğru tekâmüllerinin çok köklü bir merhalesi olmuştur. Diğer bir ifade ile, ***İslâmiyet,*** onların karanlık ve aydınlık devirleri arasında sanki aynadaki sır gibi bir fonksiyon ifa etmiş ve yeni bir devrin, öyle ki dünya siyâsî ve sosyal nizamını Müslüman Arapların lehine olarak değiştirecek büyük bir devrin dönüm noktası ve başlangıcı olmuştur.

---

[18] *Arapların Cahiliye devri ile ilgili geniş bilgi için bkz.* Çağatay, N., ***İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,*** Ankara, 1971. Şibli, Mevlâna, ***İslâm Tarihi,*** çev. Ö. Rıza, İstanbul, 1928. I. s. 125-220. Hitti, P.K. ***İslam Tarihi,*** çev. S. Tuğ, İstanbul, 1980 I. s. 32-162.

Buraya kadar yaptığımız bu önemli izahlardan sonra karşımıza çok önemli bir soru çıkmaktadır. O da; ***kökü tarihin derinliklerinden kopup gelen bu** "Cahiliye Devri" **nin İslâm tarihi ile ilgisi nedir? Daha açık bir ifade ile** Câhiliye devri, **evrensel** İslâm tarihinin **bir parçası olarak görmek doğru mudur? Bunu böyle kabul etmek mümkün müdür?***

Hemen şunu ifâde edelim ki; câhiliye devri, ***İslâm Tarihinin*** bir parçası olmadığı gibi, onun bir devamı da değildir. Zira ***Siyer*** ve ***İslâm Tarihi*** bize göre ayrı müstakil, bütün Müslüman milletleri ilgilendiren bir ilimdir, bir tarihtir. O da diğer bir kısım İslâmî ilimler gibi, meselâ ***Tefsir, Hadis*** ve ***Fıkıh*** vs. ilmi gibi, olayların zorlaması ve kendi şartları içinde ***Hz. Peygamber***'in vefatından sonra teşekkül etmiş şerefli bir ilimdir. Esasen bunun böyle olması gerekmektedir.

Nasıl ki İslâmiyet'ten önce, cahiliye devri Arapları için bir ***Tefsir,*** bir ***Fıkıh,*** bir ***Hadis,*** bir ***Kelâm*** ve bir ***Tevhid*** ilminden söz etmemiz mümkün değilse bir ***Siyer*** ve ***İslâm Tarihi*** ilminden de söz etmemiz mümkün değildir. Bu ilimlerin hemen hepsi, ***İslâm dini*** bir kültür ve medeniyet hamûlesi hâline geldikten sonra, hem de çok büyük zaruretler sebebiyle teşekkül etmiş ve esasları çok büyük çalışmalardan sonra ortaya konulmuştur. Bu ilimlerdi.

Asıl kaynağı ***Âyet ve Hadisler,*** onların ifade ettikleri yüksek hakikat ve mana zenginlikleri, bir diğer ifade ile ***"ilâhi irade" ve "Peygamber beyanları"***'ndan asıl maksadın ne olduğunu bütünüyle ortaya koymaktır. Bu İslâm alileri kılı kırk yararcasına bir gayret içinde olmuşlar, ***Tefsir, Hadis, Fıkıh*** v.s. gibi İslâmi ilimler ve bundan da öte onların ***ilmi ıstılahlarını*** tespit etmişler, ***metodolojisini*** ortaya koymuş-

lar ve müstakil birer ***İslâm dini*** haline getirmişlerdir. Bugün bile onların insanüstü bu gayret ve çalışmalarını görenler, okuyup anlayanların hayret ve dehşet içinde şaşırıp kalmamaları mümkün değildir.

Bu ***İslâm Tarihi*** içinde böyledir. ***İslâm Tarihi*** de; geleneksel Arap tarihi ve kültürü, câhiliye devri gelenekleri değil, o da ***vahy kültürüne*** Âyet ve Hadislere dayanan bir ilimdir. Gerçekte bu ilminde ana ekseninde ***Hz. Muhammed ve Onun bütün insanlığa*** *"Peygamber"* ***olarak gönderilmesi, İslâm dini ve onun yayılması, bundan sonra cereyan eden baş döndürücü olayların yer aldığı şerefli İslâmi bir ilim olması gerekirdi.*** Bu ilmin ana konularından birinin de; ***Hz. Peygamber'in*** *"devlet reisliği"* ***nin bir devamı olarak*** *"İslâm Hilâfeti"* ***ve onun Hz. Peygamber'in ebedi risaletinin maddi manada temsil eden önemli bir makam olması hasebiyle her devirde arzettiği önem olmalı idi.***

İslâm Tarihinin Arabizmin Kucağına İtilmesi:

Ne var ki diğer İslâmi ilimlerin aksine, ***İslâm Tarihi*** için bu, hiçbir zaman böyle olmamıştır. İlk İslami devirlerde (I. ve II. asır) teşekkül etmiş olan ***Tefsir Hadis,*** vb. İslâmi ilimler için usul ve esaslar, bu ilimlerin metodolojisi geliştirilmiş ve bu ilimlerin hepsinin birer müstakil ilim olmasının yolu açılmıştır. ***Siyer*** ve ***İslâm Tarihi*** için aynı gelişmelerden söz etmemiz mümkün değildir. Meselâ; özellikle hadis ilmi ve usul-ü hadiste gördüğümüz ***"rivâyet kriterleri"*** ayrıca "***İsnâd***" ve "***Metin***" mefhumu, İslâm tarihi olaylarını nakletmede yâni asıl "***olay***" ve bununla ilgili rivâyetleri ortaya koyanlar hakkında kayda değer esaslar çok sağlam bir şekilde tespit edilerek, ***İslâm Tarihinin*** modern bir "***İlim***" olması yo-

lunda fazla bir gayret sarf edilmemiştir. Nitekim **S. Hizmetlinin** de dediği gibi; *"Siyer ve Megâzi yazarları, hadis rivâyet kuralları* (cerh ve tadil) *esasları doğrultusunda kitap yazmamışlardır"*[19].

Buna sebepte *Hz. Peygamber*'in vefâtını müteakip yeniden hortlama fırsatı bulan *"câhiliye geleneği"* ve Arapların buna dönmek için gösterdiği sabırsızlıktır. Bundan maksadımız, *Emevî-Haşimi rekâbeti* ve bu rekâbeti en sonunda *Emevîler*'in kazanması idi. **Emevi'**lerin bu rekâbeti kazanmalarıyla *Ehl-i Beyt ve Evlâd-i Rasûle* karşı takip ettikleri haksız kötüleme kampanyaları, kollektif İslâm heyecanı ve İslâm kardeşliği yerine, hem de bir devlet politikası olarak *"Arabizmi"* ikâme etmeye kalkışmaları, İslâm tarihi için bir felâket olmuş ve onun vahiy kültürüne dayalı bir ilim olarak ortaya çıkmasını da önlemiştir. Neticede ***İslâm Tarihi müstakil bir ilim olarak gelişmediği ve bu fırsatı kaçırdığı için, siyâsî Arap tarihi bir manada İslâm Tarihi'nin yerini almış ve bu böyle asırlardır devam etmiş ve bu günlere kadar gelmiştir.***

Zira *İbn İshak* (öl. 150) *İbn Hişam* (öl. 217) ve onların yolundan giden daha bir nice ilk *Siyer* ve *Megazi* alimleri, konuya bu açıdan yani cahiliye geleneği açısından yaklaştıkları gibi, klasik İslâm tarihçileri mesela *İbn A'sem el-Kûfi, İbn Vazıf el-Ya'kubi, el-Mesudî* (öl. 957) onların yollarından yürümüşler ve İslâm tarihini, câhiliye devri ve ananesinin bir devamı olarak ele almışlar ve İslâm tarihinin metodolojisi yönünden hiçbir arayışın içinde olmamışlardır. Klasik İslâm tarihçilerinin bu durumu modern Arap tarihçileri içinde ge-

[19] Hizmetli, S., ***İslâm Tarihçiliği Üzerine,*** Ankara, 1981, s. 51.

çerli olmuş ve onlar bu gelişmelerden her zaman memnun görünmüşlerdir.

Böylece neylersiniz ki; **Hz. Peygamber**'in bütün insanlığa *"Peygamber olarak gönderilmesi"* gibi, yüce ilâhi risâlet misyonu bir tarafa bırakılmış ve Hz. Muhammed (s.a.s.) efendimiz, bir dereceye kadar **Hz. Mûsa**'ya benzer bir *Arap Peygamberi* olarak takdim edilme yoluna gidilmiştir. Bugün bile, bir çok Yahûdî tarihçilerinin **Hz. Mûsa**'ya milli bir peygamber (Hayır! Milli bir kahraman) olarak bakışları ile, bir çok Arap yazarlarının *Hz. Peygamber*'e (milli bir peygamber olarak) bakış açıları arasında pek fazla bir fark yok gibidir. Nitekim bu konularda en cesur yorum yapan Arap tarihçilerinden biri olan **P.K. Hitti; Hz. Peygamber**'in Medine reformları hakkında aynen şöyle demektedir; ***"Bu Medine devrinde Yeni Peygamber; Yahûdî ve Hıristiyanlarla bütün iplerî koparmış İslâm dinini, hem Araplaştırmış, hem de millileştirmiştir"***[20].

Neylersiniz ki bu kabil şövenist görüşleri yorumlamak bizler gibi gayr-i Arap tarihçiler için kolay bir mesele olmadığı gibi, ayrıca çok büyük bir üzüntü kaynağı olmakta ve iman paydamızı hiçe saymaktadır. Oysa **Hz. Peygamber;** bu *Medine* döneminde yeni İslâm devleti ve onun asıl dayanağı olan çok uluslu kitle nüfusunun milletlerarası müstakil İslâmi şahsiyetini inşa etmiştir. Bu şahsiyet binasının yapı taşları arasında **Selman-ı Fârisi, Bilâl-i Habeşi, Suhayb er-Rumî** ve ***Türk asıllı Süreyciler âilesi*** gibi çeşitli kavimlere mensup daha bir çok gayr-i Arap ve fakat iman-ı kavi kimse-

[20] Hitti, P.K. ***The Arabs A Short History,*** P. 36. *"In this Medinese period the Arabisation, the nationalisation of İslâm was effected, The New Prophet broke with both Judaism and christianity..."*

ler vardır ki bunların her biri **Hz. Peygamber**'in aşırı iltifat ve teveccühlerine mazhar olmuşlardır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in risaletinin evrenselliğinin çok canlı şahitleri idi ve bundan *Hz. Peygamber* çok ayrı sevinç duyuyordu.

Çağdaş Arap yazar ve çizer takımı sözüm ona tarihçileri; meselâ **R. Rıdâ** gibi, ***İslâm dini*** ve ***Hz. Peygamberi*** şövenize etmede o kadar ileri gitmişlerdirki onlar bugün bile ***İstanbul***'un ***Türkler*** tarafından fethedildiğini bir türlü kabul etmemişler ve açık açık onun hâla "**kâfir Türkler**"in elinde bulunduğunu ve ***"asıl fethin İstanbul'u, Arapların-Türk eşkiyâlarından aldıktan sonra olacağını"*** yazmışlardır[21].

Onlara göre; İstanbul'un fethedilmesi ile ilgili mesajlar, **Hz. Peygamber** tarafından sâdece Araplara verilmiştir. Bu bakımdan Araplar; ***"İstanbul'u kâfir Türklerin ellerinden aldıkları zaman doğruları söyleyen Hz. Peygamber'in sözleride gerçekleşmiş olacaktır"***[22]. Neylersiniz ki; ***Kudüs***'ü; bu mübarek şehirleri 400 sene koruyan Türklerden aldıktan sonra 40 sene bile koruyamayan ve onu, ***Hz. Peygamber***'in mübarek ruhunu sızlatırcasına ***Yahudilere*** peşkeş çeken ***Araplar***[23] ve bu sözde Arap yazarlarına ne demeli? Biz onu okuyucularımıza bırakıyoruz[24].

---

[21] bkz. Reşid, R. ***Tefsiru'l-Menâr,*** Mısır, 1367. IX. s. 447. İbn Kesir, **Umdetü't-Tefsir,** Tah. A.M. Şâkir, Mısır, 1377. II. s. 256.

[22] el-Vâbil, Yusuf b. Abdullah, ***Eşrâtü's-Saah,*** el-Ihsa, 1990, s. 216-217.

[23] ***Şerif Hüseyin'in oğlu Feysalla, Yahudi Chaim*** *Weizmann'ın Londurada yaptığı gizli anlaşma. Bu anlaşma hakkında geniş bilgi için* bkz. Antonius, G., ***The Arap Awakening,*** Newyork, 1965. P. 437-439. Bu kitabın henüz Türkçeye tercüme edilmemiş olması bir talihsizliktir Z.K.

[24] Bu konularda geniş bilgi için bkz. Kitapçı, Z. ***Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler,*** Konya, 2004, III. Kitap, s. 56..

Yazarlarımızın Yaklaşım Hataları:

Bize göre madalyonun birde öbür yüzü vardır: *Acaba* ***"cahiliye devri"*** *dediğimiz bu uzun devirler gayr-i Arap ve fakat birçok Müslüman milletler için aynı derecede önemli midir? Özellikle mücerret ilmî araştırmaların dışında, acaba bu devirler hâlâ İslâm tarihi çerçevesinde ele alınmalı ve okullarda okutulmalı mıdır? Bu bilgi yığınlarının, İslâm dininin kabul edilmesi ve çeşitli kavimler arasında yayılmasına katkısı ne olmuştur?* Bu ve bunun gibi daha birçok suallere bizim açımızdan olumlu cevaplar vermek herhalde mümkün değildir.

Ne yazık ki şimdiye kadar İslâm tarihi ile ilgili olarak yapılan bunca çalışmalar incelendiğinde bir dereceye kadar hassas olan bu noktalara gereği kadar önem verilmediği görülmektedir. İlk devirlerden beri İslâm tarihi ile uğraşan birçok kıymetli yazarlar, belki ***Hz. Peygamber*** ve O'nun devrine **(Asrı Saadet)** duydukları ilgi kadar söz konusu cahiliyet devrine de ilgi göstermişler ve bu devirleri İslâm Tarihi çerçevesi içine alarak gerçekten de geniş bilgiler vermişlerdir.

İslâm Tarihi adı altında yayınlanan bu kabil eserlerde, Arap yarımadasının çok geniş bir şekilde coğrafyasından tutunuz da, Arapların sosyal hayatları ve şifahî edebiyatları ve bu muhteva içinde nakledilen bir çok tali olaylar, onların örf, âdet ve ananeleri ile ilgili daha bir çok bilgiler, büyük bir teferruat ve aşırı bir iyimserlikle nakledilmektedir. Halbuki bunlar, İslâm Tarihinin değil, daha ziyade siyâsî Arap tarihinin konusudur. Böyle olması da gayet tabiîdir.

İslâm Tarihi ve ***Hz. Muhammed***'in hayatına ait yazılan birçok ve gerçekten de kıymetli eserde ele alınan ve okuyucu kitlelerine aktarılan bu geniş bilgi yığınlarının umumî İslâm

tarihi münderecatı içinde ele alınması ve okuyuculara bu şekilde takdim edilmesi, İslâm Tarihi esprisini yozlaştırmak, hatta saptırmaktan başka bir şey değildir. Hele bu kabil bilgilerin genellikle bizlerin örf, âdet ve ananelerimize yabancı, milli kültür ve telakkilerimize çoğu zaman aykırı ve bir çok hallerde bağdaşmasına imkân olmadığı nazarı itibara alınırsa meselenin önemi kendiliğinden bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

İslâm tarihinde görülen bu aşırılığın bir diğer yönü daha vardır. O da tıpkı ***Câhiliye devri*** meselesinde gördüğümüz gibi bir çok Arap yazarlarının, ***İslâm Tarihi***'ni, Arapların İslâm Tarihindeki aktif devirleri ile sınırlandırma gayreti içinde olmalarıdır. Bu kabil yazarlara göre İslâm Tarihi ***Arapların Cahiliye*** devri ile başlamakta. ***Hz. Peygamber***'in ***hayatı,*** (570-632) ***Hulefa-i Râşid***'in devirleri, (632-661) ***Emeviler*** (661-750) ve ***Abbasilerin*** yıkılışı ile son bulmaktadır. (750-1258) Bu muhtevada yazılmış bir çok eser ve müelliflerin burada bir bir isimlerini vermek ancak konuyu dağıtmak olur.

İslâm Tarihini, siyâsî Arap tarihi çerçeve ve muhtevasında vermek ne kadar hata ise, bu ikinci tutum ve davranış yani, ***Abbâsiler'in Moğollar*** tarafından yıkılmasından sonra, onun son bulduğunu iddia etmek, daha açık bir ifâde ile İslâm Tarihini zenginleştirmekten ziyâde; kısır bir döngü içinde çırpınıp durmak, ona hizmeti geçen diğer milletleri inkâr etmek, dolaylısıyla onu budamak, küçültmekten başka bir şey değildir. İslâm Tarihini sadece Arapların yön verdiği bir tarih haline getirmek, onu Arapların aktif devirleri ile sınırlandırmanın hele, hele, İslâm dinine on asır hizmet eden

Türkler'in bu büyük hizmetlerini görmemezlikten gelmenin hüsnüniyet ve bu ilmin mantığı ile uzak ve yakından hiç bir ilgisi yoktur. Bu bakımdan biz diyoruz ki; **İslâm tarihi;** ***bu dinin yüce gayelerine hizmet eden milletlerin, büyük hizmetleri de nazar-ı itibara alınarak belli esaslar dahilinde yeniden yazılmalıdır.***

İslâm Tarihinin Yeniden Yazılması:

Bilindiği gibi ***Müslüman Araplar, Hz. Peygamber'in*** vefâtından sonra (632) ***Arabistan'ın*** *Doğu, Batı ve Kuzeyi* istikametlerinde giriştikleri fetih hareketleri ile ***İslâm Dinini*** üç kıtaya ulaştırmışlar ve çok geniş bir imparatorluk kurmuşlardır. Daha sonraları dini coşku, imani duygu ve İslâmi cihat duygularını dumura uğratan Araplar; ***Türk yurtları*** ve ***Orta Asya*** da dahil, yeni yeni fethedilen ülkelerden bir deryâ gibi akıp-gelen ganimetler sebebiyle, kısa zamanda baş döndürücü bir servet ve zenginlik elde etmişler, kılınçlarını kınlarına sokmuşlar ve kendilerini akıl almaz bir lüküs, israf ve sefâhet hayatının içinde bulmuşlardır. İslâmî cihâd ruhuyla gönülleri dop-dolu birinci ve ikinci nesiller gitmiş ve onların yerini kendi zevk ve şehevî duygularının tatmininden başka bir şey düşünmeyen yeni, şımarık, kendini beğenmiş bir nesil ortaya çıkmıştır.

Evet ne ilginçtir ki; İslâmî cihâd ruhunu çoktan kaybeden ve kendi kurdukları devletin sınırlarını dahî artık koruyamaz bir hâle gelen ***Müslüman Arapların*** imdâdına, bu defa bir kurtarıcılar ordusu olarak ***Müslüman Türkler*** erişmiştir. Böylece Araplar Türklerin aktif olarak İslâm Tarihi devresine girmelerinden sonra yerlerini ister istemez Türklere bırakmak durumunda kalmışlardır. Artık bundan sonra

İslâm Tarihini; Hz. Peygamber devri, İslâmî gaza ve cihad ruhu esprisi içinde devam ettirmek ve kutsal emânete yâni, Onun ***"Ebedi Risâlet misyonuna"*** sahip çıkmak görevi, Türklere kalmış oluyordu. Bütün bu büyük gelişmeler sonucu, ***Türk Tarihi, İslâm Tarihinin*** büyük, önemli vazgeçilmez bir bölümü haline gelmiştir ki, önümüzdeki sayfalarda bu ilginç konular ve gelişmeler hakkında çok daha geniş bilgiler verilecektir.

Esasen bu kabil yaklaşım hataları; ***İslâm Tarihi***'nin, diğer İslâmî ilimler, meselâ ***Tefsir, Hadis, Fıkıh*** vs. gibi müstakil bir ilim olduğu, ve bunun bir realite olarak hâlâ kabul edilmediği ve özelliklerinin bu işin ehilleri tarafından yeteri kadar tartışılıp bir görüş birliğine varılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan ***İslâm Tarihi;*** siyâsî Arap Tarihinin bir devamı olmaktan çıkarılmalı, Ona Araplarla kâim, bir nevi Müslüman Arapların tarih gözü ile bakılmaktan vazgeçilmelidir.

Ayrıca, İslâm Tarihini, Arapların, İslâm Tarihindeki aktif devirleri ile sınırlandırma gayretleri terk edilmeli ve bu konulara yeni bir bakış açısı kazandırılmalıdır. Bunun için de; ***Siyer*** ve ***İslâm Tarihi,*** *gayri Arap ve fakat bir çok Müslüman milletler ve onların sosyal yapıları da nazarı itibara alınarak daha rasyonel ve çok daha objektif bir şekilde yeniden yazılmalı ve bu umumi çerçeve içine girecek konular yeniden tespit edilmelidir.* Böylece; İslâm Dini ve kültürü daha berrak bir şekilde ele alınacak, milli kültürümüzle daha kolayca meczolup ferdî ve sosyal bünyemizi ayakta tutan çok kuvvetli bir terkip vücuda getirecektir.

Zira buna her şeyden önce bizim, yâni ***Müslüman Türk milletinin*** ihtiyacı vardır. Türk milleti on asır kılıcını bu espri içinde kullanmış, ***Emevîler*** ve ***Abbâsilerin*** yanı sıra belki onlardan çok daha yüce gâyelere hizmet eden ***Selçuklu*** ve ***Osmanlı*** imparatorluklarını kurmuştur. Selçuklu ve Osmanlı devirleride umûmi İslâm Tarihi çerçevesinde ifâde edilmeli ve onların büyük hizmetleri, ***Hz. Peygamber***'in ebedi risâlet misyonu içinde değerlendirilmelidir.

Çünkü bize göre; ***Mekke'yi*** *fetheden ruh,* ***Kudüs'ü*** *fethetmiştir.* ***Kudüs'te,*** *Bizans'ın, Hıristiyanlığın karşısına dikilen ilâhi güç,* ***Malazgirt'****de ona en büyük darbeyi vurmuştur.* (1071) *Daha sonra aynı ruh* ***İstanbulu*** *feth etmiş ve* ***Hz. Peygamber'****in gösterdiği büyük hedefi ele geçirmiştir.* ***Kâbe'****nin damında Allah-'ın ululuğunu bütün insanlığa duyurmaya çalışan* ***Bilâl-i Habeşî,*** *aradan asırlar geçtikten sonra bu defa* ***Ulubatlı Ulu Hasan*** *suretinde İstanbul surları üzerinde görülmüştür.*

Diğer taraftan **Hz. Peygamber,** *Mekke*'yi fethettikten sonra ***Kâbe***'nin kutsal harimine sığınan ***Mekkeli*** mücrimleri serbest bıraktığı gibi, **Fatih Sultan**'da ***Ayasofya***'nın karanlık loş kubbeleri altına sığınan ve ölümle pençeleşen ***Bizanslı Rahiplere*** aynı asaleti göstermiş ve onların hepsini serbest bırakmıştır. Çünkü **Sultan Fatih** bu ruh yüceliğini bizzat ***Hz. Peygamber***'den almıştı. Görülüyor ki; ***İslâm Tarihine*** yön veren bu büyük olaylarda ruh aynıdır, ancak bayrak ve kılınç dolaysıyla emânet el değiştirmiştir.

Standart İslâm Tarihinin Özellikleri:

Gerçekte İslâm Tarihinin yeniden yazılması metodolojik usullerin tespit edilmesi ve "***standart***" bir hale getirilmesi ve buna esas olan olayların tespit edilmesi veya kriterlerinin

ortaya konulması öyle kolay bir mesele de değildir. Bunun için konunun her türlü taassuptan uzak bir şekilde ele alınması, çok etraflı bir şekilde düşünülmesi, ve ona çok geniş bir açıdan yaklaşılması gerekmektedir. Yine de böyle bir tarihin yazılması bir kısım esaslara göre olmalıdır. Bunun içinde bazı ciddi kriterleri tespit edilmeli, olaylar buna göre değerlendirilmeli, hatta *İslâm Tarihinin* devirleri genel tarihte olduğu gibi bu kriterlerin ışığı altında yeniden tespit edilmeli ve ortaya konulmalıdır. Bu kriterler, tespit edebildiğimiz karadı ile şunlardır;

I-*Siyer, Hz. Peygamber'in* ***şahsi hayatı, yüksek ahlâkı, İslâmiyeti tebliğ ve onu yayma mücadelesindeki azmi, bunun tarihe mal olmuş olayları ve bunun daha sonraki devirlerde bir politika olarak uygulanışı,***

II-***Hz. Peygamber'in*** *"ebedi risâlet misyonu",* ***gaza ve cihad ruhu, bunun şuuru, daha sonra kurulan İslâm devletleri ve Müslüman fatihleri ve İslâmî fetih hareketlerinin bu yüksek ideal içinde değerlendirilmesi.***

III-***Hz. Peygamber'in*** *Medinede* ***kurduğu ilk İslâm Devleti O'nun komşu devletlerle olan temel politikası, Hz. Peygamber'in*** *İran, Bizans, ve Türklere* ***karşı takındığı tavır ve bu politikanın Müslüman fatihler tarafından ele alınması ve olayların bu açıdan değerlendirilmesi;***

IV-***Hz. Peygamber'in kendi zamanda Müslüman olan gayri Araplara gösterdiği sıcak ilgi*** *Yahudi Rum, Habeş, İran,* ***Türk ve diğer kavimlerden kim olursa olsun bütün Müslümanları kucaklayan global "ümmet politikası" ümmet birliğinin halifenin şahsında temsil edilmesi ve bunun evrensel bir politika olarak uygulanması,***

V-***Hz. Peygamber'in manevi varlığının devamı onun devlet reisliğinin siyâsî platformda temsil edilmesi demek olan*** *Halife* ***ve*** *İslâm Hilafetinin* ***orijinal bir müessese olarak kabul edilmesi, insanlık ve İslâm Tarihine yön veren büyük dünya olaylarının İslâm Hilâfetinin ana ekseni etrafında değerlendirilmesi***

VI-***İslâm Hilâfetinin daha sonraki devirlerde Selçuklu Türkleri ve onlardan sonra*** *Osmanlı Türklerine* ***geçtiği nazar-ı itibara alınarak, Türklerin İslâm Hilâfetini ellerinde bulundurdukları uzun asırlar içinde cereyan eden köklü olayların,*** *İslâm Tarihinin* ***kendine has sıcak, samimi ve dini havası içinde yeniden ele alınması ve yeni bir üslupla kaleme alınması,***

VII-***İslâm Tarihinin bu*** *ilâhi hilâfet* ***müessesesinin varlık ve devamı ile sınırlandırılması, Osmanlı cihan devletinin yıkılması ve İslâm Hilâfetinin kaldırılması ile artık İslâm Tarihinde son bulmuş olmasıdır.***

Bizim İslâm Tarihinin yeniden yazılması ve sınırlarının tespit edilmesi, daha açık bir ifade ile "***Standart***" bir hale getirilmesi ile ilgili olarak tespit ettiğimiz kriterler bunlardır. Mâmâfih bütün bunlar yeni bir sağ duyu ile nazar-ı itibara alındığında ***Hz. Peygamber'in Hayatı*** ve ***İslâm Tarihi*** yazmanın, öyle kolay bir şey olmadığı ve bunun bir ilim, bir ehliyet ve dehâ işi olduğu, çok ağır, mesuliyetlerinin bulunduğu ve her önüne gelenin kalemi eline alıp İslâm Tarihi yazmaya kalkışmaması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu arada hemen şunu bir kere daha itiraf edelim ki; ***Osmanlı Devletinin*** yıkılması; ***Kerbelâda*** **Hz. Hüseyin'in**

şehit edilmesi ve Peygamber nesline vurulan en büyük darbeden sonra, eminim ki *İslâm Tarihinin* gerçekten de en acı olaylarından biridir. Osmanlıların Tarih sahnesinden çekilmeleri ile sadece *İslâm Tarihi* son bulmamış, *Hz. Peygamber*'in tam on üç asırdan beri devam edip gelmekte olan İslâm ümmetinin başındaki manevi varlığının, fiili temsilciliği de son bulmuştur ki bu, gerçektende insanı kahreden acı bir olaydır. İslâm tarihinde *"Ruh-u Nebiyi"* üzen, Onu mübarek kabrinde kahreden bundan daha büyük bundan daha acı bir olay yoktur. ***Bu bakımından Türk milleti, İslâm Dünyası ve yeryüzünde yaşayan bütün Müslümanlar, bunu hiç bir zaman unutmamalıdır. Onlar Osmanlı İslâm devletinin yıkılmasını, koloniyalizm ve emperyalizmi kötüleme günü olarak kabul ve ilân etmelidirler. Bu cümleden olmak üzere İslâm ülkeleri, hiç olmazsa bunun şuurunda olanlar, bunun için ciddi yıl dönümleri tertip etmeli, uluslararası toplantı, seminer ve konferanslar düzenlemelidir. Zira Avrupa; İstanbul'u fetheden ve Bizansı yıkanları hiçbir zaman unutmamış ve onun yıkılışını bir kan davası haline getirmiş ve Osmanlıdan her vesile ile intikamını almak istemiştir.***

İslâm Tarihinin yeniden yazılması ve Türklerin on asır İslâm Dininin aziz olması yolunda yaptıkları büyük hizmetlerinin bu umumi çerçeve içinde ele alınması yolunda yaptığımız açıklamalar burada son bulmuştur. Bundan sonraki sayfalarda İslâm tarihçilerine göre siyasi ve dini hakimiyet meselesi üzerinde durulacak ve bu önemli konunun genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

III.
İSLÂM DİNİNİN SİYÂSİ VEYA DİNİ HAKİMİYETİ MESELESİ
Klasik Kaynakların Durumu

Siyasi Fetih Hareketlerine Genel Bir Bakış:

Siyasî Arap tarihinin ***Siyer*** ve ***İslâm tarihi*** ile olan ilişkileri ve İslâm tarihinin yeniden yazılması ve ***standart*** bir hale getirilmesi yolunda yaptığımız bu geniş izahlardan sonra, şimdi de yine bunun kadar önemli bir diğer mesele üzerinde durmak istiyoruz. O da, tespit edebildiğimiz kadarı ile, İslâm Dininin ***siyâsi*** veya ***dinî hâkimiyeti*** meselesi, bu iki mefhumun; bir biri ile ilişkisi, siyâsi ve dîni hakimiyet meselesine günümüz İslâm tarihi yazarlarının yaklaşımları bakış açıları hatta bir dereceye kadar onların bu meselelerde düştükler çelişkiler ve klasik İslâm tarihi kaynakların içinde bulunduğu çıkmaz durumlardır.

Hemen şunu ifade edelim ki İslâm dininin biri ***"siyasi"*** değeri ***"dini"*** olmak üzere iki türlü ***hakimiyet*** şekli bulunmaktır. **Siyasi hakimiyet;** ***Müslüman Fatihler ve devlet adamlarının İslâm devletinin sınırlarını genişletmek, yeni yeni ülkeler fethetmek, parlak ve şanlı dini zaferler kazanmak, şan ve şöhretlerini dünyalara duyurmak, büyük ganimetler, servet ve zenginlikler elde etmek ve devlet gelirleri artırmaktır. Öncelikli gayesi devletin ekonomik refahını yükseltmek için vergi gelirlerini artırmak ve yeni anlaşmalarla inanılmaz servet ve zenginlikler elde etmektir.***

Dini hakimiyet ise; ***hiçbir siyasi ve ekonomik çıkar gözetmeksizin, bu işin Allah katındaki ecrine ve sevabına***

inanarak, İslâm dininin yeni yeni fethedilen ülkelerde dahil, hiçbir siyasi sınır tanımaksızın, yerli halk arasında yayılması, insanların büyük kafileler halinde Müslüman olmaları, İslâm dininin buralarda kolektif bir heyecan haline gelmesi, insanların gönlüne, Allahın hidâyetine giden yolun açılması, yer yüzünde iman hakimiyetinin kurulması, bundan da öte İslâm dininin bir inanç olarak gönüllere ve kalplere hakim olması, onun ahlâk ve muamelâtına ait ilahi prensipler İslâm şeraitinin bir hayat tarzı olarak yaşanmasıdır (*).

Bunların ikisi de nihai amaç ve gaye bakımından bir birinden tamamen farklı olaylardır. Ne varki; gerek *Klasik* ve gerekse günümüz ***İslâm tarihçileri;*** İslâm dininin biri ***siyasi*** ve diğeri ***dini*** olan bu iki tip hakimiyet türünü hiçbir şekilde gözetmemişler ve bunu göz ardı ederek düşünmek bile istememişlerdir. Onlar; İslâm dini adına sadece ve yalnız bu siyasi fetihler ve kazanılan parlak zaferlerden bahsetmişler ve İslâm tarihini ister istemez şövenist bir ***"kahramanlar tarihi"*** haline getirmişlerdir. Bu ***şövenist*** bir davranıştı. Bu bir manada İslâm tarihinin ***Arabize edilmesi*** idi. Zira bu kahramanların çoğu ***(Emeviler devri)*** şüphesiz ***Araptı.*** Arapların bundan başları göklere değercesine gurur duymaları lazımdı. Nitekim öylede olmuştur. Bugün bile Arap tarihçileri bundan aşırı bir şekilde gururlanmakta ve cahiliye

* *Bu meseleler;* ***Dokuz Eylül Ün. İlâhiyât Fakültesi*** *tarafından 16-18 Eylül 1985 tarihinde düzenlenen* ***"Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumuna*** *(İzmir) tarafımızdan* ***"İslâm Tarihinin Bugünkü Meseleri"*** *adıyla bir tebliğ olara sunulmuş, konunun uzmanı bir çok yabancı ve kendi ilim adamlarımız tarafında ilgi ile tartışılmıştır. Bu tebliğ metinleri ve tartışmalar daha sonra bir kitap olarak yayınlanmıştır Z.K.*

devri ırkçılık duygularını bir manada da olsa bunlarla tatmin etmektedirler.

Şu bir gerçektir ki **Hz. Muhammed**'in vefâtını müteakip özellikle Halife **Hz. Ömer** devrinde (634-644) girişilen fetih hareketleri sâyesinde ***İslâmiyet,*** Arap yarımadasının dışına taşmış ***Mısır*** fethedilmiş ve **Suriye** de Bizans hâkimiyetine son verilmiştir. Diğer taraftan yine bu devirde asırlık ***Sâsânî imparatorluğu; Kâdisiye*** (636), ***Celûlâ*** (637) ve son olarak ***Nihâvent*** (642) de cereyan eden harplerden sonra çökmüş ve İran toprakları bütünüyle Müslüman Arapların eline geçmiştir. Yine ***Emeviler devrinde*** özellikle **Velid b. Abdül Melik**'in hilâfeti zamanında (705-715) Arap yarımadasının ***Batı, Kuzey*** ve ***Doğu*** istikametinde ve gerçekten de liyâkatli komutanların sevk ve idaresi altında yeni ve başarılı fetih hareketlerine girişilmiş ve üç kıtada yeni, yeni bir çok ülkeler fethedilmiştir. Haddizatında bu, çok daha önceden olması beklenen bir patlama idi. Hatta bu patlamayı ***Sâmi Arapların,*** Arabistan yarımadasının dışına bir nevi göç etmesi olarak tavsif eden yazarlar dahi olmuştur[26].

İnsanlık tarihinin çok ender olarak kaydettiği bu büyük patlama ile birlikte girişilen fetih hareketleri ve kazanılan parlak zaferler sayesinde Arap siyâsî hakimiyetinin sınırları doğuda ***Orta Asya*** bozkırlarından batıda ***Atlas Okyanusu*** sahillerine kadar çok geniş bir sahaya yayılmış bulunuyordu. Hatta ***İspanya*** dahil, ***Prene dağlarına*** kadar olan bugünkü ***Avrupa'nın*** büyük kısmı bu siyâsi hâkimiyet sınırları içine girmiştir. Şüphesiz bu, Müslüman Araplar için tarihte

[26] Caetani, L., ***İslâm Tarihi,*** Çev. H. Câhid, İstanbul, 1924, X, s. 159-160. Hitti, P.K. A.g.e., s. 62.

eşi ve benzeri olmayan baş döndürücü bir gelişme ve dünya siyâsî coğrafyasını büyük ölçüde İslâmiyet'in lehine değiştirecek çok büyük, tarihî bir olaydı. Böylece ***İslâm dininin, Hıristiyanlığın*** yerine ***Avrupanın*** kollektif dini olmasının yolu da açılmış oluyordu[27].

Öyle ya; Hz. Peygamberin üstün gayretleri ve İslâm dininin yüce değerleri sâyesinde bedevî ve ayrılıkçı Araplar; tevhid potasında eriyerek birleşmişler, bütünlenmişler, yeni bir şahsiyet kazanmışlar, bundan da öte, çok kısa bir zamanda derlenip toparlanarak tarihi, milli ve ticâri hasımları olan İran ve Bizanslıların tepesine çelik bir yumruk gibi inmişlerdir. Müslüman Araplar, bu sâyede şimşekleri andıran nal sesleri ve kılınç şakırtıları ile hem İslâm dininin gür sadası, hem de kendi milli seslerini ilk defa koca bir dünyaya duyurmuş oluyorlardı.

İslâm Tarihçileri ve Arap Kahramanlığı:

Ne var ki ilk devirlerden zamanımıza kadar gelmiş geçmiş olan ***İslâm tarihçileri*** ve çağdaş yazarlar, İslâmiyet namına işte Arapların ilk hicret asırlarında (I. ve II. asır) gerçekleştirdikleri bu siyâsî fetihler ve büyük zaferler üzerinde durmuşlar ve bu konularda belki onbinler, belki yüz binlere varan eserler yazmışlar ve İslâm tarihini nerede ise, hemde lüzumsuz bir şekilde *"Yarı Efsânevi Arap Kahramanları Tarihi"* haline getirmişlerdir. Çünkü, ***İran Kisralarına*** diz çöktüren ve ***Bizans Kayserlerine*** boyun eğdiren, hep bu şanlı milli *"Arap Kahramanları"* idi.

[27] *Bu konularda genel bir değerlendirme için bkz.* Nehru, J., ***Glimpses of World History***, London, 1949, P. 146 *Instead of Christianitys Islam would then have became the religion of Europe.*

Kılasik İslâm tarihçileri, özellikle **el-Vâkidî** (öl. 823) bunların en önde gelen eli bayraklıları arasındadır. Onun ***"Fütûhu'ş-Şam"*** adındaki eserini bir kere okuyanlar, bize belki on kere hak vereceklerdir. Kılasik İslâm tarihçileri, İslâm tarihini *"Yarı Efsânevi Arap Kahramanları Târihi"* hâline getirmede o kadar ileri gitmişlerdirki; onlar değil, kazanılan parlak zaferler, fethedilen ülkeler hatta ele geçirilen şehirler hakkında *"Fetih Kitapları"* yazmışlar ve bu şehirleri fethedenlerin kahramanlıkları hakkında kendilerinin dahi inanmadıkları mübalağalı bilgiler vermişler ve çok gülünç durumlara düşmüşlerdir. Bu Arap askerlerinin her birisi sanki bir *"Herkül-ü Yûnanî"* veya bir *"Rüstem-i İranî"* idi[28].

Daha sonraki devirlerde gelen Arap yazarları ve tarihçileri, kılasik İslâm Tarihçilerinin açtıkları bu bedbaht yolda yürümeye devam etmişler ve onların ortaya koydukları lejanderî *"Arap Kahramanlığını"* çok daha parlak ve bunu herkese özendirecek bir hâle getirmişlerdir. Böylece ve bir diğer ifâde ile *"Kronoloji"* tarihçilerimizin ortaya koymuş oldukları *"Arap Kahramanları"* imajının bir başka varyantı zamanımıza kadar gelmiş oluyordu.

Evet bu şanlı Arap İslâm tarihi kahramanları **Hulefâ-i Râşidin** devrinde (632-661) meselâ; ***Irak*** fâtihi **Hâlid b. el-Velid, *İran*** fâtihi **Saad b. Ebî Vakkas, *Mısır Fâtihi*** **Amr b. el-Âs** idi. Daha sonra Emevîler devrinde, (661-750) ***Aşağı Türkistan*** fatihi **Kuteybe b. Müslim, *Kuzey Afrika*** fâtihi **Musâ b. Nusayr** ve ***İspanya*** fâtihi **Târık b. Ziyâd** ortaya çıkmışlar ve çok şerefli bir Arap İslâm komutanı olmuşlardır.

[28] Krş. Hitti, P.K. a.g.e., s. 64.

Ne yazık ki, daha sonraları Arap dünyasında bir çok liderler; İslâm'ın ilk devirlerinde büyük zaferler kazanan bu *"Yarı Efsanevî Arap Kahramanlarına"* özenmişler ve kendi ülkelerini değil, koca Arap dünyasının şanlı birer kurtarıcıları olarak ortaya çıkmışlardır. Ne yazıkki bu çapsız liderlerin kendi tarihi hatalarından kaynaklanan yüklü faturalar'ın hepsini zavallı Müslüman Arap halkı, ödemek zorunda kalmış ve bu onlara çok ağıra mâl olmuştur.

İşte **Şerif Hüseyn,** ***Hicâzda,*** **Cemâl Abdü'n-Nâsır** ***Mısır'da,*** **Muammer el-Kaddafî** ***Libya'***da, **Saddam Hüseyn** ***Irak'***ta(*) hep bu maksad için ortaya çıkmışlar, bunların hepsi o tarihi *"Arap İslâm Kahramanlığına"* soyunmuşlar, bunların hepsi sözde Arap dünyasını kurtarmaya çalışmışlardır. Bunların kafasında koca bir ham hayal yatıyordu. Oda, ***Basra*** körfezinden ***Atlas okyanusu*** sâhillerine kadar yayılan Arap dünyasını şövenizme varan bir câhiliye devri ve Arap milliyetçiliği ile ayağa kaldırmak, onları birleştirmek ve ***Emevîler devrinde*** olduğu gibi, koca bir Arap İmparatorluğu kurmak ve onun mutlak başkanı olmaktı. Neylersinizki, Müslüman Türke düşmanlıkta yarış eden bu Arap dünyası liderlerinin her biri zavallı, Müslüman Arap kardeşlerimiz için ayrı bir felâketin müjdecileri olmuşlar ve onların çoğu bir cehennem taşı gibi layık oldukları yere yuvarlanıp gitmişlerdir.

* *Nitekim sekiz senelik İran-Irak harbi süresince* (1980-1987) *bütün Irak kitle iletişim araçları, basın, radyo ve televizyonları* ***Saddam Hüseyin'****den Kâdisiye fatihi, yani İkinci* ***Saad b. Ebi Vakkas*** *olarak bahsetmişlerdir* Z.K.

Siyâsi Hakimiyet Mefhumun Yanlış Anlaşılması:

Evet; İslâm tarihçilerinin, siyâsî sahalarda kazanılan bu parlak zaferleri yorumlamada içine düşmüş oldukları bir diğer hendikap daha vardır. Oda yazarlarımızın yeni, yeni fethedilen bu geniş ülkelerde ve fethi müteakip yıllarda ***İslâm dininin*** sessiz sedasız gerçekleştirdiği büyük dini inkılâbın hâlâ farkına varamamış olmalarıdır.

Halbuki, kısa zamanda bu geniş topraklarda kurulan ***siyâsî hâkimiyeti*** zamanla ***dinî hâkimiyet*** takip etmiş ve İslâmiyet kendi şartları içinde, birçok millet ve çeşitli akîde ve inançlarla yaptığı uzun ve çetin mücadelelerden sonra, cihanşümul bir din olmuştur. Siyasî Arap hâkimiyeti birkaç asır sonra yıkılıp gittiği halde, eski dünya kıtalarında kurulan dinî hâkimiyet zamanımıza kadar devam etmiştir. Bugün bile İslâmiyet dünya nüfusunun üçte birinin resmî dinidir. Müslümanların sayısı artık milyarlarla ifade edilir olmuştur.

Yine bugün bile ***İslâm dini,*** karşılaştığı birçok zorluklar, talihsizlikler ve mahrumiyetlere rağmen üstelik maddî ve siyâsî pek fazla bir destek görmediği halde, dünyanın bir çok yerinde diğer dinlere nazaran çok daha süratli bir şekilde yayılmaktadır. Nitekim ***İslâmiyet'in*** dünyanın bir çok ülkelerinde özellikle siyah ***Afrika kıtasında*** kazandığı başarılar bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Zira, Afrika'da bir kişinin hıristiyan olmasına karşılık bugün beş kişi Müslüman olmaktadır[29].

[29] Kitapçı Z., ***Siyâh Kıta Afrikada İslâmiyet,*** *Türkistan Milli Tarih ve Kültür Davamızın Meseleleri,* İstanbul, 1993.

İslâmiyet'in dinî sahada kazandığı bu büyük zaferler ve bölgesel bir din olmaktan çıkarak kıtalararası bir din olma hüviyeti kazanıncaya kadar geçirdiği safhalar, maalesef daha tam bir objektiflik içinde, realist ölçülerle değerlendirilmiş ve bir sentezi yapılarak ilim dünyasının münakaşasına sunulamamıştır. Böyle umumî ve doğru bir değerlendirmenin yapılabilmesi ise ancak, İslâmiyet'in siyâsî fetihler dışında nasıl ve hangi şartlarla yayıldığını ve onun kazandığı bu parlak başarının sırlarını ortaya koyan çok ciddî ve titiz çalışmalarla mümkündür. Aksi takdirde ileri sürülen bu nevî fikir ve mütalaalar indî olmaktan ileri gidemeyeceği gibi bu kanaat ve görüşlerin ilmî olmasına ve gerçek manada bir hakikatı yansıtmasına da imkân yoktur.

Türklerin Müslümanlığı Meselesi ve Büyük Hata:

Aynı ümidsiz durum ne yazık ki ***Türkler'in Müslüman*** oluşu içinde söz konusudur. Kılıcını tam on asır ***İslâm Dininin*** aziz olması ve yüceliğine adayan, ilây-ı kelimetullah ve ***Kuran'ın*** bayraktarlığı yolunda milyonlarca şehid veren, bu uğurda kanı nehirler gibi akan, kemikleri dağlar gibi yığılıp kalan, üstelik İslâm kültür ve medeniyetinin en büyük mimarlarından biri olan, bu büyük kültür ve medeniyeti daha büyük coğrafi iklim ve kıtalara taşıyan ***Türk milletinin*** nasıl ve hangi şartlar altında Müslüman olduğu hâlâ bilinmemektedir. Bu önemli konularda yayınlanmış bir tek ciddi kitap dahi yoktur.

Bu yönde yapılan çalışmalar milli gururumuzu okşamaktan ileri gitmeyen makâle ve şuraya buraya sıkıştırılmış tutarsız görüşlerdir ki bunları, ilmi olarak kabul ve isabet

etmek kolay bir iş değildir. Türk tarihçilerin bu hususlardaki ihmali bize göre her türlü takdirin üstündedir.

Mâmâfih, Türkler'in Müslüman olmalarını bizim bir kısım akl-ı evvel tarihçilerimiz; bizim daha ziyâde ***"Talas Nazariyesi"*** diyebileceğimiz bir görüşle yani 750'li yıllarda ***Çin*** sınır boylarında ve iki ***Türk beyi*** arasında çıkan bir anlaşamamazlık dolayısıyla patlak veren ***"Talas Savaşı"*** ile izah etmeye kalkışmışlardır[30]. Hakikat-ı halde bu **Talas** savaşının hiç bir dini yönü olmadığı gibi, Türklerin Müslümanlığı ile uzaktan yakından en ufak bir ilgisi de yoktur ve tamamen siyâsî bir olaydır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki aşırı **Türkçülük** akımının ilim âlemine bir nevi yansıması ve ilmin politize edilmesi olarak kabul edeceğimiz böyle bir görüşü ortaya atanlar; ***daha sonraları, dinde Türkçülüğe gitmek, Kuran-ı Kerim'in Türkçe olması, Ezanın Türkçe okunması, Allah'ın emrettiği ibâdetlerin Türkçe yapılması gibi, dinde hakikaten aşırı sayılabilecek bir kısım bedbaht gelişmelere yol açmışlardır ki bu çok büyük bir hatâ idi. Onların bu hataları Müslüman halkımıza çok ağıra mâl olmuştur.***

Mâmâfih, bu kâbil saçma-sapan görüşleri ortaya atanlar ve ihtiyar ak saçlı, ak sakallı tarih babayı kendi kısır görüşleri için bir yalancı şâhid durumuna koyanlar yine

---

[30] Yıldız, H.D., ***İslâmiyet*** ve ***Türkler***, İstanbul, 1976, s. 38. Turan, O., ***Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi,*** İstanbul, 1978. (İlgili bahisler) Danışment, İ.H., ***Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu,*** Konya, 1978. Arsal, S.M., ***Türk Hukuk Tarihi ve Hukuk,*** İstanbul, 1947. Ögel, B., ***Türk Kültürünün Gelişme Çağları,*** Ankara, 1979. İnan, A., Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara, 1979. Sevinç, N., ***Türklerin İslâmiyete Geçişini Kolaylaştıran Sebepler,*** Türk Dünyası Araştırma Dergisi, İstanbul, 1980, sy. 4. s. 7.

tarihin omuzlarına yüklediği bu büyük mesûliyetle bir yüce Mevlânın huzuruna, bir hesap ve kitap gününe çekilip gitmişlerdir.

Türkler Nasıl Müslüman Olmuştur:

Gerçekte ***Türkler*** kâhir bir ekseriyetle Müslüman olmuşlardır. Onların Müslümanlığı, ***Türk milleti, İslâm dini ve Muhammed ümmeti*** ve bütün ***insanlığın*** hayrına en önemli olaylarından biri, başlı başına büyük bir olaydır. Zira bizim bir başka vesile ile beyan ettiğimiz gibi; insanlık tarihi bir kısım ibret verici büyük külli olaylarla doludur. Bazen bu olaylar zâhirde çok basit bir olay gibi görülmüş olmalarına rağmen, sonraları tarihin akışını temâmen değiştirmiş insanlığın varlık ve mukadderatı üzerinde çok derin ve küllî tesirler bırakmışlardır. Eğer bu büyük olaylardan netice itibarı ile en **Birincisi**; ***dünyanın hali bir bölgesinde, bir çöl iklimi Arabistanda, basit ve fakat şerefli bir aileden gelmiş ümmî bir yetimin, yani Hz. Muhammed'in bütün insanlığa*** Hak "*Peygamber*" ***olarak gönderilmesi ise,*** **İkincisi**; ***hiç şüphesiz diyebiliriz ki, Türklerin Müslüman olmaları ve parlak kılınçlarını korkmadan çekinmeden Allah'ın dininin yücelmesi yolunda adamalarıdır.***

Bundan sonradır ki ***Türkler,*** İslâm Dinine bütün varlıkları ile sahip çıkmışlar, kendilerini bu ***Yüce din*** ve yüce misyona vakfetmişler, emaneti Araplardan teslim alarak *"İlây-ı kelimetullah"* bayrağını yeni yeni iklimlerde dalgalandırmışlardır. Dünya İslâm hâkimiyetine giden yol, ancak ***Müslüman Türkler*** sayesinde açılmış ve ***İslâm Dini;*** gücünü kimsenin aşamayacağı siyâsi bir güç ve bir ***"dünya nizamı"*** olmuştur. Evet böylesine büyük, İslâm milletleri, hatta insanlık için böylesine önemli olan külli bir olayı, **Talas Nazariyesi** gibi böyle tutarsız, gayr-ı ciddi görüşlerle izah etmek ve bir özenti havası vermek, bu büyük meseleyi de hafife almak ve dejenere etmekten başlıca bir şey değildir.

Türkler dünyada hiç bir millete nasip olmayan bir çoğunlukla Müslüman olmuşlardır. Ancak bu büyük olay; ***Önce ilâhî irâdenin bunu arzu etmiş olması, bir kısım sosyal, siyâsi, ekonomik şartların bir araya gelmesi, bu şartların zorlaması, Müslüman Fâtihlerin gayreti, tüccar Müslümanların faaliyetleri, buna ciddî olarak gönül vermiş bir çok erenler, evliyâların himmet ve bereketi, derviş gâzilerin sonsuz bir aşkla, bir gönül coşkusu içinde bu hidâyet meşalesini Türklerin gönlünde tutuşturmaya çalışmaları, bir gönül eri olarak oba, oba gezip dolaşmaları, Türk Hakanlarının denge arayışları, Yeni Dini tercih etmeleri ve "kâfir Türklere" karşı senelerce süren büyük cihâd ve mücâdeleleri sonucu mümkün olmuştur.*** Öyleki bu ameliye tam üç yüz sene sürmüştür.

Ayrıca Türklerin Müslüman olmalarında kutsal bir hayır müessesesi olan "***Ribatlar***"ında çok önemli bir yeri olmuştur. İlk önceleri ***Baykent'te*** kurulan ve daha sonra Müslüman Türkler ve diğer hayır ehlinin sonsuz yardım ve destekleri ile ***Aşağı Türkistan***'ın bütün şehir, kasaba ve köylerine dal, budak salan bu ***"kutsal hidâyet ocakları"*** İslâm dinine gönül erleri yetiştirmek için kurulmuştur.

Bu kutsal ocakların sıcak kucağına düşen ve buralardaki kâmil mürşid ve Tanrı kullarının, himmet, yardım, bereket ve manevi destekleri ile tam bir İslâm sevdalısı haline gelen gönül erleri yeni bir iman coşkusu halinde, İslâm hi-

dâyet meşalesini Asya Bozkırlarına taşımışlardır[31]. Onların bu tebliğ ve irşat faaliyetleri sonucu ***Türkler ve Türk boyları*** arasında ***İslâmiyet*** kolektif bir heyecan ve bir hidayet fırtınası haline gelmiş ve bu sayede milyonlara varan Türk nüfuzu Müslüman olmuşlardır.

Müslüman Fatihlerinin Büyük Hatası:

Haddi-zâtında, yerli halkla yapılan bu mücâdelelerin sâdece siyâsî hakimiyet olarak yürütülmesi, İslâm dininin yayılmasının resmi manada arka plana itilmesinden birinci derecede sorumlu olarak ***Müslüman Fatihleri*** kabul etmemiz gerekmektedir. Zira onlar fethettikleri ülkelere çoğu zaman bir elinde ***İslâm hidâyet meşalesi,*** diğer elinde ise ***hak ve adâlet terazisi*** olarak gelmemişlerdir. Onlar çoğu halde Türk yurtlarına bir elinde *"kılınç"*, diğer elinde *"kırbaç"* olarak gelmişler ve yerli halka kan kusturmuşlardır. Onların bir tek gayesi vardı, o da; yerli halkın elinde avucunda ne varsa vergi adı altında toplamaktı, bunların dışında hiçbir yüce gayeleri yoktu. Değerli tarihçi **B. Lewis**'in de dediği gibi;

"Bu yeni imparatorluk bir nevi fatihler aristokrasisi kuran Arap Fatihleri tarafından birkaç yüz yıl daha böyle idare edilmiştir"[32].

Emeviler devrinde Arap ordularının muzaffer olarak ***"doğu"*** ve ***"batı"*** istikametinde bütün azamet ve ihtişamıyla ilerledikleri tarihlerde bile, ***Müslüman Arap Fatihlerinin*** İslâm dinini cihanşumul bir din haline getirmek gibi büyük ve mukaddes bir gayeye hizmet etmedikleri görülmektedir. Bu

[31] Ribatların tarihi fonksiyonları için bkz. Kitapçı, Z., s. 151-152.
[32] Lewis, B., ***The Middle East and West,*** p. 18.

fatih hareketlerinde maddi değer ve ekonomik çıkarlar, ağırlığını daima manevi diğer ve kıymetlere nazaran daha fazla hissettirmiş ve tercih de edilmiştir.

Fetihler sona erdikten sonra da ***Arap Vali*** ve devlet adamlarının sonsuz hırsları, mağlup milletlerden gayr-i meşru yollarla da olsa vergi toplamak şeklinde kendini göstermiştir. Hatta biz daha da ileri giderek diyebiliriz ki ***İslâm dini, Müslüman Arap Fatihlerinin*** bu haris emelleri için bir bakıma en büyük engel teşkil etmiştir. Nitekim Hıristiyan bir Arap, bir büyük tarihçi olan **Corci Zeydân** Emevi devlet adamlarının bu hususlardaki çok aşırı ve sorumsuzu hareketlerinden adeta yakınırcasına şikayet etmekte ve şöyle demektedir:

"Emevi devlet adamları ve vergi tahsildarlar cizye toplamak hususunda çok şiddetli davranıyor ve halka hiçbir kolaylık göstermiyorlardı. Bu arada ehl-i zimmetten bir çok kimseler *İslâm dinine* ***girmeye başladılar. Fakat tahsildarlar onlardan İslâm dinine girmelerinden sonra da cizye istemeye devam etmişlerdir.***

Esasen Emevi devlet adamları ve vergi tahsildarları *Afrika Horasan ve Maveraü'n-Nehr* (Aşağı Türkistan) ***da da her zaman böyle yapmışlardır. O zaman halk büyük bir çaresizlik içinde kalmışlar ve İslâm dininden irtidad etmişlerdir. Halbuki, özellikle*** *Horasan* (Doğu Turan Yurdu) ***ve*** *Maveraü'n-Nehr* ***ahalisi Müslüman olarak yaşamayı ne kadar arzu ediyorlardı. Yerli halkın bu acıklı durumu Emeviler devrinin sonuna kadar devam etti. Ahaliyi*** (Türkler) ***İslâm dinine girmekten men eden tek bir şey vardı. O da; onlardan, Müslüman olmalarına rağmen, vergi memurlarının hala ciz-***

ye toplamak hususundaki zulümlerinden başka bir şey değildi"(33).

Müslüman Fatihler yeni, yeni fethetmiş oldukları bu ülkelerde, kitle ihtidalarını teşvik etmek, İslâm dininin yerli halk arasında yayılmasını sağlamak şöyle dursun, çoğu kere onlar; ünü cihanı dolduran ve bir çok güçlü hükümdarlara baş eğdiren bir İslâm fatihi olmayı tercih etmişler ve İslâm tarihine de böyle geçmek istemişlerdir. Onlar İslâm dininin yayılmasını bir devlet politikası haline getirmeyi asla düşünmemişlerdir.

Onların ***Aşağı Türkistanda*** ve ***Türkler*** arasında bu kahredici uygulamaların çok acı örnekleri görülmektedir(34). Onların bu yönde örnek aldığı insanlar **Hz. Peygamber** ve İslâm'ın olgun halifeleri değillerdi.

Gerçekte, ***Hz. Peygamber***'in ilk emirde, yaptığı da bu değildi. O, hiçbir zaman siyâsî bir hüviyetle ortaya çıkmadığı gibi, bir devlet kurmak, siyâsî güç ve otoritesi çağdaş devletler tarafından kabul edilmiş tıpkı ***Kisra*** ve ***Kayserleri*** andıran, mağrur bir devlet başkanı da olmak istememiştir. O, Allah tarafından gönderilen bir ***hak peygamber*** olarak ortaya çıkmış ve işin başından itibaren sonuna kadar bütün insanları bitmez bir sabır, tükenmez bir gayretle, kim nerede olursa olsun, mutlaka ama mutlaka ***İslâm Dinine,*** Allah'ın hidâyetine çağırmıştır.

Onun zamanında, siyâsî mücâdele, askerî harekât, bir zarûret olmadıkça hep ikinci planda kalmıştı. Hatta harbe-

---

[33] Zeydan, C., ***Tarihu't-Temeddün el-İslâmi,*** Mısır, 1958, IV, s. 88.

[34] et-Taberî, ***Tarihu'l-Ümem vel-Mülûk,*** Beyrut, 1967, VII, s. 54. Kitapçı, Z., ***Orta Asya Arap Fetihlerinin Sosyal ve Dini Karakteri,*** T.D.A. Aralık, 1984, no. 33.

den asker ve komutanlara herşeyden önce halkın güzellik ve doğrulukla İslân Dinine girmelerinin teklif edilmesi, İslâm siyâsî hakimiyetini kabul etmeleri veya vergi vermeleri, bütün bunlardan olumlu bir sonuç elde edilmediği takdirde, meselenin kılınca havale edilmesi tavsiye edilmiştir.

Bu bakımdan **Hz. Peygamber,** bütün peygamberliği süresince bunu yapmış, ***Medine'ye*** siyâsî propagandacılar göndereceği yerde İslâm Dinini tebliğ etmek üzere ehil insanlar göndermiştir. **Hz. Peygamber** bu tebliğ faaliyetlerini aralıksız sürdürmüştür. Müslümanlar ***Medine'de*** güçlü bir varlık ve yarı siyâsî bir hüviyyet kazandıktan sonra bu tebliğ faaliyetlerine daha da hız verilmiştir. Hz. Peygamber toplumda belli bir yeri ve çevresi olan kimselere, kabîle şeyhlerine, civar kabilelere bir çok ***mürşid*** ve ***muallimler*** göndermiş, her şeyden önce halkın gönül ve kafalarını fethetmeyi, ***İslâmiyet'in*** kalb ve gönüllerde taht kurmasını istemiştir.

Ancak, ne yazık ki; **Hz. Peygamber**'in bütün peygamberliği süresince yaptığı ve İslâmiyeti insanlara tebliğ etme görevi daha sonra kurulan İslâm devletleri tarafından hiç bir zaman bir ***"devlet politikası"*** haline getirilmemiş ve bir ***"Sünneti Seniyye"*** olarak ortaya konulmamıştır. Daha açık bir ifade ile İslâmı tebliğ ve halkı İslâm dinine kazandırma yolları ***İslâm Halifeleri*** tarafından bir bütün olarak ele alınmamış ve bu önemli keyfiyet bir ***sistem,*** devlet tarafından desteklenen bir **organizasyon** hâline getirilmemiştir.

Bu organizasyon meselesi hele hele, ***Hıristiyan misyoner*** teşkilatının bir örümcek ağı gibi bütün dünyayı sardığı inanılmaz ölçülerdeki maddi güçleri ile dünyanın her yerinde ***kilse kurmak*** için büyük arazî parçaları satın aldığı bir

devirde karşımıza çok daha büyük bir zaruret olarak çıkmaktadır. Gel gör ki; ***son derece yetersiz ferdi teşebbüsler ve çok özel üstelik yetersiz kuruluşların dışında bugün bile İslâm Dinini yaymayı yegâne gaye olarak benimsemiş ve Müslüman milletler tarafından maddi manevî olarak desteklenen uluslararası güçte bir organizasyon henüz mevcut değildir.***

Evet, ***Müslüman Fâtihler,*** çoğu kere kendilerine şan şöhret kapılarını açan askerî zaferler peşinde koşmuşlar, geniş ülkeler fethetmişler, neticede tahminlerin ötesinde büyük ganimetler elde etmişler, ucsuz, bucaksız servet ve zenginliklere sahip olmuşlardır. Onlar, fethettikleri bu yeni ülkeler ve Müslüman idâre altında yaşayan insanlara, bir nevi iddiasız tebea gözü ile bakmışlar ve onların Müslüman olmaları için hiç bir ciddi tedbir almamışlardır. Bundan daha da acısı, yerli halkın İslâm dinine kazandırılması, onları fazlasıyla ilgilendiren bir mesele olmadığı gibi çoğu kere, onların coşku ve heyecan duymalarına sebep olan bir konuda olmamıştır.

Nitekim bu, İslâmiyet'in bir imparatorluk dinî olarak, ***İç Asya*** bozkırlarından, ***Avrupa***'nın ortalarına, ***Kuzey Afrika*** kıyılarından ***İspanya*** dahil ***Prene*** dağlarına kadar yayıldığı devirlerde de böyle olmuştur. Esasen Müslüman idarenin gayrimüslim tebeanın İslamlaştırılması yolunda belirli bir politikası olmadığı gibi, yerli halkın Müslüman olması hiç bir zaman onların ciddi meselesi de olmamıştır.

Doğuştan Günümüze İslâmiyet'in Yayılışı Tarihi:

İslâmiyet'in yayılışı, Arapların dışında bir çok milletler tarafından büyük ölçüde benimsenmesi hususunda İslâm tarihçilerinin yukarda da yer yer işaret edildiği gibi çok büyük bir ihmâli daha söz konusudur. O da; onların ferdi ve kitle ihtidaları hakkında aşırı derecede duyarsız davranışları ve bu hususlardaki ciddi çalışmaların her nedense henüz başlamamış olmasıdır.

Şu bir gerçektir ki; ilk devirlerden başlamak üzere zamanımıza kadar bir çok yazarlar; İslâm tarihi ve içtimâî olayların daha ziyade siyâsî ve askerî yönünü ele almışlar, özellikle İslâmiyet'in kıtalar arası bir kültür ve medeniyet olma yolunda gösterdiği üstün başarılar hakkında şüphesiz çok ciddi çalışmalar yapmışlardır. Fakat onlar, İslâmın lehine ve belki de bütün insanlığın hayrına olan bir büyük dini reformdan her nedense yeteri kadar söz etmemişler ve bizleri hayretlere sürükleyecek bir ilgisizlik örneği vermişlerdir. O da; bu kadar geniş coğrafi bölgeler ve bu bölgelerde yaşayan ve fakat dil, din, maddi manevi değerler, örf, âdet ve ananeler bakımından tamamen farklı olan bu kavim ve milletlerin ***nasıl Müslüman*** olduğu, ***Allah'ın hidâyetine giden yolun*** bu insanlara nasıl açıldığı ve buna kimlerin sebep olduğudur.

Hiç bir kimsenin akşam hıristiyan yatıp sabah Müslüman olarak kalkması veya akşam ***Budist*** veya Mecûsi yatıp sabah Müslüman olarak kalkması mümkün değildir. Diğer taraftan bugün, bu kadar geniş coğrafi bölgeler ve kıtalarda İslâm dini hâla yayılmaya devam ediyorsa ve hergün binlerce insan Müslüman oluyorsa, bu muammanın artık çözülme zamanı gelmiştir. O da; Doğuştan günümüze kadar, tam on dört asırlık yeni bir ***"tarih kitabı"*** yani ***"İslâmiyet'in Yayılışı Tarihi"*** nin yazılması ve uluslar arası ***İslâm***

hidâyetinin "El-Kitabı" nın hem de bir kaç dilde hazırlanmasıdır.

Daha açık bir ifade ile; başta ***Hz. Peygamber*** devri; (610-632), ***Hulefâ-i Raşidin;*** (632-661), ***Emeviler;*** (661-750), bu devirlerde fethedilen ülkeler ve buralarda yaşayan insanlar, ***Abbasiler devri*** (750-1258), daha sonra Türk Hanedanları devri; ***Karahanlılar;*** (840-1212), ***Gazneliler;*** (969-1186), ***Büyük Selçuklular;*** (1040-1157) ***Moğollar;*** (1206-1502) ve hele hele ***Osmanlılar*** (1299-1924) döneminde kemâl zirvesine ulaşan geniş hilâfet üleleri, bu arada ***Hindistan, Endonezya*** ve ***Filipinler***, hatta ***Afrika Avrupa*** ve ***Amerika***'da dahil eski ve yeni dünya kıtalarında İslâmiyet'in yayılışı yeniden ele alınmalı ve ilmi bir şekilde yazılmalıdır. Burada hemen şunu ifade edelim ki **Müellif** bu konuda ilk ciddi adımını senelerce önce atmış ve önemli mesafeler almıştır. O; ***Türkler*** ve ***Türk boyları*** arasında İslâm dininin yayılmasını akademik ve ilmi hayatının en büyük bir sebebi olarak görmüş ve bu konudaki yoğun çalışmalarını TÜRK İSLAM KÜLLİYATI adı altında Türk okuyucularının irfan hayatına sunmuştur(*).

Câmi Mescid Tekke ve Zâviyelerin Tarihi Durumu:

İslâm Tarihçilerinin ihmâl ettiği bir diğer önemli husus daha vardır. O da ***İslâm dininin*** temel yapısı ve İslâm kardeşliği ve ***cemaat varlığının "kutsal ocağı"*** olan ***camiler, mescidler*** ve buna bağlı olarak daha sonraki asırlarda gelişen ve İslâm ülkelerinin her tarafına dal, budak salan ***tekkeler, zaviyeler, dergâhlar*** ve buna benzer fonksiyonel cemaat kurumlarıdır.

* **Müellifin** *bu eserlerini oluşturan ilk on kitabı* ***Yedi Kubbe Yayınları*** *arasında çıkmıştır* Z.K.

Haddizatında **Hz. Peygamber**'in ***Medine***'ye ilk defa ordu değil, İslâm dinini yayacak ehil kimseler gönderdiği, yine onun hicret sırasında ***Kûbâ***'ya teşrif ettiklerinde ilk iş olarak bir ***mescid*** yaptıkları, ***Medine***'ye geldiklerinde, her şeyden önce yine bir ***cami*** için teşebbüse geçtikleri çok çabuk unutulmuştur. Oysa mescidler; Allahın dininin yer yüzünde yayılması için kurulmuş ve ***Kabe***'nin gölgesindeki ***"Allah Evleri"*** idi.

İslâm dininin yer yüzünde yayılması ve dal budak salmasıyla bu **"Allah Evlerinin"** sayıları artmış ve Müslümanlığın ulaştığı köy, kasaba ve şehirlerde, yüzlerce, binlerce camiler, mescidler yapılmış ve çok güzel bir ***"cemaat geleneği"*** oluşmuştur. Camiler, bir manada evrensel ***"İslâm kardeşliği"***'nin de ocağı idi. Ne yazık ki; başta ***Hz. Peygamber***'in ***Medine***'de kendi mübârek eliyle yaptığı mescidi olmak üzere, ilk devirlerden zamanımıza kadar İslâmın ulaştığı yerler de yapılan bu mescidler ve hele hele buralarda teşekkül etmiş olan ***"cemaat ruhu"*** ve onların yaptıkları sosyal ve dini hizmetler üzerinde fazla bir ciddi çalışma yapılmamıştır.

Bunun gibi İslâm dininin yayılması ve kıtalar arası bir fazilet ve insanlık dini haline gelmesinde tasavvufî İslâm kurumları, yani ***tekkeler, zâviyeler*** ve ***dergahlarının*** da çok ayrı bir yeri vardır. Buralarda yetişen ve herbiri İslâmın kara sevdalısı hâline gelen dervişler, gönül erleri, İslâm dininin çok uzak diyarlara gitmesi ve oralarda yayılmasında çok büyük hizmetleri olmuştur. Hattâ kılasik İslâm alimleri ve medrese talebeleri, İslâmiyet'in yayılışına hizmet etmede,

kendilerini İslâmın tasavvuf neşesi ve cezbesine kaptıran bu kişilerin çok gerisinde kalmışlardır[35].

Mâmâfih yazarlarımızın güçlük arzeden bir diğer yönü de siyâsi fetih hareketlerinin İslâm dininin yayılış ile karıştırmaları ve Müslüman Arap fetihlerini bir nevi İslâm dininin yayılışı ve insanlar tarafından benimsenmesi gibi telâkki etmiş olmalarıdır. Bu çok yanıltıcı bir durumdur. Oysa; İslâmiyet'in yayılması, kendi şartları altında hakim bir din olması, dolayısıyla İmparatorluk hudutları içinde kalan bu geniş bölgelerin İslâmlaştırılması veya İslâmiyet'in bu bölgelerde mutlak bir din haline gelmesi meselâ ***Türklerde olduğu*** gibi, ayrı, başlı başına bir konudur.

Şayet ***İslâm dininin*** yayılması bir büyük inkılap ise bu inkılap çok daha sonraki devirlerde, büyük gayret ve fedakârlıklar sonucu gerçekleşebilmiştir. Siyasî fetihlerin zaman, zaman inkıtaa uğradığı hallerde bile, ***İslâm Dini*** kendi mütevazî şartları içinde yayılmaya ve gelişmeye devam etmiştir. Bugün bile İslâmiyet kara ***Afrika***'nın birçok ülkesinde, ***Filipinler***'de, ***Japonya*** ve ***Kore***'de hatta ***Avusturalya, Amerika*** ve ***Kanada*** da süratle yayılmaktadır. Avrupa ve Amerikanın birçok büyük şehirlerinde yeni yeni, birçok ***cami*** ve ***mescidler*** yapılmakta, Müslüman cemaatler oluşmaktadır.

İslâm tarihinden maksat, bir kısım modern tarihçilerimizin anladıkları gibi sâdece siyâsî olaylar ve askeri fetihlerin kronolojik bir uyum içinde sunulması değildir. Siyasî fetih ve gelişmelerin yanı sıra, ***İslâm Dininin*** de ayrıca bir gelişmesi ve yayılması tarihi vardır. Siyasî fetihler, yukarıda

[35] Bu konularda yapılan örnek bir çalışma için bkz. Barkan, Ö.L., ***Kolonizatör Türk Dervişleri***, İstanbul, 1991.

da belirtildiği gibi belli bir devir sonra, sona erdiği halde, dinî fetih ve yayılmalar hâlâ devam etmektedir. Bunun tam aksine, bir zamanlar İslâm kültür ve medeniyetinin beşiği olan bir kısım ülkelerde meselâ ***İspanya***'da İslâmiyetten herhangi bir eser kalmadığı gibi, birçok ülkelerde de Müslüman varlık asimile edilmekte ve tamamen yok olmaya zorlanmaktadır. ***Balkanlar***'da Osmanlı hakimiyetinin kazandırdığı Müslümanlık ve ***Bulgaristan***'daki Müslüman Türk varlığına yapılan baskılar, onların isimlerini değiştirmeye zorlamaları, ***Bosna*** ve ***Hersek*** Müslümanlarının yürekler acısı durumları bunun en kahredici misalini teşkil etmektedir[36].

İşte bütün bu insanlığa yön veren külli olaylar yeniden ele alınmalı ve doğuştan günümüze kadar (14 asırlık) yeni bir ***"İslâmiyet'in Yayılışı Tarihi"*** yazılmalı ve eğitim müesseselerinde ilmi bir disiplin olarak okutulmalıdır. Konunun Türk tarihi ve Türk milletini ilgilendiren yönü çok daha ayrı bir konudur. Zira İslâmiyet'in Türkler arasında yayılması ve Türk'lerin milli bir dini haline gelmesi Türk eğitim ve öğretim müesseselerinde ilmi bir disiplin olarak ele alınması ve müfredât programlarına konulması, hatta okullarda mecburî bir ders haline getirilmesi bize göre bir manada ***İslâm Tarihi*** derslerinden çok daha önemlidir.

Şimdi burada karşımıza çok önemli bir sorun çıkmaktadır. O da klasik islâm tarihçilerinin bu gelişmelere nasıl baktıklarıdır? İşte biz şimdi birazda bu konu üzerinde durmak istiyoruz.

[36] Kitapçı Z., ***İslâm Gerçeği ve Bulgaristan Türkleri Soykırımı Meselesi***, Diyânet Dergisi, XII, sy. 1.

Klasik Kronoloji Yazarlarının Genel Durumu:

İslâm tarihinin henüz üzerinde durulamamış bir diğer meselesi de ***temel kaynaklar*** ve klasik ***İslâm Tarihi kronolojilerinin siyâsi ve dini hâkimiyet*** meselesine nasıl yaklaştıklarıdır. Temel İslâmî kaynaklarda **siyâsî** veya **dinî hakimiyet** mefhumu ve bu iki temel mefhumun tam bir açıklama ve ayırımının henüz yapılamamış olduğu görülmektedir.

Bilindiği gibi ***Hz. Peygamber***'in vefatı sırasında (632) umumi İslâm tarihçilerinin beyanlarına göre; İslâmiyet, Arap yarımadasının güney kesimi de dahil, çok geniş bir sahaya hâkim olmuş bulunuyordu. Halbuki daha sonra cereyan eden siyâsî ve sosyal gelişmeler, bu umumî beyânların çok sathî ve realitelere pek uygun olmadığını göstermektedir. Nitekim ***Hz. Peygamber***'in vefatını müteakip ortaya çıkan ve İslâmın kalbgâhını tehdit eden ***irtidad*** olayları ve bir takım ***yalancı peygamberlerin*** tahminlerden öte fazla taraftar buldukları ve çok çetin mukavemetleri olduğu görülmüştür.

Bu olaylara daha geniş bir açıdan bakıldığında, ***İslâm dininin*** bu ilk merhalede ***Arabistan*** yarımadasındaki durumunun, klasik İslâm Tarihi kronolojilerin verdiği iyimser beyanların aksine pek fazla güçlü olmadığı ve bedevî Arap kabîlelerinin daha ziyade ***Hz. Peygamber***'in dininde değil, onun yüce şahsiyeti ve siyâsî kişiliği altında birleşerek siyâsî bir hakimiyet oluşturdukları anlaşılmaktadır[37]. Bu durum İslâm dini ve Hz. Peygamber hakkında bir nakîsa da değildir. Zîra ***Hz. Peygamber***'in pek de uzun sayılmayan Peygamberlik döneminde, ***Bedir, Uhud, Hendek, Mekke'nin Fethi ve Huneyn*** gibi majör harbleri yanısıra, civar kabilelere karşı otuza yaklaşan küçük müfreze (**seriyye**) harekâtı düzenlemesi bunun en büyük delilidir.

[37] ***Kuran-ı Kerim;*** *el-Hucurat;* 15.

Yukarıdan buraya kadar belirtmeye çalıştığımız bu husus, yani ***siyâsî*** veya ***dini hakimiyet*** meselesi kronolojik eserlerde, her nedense gereği kadar üzerinde durulmuş değildir. Gerçekte İslâmiyet'in bundan önceki sayfalarda çok daha ayrıntılı bir şekilde açıklandığı gibi, bilhassa bir imparatorluk dinî haline geldikten sonra biri ***siyasî,*** diğeri ***dini*** olmak üzere ***iki tip hâkimiyeti*** vardır. ***Siyâsî hâkimiyet;*** fethedilen ülkelerde yerli halka karşı devlet ve sivil idarenin otoritesini sağlayan ve gücünü büyük ölçüde ordudan alan bir hâkimiyettir. Amacı halkın huzur ve güven içinde yaşamalarını ve onların iyi bir şekilde idare edilmelerini sağlamaktır. Bu tip hakimiyetlerde yerli halkın tamamen veya büyük bir ekseriyetinin Müslüman olması düşünülmemiş, hatta çoğu hallerde buna gerek bile duyulmamıştır.

Diğeri ise halkın Müslüman olması ve İslâmiyeti bir yaşayış tarzı olarak benimsemesi, onun emir ve yasaklarına boyun eğmesi yolundaki ***Dini hâkimiyetidir.*** Ancak burada; bu iki tip hâkimiyet unsurundan birinin diğeri ile ne ilgisi vardır, diye bir soru sorulmamalıdır. Zira, bu iki tip hakimiyetin birbiri ile ilgisinin olmadığını iddia etmek ne kadar ilmî olmaktan uzaksa, bir kısım tarihçilerin yaptığı gibi, birini diğerinin içinde mütalaa etmek de aynı derecede doğru değildir. Fakat yukarıda da yer, yer temas edildiği gibi ***Klasik İslâm Tarihi Kronolojilerinde*** de, ne bu iki önemli mefhum üzerinde durulmuş ve nede böyle bir hâkimiyet ayırımına gidilmiştir.

Gerçekte, koronoloji müelliflerinin bu konulara yaklaşımları Müslüman fatihlerin davranışlarından pekte farklı değildir. Onlarda yazmış oldukları büyük ve hacimli eserlerinde İslâmiyeti tebliğ zaruretini vurgulamadıkları gibi, İslâm dininin yerli halk tarafından kabulü, kitle ihtidaları, âyân ve eşraftan şu veya bu şekilde Müslüman olanlar hakkında bilgi vermede şaşılacak derecede cimrilik göstermişlerdir.

Müslüman Fatihlerde olduğu gibi bu devirlerde yetişen ve İslâm Tarihine, hatta umûmî manâda tarih ilmine hizmeti geçen *Siyer* ve ***İslâm Tarihçileri*** de, yerli halkın Müslüman olması ile ilgili rivâyetlere, kitle ihtidâlarına, bu yolda büyük gayret sarfeden Müslüman gâzîlerin faaliyetlerine şaşılacak derecede az yer vermişler, çoğu kere susmayı tercih etmişler ve bu iki önemli mefhumun açık bir şekilde, üzerinde durmamışlardır. Bizim burada özellikle bu konu üzerinde daha fazla durmaya ve geniş mukayeseler yapmamıza imkân ve lüzum da yoktur. Ancak bu hususların çok daha iyi bir şekilde ayldınlatılabilmesi bakımından burada, klasik kronolojilerinden bir iki misal vermekte yetinmek istiyoruz. Bunlardan en önemlisi meselâ **İbnü'l-Esir**'dir (öl. 1232).

İbnü'l-Esir'in Olaylara Bakışı:

Gerçekte **İbnü'l-Esir,** diğer kronoloji yazarları gibi İslâm Tarihinin "*dev*" mimarlarından biridir. Onun *el-Kâmil fi't-Târih* adındaki muhteşem eseri, aradan asırlar geçtiği halde bugün bile önemini korumakta ve tarih yazarlarının hiç bir zaman vazgeçemiyeceği sağlam bir müracaat kitabı ve bir temel kaynak olmaktadır.

İbnü'l-Esir'in gerçekten de değerli olan bu eserinde İslâmiyet'in yayılışı, dolayısıyla dinî hakimiyetin tesisi ile ilgili şüphesiz bir kısım rivayetler de vardır. Fakat çoğu kere bunlar mücerret haber niteliğindedir. Zîra tarihçimiz haberleri âdeti olduğu üzere kronolojik bir sıra içinde kaydetmekle yetinmiştir. Onun bu rivayetleri hâlâ ham bir malzeme yığını halindedir. Hatta onun böyle sevindirici haberlere karşı gösterdiği ilgi bir Müslüman, aynı zamanda bir tarihçi olmasına rağmen şaşılacak derecede azdır.

Meselâ İslâm hidayet güneşi IX. özellikle X. asırdan itibaren ***Orta Asya, Türk boyları*** arasında büyük başarılar elde etmiş ve İslâmiyet süratle yayılmaya başlamıştır. Özellikle (349/960) senelerinde bunun çok büyük boyutlara ulaştığı görülür. Meselâ bu sene ***Orta Asya*** Türklerinden 200 bin çadır halkı Müslüman olmuştur. Her obada, on kişinin bulunabileceği tahmin edilirse yaklaşık olarak, iki milyonluk büyük bir insan kütlesinin Müslüman olduğu anlaşılır. Bu ise İslâm tarihinin akışını değiştirecek bir olay ve bir dönüm noktasıdır. Doğuda, İslâm Dininin kazandığı en büyük dini bir zaferdir.

Hiç çekinmeden diyebiliriz ki, bu şekilde milyonları aşan insanların büyük kitleler halinde ihtida etmeleri, İslâmiyet'in eski dünya kıtalarında yerleşmek ve yayılmak için çok uzun ve çetin mücadele devrinde Müslüman milletler camiasında yalnız ve yalnız Türk milletine nasip olmuş bir ulu mazhariyettir. Şüphesiz bu olayın; İslâmî açıdan hem o asrın hem de İslâm dünyasının en önemli, en büyük, en mesut olayı kabul edilmesi gerekir ve gerçekten de öyledir.

Diğer taraftan *Doğu'da İslâm Dinî;* Türk boyları arasında böyle parlak dinî zaferler kazanırken *Batı'da, Hilâfet Merkezinde* çok önemli şeyler oluyordu. İslâm dünyasına **İran Şiiliği** bir kâbus gibi çökmüş, hilafet makamı İran Şii devletinin *Büveyhîler*'in sultası eline geçmiş, halifenin bütün yetkileri elinden alınarak sanki onların elinde bir oyuncak haline gelmişti. Bundan daha da acısı ***İran Şiiliği;*** İslâm devletinin nerede ise resmi dini olmaya yüz tutmuş, ezanlar, dinî bayram ve Cuma namazları Şiî imamların görüşleri doğrultusunda kılınır olmuştu. Artık İslâm dini ve Sünni doktrin nerede ise yıkılıp gidecekti. Şiilik İslâmiyet'in kalbine pis bir hançer gibi, saplanıp kalmıştı. ***İmametin*** iktidar olmasına ramak kalmıştı.

Bu ise İslâm dünyası için kara bir felâket olmuş, Müslüman halk; ***Allah'ın Dinî ve Rasûlüllah'ın Sünnetini*** bu ***Şii İran*** zorbalarının elinden kurtaracak, onların azgın zulüm ve tahakkümlerine son verecek, yeni zinde güçlerin çıkacağı beklentisine girmişti. Onların beklediği bu kurtarıcılar ordusu Doğu'dan, ***Orta Asya***'dan gelecekti. Bu bakımdan İslâm dünyası; *Türkler'in Müslümanlığını sanki bir ilâhî rahmet olarak beklemekte ve Hz. Peygamber'in bir çok hadislerinde tebşir edilmiş olan Türk milletinin bu ilâhî emânete-ebedî Risâlet misyonuna sahip çıkmasını istemekte idi.*

İşte, ***Türkler***, İslâm dünyasının kâh bir ümid, kâh bir yeis ve kötümserlik içinde, bin bir türlü elem ve ıztırablarla tam bir boğulma çırpınışları geçirdiği bir dönemde, hem de milyonları aşan kitleler halinde Müslüman oluyorlardı. İslâm Dinî; ne Türkler'den önce, ne de Türkler'den sonra yeryüzünde böylesine büyük, böylesine muhteşem hiç bir dînî

zafer kazanmamıştır. Sanki, ***Kuran-ı Kerimin, en-Nasr*** sûresinde, ***Allah***'ın asırlarca önce müjdesini verdiği ve ***Hz. Peygamberine*** Cenab-ı Mevlâya giden son yolculuğuna çıkmadan önce ***"Sende görürsünki insanlar Allah'ın dinine bölük, bölük gireceklerdir!"*** diye haber verdiği kimseler işte bu şerefli ***Türkler*** olmalı idi.

İbnü'l-Esir'e gelince O; bu devrin muasırı bir tarihçisidir. Acaba onun bu büyük oluşuma karşı gösterdiği ilgi nedir? Ne yazık ki, **İbnü'l-Esîr** gibi Müslüman bir müellifin, büyük tarihçinin bundan çok daha az önemli olan siyâsî olaylara sayfalar dolusu ayrıntı verirken, ***İslâm Dininin*** doğuda, ***Türk boyları*** arasında, sessiz sedasız kazandığı bu çok büyük dini, ilâhî zaferlerden ve İslâm dünyasında sanki bir bayram havası estirir nitelikteki bu olaylar hakkında verdiği bilgiler son derece yetersiz, sadece bir cümleden ibarettir. O, bu büyük olay hakkında sadece şu cümleyi söylemekle yetinmiştir: **"أسلم من الأتراك نحو مائتي ألف خاركاه."** ***"Türkler'den yaklaşık iki yüz bin çadır halkı Müslüman oldu"***(38).

Kendi devrinin en büyük tarihçisi olan **İbnü'l-Esîr**'in, bir muasır tarihçi olarak bu.büyük olay ve oluşumdan yeteri kadar bahsetmemesi ve yukarda kaydettiğimiz gibi, basit bir cümle ile geçiştirivermesi bize göre izahı güç bir keyfiyet arz etmektedir. Bu bakımdan, yüz binlerce kimsenin ihtidasını sağlayanlar, büyük insan kâfileleri arasında bu ateş kasırgasını yakanlar, bir anda İslâmiyeti bu insanlar tarafından hiç tereddüt etmeden kâbul edecek bir duruma getirenler, kim bilir hangi zor şartlar altında çalışarak, ortamı bu şekilde ha-

---

38 İbnü'l-Esir, ***el-Kâmil fi't-Tarih,*** Beyrut, 1972. VIII. s. 532.

zırlamışlardır? Fakat onlar hakkında bilgimiz maalesef hemen hemen yok gibidir.

Kabîle kabîle, boy boy, hattâ oba oba, bıkmadan, usanmadan, yorulmadan, halk arasında dolaşarak İslâm Dininin, göçebe Türkler tarafından benimsenmesini ve kabulünü sağlayan, onları dinî yönden eğiten, öğreten, Türk toplumunu İslâmî prensipleri kolaylıkla uygulayabilecek bir seviyeye yükselten bu fedakâr ve gayretli kimseler, bugün birer İslâm mücahidi ve adsız kahraman olarak Türk ve İslâm tarihine intikal etmişlerdir.

Ne tarihin, ne de bin senedir İslâm dininin izzet ve ikbali için kılınç kullanan Müslüman Türk milletinin, kendilerini en az hayırla yad etmelerine vesile olacak hiç bir haber, İslâm Tarihçileri tarafından kaydedilmemiştir. Bu haddizatında yalnız **İbnü'l-Esîr**'e has bir durum da değildir, Diğer klasik kronoloji yazarlarımızda da durum aynıdır.

Bunların yanısıra klasik İslâm Tarihi Kronolojilerinin kitle ihtidaları ile ilgili rivâyetleri de çoğu zaman tutarsız kalmakta ve araştırıcıya bir çok yönlerden zorluklar yaratmaktadır. Meselenin daha ilginç yönü, bu kabil haberleri ihtiva eden rivâyetlerin, ihtida olaylarının sosyal ve siyâsi olaylarla ilgili yönlerini beyan eden açıklamalar yok denecek kadar azdır. Çoğu halde bundan kaçınılmaktadır. Bizim bu cümleden olmak üzere üzerinde durmak istediğimiz bir diğer dev tarihci **İbni Kesir**'dir (öl. 1372).

İbn Kesir ve Diğer Tarihçilerin Durumu:

İbni Kesir; ***"el-Bidaye ve'n-Nihaye"*** adındaki kıymetli eserinde **siyâsî** veya **dinî** hâkimiyet hususunda hiçbir ayırım yapmadığı gibi, İslâm Dininin yayılması ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi konusunda da müellifimizin büyük bir iyimserliğe kapıldığı görülmektedir. Ona göre **Musa b. Nusayr,** Afrika'nın kuzey kesimlerini fethetmiş ve yüzbinlerce insan Müslüman oluvermiştir. Yine **İbni Kesir,** bir çok ifâdelerinde, büyük bir hayranlık duyduğu **Kuteybe b. Müslim** için de aynı hayırhah görüşlerini ileri sürmektedir. Ona göre Müslüman Fatih, ***Aşağı Türkistan***'ı (İslamî kaynaklarda Maveraü'n-Nehr) ele geçirdikten sonra, ora halkı (Türkler) nerede ise kâmilen Müslüman olmuşlardır. O bu konularda daha da ileri gitmekte ve Kuteybe için, ***"Onun eliyle o kadar kimse Müslüman olmuştur ki bunun sayısını ancak Allah-ü Teâlâ bilir"*** demektedir[39].

Halbuki, **Kuteybe b. Müslim** için Türk yurtlarında asıl olan dini değil, ***siyâsî Arap hakimiyet*** ve otoritesinin yerleşmesi idi. O bunun için her vasıtayı kullanmış ve icap ettiği takdirde yaptığı sulh antlaşmalarını bile bozmuştur. Fakat bu kadar iyimserliğin realite ile pek fazla bir ilgisi olmadığını izah etmeye bilmem lüzum var mıdır? **Kuteybe**'nin, ***Aşağı Türkistan***'ın İslamlaştırılması, özellikle ***Buhara***[40] ve ***Semerkant***'da[41] İslâmiyet'in yayılması için bir kısım zecrî tedbirler aldığı bir gerçektir. Onun bu gayretlerinin bölge halkının kâmilen Müslüman olduğu şeklinde yorumlanmasına imkân yoktur. Zîra yerli halkın Müslüman olması özellikle Türkler arasında İslâmiyet'in yayılması, Arap siyâsî hakimiyeti yanı sıra, ***İslâm dininin*** inanç ve akîde bakımından

---

39 İbni Kesir, ***el-Bidâye ve'n-Nihaye,*** Beyrut, 1966. IX, s. 167.

40 Kitapçı, Z., ***Buhara'da İslâmiyet'in Yayılışı,*** Milli Kültür, Şubat, 1977. I. sy. 2, s. 50-60.

41 Kitapçı, Z., ***Semerkant'da İslâmiyet'in Yayılışı,*** T.D.A. Ağustos, 1983. no, 25, s. 109-135.

tamamen hakim bir din haline gelmesi onun ölümünden senelerce sonra mümkün olmuştur.

İbn Kesir'in; Emevîlerin bir kısım ekonomik çıkar, lüks ve isrâf hayatını sürdürmek için ***Orta Asya, Kuzey Afrika*** ve hatta ***Kafkaslarda*** giriştikleri ve bir kan ve ateş kasırgası halinde devâm eden ve belki milyonlarca insanın canı, malı ve kanı pahasına kazandıkları zaferler ve bunların sonucu elde ettikleri uçsuz, bucaksız ganimetler hakkında yaptığı yorumlarda son derece yersiz, tutarsız, üstelik tam bir hayal mahsulüdür.

Öyle ya; ***Şam*** da yaşayan, ***Selçuklular*** devrini yazan ve ***Osmanlılar,*** bu gaza ve cihâd erlerinin ilk devirlerini gören, onların bir ***Sahabe nesli*** zindeliğindeki dini coşku ve iman gürlüğüne hayran olan bu büyük tarihçi, daha sonra sinsi bir aşağılık duygusuna kapılmış ve Osmanlı cihad ordularını övercesine, zulmün, Arabizmin, ırkçılık ve şövenizmin âdeta bayraktarlığını yapan ***Emevî Halife*** ve askerî vâlilerini göklere çıkarmaya kalkışmakta ve şöyle demektedir;

"Emevîler devrinde cihad kapıları ardına kadar açılmıştı. Onların işleride zâten cihâd etmekti. Bu sâyede İslâm dini yer yüzünün doğusunda, batısında, karasında ve denizinde, yücelmiş, küfür milleti son derece zelil olmuşlardır. Onların gaza ve cihad yapan ordularında hemde büyük miktarda Allah'ın salih kulları, erenleri, evliyâları, Tâbiînin yüceleri bulunur ve bu kulların hürmetine Allah dinine yardım eder ve onlarda zafer kazanmış olurlardı"![42].

Klasik kronoloji yazarlarından **İbni Vazıh el-Ya'kûbî, et-Taberi** (öl. 923) ve daha diğer bir çok yazarlarıda aynı

[42] İbni Kesir, ***el-Bidaye,*** IX. s. 87.

katagoride mütalea etmemiz gerekmektedir. Özellikle **et-Taberi**'nin İslâmiyet'in yayılışı ve ihtida olayları ile ilgili olarak verdiği bilgiler son derece ilginç ve sınırlıdır. Müellif ihtida olaylarını bizzat, müstakil gelişmeler halinde vermemektedir. Meselâ; ***"hicri bu yılda şu kadar kişi Müslüman oldu!"*** diye başlayan bir tek cümlesi bile yoktur.

et-Taberi bu hususlarda verdiği kırık dökük bir kısım bilgileri de Müslüman fatihlerle yerli halk arasında bir mücadele bir boğuşma olaylarını açıklarken vermiştir. Meselâ onun **Eşres b. Abdullah es-Sülemi** (727-729)[43] ve **Nasr b. Seyyar** (738-750)'ın[44] şahsında Türk yurtlarında, Müslüman Türkler hakkında verdiği bilgiler, işte hep bu siyâsî arena içinde boğulup kalan halkın, çıkmazlarını izah yolunda verdiği bilgilerdir. Yoksa İslâm dininin Türk yurtlarında yayılması, Türkler'in Müslüman olmaları hiç bir zaman **et-Taberi**'yi meşgul eden bir mesele olmamıştır. Mâmâfih bu konularda bizim yeni hazırladığımız ***Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*** ve ***Orta-Asya'da İslâmiyet ve Türkler,*** adındaki kitabımızda çok daha geniş açıklamalar yapılmıştır[45].

Hülasa, bu ve bunun gibi daha bir çok misaller, klasik ***Kronoloji Müelliflerinin,*** siyâsî hakimiyetle dinî hakimiyet mefhumlarını yeteri kadar temyiz edemediklerini, çoğu kere siyâsî hakimiyeti dinî hâkimiyet anlamına kullanıldıklarını göstermektedir. Mamâfih, klasik Kronoloji müelliflerinin bu

[43] et-Taberi, VII, s. 52,55.
[44] et-Taberi VII, s. 154,159.
[45] Kitapçı, Z., ***Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*** Konya, 2004, *Kitapta ilk defa* ***Orta Asya ve Türk yurtlarında*** *İslâmiyet'in yayılışı ele alınmış ve Türklerin Müslüman olmaları ile ilgili geniş bilgiler verilmiştir. Ayrıca temel kaynakların İslâmiyet'in yayılışı ile ilgili olarak verdikleri bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır* Z.K.

ihmâllerinin, netice itibarı ile, ***İslâm Dini*** ve onun eski dünya kıtalarında, nasıl bir medeniyet ve kültür haline geldiği yolunda yapılan çalışmalarda ortaya koyduğu büyük sıkıntılar meydandadır. Ancak bu, iki mefhumun, hiç olmazsa modern yazarlar tarafından kabul edilmesi ve yerli yerince kullanılması konuya daha mantıklı bir şekilde yaklaşmamızı sağlayacaktır.

İslâm Türk tarihinin meseleleri ile ilgili yaptığımız değerlendirmeler burada sona ermektedir. Bundan sonraki asıl meselemiz ***"yeni terkip"*** ve onun ortaya koyduğu ***"Türk'ün İslâmî şahsiyeti"*** ve bütünüyle bu şahsiyetin nasıl oluştuğu ve onun ***İslâm tarihindeki*** yeridir. Şimdi geliniz, bu yeni kapıyı çalalım.

IV.
YENİ TERKİB TÜRK'ÜN İSLÂMİ ŞAHSİYETİ VE ORTA DOĞU MİSYONU

Yeni Oluşuma Giden Yol ve Bazı Meselelerimiz:

Şu bir gerçektir ki ***Türkler; Emevîler'***in daha ilk devirlerinden itibaren XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ***Orta Doğu*** ve İslâm milletleri camiasında (yaklaşık olarak on iki asır) çok zinde ve dinamik bir rol oynamışlardır. Türklerin İslâm ve insanlık dünyasındaki yeri, bu büyük din, tarih, kültür ve medeniyet mirasına olan katkıları, çoğu kere kendi haline bırakılmış ve onların büyük hizmetlerinin, tarih objektifinde henüz bir değerlendirilmesi de yapılamamıştır.

Oysa, değerlendirilmesi yapılamayan meseleler sâdece bunlar da değildir. Yine bu cümleden olmak üzere; *Türklerin İslâm dünyasındaki birleştirici, bütünleştirici politikaları, bunun önemi, Türklerin İslâm dünyası liderliğinin İslâm ve Ortadoğu milletlerine neler kazandırdığı, Selçuklularla başlayan Orta Doğu'daki yeni Türk misyonu, Osmanlılar ve Osmanlı fetihlerinin Avrupa'ya kaydırılmasının sosyo ekonomik ve dini açıdan önemi, Osmanlıların takip ettikleri dinî politikanın genel karakteri ve bu sâyede İslâm dininin siyâsî yönden ulaştığı uluslararası muazzam nüfuz ve kudret bunun hıristiyan dünyası üzerinde bıraktığı korkunç tesirler, ayrıca dinî rekâbet ve bu rekâbetin İslâmiyet tarafından kazanılması, bütün bu beklenmedik gelişmeler sonucu değişen dünya dengeleri* gibi daha bir çok konular üzerinde yeteri kadar durulmamıştır.

Bu büyük kültür ve medeniyet mirasına sahip çıkmak isteyenlerin her şeyden önce; bu ve bunun gibi, İslâmî Türk tarihinin daha bir nice önemli konularını, ilmin objektif kriterleri içinde ciddi bir muhakeme ve tahlilini yaparak ilim âleminin değerlendirilmesine sunmak mecbûriyeti vardır.

Kısaca belirtmeye çalıştığımız bu konulardan biz burada, sâde Türk tarihinin İslâmi devirleri ve Türk milletinin İslâm dini ile bütünleşmesi ve bu uyuşmadan doğan yeni terkib, yani Türkün İslâmi şahsiyetinin ayağa kaldırılması ve onu bütün haşmetiyle gözler önüne koymaya çalışacağız. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, İslâm öncesi Türk tarihi ve bir kısım önemli dinî gelişmelere kısa da olsa bakmamızda yarar vardır.

Türklerin Ana Yurdu ve Tarih Sahnesine Çıkmaları:

Türk milleti şüphesiz beşer tarihinin kaydettiği en eski milletlerden biri ve onların en *ulu* ve *yücesidir*. Soyu; **Tevrat**'tan nakledilen ve **İbn Haldun** da dahil, daha bir çok İslâm müelliflerince kabul edilen bir ananeye göre; **Hz. Nuh**'un oğullarından **Yafes** ve onun **Türk** adındaki oğluna kadar dayanmaktadır(46). **Türkler**; dinî efsanelerin bile insanlık hayatının varlık ve vücudunun başlangıcı, beşiği olarak kabul ettiği büyük **Asya** kıtası yani, **Asya**'nın bereketli topraklarında çoğalarak tarih devresine girmişler ve oradan da, cihangir Asya ordularının öncüleri olarak dünyanın dört bir tarafına yayılmışlardır. Türklerin anayurdu ile ilgili olarak milli destanlarımızın, tarihi gerçeklere pek de aykırı olmayan rivayetlerinde şöyle denilmektedir:

---

[46] İbni Haldun, ***Tarihu İbni Haldun,*** Mısır tabi, I. s. 8.

"Türk kavminin atası olan Türk, bütün doğu taraflarını gezdi dolaştı. Nihayet bir yere geldi, yerleşmek için orasını uygun buldu. Burasının adı Isık Göl idi. Çünkü burada deniz vardı, suyu sıcaktı. Pınarları çok olup etrafında zengin otlaklar olan büyük dağlar vardı. Türk, yüce Tanrı'ya yalvarıp orasını yurt olarak istedi. Duası kabul olundu, o da oraya yerleşti"(47).

Türklerin cedleri, bu şekilde ***Isık Gölü*** civarına yerleştikten sonra, onların soyundan gelenler süratle çoğalarak dinamik bir toplum haline gelmişler ve zamanla çok geniş bir coğrafi bölgeye yayılmışlardır. Böylece ***Orta Asya Türkleşmiş*** ve tümüyle bu akıncı Türklerin ***Öz Yurdu*** olmuştur. Alman asıllı yazar **C. Brockelmann;** Türk ırkının menşei ve onların tarih sahnesine çıkışını kısaca özetlemiş ve şöyle demiştir:

"..... Geniş güney Sibirya ovalarında ve Hazar Denizi ile Altay Dağları arasındaki bozkırlarda şüphesiz evvelce Moğolları ve Tunguzları da içine almış olan bir dil ve ırk topluluğundan, pederşahî aile teşkîlâtına mâlik küçük göçebe gurupları, şefleri içinde yetişen bu memleketlerin tarihinde daima rastlayacağımız büyük fatihlerin faaliyetleri ile birlikte bir Türk Milleti ortaya çıktı. Bunlar daha Tiyanşan Dağları'nın yamaçlarından ve aşağı kısımlarındaki mıntıkalardan Orta Asya bozkırlarına ilerleyerek tarih sahnesine girerlerken antrepoloji âlimlerinin Tûranî dedikleri bariz ve kendilerine has bir ırkın hususiyetlerini gösteriyorlardı"(48).

---

[47] Toğan, Z.V., ***Türk İli Türkistan Tarihi,*** İstanbul, 1947, I. s. 7.

[48] Brockelmann, C., ***İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi,*** Ankara, 1944, s. 152.

Türkler dominant ırklardan biridir. Gerçekte *Turanî* tipe örnek olarak gösterilen *Orta Asya, Aşağı Türkistan* (İslâmi kaynaklarda Mevaraü'n-Nehr) ve diğer *Yakındoğu Türkleri;* genellikle beyaz tenli, koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü, endamlı ve sağlam yapılı insanlardır. Hafif dalgalı saçları vardır. Erkeklerin sakalı orta gürlüktedir. Türk tipi kadınlar Orta Çağ; *Arap* ve *Fars* kaynaklarında güzelliğe misal olarak gösterilmiştir. Ayrıca bir çok şair ve yazarlara da konu olmuşlardır[49].

Türkler ve İslâmî Gelişmeler :

Millî ve ırkî meziyetlerini bu şekilde tamamladıktan sonra tarih sahnesine çıkan *Türkler;* Orta Asya'da bir çok büyük *devlet* ve *imparatorluklar* kurmuşlardır. **Mete Han**'ın kurduğu büyük *Hun İmparatorluğu*'ndan sonra (M.Ö. 204 - M.S. 216), tarih sahnesinde bu defa *Gök Türkler* görülmüştür. Sarsılmaz azmi, granit kaya parçalarını andıran çelikleşmiş irâdesi, millî tarih ve devlet coşkusu ile dop-dolu yüreği ile ortaya çıkan destanî Türk kahramanı *Gök Bilge Kağan;* Orta-Asya bozkırlarında, dağınık bir şekilde yaşayan *Türk boylarını,* parlak kılıcı kudretli şahsiyetinin gölgesi altında toplamaya muvaffak olmuş ve tarihte ilk defa *Türk adıyla* anılan çok büyük bir imparatorluk kurmuştur. *Gök Türklerin* haşmet ve ululuk devirleri ve ünü cihanı tutan Türk kahramanları sâyesinde bu yeni Türk imparatorluğunun sınırları *Çin Seddinden, Kara Denizin* doğu kıyılarına

---

[49] Kafesoğlu, İ., ***Türk Millî Kültürü,*** Ankara, 1977, s. 129, Kitapçı, Z., ***Mukaddes Çevreler ve Eski Hilâfet Ülkelerinde Türk Hatunları,*** Konya, 1996, s. 50.

kadar (5 milyon km2), çok geniş bir sahaya yayılmış oluyordu (552-743)[50].

Hz. Peygamber'in bütün insanlığa hak peygamber olarak gönderildiği bir devirde ve bir saadet asrında ortaya çıkan ve Türk'ün geleneksel askeri gücü ile bir kere daha dünyayı ayağa kaldıran bu *Türkler;* çok kısa zamanda Asya ticâret yolu, yani *"İpek Yolu"*na hâkim oldukları gibi, *Bizans'*lılarla, *İran*'a karşı siyâsî münasebetlerini geliştirmişler hatta İran'a çok ağır darbeler vurmuşlardır. Onların, Bizanslılarla giriştikleri ortak askerî harekat ve İran'a vurdukları bu ağır darbeler, *Kur'an-ı Kerim* de dile getirildiği gibi[51] **Hz. Peygamber**'in sevinç ve memnuniyet duyması ve *Türkler hakkında* bir çok ilâhî tebşiratlarda bulunmasına da vesile olmuştur[52].

Evet İpek Yolu ve Basra Körfezi, deniz ticaret yolu kanalıyla Türkler hakkında bir çok bilgiler elde edindiğine kanî olduğumuz Hz. Peygamber'in, Gök Türk hakanlarının, Ehli Kitap olan Bizanslılarla anlaşmaları ve putperest (mecûsî) İranlılara karşı siyâsî münasebetlerini geliştirmeleri ve İran'ı bir kıskaç içine almaları, öyle tahmin ediyoruz ki Hz. Peygamber tarafından büyük ölçüde takdir edilmiş ve göçebe Türkler hakkında bir çok hadisi şerifler söylemesine vesîle olmuştur. "اتركوا الترك ما تركوكم."""Türkler size dokunma-

---

[50] Chavannes, Ed. **Documents**, Parıs, 1903. Kafesoğlu, a.g.e. Togan, Z.V., ***Umumi Türk Tarihine Giriş,*** İstanbul, 1981. Gabain, A.V., ***Kök Türklerin Tarihine Bir Bakış,*** DTCF. Dergisi, 1944. II. s. 5, Smolin, V., **East Turkestan,** The Hages, 1964. Grousset, R., ***Bozkır İmparatarluğu,*** çev. M.R. Uzmen, İstanbul, 1980.

[51] ***Kuran-ı Kerim,*** *er-Rum* 1-3.

[52] Kitapçı, Z., ***Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler,*** Konya, 2004.

dıkça sakın siz de Türklere dokunmayınız!" gibi daha bir çok hadisler hep bu manada söylenmiş hadisler olsa gerektir[53]. Çünkü Hz. Peygamber'in, İranlılara karşı takındığı tavır ile Gök Türklerin tavırları ana hatları ile bir benzerlik arzetmekte idi.

Hz. Ömer devrinde (634-643) girişilen baş döndürücü fetih hareketleri sonucu, ***Arîlerle-Tûranîler*** (İranlılarla Türkler) arasında ***eski çağlardan beri geleneksel bir sınır olarak kabul*** edilegelmiş olan ***Ceyhun Nehri***'ne[54] kadar ulaşan İslâm kasırgası, daha sonraki devirlerde çeşitli sosyal ve siyâsî nedenlerle Asya'nın iç kısımlarına kaymış ve ***İslâm Dinî*** göçebe Türkler arasında hiçbir dine nasip olmayan bir kabul-ü ammeye mazhar olmuştur. Artık bundan sonra **Müslüman Türkler;** birer fatihler ordusu halinde İslâm milletleri camiasına katılmışlar ve çok geçmeden bu camianın siyâsî ekonomik ve askeri dizginlerini ellerine geçirerek ***Ortadoğu*** ve ***Rum ülkelerinin*** yegâne hâkimi ve dini lideri olmuşlardır. **Büyük Selçuklularla** başlayan Türklerin İslâm dünyası liderliği, **Osmanlıların** tarih sahnesine çıkmaları ile daha geniş boyutlar kazanmış ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk çeyrek asrına kadar devam etmiştir.

Bu demektir ki, Orta, Yeni ve Yakın çağlar boyunca İslâm dünyasının, eski dünya kıtalarında yani ***Asya, Afrika*** ve ***Avrupa***'da siyâsî ve dinî üstünlüğü, Türkler tarafından temsil edilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak ***İslâm Dini*** de diğer dinlerle özellikle ***Hıristiyanlıkla*** olan dinî rekabetinde

---

[53] en-Nesei, **Sûnen-i Nesei,** Mısır, VI. s. 44.

[54] Kitapçı, Z., ***Orta Asya'nın Arap'lar Tarafından Fethi,*** İstanbul, 2000, s. 43, Hitti P.K., ***The Arabs,*** Chicago, 1962, s. 80, Barthold, W., ***Turkestan Down to Mongol Invısion,*** Londan, 1968, s. 64.

büyük mesafeler katetmiş ve dünya siyâsi hakimiyetine giden yolda onu fersah, fersah geride bırakmıştır.

Eski Dinler ve Türk Toplumu:

Bir de konunun diğer bir yönü daha vardır. O da, ***İslâm Dininin*** bizzat Türk toplumuna kazandırdığı yeni kültürel değerler ve bir başka ifade ile ***dinamizm*** ve ***ruh yapısıdır.*** Bu önemli konuya, Türklerin diğer eski dinlere karşı gösterdiği ilgi ve bu dinlerin Türk'ün milli karakteri ve askerlik ruhu üzerinde yaptığı olumlu ve olumsuz tesirler yönünden yaklaşmak herhalde daha yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi ***Türkler;*** tarihe göçebe bir millet olarak geçmiştir. Onlar uzun asırları kapsayan bu göçebelik yıllarında çok geniş bir coğrafyaya sahaya yayılmışlar ve buralarda dil, din, ırk ve kültür bakımından tamamen farklı, birçok kavimlerle birlik ve beraberlik içinde yaşamak durumunda kalmışlardır. Pek tabiî olarak, bu kabil sosyal ve siyâsî temaslar neticesinde bir kültür mübâdelesi de kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Böylece, **Türk kültürü;** *daha da zenginleşmiş, çok renkli, çok yönlü ve hümanistik değerleri ağır basan pederşahî bir kültür olmuş ve ona İmparatorluklar kurma ve üstün ırkları idâre etme yolunu açmıştır.*

Bununla beraber ***Türklere;*** bazı kavimler sinsi yollardan tesir etme ve onları milli ve manevi değerlerinden uzaklaştırma gayreti içinde olmuşlardır. Bundan maksadımız ***Çin***'liler ve onların, komşu Türk boyları ve Türk aristokratlarını yıkmak için uyguladıkları sinsi kültürel yozlaşma planlarıdır. Bu sinsi uygulamalar neticesinde Türk beyleri büyük ölçüde ***Çinlilerin*** tesirleri altında kalmışlar ve çoğu zaman kendilerine has olan örf, âdet ve ananelerinden bü-

yük ölçüde yozlaşmışlardır. Nitekim **Orhun âbidelerinde** değil halk, *Türk aristokrat sınıfının bile bu çökme devrinde Çinlilere özendiği, hatta ad ve şanlarını değiştirdikleri, Çinli prenslerle evlendikleri, böylece millî değerlerden koptukları en acı bir dil ile ifâde edilmiştir*(55).

Millet hayatına çok ağıra mal olan bu kabil feci gelişmeler, çok geniş bir sahaya yayılmış olan Türklerin dinî hayatlarında da kendini göstermiş ve bu dinlerin milli değerleri çöküntüye uğratacak birtakım olumsuz gelişmelere sebebiyet verdikleri görülmüştür. Türkler arasında kısmen de olsa yayılmaya muvaffak olan ***Hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştlük, Mani*** vs. dinleri, Türklerin mertlik, yiğitlik, cengâverlik gibi bir takım millî duyguları ve karakterlerini besleyici olacakları yerde, aksine yıkıcı ve törpüleyici olmuştur.

Fakat Türk büyükleri, bu kabil dinlerin Türk sosyal hayatına girme ve yayılmasının karşısında oldukları gibi, bir kısım dinî misyonerlerin faaliyetlerine de pek fazla iltifat etmemişlerdir. Çok uzun asırları kapsayan Türk tarihinde, millet hayatının istikbal ve mukadderatı ile pek yakından ilgili böylesine asil davranışların gerçekten de tipik örnekleri vardır. Meselâ, *Gök Türkler* devrinde biraz da *"Hint-Baharat Yolu"*nun tesiri ile olsa gerek, *Budizm misyonerleri,* Türk kabileleri arasında çok yoğun bir faaliyete girişmişler ve pek çok Türk'ü de Budizm dinine sokmaya muvaffak olmuşlardır.

Bu misyonerler dinî faaliyetlerini o kadar ileri götürmüşlerdir ki, biz olayların seyrinden onların, Türk Hakanının nazarı dikkatini çektiklerini, hatta ona nüfuz etmeye bile

[55] Ergin, M., ***Orhun Abideleri,*** Ankara, 1970, s. 5-6. vd.

muvaffak olduklarını görmekteyiz. O kadar ki, kudretli Gök Türk Hakanı **Bilge Kağan** bir aralık ***Budizm***'in, biraz da Çinlilerin aksine olarak Gök Türk kağanlığının resmî dinî olmasını isteyecek kadar ileri gitmiştir. Çünkü ona göre; *Çinlilerin yaygın millî bir dini olduğu gibi, artık Türklerin de böyle millî bir dinleri olmalıydı. Çinliler şehirlerde yaşadıkları gibi Türklerde yerleşik düzene geçmeli, büyük şehir ve kasabalar kurmalı idi.*

Fakat onun maiyetinde güngörmüş, basîretli, her şeyden önce Türk'ün askerlik ruhu ve millî karakterini çok iyi bilen büyük devlet adamı, yetmiş yaşında, bilge **Tonyukuk Han** vardı. Alman ilim adamları bugün bile onun dehasını takdir etmede **Tonyukuk** Han'a, ***"Gök Türk İmparatorluğunun Bismark"***ı demişlerdir(56). İşte bu **Tonyukuk Han;** o zamana kadar üç Gök Türk Kağanına hizmet etmiş olan emektar vezir, kudretli Gök Türk hakanı **Bilge Kağan**'ın karşısına dikilmiş, **Budizm'**in Türk milletine nelere mal olacağını izah etmiş ve şöyle demiştir;

"-Bu olmaz. Çünkü Türklerin sayıları az Çinlilerin ise çok fazladır. Buna rağmen biz Çinlilere karşı hep muzaffer olduk. Biz göçebe savaşçı bir milletiz. Kendimizi güçlü hissettiğimiz zaman devamlı akınlar yapıyor, zayıf olduğumuz zamanda, dağların, vadilerin derinliklerine dalıyor kurtuluyoruz. Buda ve Tao dinlerine gelince; bu dinler daha çok sulh içinde yaşayan ve sessiz ve uysal kişiler içindir, savaş yapmak ve güç kazanmak isteyenlere göre değildir!"(57)

Böylece **Tonyukuk Han,** ***Bilge Kağanı*** her nasılsa saplanıp kaldığı bu tehlikeli fikirlerinden vazgeçirmeye muvaf-

[56] Ligeti, L., ***Bilinmeyen İç Asya,*** Ankara, 1970. II. s. 18-19.
[57] Ögel, B., ***Türk Kültür Tarihine Giriş,*** Ankara, 1991, I. s. 179.

fak olmuştur. Aksi halde, bu Türk milleti için çok büyük bir felâket olacak, ***Budizmin*** insanın özünü yiyen mistik ruhu, bir örümcek ağı gibi Türkün millî varlığını saracak ve onun dinamizmini yiyip tüketecekti.

Buna benzer ilginç bir olay da, Türklerin bir harp ortamında ***İslâm Dini*** ile ilk temasları sırasında cereyan etmiştir. ***Aşağı Türkistan***'da Araplara karşı çok çetin mücadeleler veren ve bir aralık onları Türk yurtlarından sürüp çıkaracak kadar büyük başarılar gösteren **Türk Hakanı Sulu Han**'a Emevî hükümdarlarından **Hişam b. Abdü'l-Melik** (723-742) ***İslâm dinini tebliğ için bir heyet göndermiştir.*** Şam'dan kalkarak *Asya*'nın içlerine kadar gelen ve **Türk Hakanı Sulu Han** tarafından kendi ordugâhında kabul edilen bu Arap delegasyonuna, Hakan çok yakın ilgi göstermiş, onları ağırlamış Türk usulü ziyafetler vermiştir. Daha sonra tercümanı vasıtasıyla onları huzuruna çağırarak niçin geldiklerini sormuştur. ***Arap Sefiri,*** Türk Hakanını, İslâm Dinine davet etmek için geldiklerini söylemiş, İslâm Dini hakkında ona geniş geniş izahlarda bulunmuş ve Hakan'da bunları çok büyük bir ilgi ile dinlemiştir. Fakat Türk Hakanı anladığımız kadarı ile elçinin yüce İslâm Dinini, kuru bir şartlar (sevap-günah) manzumesi olarak takdim ettiğini görmüş ve bundan pek de tatmin olmamış ve âdeta bir bocalama içinde kalmıştır[58].

Türk Hakanı, Halîfe Hişam tarafından yeni bir dine davet edildiği zaman onun, Türk toplumuna neler kazandıracağı ve nelere mal olacağı yönünden yaptığı değerlendirmeler, netice itibarı ile **Tonyukuk Han** ile büyük ölçüde benzerlikler arzetmektedir. O da bu, ***Yeni Dinin*** tıpkı, Tonyukuk Han gibi Türklerin millî karakterleri, özellikle onun askerlik ruhu ile ne derece bağdaşabileceği üzerinde durmuştur. Hişam'ın elçisini dinledikten sonra, birkaç gün bütün yönleri ile bu meseleyi çok ciddi bir şekilde düşünmüş ve bir karara varmak istemiştir. En sonunda onları bir kere daha huzuruna çağırmış ve şereflerine yüzbinlerce askerin de katıldığı muazzam ve fakat manalı bir resmi geçit yaptırmış, daha sonra da bu teklifi, kendine uygun bir üslupla reddetmiştir. Büyük İslâm Coğrafyacısı **el-Hamevî**'nin naklettiğine göre Türk Hakanı, *Sulu Han;* Hişam'ın sefirine atlarının üstünde yalın kılıç birer kaya parçası gibi duran **Türk askerlerini** işaret ederek aynen şöyle demiştir:

"إن ليس في هؤلاء حجام ولا أسكاف ولا خياط فإذا اسلموا والتزموا شرائط الإسلام من أين يأكلون."

"Bunlar içinde ne bir kunduracı, ne bir terzi ne de bir hekim vardır. (*Askerlik onların yegâne mesleğidir.*) ***Şimdi onlar, Müslüman olup da, İslâm dininin şartlarını yerine getirmeye kalkışırlarsa nereden yeyip içeceklerdir?*** (*Hayatlarını nasıl kazanacaklardır?*)[59].

Başka Dinler Türkler İçin Yıkıcı Olmuştur:

Mâmâfih bütün bu izahlar Türkler arasında İslâmiyet'ten önce ***Arî*** ve ***Sâmî*** dinlerinin hiç bir şekilde yayılmadığı anlamına da gelmemelidir. Milletimizin kendine has davranış ve karakterlerinin bekası için Türk büyükleri tarafından gösterilen bunca gayretlere rağmen meselâ, ***Budistlik, Mecûsilik, Manihaizm*** vs. gibi, eski Asya dinlerinin

[58] Kitapçı, Z., ***İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları,*** Konya, 2004, s. 165.

[59] el-Hamevi, ***Mucemü'l-Büldan,*** Beyrut, 1955, II. s. 24.

Türkler arasında kısmen de olsa yayıldığı ve onlarda mevcut olan şehamet ve gayret duygularını körlettiği, cesaret, mertlik ve yiğitlik gibi asil davranışlarını dumura uğratarak miskin bir hale soktuğu görülmüştür. Bu meşum durum, büyük Arap Edibi **el-Câhız**'ın bile nazarı dikkatinden kaçmamıştır. Onun bu hususlarda gerçekten de ilginç tesbit ve müşâhedeleri vardır.

Bu cümleden olmak üzere **el-Câhız;** ***Bizanslılarla Sasanîler*** arasında cereyan eden bir kısım harpler üzerinde durur ve Sasanîlerin bu harplerde Bizanslılara karşı kazandıkları zaferlerin ve üstünlüklerin sebeplerini şu şekilde tahlil eder: ***Ona göre bunun tek sebebi vardır. O da Rumların Hıristiyanlık dinine girmiş olmalarıdır. Çünkü Hıristiyanlık dini yumuşaklığı, pısırıklığı, intikam almamayı ve harp etmekten çekinmeyi telkin eder. Bizanslılar böyle bir dine girince her türlü hareketlerinde Hıristiyanlığın icabı olarak yumuşak davranmaya başlamışlardır. Böylece onlar, Sasanîlerle yaptıkları harplerde mağlup olmuşlardır***[60].

el-Câhız, ***"Türklerin Üstün Meziyetleri"*** adındaki ünlü eseriyle pek yakından tanıdığımız bu büyük müellif, aynı elim akıbeti Türkler için de savunmakta ve tesbitlerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Türkler zındıklık *(Budizm, Mani, Zerdüştlük v.s.) dinine girince artık harplerde mağlup olmaya başlamışlardır. Türklerin en kahramanlarından olan Dokuzoğuzlar* **(Uygurlar),** ***bunun en güzel misallerindendir. Halbuki Dokuzoğuzlar,*** *Karluk* ***Türklerinden sayıca birkaç misli az oldukları halde daima ileri giderler ve daha iyi savaşırlardı. Ne zaman ki bu Türkler***

[60] en-Necm, V.T., **el-Câhız vel' Hıdâratü'l-Abbâsiyye,** Bağdad, 1965, s. 120.

Zındıklık ***dinine girmeye başladılar, bu zındıklık dini insanları dünyadan el-etek çektirme ve uyuşukluk telkin etmede Hıristiyanlıktan daha geri değildir, böylece onların da kahramanlık duyguları yok olmuş ve şehamet duyguları sönüp gitmiştir"***[61].

Kahramanlıkları dillere destan olan ve pek çok Arap kaynaklarında Türklerin en haşin kabilesi olarak zikredilen *Dokuz Oğuzların,* Budizm, Manihaizm gibi eski Asya dinlerine rağbet etmeleri sonucu gerçekten de pısırık bir hal aldıkları, sâdece **el-Cahız**'ın değil, diğer bir kısım Arap yazarlarının da ortak görüşüdür. Meselâ, **Temîm b. Bahr** da böyledir. O da *Dokuzoğuz* kabilelerinin meskûn oldukları bölgelere yaptığı seyahatler sırasında gördüğü ilginç müşahedeleri anlatır. Onlar arasında daha ziyade ***Budizm***'in yanısıra *Mani* ve ***Zerdüştlük*** dinlerinin de yayıldığını, hatta önceleri çok daha kuvvetli olan Zerdüştlüğün, Mani dininin süratle yayılmaya başlamasından sonra eski kuvvetini yavaş yavaş kaybetmeye başladığını bildirir. **Temîm b. Bahr** da *bütün bu kabil dinlerin, Türklerin millî karakterlerini, harb etme gücünü inanılmayacak derecede zayıflattığını bizzat müşahedelerine dayanarak söylemekte ve yukarda Türkler hakkında ilginç görüşlerini naklettiğimiz* **el-Câhız**'la *aynı noktaya gelmektedir*[62].

Yeni Terkib; Türk'ün İslâmî Şahsiyeti:

Yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalar gösteriyor ki *Türkler,* yeni bir din seçmek için pek acele davranmamışlar ve eski Asya dinlerinin aksine ***İslâmiyeti***

[61] en-Necm, V., a.g.e. s. 130.
[62] Barthold, W., ***Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,*** Ankara, 1975, s. 77.

büyük bir azim ve kararlılık içinde benimsemişler ve kabul etmişlerdir. Belki de kader İslâmiyete, istikbalde çok büyük hizmetleri dokunacak böylesine yüce bir milletin fıtratının eski Asya dinlerinin kokuşmuş inançları ile bozulmamasını ve kalblerine, aktivitesini çoktan kaybetmiş ve bir posa haline gelmiş bu kabil dinlerin yerleşmemesini dilemiştir.

Neticede ***İslâm Dini, Orta Asya***'nın engin yaylalarında kendisi gibi temiz ve safiyetini asırlardır muhafaza etmiş yarı göçebe bir ortam bulmuş ve bu ortamda *Türkler* arasında hiçbir kuvvetin söküp atamayacağı bir şekilde yerleşmiştir. Dini gelişmeler bununla da kalmamıştır. ***İslâm Dini,*** Türklerin millî ve manevî yapılarında baş döndürücü değişiklikler yapmış, ona yeni bir dinamizm ve ruh kazandırmıştır. **B. Lewis,** bu büyük gelişme ve onun Türk sosyal hayatındaki çok önemli yerine işaret ederken aynen şöyle demektedir: *"**Türkler, İslâm dinine girmeleri ile bu yeni din sayesinde yepyeni bir hüviyete sahip olmuşlar ve başlıbaşına bir değeri olan mazileri ile ilgilerini hayret edilecek bir süratle keserek adeta unutur hale gelmişlerdir**"*[63].

İslâm Dini; yukarıda da işaret edildiği gibi, çok kısa bir zamanda Türk milletinin daha önceleri sahip olduğu üstün değer ve meziyetlerini nerede ise yeniden inşa etmiş, onu kendi potasında eriterek Türk unsuruna, diğer Müslüman milletlerde görünmeyen yeni bir şahsiyet kazandırmıştır.

Öyle ki; Türkün ***kızıl elma*** ideali ve onun uğruna yedi iklime seferler düzenlemesi ve dünyayı kucaklayan akıncılık ruhu, ***İslâm'ın cihad*** aşkı ile beslenmiş, Türkün ***askerlik*** ruhu; mukaddes bir gâye uğruna harp etmesi, hatta mertçe ölme özlemi, İslâmiyet'in ***şehidlik*** ve ***gazilik*** rütbesiyle daha da alevlenmiş, Türklerdeki ***nizamı alem*** olgusu; İslâm Dininin ***ilayı kelimetullah;*** yani Allah'ın dinini ***"yer yüzünde yüce"*** ve her yerde hâkim kılma hedefi ile birleşmiş ve Türk milleti kendini aşan bir güç ve dünyayı titreten heybetli bir kuvvet olmuştur.

[63] Lewis, B., ***The Emegercy of Modern,*** Turkey London, 1962, p. 325.

İslâmiyet'ten önce eski Türk boyları arasında görülen ***"Türk Alpleri"*** **F. Köprülününde** işaret ettiği gibi; ***İslâmiyet'in cihâd ve gazâ mefhumları, Türkler arasında yerleştikten sonra önce*** **"alp gâzi"** ***yani*** **"müslüman Türk kahramanı"** ***mahiyetini almışlar, tasavvuf ceryanı ve muhtelif tarikatlar, halk arasına yerleşince de*** **"alp erenler"** ***yani*** **"savaşçı dervişler"** ***şekline girmişlerdir***[64]. Evet, müslüman halkımızın daha sonraları ***"alpler"*** ve ***"alperenler"*** dediği bu ***"Hızır"*** yaratılışlı kimseler, daha sonra toplumumuzun bir nevi mayaları olmuşlar ve İslâmın ***"insân-ı kâmil örnek insan"*** olarak nitelendirdiği gönül erleri, erenler ve evliyalar ordusu olarak ortaya çıkmışlardır.

Bir ilâhî kaynaktan feyz ve bir kudret elinden nasib olan bu ***Tanrı kulları;*** müslüman halkımızın hayır, saadet ve iyiliği için her zaman ve her yerde arılar gibi çalışmışlar, edeb, ahlâk ve irfân binamız ve sağlam âile yapımızın gerçek mimarları olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında diyebilirizki; sanki ***İslâm Dini;*** *bütün insanlığa genel ve Allah'ın bir luftu olsun diye, Türk milletine özel olarak gönderilmiş ve müslüman olması ve Muhammed Ümmeti'nin şerefli bir varlığı hâline gelmesi ona kalın iri ve büyük harflerle bir alın yazısı olarak yazılmıştır.*

[64] Barthold, W. A., ***İslâm Medeniyeti Tarihi,*** s. 348.

Bu sâyede İslâmın yüksek ***imanı*** ve üstün ideali, Türk'ün ***asil kanı*** ve maşeri vicdanı ile birleşmiş ve bir büyük "***terkib***" olmuştur ki bu terkipten herkesin özlemini duyduğu, imrenerek âdeta kıskandığı bir ***"Türk tipi müslüman"*** ve daha açık bir ifâde ile ***"Türk'ün İslâmî şahsiyeti"*** ortaya çıkmıştır. Artık bunlar, İslâmın cihad bayrağını üç kıtada ve bütün bir cihan husumetine karşı, hemde asırlarca dalgalandıracak Allah askerleri, hayır! demir kuşaklı cihan pehlivanları idiler. Nitekim bu Allah'ın askerleri için şiir, edebiyât ve söz ikliminin sultanı olan **Bâki**; kara ve denizlerin hâkimi cihan ikliminin sultanı en büyük Türk Hakanı olan **Kânûnî** için yazdığı bir ***"mersiye"*** de şöyle diyecektir;

"Şemşir gibi ruy-ü zemine taraf taraf
Saldun demir kuşaklı cihan pehlivanları"

Müslüman Türk'ün İslâmi Şahsiyetinin Özü:

Bu arada hemen şunu ifade edelim ki Müslüman Türk'ün İslâmi şahsiyetinin özünde ***"Peygamber aşkı"*** ve ***"Ehl-i Beyt Sevgisi"*** bulunmaktadır. Peygamber aşkı ve Ehl-i Beyt sevgisi nerede olursa olsun Müslüman Türk milleti ve Anadolu insanının iman üslubu, onun dini hayatının varlığı, tazeliği ve canlılığının bir ifadesidir. Bu sevgi onun alnında nurdan bir mühürdür.

Anadolu insanı kendi iç dünyasından kopup gelen bu coşku ile Ona ***"Adıgüzel kendi güzel Muhammed!"*** diye seslenmiş, Ona bir sevgi çığlığı halinde ulaşmak ve kavuş istemiştir. O; ***Hz. Peygamber,*** Onun yüce sevgisi, ***Ehl-i Beytine*** olan deruni duygularını kendi gönlünde hissetmiş, kutsal ocağı, kuytu bucağında, odasında, obasında, toprağında, taşında, baharında, kışında, her zaman ve her yerde Onun

sevgisini aramış, Ona inanmanın sıcaklığı, Onu sevmenin evliliği ile yaşamıştır.

Anadolu insanının Ona olan imanı; sevgi, sevgisi ise; iman haline gelmiş bu imani coşkusunun bir ifadesi olarak Onu her zaman kendi evinde, kutsal ocağında misafir etmek istemiş, aile fertlerinden birinin adını mutlaka ***"Mehmed"*** koymuş, yeni doğan çocuklarının kulağına kız olsun erkek olsun ilk olarak Onun adını üfürmüştür. Onun ***"Fatıma"***sına *"Fadime anamız!"* Onun ***Aişesine*** *"Ayşa anamız!"* Onun ***"Hatice"***sine *"Hatca anamız!"* demiştir. Bu isimler onun dini ve kültür hayatının ana çizgileri olmuştur.

Anadolu insanı oğluna Hz. Peygamber'e hürmeten ***"Muhammed"*** değil ***"Mehmed"*** adını koyduğu gibi cihan-ı titreten ordusunun her bir erine de ismi tasğir olarak ***"Mehmetçik"*** adını vermiş yani bir küçük ***Muhammed olması,*** Onu temsil etmesi ve yer yünde ***"Allah'ın askerleri"*** olmasını istemiştir. Artık o; bundan böyle, Hz. Peygamberinin ebedi risaletinin varisi, Onun yüce şeriatinin sahibi, dinin bekçisi, kitabının koruyucusu olacak, kılıcını Allah'ın dininin yüceliği ve iman hakimiyetine adayacak, bu yolda kanı nehirler gibi akacak ve kemikleri dağlar gibi yığılıp kalacaktı.

İşte Hz. Peygamber'in

"فلنعم الأمير أميرها ولنعم الجيش ذلك الجيش."

"O ordunun komutanları ne iyi komutan, o ordunun askerleri ne güzel bir asker!" diyerek alkışladığı ve Muhammed ümmetine asırlarca önce ilahi bir müjde olarak verdiği Onun bu kendi ***"Muhammedi"*** ordusu idi(*). Onun

* ***Hz. Peygamber,*** *İstanbul'un fethi ile ilgili meşhur hadisinde bu orduya olan kalbî teveccühlerini dile getirmiş, onu İslamın gerçek, ideal ordusu olarak ümmetine tebşir etmiştir. O ordu bugün bile varlığı ile iftihar ettiğimiz mübarek TÜRK ORDUSU dur.* Z.K.

özünde ve ruhunda ***"Bedr'in arslanları"*** yatıyordu. İşte bu ordu; ***Malazgirt'***te koca, Bizans'ın karşısına çıkmış, ***Kudüs'***te Haçlı ordularının yolunu kesmiş, daha sonra Anadolu semalarında bir kara kartallar olarak halay çevirmiş, ***İstanbul surları*** üstüne konmuş, bu güzel şehri fethetmiş, Doğu Roma imparatorluğunu yıkmış, daha sonra bir ***"Kızıl Elma"*** coşkusu ve bir iman hakimiyetine giden yolda ***Roma'***ya ve ***Viyanaya*** yürümüş, en sonunda koca bir cihanın husumetine karşı ***Çanakkale*** de ilahi bir iman imtihanı vererek ***"şehid"*** olmuş ve Ruh-u nebiyi hoşnut etmiştir.

Müslüman Türk milletinin gönül umanını dalgalandıran bu "Peygamber Sevgisi"nin kökü tarihin derinliklerine, Hz. Peygamber'in, Zat-ı Akdesle buluşması ve ***"Miracı"***na kadar uzanmaktadır. Zira Müslüman halkımız; İslâm hidayetine giden yolda ulu atası olan ***Abdü'l-Kerim Satuk Buğra Han'***ın ruhunu o meleküt aleminde, Mirac gecesinde ve bir Peygamberler meclisinde Hz. Peygamberle tanıştırmış, dolaysıyla iman şerbetini bir Peygamber sevgisi olarak onun mübarek elinden içmiştir. Daha sonra o; maşeri vicdanın bu heyecanı ve imani coşkusunu bir destan haline getirmiş[*] ve onun asırlarca elden ele, dilden dile dolaşmasını istemiş ve bu duygularını gelecek nesillere ve kıyamete kadar bir iman ve sevgi ummanı olarak aktarmıştır[65]. Bu bakımdan yukarda da ifade edildiği gibi, ***Müslüman Türkler,*** Hz. Peygamber'e imanını; ***sevgi*** ve sevgisini ise; ***iman*** haline getirmiş bir millettir.

---

[*] ***Satuk Buğra Han Tezkeresi.***

[65] Geniş bilgi için bkz. ***Türk Boylarında İslâm Hidâyet Fırtınası,*** Konya, 2005.

Dünyada, Hz. Peygamber'e böylesine bağlı, Onun yüce misyonuna böylesine sahip, böylesine bir iman zevki, coşkusu ve üslubu ile dop-dolu bir başka millet henüz yoktur. Bu sadece Müslüman Türk milleti ve Anadolu insanına has ilahi bir keyfiyettir. Anadolu insanı bu güzel duygularını kitap haline getirmiş, şiir haline koymuş ve bir gönül nağmesi olarak asırlarca onları terennüm etmiş, onları bir kitap olarak yazmış ve adına kâh ***"Ahmediye"*** ve kâh ***"Muhammediye"***[66] demiş ve Ona olan sevgisini, elle tutulur gözle görülür ve fiili olarak yaşanılır bir hale getirmiştir.

Bu kitaplar asırlarca Anadolu insanının ne elinden ve ne de dilinden, hiç ama hiçbir zaman düşmemiştir. Uzun kış gecelerinde; evlerde, halk odalarında, dergâh ve bargahlarda hep bu öz ***Türkçe ilahiler*** okunmuş, onlara Peygamber sevgisini aşılamış ve iman tazeliği yaşatmıştır. Çoğu ümmi olan Anadolu insanı daha sonra bu peygamber bağının şakıyan bülbülleri olmuş, onlarda gönül duygularını bir sevgi coşkusu halinde ifade etmişlerdir. İşte ***Yunus Emre'***yi bu ***"Peygamber sevgisi"*** bir kor haline getirmiş ve bu ateş asırlarca Anadolu insanının gönlünü ve kalbini tutuşturmuştur.

Süleyman Çelebi bu zengin Anadolu mirasını ***"Mevlid"***leştirmiş ve bir demet ***"GÜL"***[*] olarak Anadolu insanın eline diline ve gönlüne sunmuştur. Asıl bundan sonradır ki; bu yeni ***"Peygamber sevgisi"*** dalga, dalga bütün ***Anadolu*** ve ***Balkanlara*** yayılmış İmparatorluğun dört bir tarafında yapılmış mescit ve muhteşem camilerin yaldızlı kubbeleri altında, Paşa konakları ve Sultan saraylarında hep

---

[66] Yazıcıoğlu Mehmed, ***Muhammediye,*** nşr. A. Çelebioğlu, İstanbul, 1996.

[*] *Tasavvufta gül Hz. Peygamber Sevgisini simgelemiştir* Z.K.

bu mevlidler okunmuş, ölülerimiz ve dirilerimiz bu sevgi suyu ile arındırılmış, hulasa koca Osmanlı İmparatorluğu bir ***"Peygamber sevgisi ülkesine"*** dönüşmüştür.

Osmanlı Sultanları için bu da yeterli olmamıştır. İmparatorluğun bütün camilerine, mihrap ve minberlerine Ayasofya'da dahil, Onun ve çok sevdiği can dostlarının isimleri yazılmış onun soyundan gelen ***Seyyid*** ve ***Şeriflerin*** ayrı defterleri tutulmuş onlara özel aylıklar verilmiş ve ***Ruh-u Nebi*** böylece hoşnut edilmiştir.

Onun ***kutsal emanetleri,*** baş tacı olarak İslâm'ın taht ve baht şehri ***İstanbul***'a getirilmiş Anadolu diyarı onlarla şenlenmiş, Anadolu insanının yüzü gülmüş, yeni bir iman gücü kazanmış ve ***Hafızlarımız,*** Ruh-u Nebinin huzurunda ve Onun mübarek kabrinin başında imişcesine, asırlarca yirmi dört saat bir dakika bile ara vermeden o Dâvûdi sesleriyle ***Kur'an-ı Kerim*** okumuşlar ve bunun gök ehline karşı gururunu yaşamışlardır.

İmparatorluğun ***dev şairleri,*** söz ve şiir ikliminin taçsız sultanları, Divan edebiyatının başı göklerdeki bu yüce temsilcileri, bu mağrur insanlar, ***Ol Şah-ı Rasülün*** önünde yerlere kadar eğilmişler Ona olan sonsuz sevgi ve aşklarını göz pınarlarından süzülüp gelen inci dâneleri gibi yaşlar, "Hayır!" ***kaside, nat ve rubailerle*** ifade etmişler, bundan da öte ***"Divan"*** yazmada bunu bir edep ve erkan haline getirmişler bir gönül nağmesi olarak yüzlerce binlerce kaside yazmışlardır. Türk milleti ve Anadolu insanı işte budur. Bu sevgi ummanı ve muhabbet denizinin örneğini bir başka ülke ve bir başka insanlar arasında bulmamız mümkün değildir.

İslâm Türk'ün Yeni Kimliği:

Bunlar bir manada, ***İslâm dininin*** Türklük camiası ve onların sosyal ve dini hayatında neyi ifade ettiğinin de bir başka türlü izahı olmalıdır. Bu bakımdan hiç çekinmeden şunu söyleyebiliriz ki, dünyada, özellikle İslâm milletleri camiasında, kendini İslâm Dini esprisine bu kadar kolay ve böylesine güzel adapte eden başka bir millet yoktur. İslâmı kavrayış ve yaşayış tarzı Türk insanının hayatında **Kaşgar** önlerinden **Viyana**'ya kadar yeni bir hüviyyete kavuşmuştur.

Böylece ***İslâm*** kendini; aradığını *Türkte,* ***Türk*** ise kendi aradığını *İslâm*'da bulmuş ve bu iki yüce varlık birbiri ile kaynaşmış kucaklaşmış, âdeta et kemik misâli ayrılmaz bir parça, hayır! yeni bir vücud olmuştur. Bu vücud'un *cesedi* Türk ve *Ruhu* ise İslâm olmuştu. Bu kaynaşma sâyesinde Türk'ün ***etnik milliyeti*** gitmiş, onun yerine ***İslâmî milliyeti*** ortaya çıkmış ve İslâm Dini Türk milletinin genel kimliği olmuştur. Bunu tarihte Türklerin dışında, müslüman Araplarda dâhil hiç bir millet başaramamıştır. Nitekim bu konuların genel bir değerlendirmesini yapan dev şâir **Yahya Kemâl** bu yeni "***terkib***" veya ***Türk'ün İslâmi şahsiyeti*** ile ilgili olarak yaptığı güzel yorumlarının birinde aynen şöyle demektedir;

"Türklerin müslümanlığı kabul etmelerinden beri, Türk milliyeti, İslâm akideleri ile, İslâm imanıyla yoğrulmuş, onunla hâl-hamur olmuş yeni ve ulvî bir "Terkib"dir. Müslüman Türk halkının milliyetini, yâni, bu vatana (Anadoluya) gaza maksadı ile gelmiş ve bu maksatla asırlarca şehid olmuş, vatanda minâreler yükseltmiş, gök-

kubbeye ezan sesleri salmış bir milletin milliyetini, İslâmiyet'ten ayrı olarak düşünmeye imkân yoktur"[67].

Ne ilginçtir ki *Türk'ün İslâmi şahsiyeti* ve onun, İslâmın yarınları için önemini en iyi keşfedenlerden biri de **Bediüzzaman Said Nursi**'dir. İman yetimlerinin, imâni eserleri ile imdâdına koşan bu büyük *Anadolu Evliyası*, Türk'ün İslâmî şahsiyetini yeniden inşa etmeyi, Anadolu iman hareketinin önemli bir rüknü hâline getirmiş ve onun bu İslâmî şahsiyetinin üstüne ömrü boyunca bir kuş gibi çırpınıp durmuştur. O eserlerinin bir çok yerinde bu çırpınışlarını şöyle dile getirmektedir;

"Ey Türk Kardeş! Bilhassa sen dikkat et. Senin milliyetin İslâmiyetle imtizâc etmiş, ondan kâbil-i tefrik değil, tefrik edersen mahvolursun. Bütün senin mâzideki mefâhirin İslâmiyet defterine geçmiş. Bu mefâhir, zemin yüzünde hiç bir kuvvetle silinmediği halde sen, şeytanların vesvesesiyle, desiseleriyle mefâhirini kalbinden silip atma!"[68].

Hakikat-ı halde *İslâm dini,* Türkler için yeni, tarihi ikinci bir "*Ergenekon*" olmuştur. Türklerin ulu cedleri, kendilerini çevreleyen ve dış dünya ile alâkalarını kesen yalçın demir dağları ve granitler kadar sağlam heybetli demir kaya parçalarını akıllara durgunluk verecek bir teknikle eriterek, (millî **Ergenekon** efsanesinde olduğu gibi)[69], nasıl Asya bozkırlarına taşmışlar ve büyük denizlere ulaşmak dünya-

---

[67] Yahya Kemâl, ***Kubbealtı Akademi Mecmuası***, İstanbul, 1972, no. 2 *Mamafih, Y. Kemâl'in bu güzel görüşleri, bütün dünya Türklüğü için geçerlidir* Z.K.

[68] Kitapçı Z., ***Bediüzzaman Said Nursi ve Anadolu İman Hareketi***, Konya, 1998, s. 420.

[69] Ögel, B., ***Ergenekon***, Türk Ansiklopedisi, XV, s. 300.

nın dört bir yanına göç etmişlerse; Türkler İslâm dinine girdikten sonra da aynı şeyleri yapmışlardır. Onlar bu yeni iman gücü ile, kendi ruh ve gönüllerini kaplayan küfür ve batılın her türlü tahakkümünü kırarak aydınlığa çıkmışlar ve ilâhî nura kavuşmuşlardır.

Artık *Müslüman Türklerin* de yeni ummanlara açılmaları, İslâm milletleri denizine ulaşmaları gerekiyordu. Nitekim öyle de olmuştur. Müslüman Türkler ilk hamlede *Bağdad*'a gelmişler, sonra ***Anadolu*** yaylalarından ***İstanbul'***a, oradan da ***Balkan'***lara geçerek İslâmın cihad bayrağını ***Viyana*** önlerine dikmişlerdir. Bütün bu hayırlı gelişmeler *Kur'an-ı Kerim*'in *el-Mâide* süresinin 54. ayetinde anahatları beyan edilmiş olan bir kader çizgisi doğrultusunda oluyordu. Çünkü bu ayet-i kerimede Cenabı Hak bir vâd-i ilâhî olarak yeni, zinde, güçlü yiğit bir kavmin geleceğini bildiriyor ve şöyle diyordu:

"يا أيها الذين آمنوا من يرتد منكم عن دينه فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه أذلة على المؤمنين أعزة على الكافرين يجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء والله واسع عليم."

*"**Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse** (dönsün, Bilsinki) **Allah** (onların yerine) **öyle bir kavim getirir ki O; onları sever onlar da Onu sevenler.** (O bahtiyar insanlar) **müminlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı şiddetlidirler. Onlar Allah yolunda cihad ederler, hiçbir dil uzatanın kınamasından korkmazlar. İşte bu Allahın bir lutfudur ki onu, kime dilerse ona verir. Allah ihsanı bol ve en çok bilendir"***[70].

---

[70] ***Kuran-ı Kerim, el-Mâide***, 54.

İşte böylesine yüce ve ilahi bir üslup içinde özellikleri beyan edilen kavim *MÜSLÜMAN TÜRK* milleti idi. O Allahın vahyine Kuranla övülmüş bir millet idi. **Bediüzzaman Said Nursî** de ilahi vahye bu gözle bakmış ve böylesine yüce hitaba mazhar olan bir kavmin ***Türk milleti*** olduğunu söylemiş ve bundan ayrı bir sevinç ve gurur duymuştur. **Üstad** bütün himmeti ile Türk milletine yönelmiş onun bu ayet-i kerime ile dile getirilen yüksek meziyet, üstün ahlaki değerlerine, daha açık bir ifade ile İslâmi şahsiyetine sahip çıkmasını, dini ve milli değerlerini korumasını istemiştir. Bu ***Anadolu Evliyası,*** mücerred bir batılılaşma uğruna Müslüman Türk Milletinin bu değerlerini terk etmesinden büyük endişeler duymakta ve bir çağlayanları andıran o gür sesiyle yarınki nesillere şöyle seslenmektedir:

"İşte ey ehl-i Kuran olan şu vatanın evlatları! Altı yüz sene değil, belki Abbasiler zamanından beri, bin senedir Kuran-ı Hakimin bayraktarı olarak bütün cihana karşı meydan okuup, Kuran'ı ilan etmişsiniz. Milliyetiniz Kuran ve İslâmiyete kale yaptınız. Bütün dünyayı susturdunuz, müthiş tehacümatı def ettiniz ta:

ف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه أذلة على المؤمنين أعزة على الكافرين يجاهدون في سبيل الله

"Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, O; onları sever, onlarda Onu severler, (O bahtiyar insanlar) *müminlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı şiddetlidirler. Allah yolunda cihat ederler!"* ***ayetine güzel bir masadaki*** (mazhar) ***oldunuz.***

Şimdi Avrupanın ve fenk meşrep (Avrupa fikirli) ***münafıkların desiselerine uyup şu ayetin evveliyatındaki hitaba masadaki olmaktan çekinmelisiniz ve korkmalısınız"***[71].

İslâm dini, Türkler'i yeni bir hayat mücadelesine sevketmiştir. Onların bu mücadelesi İslâmın cihad bayrağı altında, *"ilâyı kelimetullah"* uğrunda eski Türklerdeki ***"Kızıl-Elma Ruhu"*** ile bütünleşerek asırlarca devam etmiş ve Müslüman Tük'ü üç kıtada yetmiş iki milletin efendisi ve hıristiyan toprakları üzerinde kurulan ve yüzyıllarca hükümranlığı sürüp giden büyük bir cihan devletinin hem kurucusu hem de yaşatıcısı yapmıştır. ***Böylece Osmanlı Türkleri; bir taraftan asırlarca Asya'nın tâ eski çağlardan beri Avrupa'ya askeri üstünlüğünü temsil ederken, diğer taraftan da İslâm dünyasının hem dinî hem de siyâsî liderliğini temsil etmiş oluyorlardı..*** Müslüman Türklerin İslâm milletleri ve Orta Doğu'daki bu şerefli mevkileri yaşadığımız yüzyılın ilk çeyreğine kadar da devam etmiştir. ***Osmanlılar, sömürgeci Batı emperyalistlerinin "Avpura'nın hasta adamı" diye alay ettikleri devirlerde bile, Asya'nın yine en güçlü, yine en kudretli, yine en kuvvetli devleti olmuşDiğer.***taraftan İslâm dini, aynı zamanda ebed-müddet olan Türk varlığını koruyan çok kuvvetli manevî bir silah ve bir zırh olmuştur. Böylece "***müslüman***" kelimesi ile "***Türk***" kelimesi özdeşleşmiş ve ikisi eş anlamda kullanılır olmuştur. Bugün bile değil ***Hindistan*** ve ***Pakistan***'da eski dünya kıtalarının bir çok yerlerinde, Türklerin haşmet döneminde müslümanlığı kabul etmiş insanlar kendilerinin artık ***"Türk***

---

[71] Kitapçı, Z., ***Bediüzzaman Said Nursi ve Anadolu İman Hareketi,*** s. 422, Ayrıca bkz. Nursi, S., ***Mektubat,*** s. 324.

olduklarını" dile getirmişlerdir. Bu gün bile bu durum ***Balkanlardaki müslüman*** azınlıklar için geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Onlarda çoğu zaman ***"Biz müslümanız!"*** anlamında ***"Biz Türküz!"*** demekte ve Türk kelimesini müslümanlıkla eş anlamda kullanmaktadırlar[72]. Nitekim Osmanlıların Avrupada bütün heybetiyle ilerledikleri dönemlerde batıda yazılmış kitapların bir çoğunda İslâmiyet'ten ***"Türk dini"*** olarak bahsedilmiştir.

Mâmâfih bunun tam aksine, başka iklimlere taşan, başka başka dinlere sapmış olan Türk kavimlerinin, milletler mücâdelesinde varlıklarını koruyamadıkları, milliyetlerini kaybettikleri, hattâ Türk dünyasının dışında kaldıkları ve bu büyük Türk âilesinden koptukları görülmüştür. O kadar ki bu kabil kavimler Türk adıyla dahi anılmaz olmuşlardır. Eski Türk kavimlerinden olan bugünkü ***Macar*** ve ***Bulgarlar,*** bunun en tipik örneklerindendir. Bunun tam aksine, Müslüman olan Türk boyları, ***Sovyet Rusya*** ve ***Çin***'de olduğu gibi komünist rejimin bütün asimilasyon hareketlerine karşı direnebiliyor ve her türlü baskı ve imkânsızlıklara rağmen millî varlıklarını koruyor ve ***Türklüklerini*** devam ettirebiliyorlarsa bunun tek sebebi vardır. O da, şüphesiz onların Müslüman olmalarından başka bir şey değildir. İslâm dininin birleştirici, bütünleştirici karakteri onlar için yegâne kuvvet kaynağı olmaktadır[73].

---

[72] Lewis, B., ***Islâm in History,*** p. 20.
[73] Bu konularda daha geniş, mukayeseli bilgi için bkz. Ergin, M., **Türkiye'nin Meseleleri,** İstanbul, 1974, s. 202-210.

V.
TÜRKLER'İN İSLÂM TARİHİ DEVİRLER
Türk Tarihinin İslâm Tarihi İle Birleşmesi

Türkler'in İslâm Tarihi Devresine Girmeleri:

Buraya kadar olan açıklamalarımızda ***İslâm dini,*** onun ***Türk milletinin*** sosyal ve dini hayatında yaptığı baş döndürücü değişiklikler üzerinde durulmuş, yeni terkib ve Türkün İslâmi şahsiyetin nasıl teşekkül ettiği ve bu yeni kimliğin karakteristik özellikleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Hemen şunu ifâde edelimki; *dünyada hiç bir din, İslâm dini kadar Türk milletinin sosyal hayatı, dini yaşayış ve maşeri vicdanına tesir etmediği gibi, hiç bir milletde İslâm dini ve müslüman milletlerin mukadderatına Türk milleti kadar tesir etmemiştir.*

Evet bütün bu sosyal ve dini gelişmelerin sonucu İslâm dini nasıl Türklerle birleşmiş bütünleşmiş, sosyal hayatının yegâne hâkim gücü, sanki Türklük bedeninin ruhu özü olmuşsa; *İslâm Tarihide* ***Türk tarihi*** ile birleşmiş bütünleşmiş yeni bir tarih dokusu ortaya çıkmış ve neticede Türk tarihi; İslâm tarihinin ayrılmaz bir parçası ve müslüman milletlerin müşterek tarihi olmuştur. Artık İslâm tarihinin bir saadet asrını andıran yeni şanlı altın sayfaları, Türklerin İslâm tarihi devresine girmelerinden sonra yazılmaya başlamıştır.

Gerçekte ***Türkler,*** diğer birçok kavimlerin aksine, İslâm Tarihi devresine çok başarılı bir şekilde girmişlerdir. ***Hz. Peygamber***'in, ilk gençlik yıllarından önce ferdi olarak ***Mekke***'ye gelip yerleşen ***demirci Türkler*** bir yana Türklerin, ***Emevîlerin*** ilk devirlerinden itibaren Orta Doğuya ayak bas-

tıkları ve Emevîlerin *hilâfet merkezi olan Şam'da Türklerden müteşekkil ilk muhafız alayının kurulduğu anlaşılmaktadır.* Emevî halifelerinden **Abdü'l-Melik b. Mervan** devrinde ise, (685-705) bu Türk birliği **Özel Muhafız Alayının** bir kısım iç kargaşalıkların bastırılmasında çok müessir hizmetleri olmuştur[74].

Emevî devlet adamlarının, bir çok İslâm yazarlarının bile çok acı bir dille tenkit edilen ırkçı bir politika takip ettikleri ve gayri Arap Müslüman unsurlara çok düşük gözle baktıkları düşünülürse, *Şam'da, hatta Orta Asya fetihlerinin başlamasından çok daha önce Türklerden müteşekkil ilk askerî birliğin kurulması ve saray muhafızlığı ve bir diğer ifâde ile Halifelerin korunması gibi çok ciddî ve nazik görevin özbeöz Ferganeli olan bu Türklere verilmesi, şüphesiz Türklerin lehine çok önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.*

Emevîlerin yerine, **Ebu Müslim el-Horasanî**'nin liderliğinde ve aristokrat Türk askerî erkânının büyük ölçüde görev aldığı kanlı bir ihtilâl sonucu ***Abbâsiler*** iktidara gelmişlerdir. (749) Abbasîlerin ilk halîfelerinden biri ve devletin asıl kurucusu olan **el-Mansur** (753-772)'dan itibaren durum süratle Türklerin lehine olarak gelişmiştir. Artık engin denizlerin ortasından kaynayıp gelen büyük dalgalar gibi, ***Orta-Asya*** bozkırlarından kopup gelen bu büyük Türk dalgaları, o çağlarda İslâm medeniyetinin, İslâm kültürünün göz kamaştırıcı merkezi ve hilafet ülkesinin taht ve baht şehri olan ***Bağdad***'a inmeye başlamışlardır. Statik Arap toplumu Türkler sayesinde dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Artık ***el-Mutasım*** devrinde ise (833-841), ***Türklere*** her türlü izzet ve

[74] Kitapçı, Z., ***et-Türk fi Müellefât el-Câhız,*** Beyrut, 1972, s. 106.

ikbal kapıları açılmış, devlet ve hükûmet işlerinde önemli görevler verilmiş ve hilâfet ordusu büyük çoğunlukla Türklerden teşekkül etmiştir. ***Samarra şehri bir ordukent olarak bu haşin tabiatlı Orta-Asya Türkleri için kurulmuş tarihte eşi, benzeri olmayan bir şehir idi***[75].

Bağdad'a Abbasî Halîfeleri tarafından bir kısım özel imtiyazlarla celbedilen ve sayıları zamanla 200 bine kadar ulaşan bu Türklerden ***Afşın, Boğa*** gibi büyük komutanlar, ***Mübarek et-Türkî, Feth b. Hakan*** gibi büyük devlet adamları, ***Ebu İshak el-Hureymî*** ve ***İbrahîm b. el-Abbas es-Sulî*** gibi daha bir nice kıymetli edip ve şâir ve ilim adamları yetişmiştir[76].

İslâm Tarihinde Türk Devrinin Özellikleri:

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Türkler'in hilâfet ülkelerindeki bu durumları ***Emevîlerin*** ilk devirlerinden başlayarak ***Abbasîler*** devri (750-1258) ve **Büyük Selçuklular**'ın güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmalarına kadar devam etmiştir. (940) Abbasî toplumunun kopmaz bir parçası haline gelen bu Türklerin zamanla devlet ve hükümet nezdindeki nüfuz, hatta bir dereceye kadar baskıları öyle artmıştır ki, artık Halîfeler onların isteklerinin dışında pek fazla bir şey yapamaz hale gelmişlerdir. Büyük İslâm tarihçisi, **el-Mesûdî**'nin kaydettiğine göre bir Arap şairi bu durumdan şöyle yakınmıştır:

[75] el-Ya'kûbî, ***Kitabü'l-Büldan,*** nşr. M.S. de Goje, Leiden, 1982, s. 258-262.

[76] el-Hamevi, ***Mucemü'l-Üdeba,*** VI. s. 58. İbn Asâkir, ***Tarihu İbn Asakir,*** Şam, 1330, II. s. 434, Kitapçı, Z., ***et-Türk fi Müellefat el-Cahız,*** s. 280.

"-Artık Türkler her şeye hakim ve sahip oldular. Diğer bütün insanlara onların emirlerini dinlemek ve itaat etmekten başka yapacak ne kaldı"[77].

Türkler'in İslâm dünyasına böyle çok şerefli bir şekilde girmeleri ve ondan sonra meydana gelen baş döndürücü gelişmeleri değerlendiren **S.R. Bullard** vardığı neticeleri şu şekilde açıklamaktadır: *"Her ne kadar Araplar; Arap dilinin üstünlüğü ve İslâm dininin yüceliği sâyesinde (Orta Asyada dâhil) fethetmiş oldukları çok geniş ülkelerde genel bir uyum sağlamlışlarsa da, daha sonra olan bu esaslar dâhilinde herkesi kucaklayan bir idârî sistemin yapılanma işini Orta Asya halkına, yani Türklere bırakmak zorunda kalmışlardır. Gerçekte Türkler İslâm dünyasına önce harb esirleri, sonra paralı süvariler, yüksek ücretli komutanlar, gaza erleri olarak gelmişler ve bütün bunlardan sonra İslâm dünyasının gerçek hâkimi olmuşlardır"*[78].

Bullard'ın bu görüşleri; bizim, İslâm Tarihinde Türklerin devri ile ilgili olarak ileri sürdüğümüz fikirleri de bir manada desteklemektedir. Evet; **Hz. Peygamber**'in, nerede ise ilk nübüvvet yıllarından itibâren başlayan ve yaklaşık on üç asır devam eden İslâm Tarihindeki Türk devirleri, bir kemâl ve ululuğa doğru tırmanışta üç büyük devreye ayrılmaktadır. Bunlardan;

Birinci Devre; Türkler'in İslâm camiasındaki *Pasif Devirleri,* diğer ifâde ile Türkler'in İslâm Tarihinde büyük misyona aday olma devresidir. (642-833) Bu devir; tâc ve

[77] el-Mesûdi, IV, s. 179.
[78] Bullard, Sir, R., ***The Middte East A Political and Economic Survey,*** London, 1965, P.6. *...and eventually they became its rulers.*

tahtını kaybeden İran Kisrası **Yezdücerd III.** in çağrısı üzerine harekete geçen Batı Göktürk **Türk Hakanı To-lu Han**'ın 642 yılında (Hz. Ömer Devri) Ceyhun havzasını geçerek büyük bir ordu ile İrana girmesi, Arapların peşine takılarak **Belh**'e gelmesi ve Horasan askeri valisi **Ahnef b. Kays**'a parlak kılıncını göstermesi ile başlamış[79] ve Abbasilerden Halife **el-Mu'tasım Billah** devrine kadar devam etmiştir.

Bu devirler; haddi-zatında *Mekke*'ye, Hz. Peygamber'in nübüvvet asrında gelip yerleşen Türkleride meselâ *Sümeyye* ve *Süreyc* âilesi gibi nazarı itibara alırsak, İslâmın ilk devirlerin ne kadar ulaştığı görülmektedir. İslâm Tarihinde, *"Türkler'in pasif devri"* olarak adlandırdığımız bu devirlerde *Türkler;* Orta Asya Arap fetihlerinde, Arap ordularının yanında bir takviye gücü olarak kullanılmışlar, onların büyük zaferler kazanmalarına yardımcı olmuşlardır. Hatta Abbasîleri iktidara getiren **Ebû Müslim el-Horasânî** nin ihtilâl ordusunun çok önemli bir unsuru da yine bu *"Doğu-Horasan"* Türklerinden oluşmakta idi.

Bu ilk devirlerde Türkler askerî ve idari görevlerde pek fazla etkin olmamışlardır. Bununla beraber büyük kafileler halinde *Basra,*, *Vasıt, Şam* gibi medeni Arap şehirlerine gelmişler ve buralarda emniyet ve asayişin sağlanmasında çok önemli görevler yapmışlardır. Bu devirler onların İslâm tarihindeki *Aktif Devirleri* için daha ziyade bir geçiş süreci olmuştur.

Bu devrin bir diğer özelliği de, Türkler'in büyük kafileler halinde Arap İslâm ülkelerine sevkedilmiş olmalarıdır.

[79] Kitapçı, Z., ***The First Challange of the Turks Against the Arabs,*** Tarih Dergisi, nu. XXXII. İstanbul, 1979, s. 896.

Orta Asya Arap fatihleri dolayısıyla, ***Basra, Vasıt, Şam, Bağdad, Medine, Mekke*** gibi büyük Arap şehirlerine yerleşen ve çoğu kere bir Arap kabilesinin velâyeti altında yaşayan bu ***Türklerden*** bir çok ***Müfessir, Muhaddis, İslâm Hukukçusu*** çıktığı gibi; askeri, idârî ve edebî sahalarda da bir çok Türk büyükleri yetişmiş ve bunlar kendi devirlerinin, müessir şahsiyetleri ile dikkat çeken ünlü kimseleri olmuşlardır.

İkinci Devre; Türkler'in İslâm tarihindeki *"Aktif Devirleridir"* Bu diğer bir ifâde ile Türklerin hilâfet ülkelerinde büyük bir askeri güç hâline gelmeleri ve Araplarda olduğu gibi, ilk İslâm ***Türk devletlerini*** kurma devridir. (833-1058)

İslâm Tarihinde, Türklerin *"Aktif Devirleri"* Abbasî halifelerinden **el-Mutasım**'ın iktidara gelmesi (833-842) ile başlamış ve Büyük Selçuklu Sultanı **Tuğrul Bey**'in, Abbasî halifesi **el-Kâim Biemrillâh** (1031-1075) tarafından *Bağdad*'a davet edilmesi ve ***İslâm Hilâfetinin*** bütün dünyevî yetkilerini muhteşem bir merâsimle ***Türk Sultanına*** devretmesine kadar devam etmiştir. (1058) Bu devirler Türklerin hilâfet ordusunun asıl varlığını teşkil ettikleri önemli aktif devirlerdir. Geniş hilâfet ülkelerinde siyâsî nizam, emniyet ve asâyışın temini, dâhili isyan ve iç kargaşalıkların bastırılması, büyük askerî harekâtların düzenlenmesi ve zaferlerin kazanılması, hep bu hilâfet ordusunun tunç yüzlü yağız çehreli, yiğit askerleri sâyesinde mümkün olmuştur.

Bu devreyi, yukarda da ifâde edildiği gibi, *Türkler*'in İslâm Tarihi ve büyük emâneti, Hz. Peygamberin ebedi risalet misyonunu kucaklamaya geçiş devri olarak değerlendirmemiz herhalde daha uygun olacaktır. Bu devirlerin askeri ve idâri manada genel bir değerlendirmesini yapan **W.H. Mc. Neill**, şöyle demektedir;

"Türklerin Orta-Doğu'ya hâkim olmaları, hem daimi, kalıcı olmuş, hem de bu insanlara çok derin tesirler bırakmıştır. Zaten Türkler Orta Doğuda siyâsî bir varlık hâline gelmeden öncede çok güçlü idiler. Onlar uzun seneler İslâmın uç bölgelerinde yaşamışlar ve sonra da müslüman olmuşlar ve yavaş, yavaş Orta-Doğu'ya gelmişlerdir. Bu bakımdan onlar idâre ettikleri kimselere o kadar yabancı olmadıkları gibi, onların kolay kolay kapı dışarı edilmeleri de mümkün değildi. Türklerin idârelerinde Çin ve İslâm devletlerinde olduğu gibi, fazla bürokrasi yoktu. Bir grup askerî idareciler giderken, onların yerini steplerden gelen taze yeni askeri güçler alıyor ve onlar idâreye hâkim oluyorlardı"[80].

Yine bu **İkinci Devrede;** Türkler, İslâm milletleri câmiasında kendilerine has bir çok güçlü devletler kurmuşlardır. Bunlardan mesela ***Karahanlılar;*** (940-1040) ***Gazneliler*** (963-1183), ***Harzemşahlar*** (1157-1231) ve **Selçukluların** imparatorluk devirlerinden önceki kuruluş yılları (940-1040) Türklerin bu yeni camiada güçlü Müslüman Türk devletlerini temsil ettikleri devirlerdir. Yine bu devirlerde ***Kafkaslarda Müslüman*** Hazar devleti ve Don Volga boylarında ***Türk Bulgar*** devleti vardır. İslâm Dininin yayıldığı geniş coğrafi alanlarda Müslüman Türkler'in kurduğu devletlerin sayıları ondan fazladır ki bu Türklerden başka hiç bir Müslüman millete nasip olmamış ulu bir keyfiyettir. ***Karahanlılardan*** başlayarak ***Büyük Selçuklu*** İmparatorluğu'nun kurulmasına kadar sürüp gelen bu devreyi biz, *Türk*

[80] Mc. Neill, W.H., ***The Rise of the West,*** London, 1965, P. 54.

İslâm tarihinin gelişme devresi olarak kabul etmekteyiz. Bu bir bakıma Türkler'in büyük misyona, İslâm dünyasının liderliği misyonuna soyunma devresi olarak kabul edilmelidir.

Üçüncü Devre; Türkler'in İslâm Müslüman milletleri camiasına ***"Liderlik Devirleri"*** yani Orta-Doğu eski hilâfet ülkeleri ve Hz. Peygamberin ebedî risâlet misyonuna sahip olma, emaneti bizzat kucaklama devirleridir. (1058-1924)

Büyük Selçuklu'ların tarih sahnesine çıkmaları ve hilâfet ülkelerinin dizginlerini ellerine almaları ile başlayan bu devreler (1058), ***Osmanlı***'ların ünü cihanı tutmuş büyük bir İslâm İmparatorluğu kurarak devreye girmeleri ile yeni bir hüviyyet kazanmış ve bu durum içinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın ilk çeyrek asrına yani Osmanlı İmparatorluğunun emperyalist güçler ve onların yardakçıları tarafından yıkılması ve ***hilâfetin kaldırılmasına*** kadar devam etmiştir. (3 Mart 1924)

Evet, önceleri askerî nizâma hâkim olan ve sonraları bir çok güçlü devletler kurarak Abbasî halîfelerinin dikkatini çeken ve ***bir çok mukaddes unvanlar tevcih edilmiş olan Türkler ve Türk Sultanları,*** çok kısa bir zaman sonra hilâfet ülkelerinde siyasî, askerî ve iktisadî nizama tamamen hakim, her zaman dinamik, her zaman zinde bir güç olarak boy göstermişler ve kendilerini koca bir cihana kabul ettirmişlerdir. Bu bakımdan bu üçüncü devreye Türkler'in yukarda da işaret edildiği gibi, *Hz. Peygamber'in ebedi "Risâlet misyonuna" tam anlamı ile sâhip, Peygamber ümmetinin hâmisi, İslâm milletlerinin lideri ve onların milletler camiasındaki tek temsilcisi olduğu devredirki, bir altın devre olarak islâm tarihine geçmiştir.*

İslâmî Gelişmelerde Görülen Büyük Benzerlik:

Diğer taraftan ***Türkler'in İslâm Tarihindeki*** bu devirlerinin İslâm tarihinin umumî ve ona yön veren büyük olayları ile çok yakın bir benzerlik, bir uyum ve bir âhenk içinde olduğu görülür. Bilindiği gibi; İslâm dini de önce *Mekke* de bir arayış, bir hazırlık devri geçirmiş, daha sonra kendine inananlarla birlikte bir hareket ve potansiyel bir güç hâline gelmiş, bu güç **Medine** de bir ***"Şehir Devleti"***, bir ***"İslâm Devleti"*** olarak ortaya çıkmıştır. Temeli, bizzat Hz. Peygamber'in mübarek eliyle kurulan bu ***ilk İslâm devleti*** daha sonra **Hulefâ-i Raşidinin** hizmetleri ile gelişmiş, güçlenmiş, ***Emevîler*** (661-750) ve ***Abbasîler***'in devreye girmeleri ile (750-1258) çok geniş sahalara yayılan büyük bir ***"kara İmparatorluğu"*** hâline gelmiştir.

Ne ilginçtir ki bu durum ***İslâmî Türk tarihinin*** umumi akışı içinde geçerli olmakta ve Türk tarihinin olayları ile, İslâm tarihinin büyük olayları arasında çok büyük oranlara varan bir benzerlik arz etmektedir. Şöyle ki;

Türklerde, İslâm dinine girdikten sonra bir hazırlık devlet kurmak için bir arayış devri geçirmişlerdir. Daha sonra müslüman Türkler bir güç ve otorite olduktan sonra tıpkı, ***Peygamber devleti*** gibi güçlü devletler kurmuşlardır. **Hz. Peygamber** nasıl ki, İslâm dinini yaymak için kendi hem cinsleri ile harp etmiş, onlara kılıç çekmiş, *Mekke* kâfirlerine karşı harbetmişse, Türklerde aynı şeyi yapmışlar İslâm dininin yayılması için canla başla çalışmışlar, İslâm'ın ilâhî hidâyeti uğruna kendi hemcinsleri *"kâfir Türklere"* karşı çekinmeden harp etmişler ve onların müslüman olmalarını sağ-

lamışlardır. *Karahanlılar,* Türk İslâm tarihinde yalın kılıç kafir Türklere cihat etmede en güzel örnek olmuşlardır.

Müslüman Arapların *Emevî* ve ***Abbasî imparatorluklarına karşı*** **Türklerde; Büyük** ***Selçuklu*** ve ***Osmanlı İmparatorluklarını*** kurmakla mukâbele etmişler ve tıpkı bir elmanın yarısı gibi bu büyük birlik ve bütünlüğü tamamlamışlar ve ***İslâm Tarihinin*** ayrılmaz bir unsuru olmuşlardır. Artık, ***Kâbe'***nin damında *Ezan-ı Muhammedi'*yi okuyan **Bilâl-i Habeşi** ile, ***İstanbul surlarının*** burçlarına, onun okuduğu ***kelime-i tevhidin*** bayrağını diken Ulubatlı, **Ulu Hasan,** başını vermek istemeyen ulu şehid arasında bir ulu gayeye hizmet etme bakımından hiç bir fark kalmamıştır.

Bu bakımdan görülüyor ki; *Türk tarihinin, İslâm tarihinin bir devamı olduğunu iddia etmek, İslâm Tarihinin kendi şartları içinde teşekkül etmiş müstakil bir tarih olduğunu söylemek ve bütün bunlardan sonra İslâm tarihinin standard bir hale getirilmesinin lüzumundan bahsetmek bir kavl-i mücerred değil, kelimenin tam anlamı ile bir gerçeğin ifâdesidir. İslâm tarihinde böylesine yüce mazhariyetlere ulaşmış, kendi tarihi, mukaddes İslâm tarihinin önemli bir bölümü haline gelmiş, Türklerin dışında hiç bir millet yoktur.*

Büyük Fikir ve Devlet Adamları Ne Diyor?

Buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalar, **Türk Tarihinin,** ***İslâm tarihi*** ile ne kadar iç içe ve onun ayrılmaz bir parçası olduğunu bütün ayrıntıları ile ortaya koymakta ve okuyuculara çok önemli fikirler vermektedir. Bu bir bakıma ***İslâm Tarihinde,*** müslüm Türkler devridirki, bu devirler yaklaşık on asır devam etmiştir. İslâm dini ve müslüman milletlerin tarihinde bir dönüm noktası olan bu devirler ve

buna bağlı medenî ve kültürel gelişmeler, bir çok ilim, fikir ve siyâset adamının dikkatini çekmiş ve onlar çok ciddi yorumlar yapmışlardır. Bunlardan biride **F. Köprülü**'dür.

İslâmî Türk tarihi, kültür ve medeniyeti, hele hele İslâmi Türk edebiyatı çizgisinde çok ciddi arıştırma ve bir çok kıymetli eserleri bulunan bu değerli ilim adamı, Orta-Çağ Türk tarihi bu devre damgasını vuran olayların perde arkası yani, aristokrat Türk askeri varlığı bilinmeden tam ve mükemmel bir İslâm Tarihinin yazılamayacağını iddia etmektedir. Ona göre;

"İslâm Tarihinin çok geniş bir devri, Türklerin İslâmlığı kabul etmelerinden Tanzimat'a kadar(!) bin yıllık bir devre İslâm Tarihi denilen umumî çerçeve içindedir. Türkler İslâm ümmeti camiasına girerek İslâm medeniyeti adını verdiğimiz büyük kültür dairesinin inkişafına çalışmışlardır. Bu bakımdan büyük Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşundan başlayarak son asra kadar, İslâm dünyasının mukadderatı üzerinde büyük ve devamlı tesir yapmış olan Türklerin tarihi bilinmeden İslâm Tarihini anlamak mümkün olmayacağı nasıl tabii ise; İslâm tarihi çerçevesi içine sokmadan Orta-Zaman Türk tarihini anlamanın da mümkün olmayacağı o kadar tabiîdir"[(81)].

Fakat bizim bu konularda asıl görüşüne yer vermek istediğimiz büyük fikir ve devlet adamı eski Mısır devlet başkanı **Cemal Abdü'n-Nasır**'dır. **Nasır;** ***"Türkiye ve Arab Siyâseti"*** adındaki bir kitaba, ***"Kardeş Türkiye"*** başlığı ile yazdığı bir takdim yazısında, İslâm tarihinde Türklerin haşmet devri, Türk Tarihinin İslâm Tarihi ile nasıl birleştiği ve Türk

[81] Barthold, W., ***İslâm Medeniyeti Tarihi,*** Ankara, 1954, (Başlangıç), s. XIII.

milletinin müslüman Araplarla nasıl kaynaşıp bütünleştiğini bir gönül nağmesi hâlinde ifâde etmekte ve o mutlu günlerin hasreti yanıp tutuşurcasına şöyle demektedir;

"Türkiye ile bizim aramızda, geçmişte ve şimdi ne olursa olsun o bizimle, bizde onunla olmuşuzdur. Bizim ve onların babaları tarihte iki kardeş idiler. Bunlar hayatın sevinç ve üzüntülerini ortak yaşamış, iyilik ve kötülüklerine birlikte katlanmış, harb meydanlarında ve asırlarca, Allah'ın dininin aziz olması için omuz omuza birlikte çarpışmışlardır.

Bizim dilimiz ve onların dilli, bir büyük lügat kitabının iki kelimesidir. Türkçe bir manada bizim de dilimizdir. İşte bizim Kuranımız ile onların Kuranı birdir, O Kuranki; Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla Mekkede, Medinede nâzil olmuş, Bağdad, Şam ve Mısırlı alimler onun hakikatlarını tefsir etmiş ve İstanbul'da asıl kâtipler (Hattatlar) onun yazılarını yazmışlardır. Onlar Türkçe konuşsalar bile, müslüman hafızlar işte hem Adana, hem Ankara, hem Diyarbakır ve hem İzmir'de halâ Arapça, bizim dilimizde okumaktadırlar.

Bizim ve onların geçmişleri, tarihleri, Arap ve İslâm Tarihi adındaki büyük bir kitabın iki bölümüdür Türkler; Buharada boy gösterdi, bizde orada onlarla beraberdik. Daha sonra birlikte Bağdad'a, Musula yürüdük. Onlar Anadolu yaylalarında mekân tuttukları zaman bizde onların peşlerine takıldık. Onlar İstanbul surlarının karşısına dikildikleri zaman bizde, o surların gölgesinde Ebû Eyyub el-Ensârî'nin misâfiri olduk.

Türkler kokuşmuş ve çökmüş, Bizans İmparatorluğunun yıkılmış toprakları üzerinde Osmanlı İmparatorluğunu kurmak için Avrupaya ayak bastıkları devirlerde muharip gaziler, gerek Arap olsun, gerek Türk, her iki lisanda da aynı olan bir kelime (parola) ile bağırıyorlardı. O da şüphesiz "Allahü Ekber! Allah Büyüktür" kelimesi idi. Müslümanlar Ayasofyanın (büyük kubbesi altında) "Allahü Ekber" diyerek namaza duruyorlardı. Onların bu heybetli tekbir seslerinin yankıları işte Şamda; Emevi Camii, Kahirede; el-Ezher, Kayravanda; Zeytuna, hatta bütün Bağdad, Kûfe, Sana, hatta Gıranata ve Atlas Okyanusu sahillerine kadar yayılan bütün camilerde duyuluyordu.

Bütün bunlarla beraber; bizler dost akraba ve hısım olduk. Araplardan her bir arabın evinde, Arap ülkelerinin bu kadar geniş olmasına rağmen bir Türk dayısının hasreti ve Türklerden her bir Türk'ün evinde bir Arap amcasının vardır. Biz böyle yakın evlilik bağları kurduk, akraba ve sıkı dost olduk. Müşterek bir kültür ve medeniyet mirasımız oldu. Her ne kadar bugün ülkelerimizin sınırları arasında tel örgüler olsa da.

Türk milleti zâten bu hakikatlara bütün gönlü ile inanmakta ve onu hiç bir zaman inkâr etmemektedir. Onların bu inancı Arap milletlerininde inancıdır. Âyâ! Bizim devletlerimizin arkasında böylesine yüksek hakikatlere inanan böyle milletler varken, bizim azılı düşmanlarımız bize ne yapabilirlerki! Ah keşke onu bir bilseydim!"[82].

---

[82] Said, el-Uryan, ***Türkiyâ ve's-Siyâsetu'l-Arabiyye min Hulefâ-i Âl-i Osman ilâ Hulefâ-i Atatürk,*** Kahire, 1955, s. 5, 6, 7, 8.

Bir misal olarak verdiğimiz bütün bu açıklamalar **İslâm Tarihinin** Türk Tarihi ve **Türk Tarihinin** İslâm Tarihi ile ne kadar kuvvetli bağlarla bağlı onlarla iç-içe olduğunu ve iki unsurun birbirini tamamlayarak nasıl çok kuvvetli bir terkip vücuda getirdiğini açıkça göstermektedir. *Nâsır*'ın benzetmesi bir gerçeğin ifâdesi olarak kabul edilirse; bu iki bölümden oluşan ***Büyük İslâm Tarihî*** kitabının **ikinci** ve çok daha geniş bir bölümü mutlaka Müslüman Türklerin tarihi ve onların İslâm dini, kültürü ve medeniyetinin yücelmesi yolunda yaptıkları büyük hizmetleri ihtiva eden bölümü olacaktır. Ne yazık ki, ***Türklerin İslâm dünyasını birleştirici, bütünleştirici politikası yine Türklerin İslâm dünyası liderliğinin İslâm ve Ortadoğu milletlerine neler kazandırdığı, gibi bu devri ilgilendiren ve bizim açımızdan çok önemli olan daha birçok konuların bir muhasebe ve muhakemesi yapılmamıştır. Ancak bu değerlendirmelerin yapılması iledir ki, Türk Tarihinin, İslâm Tarihi için ne kadar önemli bir fenomen olduğu herkes için bir kere daha ortaya çıkmış olacaktır.***

VI.
İSLÂM TARİHİNDE SELÇUKLULAR, MOĞOLLAR VE OSMANLILAR DEVRİ
İslâm Dünyasının Yeni Zinde Güçleri

Selçuklular ve İslâm Dünyası:

Gerçekte ***Türklerin,*** bilfiil ***Hz. Peygamber***'in ebedî risâlet misyonuna sahip olmaları, yukarda da ifade edildiği gibi, **Tuğrul Bey**'le birlikte kudretli Selçuklu Sultanlarının bir kurtarıcılar ordusunun başında hilâfet ülkelerine gelmeleri ve otağlarını ***Bağdat*** surları önünde kurmaları ile başlamıştır.

Haddizatında ***Selçuklular***'ın çok büyük bir sağ duyunun eseri olarak İslâm dinini tercih etmeleri ve ***Batıya*** yönelmeleri bir sevk-i ilâhi ve kaderin garip bir cilvesi olarak kabul edilmelidir. Çünkü peygamber ümmeti namına onları yeni yeni görevler beklemekte idi. Kader-i ilâhinin bu zinde ***Türk unsurunu*** Batıya, İslâm dünyası ve hilâfet ülkelerine sevketmeye hazırladığı sıralarda hilâfet merkezi ***Bağdad*** ve İslâm Halifesinin durumu tam anlamı ile yürekler acısı idi.

Çünkü, Abbâsi hilâfetinin temelden çökme ve dağılma tehlikesi baş göstermiş, ***Sünni İslâm*** doktrini bir güç ve otorite olmaktan çoktan çıkmış, varlığını nerede ise kaybedecek bir hâle gelmiş, ***İran şiiliği,*** **Büveyhiler** eliyle bir devlet olma fırsatı yakalamış ve bütün hışmıyla ***Sünniliği*** yok etmeye ve devleti ele geçirmeye koyulmuş, bundan da öte İslâm Halifesi, bu Şiî zorbalar tarafından bütün yetkileri elinden alınarak esir edilmiş ve bir odaya kapatılmıştı. Koca İslâm Halife-

si, nübüvvet neslinin temsilcisi, öylesine acınacak, öylesine koyu bir çaresizlik içinde idi ki, bu ümitsizliğin verdiği son çırpınışlarla gizliden gizliye bir **tazarruname** yazmış ve bunu **Kâbe**'nin duvarına astırarak *Allah*'tan kendisini bir mucize eseri, bu Şii zorbaların baskısından kurtarmasını istemiştir[(83)].

Peygamber ümmeti, İslâm halifesi ve Abbasi devletini içinde bulunduğu bu müşkül durumdan ancak kudretli Türk Sultanı, **Tuğrul Bey** kurtarabilirdi. Nitekim öyle de olmuş ve Abbasi halfesi **el-Kâim Biemrillah, Tuğrul Beyi** bizzat bu kudsî göreve, yani **risâlet misyonunu** yüklenmeye çağırmış ve İslâm dünyasını içinde boğulup kaldığı bu belâ ve musibet ağından kurtarmasını istemiştir.

Gerçekte, *Selçuklu Türkleri,* **Orta Asya Türklük denizinden** İslâm ülkeleri ve hilâfet merkezine kaynayıp gelen ikinci, büyük *Türk dalgası* ve bir manada birici dalganın bir devamı idi. Birici Türk dalgası bilindiği gibi **el-Mutasım** zamanında gelmiş ve İslâm hilâfetini kendi içinden çekmekten ve dağılıp parçalanmaktan kurtarmıştı. Onlar, her hâl-ü kârda halifenin emrinde ona bağlı ve sâdık kalmışlardı. Şimdi ikinci askeri Türk dalgası **Selçuklular** olarak geliyordu. Onlarda, öncekiler gibi Orta-Asya *Türklük denizinden* kaynayıp geliyorlardı.

Fakat **Selçuklular**, halifenin emrinde değil, hür, müstakil, kendi irâdeleri ve devlet kuran Türkler olarak geliyorlardı. Onlar sâdece eski İran yaylaları değil belki, koca hilâ-

[83] es-Süyutı, ***Tarihu'l-Hulefa,*** s. 419. İbn. Adim, ***Buğyetü't-Taleb,*** Ankara, 1976. s. 13. Kitapçı, Z., ***Tuğrul Bey İçin Bağdad'ta Yapılan Merasim,*** T.D. Tarih Dergisi, Markt 1987, no. 3.

fet ülkelerinin yegâne hâkimi olacaklardı. Selçuklu Türklerinin şahsında görülen bu gelişmeleri **Bullard**, şöyle açıklamaktadır: *"Türkler Orta Doğuya ilk defa münferid ve asker olarak gelmişler ve çok geçmeden İslâm ordularında çok büyük bir üstünlüğe sahip olmuşlardır. On birinci yüz yılda bu defa onlar bir fatihler ve idâreciler olarak İslâm dünyasına geliyorlardı. Onlar İslâmın kalbgâhı olan ülkelerde, asıl merkezi İran olmak üzere yeni ve çok geniş bir imparatorluk kuruyorlardı"*[(84)].

Evet; Allah'ın dinini yüceltmek, İslâm halifesini içinde bulunduğu bu acıklı durumdan kurtarmak ve **Şii Büveyhiler** devletine bir son vermek üzere, güçlü ordusunun başında Bağdad'a gelen **Türk Sultanı;** Bağdad halkı ve İslâm halifesi tarafından büyük bir sevgi ve coşku denizi ile karşılanmıştır. Neticede Hilâfet makamı, ve İslâm halifesi Şiî zorbaların elinden kurtarıldığı gibi **Şii Büveyhiler** devletine bir son verilmiş ve Peygamber ümmetinin solgun yüzü, Selçuklu Türkleri sâyesinde bir kere daha gülmüştü. Böylece Halifenin duası., Allah tarafından kabul ve irâde-i ilâhiyye Selçuklular eliyle bir kere daha tecelli etmiş oluyordu.

Büyük İslâm Tarihçisi ***İbn Kesir, konumuza esas olan gelişmeler hakkında şöyle demektedir; "Büvehy oğulları zaten zorba kişilerdi. Ehl-i Sünnete çok ağır baskı yapıyor ve onlara zulmediyorlardı. Ne varki Selçuklu Türkleri geldikten sonra, onların devleti son bulmuş, kedileri de yıkılmış ve yok olup gitmişlerdir. Çünkü Selçuklular Sünni idiler. Ehl-i Sünneti çok seviyor, onların yükselmesini istiyorlardı. Al-***

[84] Bullard, Sir R. İbd. p. 19.

lah onları bu güzel yolda yürümede kıyamete kadar başarılı kılsın"[85].

Mâmâfih bu gelişmeleri genel manada **M.G.S. Hodgson** şöyle değerlendirmektedir: *"İslâm birliğinin yeniden kurulması konusunda Selçuklu Sultanları kadar kimse başarılı olamamıştır"*[86]. *Onlar Sünni doktirinin önderleri olarak iktidarı ele geçirmişler üstün medeni vasıfları ve şehirli toplumla kaynaşma kâbiliyetleri ile insanları birleştirmişlerdir"*[87]. *Böylece; Araplar'ın çok az tanıdığı "Sultan tabiri yavaş yavaş tüm müslümanların iktidarını elinde tutan kişi anlamında kullanılır olmuştur"*[88].

Selçuklu Türkleri İçin Çekilen Livâü'l-Hama Sancağı:

İslâm Halifesi bununla da yetinmemiştir. Hilâfetin bekçiliği, saltanatın daha emin daha güçlü demir pençeli ellere teslimi, hilâfet merkezi, İslâmın taht ve baht şehri *Bağdad*'ta ve her iki tarafın askerî ve sivil erkanının hazır bulunduğu bir mecliste, hilâfet sarayların altun yaldızlı kubbeleri altında, ve *'Livâü'l-Hamd'* sancağı gölgesinde yapılan muhteşem bir merâsimle **Halife** ile **Türk Sultanı** kucaklaşmış ve Halife bütün *yasama* ve *yürütme* yetkilerini Türk Sultanına bıraktığını, kendisinin sâdece müslümanların dini lideri olduğunu açıklamıştır. Bu bilfiil; **Selçuklu Türklerinin** *Hz. Peygamber*'in *"Ebedi risâlet misyonuna"* sahip çıkmaları ve emaneti artık devralmalarından başka bir şey değildi.

[85] İbn Kesir, *el-Bidâye ven' Nihâye*, X. II, s. 69.
[86] Hodgson, M.G.S., *İslâmın Serüveni*, Çev. M. Karabaşoğlu, İstanbul, 1995, II. s. 44.
[87] Hodgson, M.G.S., a.g.e., II. s. 45.
[88] Hodgson, M.G.S., a.g.e., II. s. 59.

Böylece Selçuklu Sultanlarının ***İslâm dünyası liderliği*** de başlamış oluyordu.

Selçuklu Türklerinin böyle çok şerefli bir şekilde İslâm milletleri camiasına girmelerini çok geniş bir şekilde değerlendiren kıymetli tarihçimiz **O. Turan**, Türk milletinin hayrına olan bu gelişmeleri kendine has üslubu ile şöyle yorumlamaktadır: ***"Bu suretle İslâm âlemine giren bu tâze ve enerjik unsur sâyesinde İslâm ideolojisi tekrar ilk zamanlardaki ruh ve hamlesini kazanarak dört asırlık ömürden, yıkılmaya yüz tutar bir medeniyet, bir âlem daha asırlar boyunca yaşayacak ve ilerleyebilecek bir hayâtiyet kazandı. Artık bundan sonraki İslâm medeniyeti yeni bir safhaya girmiş ve İslâm Tarihinde Selçuklular ve Osmanlıların bir eseri olarak zamanımıza kadar devam eden yeni bir istikâmet almıştır"***[89].

Artık bundan sonra, hilâfet makamı ve halife genellikle büyük siyâsî olayların dışında kalmış ve **Tuğrul Beyin** Peygamber ümmetinin bütün işlerini yürütmede başarılı olması için yürekten düalar eden kudsî, ulvi, mübarek bir kişi olmuştur. Bizim bir başka eserimizde de vurguladığımız gibi, ***hilâfet ülkelerinin bütün cami, mescid, mihrab ve minberlerinde, Türk milletinin azizliği ve ululuğu için için Ulu Mevlâya yapılan bu dûalar sâyesinde Türk milleti, altında, sâdece İslâm milletlerinin değil, belki de bütün insanlığın gölgelenebileceği ulu bir çınar haline gelmiştir.***

Türklerin, kutsal hilâfet makamının şüphesiz manevî varisleri olmaları, asırları kucaklayacak satvet ve azamette büyük imparatorluklar kurmaları, hilâfet ülkeleri de dâhil

[89] Turan, O., *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 16.

bütün müslümanları asırlarca idâre etmelerinde işte, İslâm dünyasının bütün *cami, mescid, mihrab* ve minberlerinde *nezd-i Bâriye* o yüce âlemlerin *Rabbine* yükselen bu mübârek ve ulvî düaların çok önemli bir yeri olsa gerektir.

Türkler, böylesi mübârek dualar sâyesindedir ki, başta *Malazgirt* meydan muharebesi olmak üzere, (1071) koca bir cihan husumetine karşı büyük zaferler kazanmışlar, *İstanbul* surları üzerinden geçerek boz yeleli atlarla sanki bir kara kartallar ordusu hâlinde *Roma*'ya, hatta *Viyana* önlerine kadar gelmişler ve İslâm'ın son bedbaht yurdu *İspanya*'ya bir manada *"el sallamışlar"*dır. Artık bütün Avrupa bu beklenmedik gelişmelerin tabii bir sonucu olarak *Londura* sokaklarındaki çan kulelerinin yerine minâre ve çan seslerinin yerine okunacak *"Ezan-ı Muhammedi"* seslerini bekler bir hâle gelmişti.

Sünni Doktirinin Yeni Zaferi:

İşte büyük Selçuklu Sultanlarının hilâfet ülkelerinde bir kurtarıcılar ordusu olarak hemde büyük bir coşku ve sevgi ile karşılanmaları, kendilerine saygı-hürmet gösterilmesini bu açıdan değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu bir bakıma Türkler'in uzun asırlardır beklenen İslâm dünyası liderliğine sahip olmaları idi. Selçuklu Sultanları sâyesinde, hilâfet merkezi ve müslümanların kalbgâhı olan *Bağdad*, Şiilerin ağır baskılarından kurtarılmış *Sünnî Doktirinin* fikrî manada karşısına dikilen ve çok tehlikeli boyutlara varan *Bâtınîlik ve Gulat-ı Şiaya*, dolaysıyla onların önderlerine ilmi manada en büyük darbe vurulmuş ve *Ehl-i Sünnet Mezhebi* yeniden ayağa kaldırılmıştır.

Bu cümleden olmak üzere ***Selçuklu Sultanlarının*** büyük ölçüde maddî manevî destekleri ile başta ***Bağdad*** olmak üzere, hilâfet ülkelerinin önemli şehirlerinde, özellikle Şiilerin tesirli olduğu yerlerde, Sünni doktirini ilmin kendi platformunda müdafaa etmek için *"Nizâmiye Medreseleri"* bugünün tabiri ile "*Üniversiteleri*" kurulmuş ilme ve ilim hayatına yeni bir canlılık getirilmiştir[90]. Nizâmiye medreseleri ve buralarda başta ***İmam-ı Gâzâlî*** gibi görev yapan yüzlerce şahsiyetli, üstün fazilet ve kemâlât sahibi, şöhreti cihanı doldurmuş ilim adamları sâyesinde İslâm itikadının karşı karşıya geldiği anarşi ve kargaşalık ortamına son verilmiş, İslâm Halîfesi, tamamen yok olan itibar ve otoritesine yeniden kavuşmuştur.

Evet, kudretli Selçuklu Sultanı **Tuğrul Bey** zamanında göndere çekilen ***hizmet bayrağı*** daha sonra gelen ve ünü cihanı dolduran Selçuklu Sultanları **Alp Arslan ve Melikşah** sayesinde en geniş ufuklarda dalgalanmaya devam etmiş, ***Nil deltasından Arah Gölü ve Seyhun nehrine*** kadar yayılan geniş Asya bozkırları çift kartal başı nakşedilmiş engin denizleri andıran mavi Selçuklu bayrağının gölgesi altına girmiştir. Zira Selçukluların altın devrini yaşadıkları bu asırlarda büyük Selçuklu imparatorluğunun bunlar Hz. Peygamber'in hadisleri değil Muhammed Ümmetinin göz yaşları idi. *Doğuda* **Orta Asya** (Balkaş Gölü, Işık Gölü ve Tarım Havzası)'dan, *batıda*, Ege ve Akdeniz sahillerine kadar, *kuzeyde*

---

[90] Nizamiye Medreseleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Turan, O., ***Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi***, I. s. 175. Köymen, M.A., ***Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi***, Ankara, 1992, III. s. 356-357. Kafesoğlu, İ., ***Nizamü'l-Mülk***, İ.A., IX, s. 332, Talas, Asad, ***La Madrasa Nizamiyye et son Histoire***, Paris, 1939.

Aral Gölü ve Hazar Denizi, Kafkasya ve Karadeniz'e, *güneyde;* Arabistan yarımadası dahil, Umman Denizi'ne kadar uzanıyordu[91]. Türklerin Ortadoğu'da ifa ettikleri bu yüce misyon hakkında **B. Lewis** şöyle demektedir:

"Sadece Ortadoğu'da değil, hemen hemen dünyanın her yerinde genellikle Türkler bir azınlık olmalarına rağmen daima hakim bir unsur olmuşlardır. **Değil** *İran, Suriye ve Mısır'da, hatta çok uzak bir ülke olan Hindistan'da bile kitle nüfusunun ezici çoğunluğu Türk soyundan olmadığı halde, hakim hanedanlar Türk ırkından ve ordu ise tamamen Türklerden teşekkül ederdi. Asırları kapsayan bu Türk hakimiyeti sırasında genellikle şu bir gerçek olarak kabul edilmiştir ki, Türkler her zaman emretmişler, diğer milletler de daima onlara boyun eğmişler ve itaat etmişlerdir. Türklerin (büyük bir maharetle) kurmayı başardıkları bu düzende, gayri Türklere (yardıma muhtaç) bir gariban ve bir zavallı gözü ile bakılırdı"*[92].

İslâm Dünyasında Moğollar Devri:

Selçuklular'ın tarih sahnesinden çekilmesiyle *İslâm dünyası ve Bağdad Abbasi halifeliği* kendi tarihinde bir eşi ve benzeri görülmeyen bir felaketle sarsılmış, İslâm dünyasında; Karanlık bir dönem, bundan da öte bir bela ve musibetler devri başlamıştır. Bu Asya'nın bir kere daha ayağa kalkması ve bütün dünyaya meydan okuması idi.

Gerçekte bunlar *Türk Moğol Boyları* idi. Daha önce **Bilge ve İstemi Kağan**'ın şahsında ağa kalkan *Orta Asya-Turan Yurdu* bu defa **Cengiz Han** ve *Moğolların* şahsında

[91] Köymen, M. A., *Selçuklular Devri Türk Tarihi,* Ankara, 1982, s. 1.
[92] Lewis, B., *The Middle East and West,* p. 20.

ayağa kalkıyordu. Oysa *Moğollar;* nallarından şimşekler çakan atlarına binmeden önce onları, ne tarih ve ne de Asya tanımıştı. **Cengiz Han**'ın şahsında, birleşen ve Orta Asya-Turan Yurdunun azmini, çelikleşmiş iradesini, yine Asya'nın askeri üstünlüğü ve cihangir ordularını temsil eden bu insanlar şimdi, bir kere daha silkinmişler, ayağa kalkmışlar, bir insan seli, dağlara taşlara sığmayan ordular halinde, hem de bir yıldırım hızıyla hilafet ülkelerine yönelmişler ve *Bağdad* önlerine gelmişlerdir.

Bunlar bir manada, kader kaleminin Muhammed ümmetinin alnına yazdığı bedbaht acı yazılardı. Oysa **Hz. Peygamber** asırlarca önce mübarek gözlerini Orta Asya: Turan Yurduna çevirmiş kader kalemin yazdığı bu acı satırları okumuş, bundan Muhammed ümmeti adına büyük endişeler duymuş ve bu endişelerini bir avuç hüzün olarak çevresindekilere bildirmiş ve şöyle demiştir:

"Koyu karanlık geceler gibi, Araplara yaklaşıp gelmekte olan belâ ve musibetler için onların vay haline. O bela günlerinde bir adam sabah mümin olarak kalkar, akşam kâfir olarak evine döner. İnsanlar dinine sarılmak bir yana, onu küçük menfaatler için satmaya kalkışırlar. O günlerde bir insanın dinine sarılması, sanki bir ateş parçasını (kor) *veya bir dikeni avucunda tutmasından daha zordur"*[93].

Zaman zaman ezel alemine kafasını çeviren ve olacak olayları bir film şeridini seyredercesine vaktinden önce seyreden ve bütünüyle onları ümmetine haber veren **Hz. Peygamber;** *bu insanların kırmızı benizli, çekik gözlü, yassı bu-*

[93] Kitapçı, Z., *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler,* Konya, 2004, II. Kitap, s. 134.

runlu, yüzleri derilerle kılıflı kalkanlar gibi sağlam ve heybetli kimseler yani Türkler olduğunu haber veriyordu[94]. Bunlar Hz. Peygamber'in hadisleri; "Hayır!" Muhammed ümmetinin yarınları idi.

Evet *Asya*'nın bağrından bir fırtına veya Türklük denizinin ortalarından kopup gelen bu hırçın dalgalar kısa zamanda ***Bağdad***'a ulaşmıştır. Bunlar kendilerini Allah'ın sıyrılmış kılınçları olarak görüyorlardı. Yoldan çıkan kavimleri bu kılınçları ile düzeltmek ve doğru yola çekmek için güya Allah tarafından görevlendirilmişlerdi.

Orta-Çağ İslâm kültür ve medeniyetinin en muhteşem merkezlerinden biri, İslâm'ın taht ve baht şehri olan ***Bağdad*** sokaklarında şimdi, bu Moğol akıncıları "Hayır!" ***"Şamanizm"***in bu zorlu ve zorba temsilcileri at koşturuyorlardı Bağdat kısa bir süre için olsa da yakılmış, yıkılmış ve bir çok insan kılınçtan geçirilmişti. Bundan daha da acısı, İslâm hilafeti çökmüş, halife ve yakın çevresi en feci bir şekilde öldürülmüştü.

Evet Moğollar İslâm dünyasının ufkunu karartmış ve bir kara bulut gibi onların üzerini kaplamıştı. İslâm dünyası, **Hz. Peygamber**'in hadislerinde de haber verildiği gibi yeni bir fetret, bir kaos devri yaşıyordu. Yine Muhammed ümmeti bu karanlık gecelerin ardından, yine eller havada, diller duada, bir nurun gelmesi ve şafak atmasını bekler bir hale gelmişti. Ne var ki Moğol'ların bütün bu hercümercten sonra İslâm dini ile tanışmaları, Allah'ın hidayetine koşmaları bir

[94] Kitapçı, a.g.e., II. Kitap, s. 118.

yana[95] İslâm dünyasının beklediği nur ve güneş, çok yakın bir gelecekte ***OSMANLI TÜRKLERİ*** olarak doğuyordu.

Osmanlıların İslâm Dünyası İle Bütünleşmesi:

Evet, İslâm dünyasının Moğol'larla yaşadığı bu uzun ve sancılı yıllardan sonra bu defa İslâm tarihi ve milletleri devresine ***Osmanlı Türkleri*** girmiştir. Artık kılınç ve sancak, diğer bir ifade ile emanet Osmanlı Türklerinin elinde idi. ***Osmanlılar***; bir taraftan Avrupa'da, Hıristiyan topraklar üzerinde büyük bir cihan imparatorluğunun temelini atarken, diğer taraftan da, İslâm dünyası ile gerçek mânâda bütünleşerek bu camianın hem dinî hem de siyâsî mümessili olmuşlardır. Büyük Türk İmparatoru **Yavuz Sultan Selim Han**'ın ***Mısır***'ı fethetmesi (1517) ve bu vesile ile ***hilâfetin ve mukaddes emanetlerin*** de artık Osmanlı Türklerine tevdi edilmeleri ile bu liderlik, birbirini tamamlamış ve daha manalı bir hâle gelmiştir. Artık ***Osmanlı Sultanları*** İslâm dünyasının en güçlü ***"Halifeleri"*** idi.

Osmanlı hakimiyetinin mekân içinde sınırları geometrik bir ifade ile **İstanbul** merkez olarak kabul edilirse, ***kuzeyde***; Kırım ve Volga boyu, ***batıda***; Viyana'ya kadar olan Orta Avrupa'nın büyük bir kısmı, güneyde; Afrika'nın kuzeyinde Merakeş hatta **Çad**'a kadar yayılan sahaları, yine ***güneyde*** Arap yarımadası, ***doğuda*** Basra Körfezi, Azerbaycan ve Kafkas illerini içine alan çok geniş bir daireyi oluşturmakta idi. Eski dünya kıt'alarının bir çok medeniyet ve kültür merkezlerini de içine alan bu bölgeler, şüphesiz ihtiyar dünyamızın bütün çağlar boyunca en gelişmiş, stratejik bakım-

[95] Kitapçı, Z., ***Türk Moğol Boyları Arasında İslâmiyet***, Konya, 2005.

dan en önemli, sanat ve fikir hayatı bakımından en medenî bölgelerini teşkil etmekte idi.

Osmanlıların, Avrupa'nın iç kısımlarına doğru ilerlemeleri yeni bir gelişmenin de başlangıcı olmuştur. O da Hıristiyanlığın müstakbel mukadderatı idi. Şöyle ki, Müslümanlar, ***Afrika***'nın kuzey kesimleri ve ***İspanya***'yı VIII. yüzyılda fethetmişler ve kısa bir zaman sonra da ***Endülüs***, İslâm ilim ve irfanının göz kamaştırıcı bir merkezi haline gelmiştir. Bu arada Hıristiyanlık dünyasının üç büyük dinî merkezinden biri olan ***Kudüs*** alınmış, bir diğeri olan ***İstanbul***, Türkler tarafından fethedilerek muhteşem Bizans mabedi **Ayasofya**'nın ulu sütunlarına ***Allah*** (c.c.) ***Muhammed*** (s.a.s.) ve ***Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ali*** gibi yüce sahabelerinin isimleri asılmıştı. Böylece ***"İstanbul mutlaka feth edilecektir"***, diyen ***Hz. Peygamber***'in ruhu şad edilmişti.

Geride şimdi sadece ***Roma*** kalmıştı. Çünkü ***Hz. Peygamber;*** İstanbul kadar ***Roma***'ya da önem vermiş ve Hıristiyanlığın asıl başkenti olan ***Roma***'nın da mutlaka fethedileceğini haber vermişti. İslâm dininin Avrupa'ya giden yolunun başka türlü açılması mümkün değildi. Bu bakımdan sadece orası da mutlaka fethedilmeli idi. **Fatih Sultan Mehmed Han** değil, Osmanlı Sultanlarının hepsi bu büyük **kızıl elma** ülküsünün farkında idi Nitekim **Yıldırım Bayezid Han**, "***Padişahlığını***" tebrik etmek için Edirne sarayına gelen ***Venedik*** ve ***Ceneviz*** elçilerine aynen şöyle demiştir:

"-Romaya kadar gidip Saint-Piyer kilisesinin mihrabında atıma yem yedireceğim!"[96].

---

[96] Danişmend, İ.H., ***Türklük Meseleleri***, İstanbul, 1966, s. 127.

Fakat bunun için önce ***İstanbul***'un fethedilmesi gerekiyordu. Bu bakımdan o derhal ***İstanbul***'u kuşatmış ve fethin müjdesini bekliyordu. Bu fethin kendisine yazıldığını söyleyen Başvezirine, gözleri ilerilere, ***Roma Kızıl Elmasına*** bakan, genç, dinamik Osmanlı Sultanı bir yıldırım gibi gürliyerek şöyle demiştir;

"-Lâla! Benim asıl arzum Roma'yı fethetmek ve "Sen Pier Kilsesi"nin büyük kubbesi altında atıma yem vermektir"[*].

---

* *Burada hiç bir zaman unutamadığım bir hâtıramı nakletmek isterim. Şöyle ki; Yıl 1978, Eylûl ayı.* ***Nijerya*** *Jos Üniversitesine* ***Osmanlı Tarihi*** *derslerini okutmak üzere İstanbul'dan hareket etmiştim.* ***Roma*** *hava alanına indiğimde uzun zamandır kafamda bir şimşek gibi çakıp duran Ulu Türk Hakanı* ***Yıldırım Bayazit Hanın*** *bu sözünü hatırladım. Hemen hava alanından doğruca* ***Sent Pier Kilisesini*** *görmeye gittim.*

Kilseye yaklaştığımda onun mimâri haşmet, azamet ve büyüklüğü karşısında âdeta dona kalmıştım. ***Yıldırım Bayezid Hanı düşündüm.*** *Bu duygularla derhal kilisenin içine daldım. Halbuki;* ***Sent Piyer kilisesi*** *bir anababa günü idi. Dünyanın dört bir yanından, özellikle siyâh* ***Afrika*** *ülkelerinden getirilmiş insanlar bir özel program gereği, kalabalık gruplar halinde Orta-Çağların bu en büyük karanlık mabedini ziyâret ediyorlardı. Ben kendimi nasıl olduğunu bilmiyorum ama, bir anda* ***Sent Piyar*** *kilisesinin o büyük kubbesi altında buldum.*

Allah'ın nurunun henüz girmediği o koyu karanlık kiliseye tek ışık, işte bu büyük kubbenin, hani ***Yıldırım Bayezid Han***'*ın atına yem vermeye söz verdiği o kubbenin üstünde semâya, yedi kat gökler alemine açılmış küçük yuvarlak bir delikten giriyordu. Evet, o küçük yuvarlak pencereden karanlıkları yararak kilsenin kalbine sanki nurlu birer ok gibi süzülüp gelen ışık demetleri, doğrusu görmeğe değer ilâhî, ulvî bir manzara arzediyordu. Sanki gizli dünyalardan gelen bir ses, onlara ışığın, nurun, hulasa gönül aydınlığının bir başka diyarda olduğunu söylüyordu.*

Ben ise kendimi bir anda o ışık, hayır, ***NUR*** *dalgalarının altında buldum. Herkes sanki bana yol vermişlerdi, dimdik ayakta durdum. Bin bir çeşid duygularla nerede ise düşüp bayılacaktım. Büyük ceddimiz* ***Yıldırım Bayezid Han***'*ı hatırladım. Başını vermeyen gâzi şehidleri düşündüm. Sağa baktım, sola baktım, garib bir burukluk içinde bir ulu rüyaya dalarcasına kendimden geçtim. Bu rüyadan* ***Tanrının*** *beni hiç uyarmamasını diledim.*

Büyük Türk Sultanı **Fatih**, bunun farkında idi. Onunda asıl hedefi ***Romayı*** fethetmek ve büyük ceddi Yıldırım Bayezid Han'ın ruhunu şad etmekti. Nitekim o, İstanbul'a muhteşem bir zafer alayı ile girdiği zaman yanında bulunan Ümera'ya ve gâzi askerlerine eski **Romayı** fethetme kararında şöyle demiştir;

"Şu parlak zafere nâiliyetimden dolayı, Allaha hamdediyorum. Fakat şuna da düa ediyorumki; Cenab-ı Hak hıristiyanlığın makarrı olan Eski Romayı da fethetmeyi bana nasip etsin. İşte o zaman ölürsemde mesut olacağım"[97].

Fatih Sultan Mehmed Han'ın Yeni Ufukları:

Diğer taraftan İstanbul'un fethi ile başlıyan bu beklenmedik gelişmeler muazzam bir oluşumu haber veriyordu. O da mücâhid Osmanlı gâzilerinin bu defa **Roma** üzerinden **Fransa**'ya geçmeleri ve **İspanya** müslümanları ile elele gelmeleri idi. İşte **Fatih**, Türk'ün kendine has dehasıyla bu ***"muazzam oluşumu"*** yâni, ***"Avrupa'nın İslâm oluşunu"*** görmüştü. Bu manzaranın haşmeti, ululuğu büyüklüğü karşısında insanın dehşete kapılmaması mümkün değildi. Zira İstanbul'un fethini tebrik etmek üzere Papalık makamı tarafından elçi olarak gönderilen ve *Roma*'nın kurtulmasını isteyen **Fransız Kardinaline;** ***Parisin*** en büyük kilsesi olan **Notre-Dam**'e[98] kastederek şöyle demiştir;

*Tâki akıncı cedlerimizin bir kere daha buralara gelinceye kadar. Tâ ki **Allah'ın** nurunun, gerçek hidâyetinin bu karanlık mâbede **Ayasofyada** olduğu gibi, girinceye kadar. **Âmin! Âmin! Âmin.*** Z.K.

[97] Aksin, Z.N., ***Osmanlı Tarihi İstanbul,*** 1994, I. s. 143.

[98] Notre Dame katedrali için bkz. ***Büyük Larousse,*** XVII. s. 8723.

"Romanın kurtulması şöyle dursun, senin kendi büyük kilsenin kulelerine bile Türk bayrakları dikeceğim!"[99].

Büyük **Türk Sultanı'nın;** ***İtalya***'nın güneyinde, çok önemli stratejik bir yer olan ***Otranto*** çıkartmasının asıl hedefi, herhalde bu olmalı idi. İstanbul'u fethederek (1453) ***Doğu Roma, Bizans***'ı yıkan, Ortaçağ Hıristiyan dünyasına en büyük darbeyi indiren Türk hükümdarı, ***Batı Roma İmparatorluğu***'nun uzun asırlar dinî ve siyâsî taht şehri olmuş *ROMA*'yı da fethetmeyi *Batı* Romayı'da yıkmayı plânlamıştı. Bu onun **İstanbul**'un fethedileceğini müjdeleyen **Hz. Peygamber**'e karşı bir minnet ve büyük ceddi **Yıldırım Bayezid Han**'a karşı ise bir şükran borcu idi.

Bu takdirde İslâm dininin çok az bir mesâfede olan *Fransa*'yı geçerek, ***İspanya*** müslümanları ile teması sağlanmış ve Avrupa çok kuvvetli bir İslâm çemberinin içine alınmış olacaktı. Bu ise Avrupada, Hıristiyanlığın artık tarih sahnesinden çekilip gitmesi demekti. Aksi takdirde onun kendine yeni bir yurt bulması gerekecekti. Haddizatında başta İspanya olmak üzere, o zamanlar Avrupa'nın yeni bir ***kıta***, yani, ***Amerika***'nın keşfedilmesi yolundaki üstün gayretlerin altında, ***Hıristiyanlığa;*** Türklerin ulaşamıyacağı kadar uzak yerlerde yeni bir yurt bulunması fikri yatıyordu.

Bu bakımdan Türkler ve onların şahsında yeni bir siyâsî güç kazanan İslâmiyet, uzun asırlar Avrupa'nın çok korkulu bir rüyası haline gelmiştir. Ne yazık ki, büyük Türk hükümdarı **Fatih**'in çok genç denecek yaşta bir **Yahudî hekimbaşı** tarafından zehirlenerek öldürülmesi, istikbâle matuf bütün bu dehşetli planlarını sonuçsuz bıraktığı gibi, daha

[99] Danişmend, İ.H., a.g.e., s. 128.

da acısı **İspanya**; Müslümanların asırlık ilim irfan ve medeniyet merkezi, bir daha geri gelmemek üzere Müslümanların elinden çıkıp gitmiştir. Ne var ki **Fatih**'in bu acı ölüm haberi *Roma*'ya ulaştığında, bütün Avrupa ayağa kalkmış ve Papalık makamının emri ile Avrupa'nın bütün kiliselerinde ve günlerce Allah'a şükür duaları edilmişti.

Türkler Avrupa'dan Kovulmalıdır:

Evet, Osmanlı Türklerinin, yeni bir fetihler ordusu olarak Avrupaya ayak basmaları, onların bu ileri yürüyüşlerinde peş-peşe kazandıkları zaferler ve kıta Avrupasının onların bir türlü önlerini kesememiş olmaları, Hıristiyan Avrupayı bir bunalıma hayır! yeni bir arayışa sürüklemiştir. O da Türklerin böyle yenilmez bir güç olmalarının sırrını aramak, onu bulup çıkarmaktı. Ne ilginçtirki o zamanki Avrupa kafası bu büyük sırrı bir sihir formülü gibi Kuran âyetlerinde saklı olduğuna inanıyorlardı. Nitekim iyi, müteassıp bir hıristiyan olan **Alexander Ross,** çok daha önce **Latinceye** çevrilmiş olan bir ***Kuran*** çevirisi bulmuş ve onu *"The al-Coran of Mohamed Mohammed'in Kuran'ı"* adıyla 1649 yılında İngilizceye çevirmiştir[100].

Avrupa hıristiyanlığı bu sihirli formülü, ***Kuran-ı Kerimde*** asırlarca aramış bir türlü bulamamıştır. Ne varki bunun tam aksine Türklerin parlak kılınçları sâyesinde İslâmın; dünya hâkimiyetine doğru koşarak ilerlediği bu üstün devirlerde, ***Hıristiyan Avrupa,*** kendi kafasına bir gerçeğin civi gibi çakılıp kaldığını keşfetmiştir. O da, Avrupa'da ***müslüman Türk varlığı,*** bu onların can evine saplanmış bir hançer gibi

[100] Hitti, P.K., ***The Arabs, A Short History,*** Chicago, London, 1964, p. 42-43. *"...for the statisfaction of all that desire to look into the Turkish vanities."*

idi. Bu hançerin mutlaka sökülüp atılması, daha açık bir ifâde ile; ***Hıristiyan Avrupa'dan Türklerin koğulması ve onların Bizans İmparatorluğunun doğu sınırına, yani 1071 Malazgirt zafer çizgisinin gerisine sürülmeleri idi.***

Hatta bu konuda daha da ileri gidenler ve ilmî mânada teori üreten kabasakal adamlar ortaya çıkmıştır. Onlara göre; bu barbar, aşağı ***Türk ırkının*** ilmi bir yolu bulunmalı ve onlar mutlaka yok edilmeli idi. Bu hususta kafa yoranların başında meşhur ***"Evrim Teorisini"*** ortaya atan **C. Darwin** gelmektedir. **Darwin**, bir âdî ırk olarak gördüğü Türk ırkının bu teori sâyesinde medenîleşmiş üstün Avrupa ırkları tarafından artık kısa bir zaman sonra yok edilebileceğini inanıyordu. O, bu konudaki rezil düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır;

"Düşününki; bir kaç yüzyıl önce Avrupa, Türkler (Osmanlı) tarafından işgâl edildiğinde, Avrupa milletleri ne kadar büyük bir tehlike altında kalmıştı. (Ne varki üstün Avrupa ırkları olarak bilinen bu medenî ırklar, hayat mücâdelesinde, Türk barbarlığına karşı gâlip gelmişlerdir (Fakat ben) dünyanın çok uzak olmayan bir geleceğine baktığımda, bu tür âdî ırkların çoğunun medenileşmiş yüksek (Avrupalı) ırklar tarafından yok edileceğini görüyorum"[101].

Ne yazık ki kökü böyle tarihi Türk düşmanlığı, Türkün tarihi şahsiyeti, milli varlığı, bundan da öte onun ırkı özünü yok etmeye yönelik bütün bu kabil pes-pâye, rezil, şe-

[101] Darwin F., ***The Life and Letters of Charles Darwin,*** Newyork, 1988, I. p. 286. *Remeber what risk the nations of European, not someny centuries ago of being over whelmed by the Turks... Looking to the world at no very distant date, what an endless number of the lower races will have been eliminated by the higher civilized races throughout the world.*

refsiz, âdî görüşler sonucu, Hıristiyanlık dünyası, Osmanlı Türklerini Avrupadan koğmak ve onları Anadolunun harîm-i ismetinde boğmak için yüzün üstünde plan hazırlamışlardır. Çünkü onlara göre; *"Türkler Avrupadan mutlaka* ***atılmalıdır. İstanbul Türklerden tamamen alınmalı, bir veba tohumu olan harblerin yaratıcısı ve komşuları için bir küfür olan bu Türkler Avrupadan silinmelidir"***[102].

İngiliz Harb Dairesi Belgeleri'nden sunduğumuz bu belge ne kadar korkunçtur. Fakat bundan dahada korkunç olanı, **İngilizler**'in; **Türk**'ün yukarda profilini çizmeye çalıştığımız o heybetli, muhteşem İslâmî şahsiyeti ve onun İslâm dünyası üzerindeki korkunç tesirinden dehşete kapılmaları ve peşinen mağlubiyeti kabul etmeleri ve bunu çökertmek için her türlü sinsi yola hiyânete baş vurmalarıdır. Onlar Türk'ün bu büyük İslâmi şahsiyetinin korkunç varlığını; **"Kuva-i Milliye"** ve Türk İstiklâl harbi ve bir milletin **"Ya İstiklâl ya Ölüm!"** diyerek yeniden ayağa kalkmasında bir kere daha görmüşler ve bundan bin kere daha dehşete kapılmışlardır. Yine, ***İngiliz Harb Dâiresi Belgelerinden*** aldığımız şu belge, bizim gözümüzü fal taşı gibi açmaktadır. Belgenin Türkçe çevirisi aynen şöyledir;

"Milliyetçiler şimdi iki yol kullanıyor ve şöyle diyorlar; *Milliyetçi ol! Çünkü İslamı kurtaracak biricik yol odur. İslâma sadık ol! Çünkü senin milli varlığını kurtaracak yegâne yol odur!"* ***Bu fikirlerin her ikiside İslâm dünyasındaki İngiliz hâkimiyetini mahvedebilir. Biz, bu idealleri benimsemiş gibi davranacak olan bir menfaatçi grubunu onlara idâreci olarak takdime çalışacağız"***[103].

[102] ***The British Documants on the Origin of the War,*** His Majesty's Stationary office, London, s. 992. Vesika no; 646-647-46.

Osmanlılarla Gelen Yeni Huzur ve Barış Devri:

Osmanlılar'ın, Orta Doğu ve İslâm milletlerinin liderleri olmaları ile başlayan bu yeni durumun sosyal, siyâsî hattâ medeniyet ve kültür bakımından üzerinde durulması gereken çok önemli bir yönü daha vardır. O da Osmanlı hâkimiyeti sâyesinde, eski hilâfet ülkeleri, özellikle Orta Doğu ve hele hele Viyanaya kadar yayılan bu geniş hıristiyan topraklarında, insanlığın uzun asırlar özlemini çektiği yeni bir adâlet ve huzur döneminin başlamış olmasıdır.

Böylece ***Basra körfezinden, Atlas Okyanusu,*** **Kara** denizden, **Kızıldenize, Hazar** denizinden **Viyana** önlerine kadar yayılan bu geniş toprakları ve bu topraklarda yaşayan dil, din, ırk, örf, adet ve sosyal yaşayışları bakımından birbirinden farklı belki yüzlerce millet ilk defa ve asırlarca devâm edecek bir sulh, istikrar ve barış özlemine kavuşmuş oluyorlardı.

O çağlarda bütün milliyetlerin dışında ***"Osmanlı Tebeası"*** ve ***"Memâlik-i Şâhâne"***den olmak çok yüce bir meziyet sayılır olmuştu.

Hilâfet merkezi İstanbul'un adı bu tebea kavimler arasında ***"Der-i Saadet - Mutluluklar Kapısı"*** olarak geçerdi. Oradan dünyaya adâlet yayılırdı. Fakat bu birlikte yaşamada Türk milleti ve onun bağlı olduğu yüce İslâm dininin, di-

[103] **The British Documants on the origin of the War.** His Majesty's stationary office London, s. 992. Vesika no; 646-647-46. *Bütün bu tarihi gerçekler karşısında bazı siyâsilerin hala* ***"bu memlekette irtica en büyük tehlikedir"*** *demelerini ve milletimizin huzurunu bozarcasına ortalığı ayağa kaldırmaya çalışmalarını anlamamız mümkün değildir* Z.K.

ğer kavim ve milletler, özellikle hıristiyan tebea arasında ayrı bir yeri ve müslüman Türkün çok yüce ve saygın bir durumu vardı.

O kadarki; at üstünde olan bir hıristiyan, oturan veya yaya olan bir Türkü görünce ona saygısından dolayı atından inmek durumunda kalırdı. Bu bakımdan iyi bir "**TÜRK**" olmanın özlemini duyan bir çok hıristiyan önce "**MÜSLÜMAN**" oluyor, sonra da *Türklüğe* ulaşmanın, *Türk* olmanın gururunu duyuyordu. Öyle ya **B. Lewis**'inde dediği gibi; ***bu hıristiyanlar Türk kelimesini bir etnik unsurun adı olarak değil, dini manada müslümanlıkla eş anlamında kullanıyorlardı. Bu bakımdan müslüman olan bir çok Avrupalı hıristiyan'a*** **"O artık Türk oldu!"** deniliyordu[104].

Gerçekte Avrupayı uzun asırlar böyle bir arayış ve yönelime sevkeden faktörlerin başında ***Müslüman Türkün*** yenilmez gücü, hakim bir millet ve insanları idare etmede üstün, yetenekli ve medeni bir ırk oldukları yolundaki, hıristiyan milletlerin ortak inançları idi. Nitekim **C. Eliot** bu gerçeği şöyle dile getirmektedir; ***"Gerçek saf manada (Osmanlı) Türk idâresi kayda değer bir şekilde basit ve fakat yalnız bir esasa dayanıyordu. O da; Türklerin gerçekten hâkim bir ırk olması ve bir Türk'ün gerek ferdi bireysel, ve gerekse toplum olarak bütün hıristiyanlardan kendini üstün görmesi idi. Türklerin kendilerini hıristiyanlardan üstün saymaları Türk Sultanı veya aristokratlar sınıfının telkini ile değildi. Fakat Türkler bütün bir millet olarak bunun böyle olduğuna inanırlardı. (Bir hıristiyan hiç bir zaman bir müslüman Türkten üstün olamazdı)"***[105].

[104] Lewis B. **Islam'ın History**, P. 20. ***"While a European who adapted Islam was said to have turned TÜRK".***

Lewis'in İlginç Yorumları:

Evet, ***Müslüman Türk***'ün kendine olan bu sonsuz güveni, onun yaratıcı dehası, üstün medeni vasıfları sâyesinde, Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içinde kalan bu geniş topraklarda, yine insanlığın hayrına bir büyük kültür ve medeniyet doğmuş ve onun insanlığın hizmetine sunduğu eserler, bu geniş imparatorluğun her tarafına yayılmıştır. Bir manada Osmanlı Türkleri bu yeni parlak medeniyetin yani Türk İslâm Medeniyetinin hıristiyan topraklarında hem doğmasında, hem de yükselip büyümesinde pek tabiî olarak en büyük mimarlar olmuşlardır.

Bu şuur ve millî davranışları iledir ki mesela mimaride ***Haçlı zihniyet*** ve medeniyetini temsil eden karanlık, hantal ***Ayasofya kilisesinin*** karşısına, İslâm'ın aydınlık ve nurunu temsil eden yedi kandilli süreyya yıldızını andıran bir ilâhi avize misali ***Sultan Ahmet Camii***'ni bina etmiş, böylece İslâmî Türk medeniyetini Hıristiyan Batı medeniyeti ile rahat bir şekilde mukayese etme imkânını sağlamıştır.

Aynı durum; Allah'ın kelâmı ***Kuran'ı Kerim*** içinde geçerli idi. Zirâ; Kuran'ı Kerim ***Mekke* de, *Medine* de *nâzil olmuş,*** **Mısır** da Dâvûdî sesli hafızlar tarafından *okunmuştu.* Gel gör ki Onun âyetleri, yazı sanatının birer şaheserleri olarak Türk hattatları tarafından ***İstanbul***'da yazılmıştı. Evet, ***Süleymaniye, Sultanahmet ve Ayasofya Camilerinin*** büyük

[105] Eliot Charles, ***Türkeyin Europe,*** Great Biritain 1960, P. 131. ***"...that, Turks are a ruling race and both individually and collectively supers to all christians."***

kubbeleri hep bu ünü cihanı dolduran Türk Hattatlarının yazdıkları altın yaldızlı yazılarla süslenmiş ve asırlara meydan okuyarak bugünlere kadar gelmiştir. Osmanlı Türklerinin İslâm tarihi ve İslâm milletleri camiasındaki bu müstesna yerine işaret eden **B. Lewis** şöyle demektedir. :

"Kuruluşundan tâ çöküşüne kadar Osmanlı İmparatorluğu, kendisini İslâm gücünün ve inancının yükselmesi için adamış bir devlet idi. Osmanlılar tam altı asır, önceleri, Avrupanın geniş bir kısmında İslâm hakimiyetini kurmak, daha sonrada Batının karşı saldırılarını durdurmak için Hıristiyan Batı ile savaşmak durumunda kalmışlardır. Yüz yıllar boyu süre gelen bu savaşlar, Türk İslâmlığına Türk toplumuna bütünüyle tesir etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Türkleri ve onların kurmaya muvaffak oldukları cihan imparatorluğu, İslâmın bizzat kıblegâhı olan mukaddes yerleri de içine alıyordu. İslâm hidayet güneşi buralardan doğarak dünyayı aydınlatmaya başlamıştı. Osmanlı dönemi tarih kitaplarında imparatorluğun haşmet devrindeki topraklarına "Dâru'l-İslâm" denilirdi. İmparatorluğun "Sultanı", bütün İslâm dünyasının "padişahı", İmparatorluğun orduları "Allah'ın Askerleri" olarak telakkî edilirdi. İmparatorluğun dinî liderine bütün İslâm dünyasının "Şeyhü'l-islamı" gözü ile bakılırdı. Daha ilginç olanı, İmparatorluğun geniş hudutları içinde yaşayan insanlar, kendilerini İslâma adamış en kuvvetli Müslümanlar olarak görürlerdi. Osmanlı Türkleri, kendilerini büyük bir mehâretle İslâm Dini ile özdeşleştirmişler, diğer herhangi bir İslâm milletinden çok daha büyük ölçüde hüviyyetlerini İslâmlık içinde eritmişlerdir. O kadar ki "Türk kelimesi", Türkiyede hiç kullanılmadığı halde, Batıda "Müslüman" kelimesiyle eş anlamda kullanılmış meselâ "Müslüman olan bir batılıya", bu olay faraza Isfahan veya Fasta olsa bile "O Türk oldu" denilmiştir[106].

Lewis, bu hususlardaki ilginç yorumlarına devâm etmekte ve şöyle demektedir; **"Bu kendini İslâmla özdeşleştirmenin, Türk İslâmlığındaki yüksek tezâhürleri, eski hilâfet devirleride dahil, İslâm tarihinde eşi ve benzeri bulunmayan, Osmanlı İmparatorluğunun en şaşalı günlerinde sultanların hizmet ve göreve bağlılık duygusunda da kendini göstermektedir. Meselâ; hangi Abbasi Halifesi, Osmanlı Sultanlarının kuruluş devrindeki cihad duygusu ile kıyas edilebilir. İhtiyâr, ölümün eşiğinde bir Kanûnî Sultan Süleyman'ın, son Macaristan seferini düşünün. İhtiyar Padişah, sarayın bütün rahatlıklarını bir kenâra bırakmış, seferin bütün güçlüklerini göğüslemiş, ordugâh sıkıntılarına karşı koymuş ve muhakkak bir ölüme gideceğini bile bile bu seferi gerçekleştirmiştir. Bu onlardaki cihad duygusu ve yüksek görev anlayışının çok güzel bir örneğidir".**

Gerçekte Selçuklularla, Osmanlılar'ın *büyük ülkü* ve yüce gayelere hizmet etmede, aynı yolda yürüdükleri görülmektedir. Selçuklularda bu *büyük misyonu* kucaklayan Türk Sultanı **Tuğrul Bey** olduğu gibi, Osmanlılarda ise *"emânet kendisine buyur!"* edilen Türk Sultanı,**Yavuz Sultan Selim Han** olmuştur. Hz. Peygamber'in manevi hitab ve teveccühüne mazhar olan Selim Han'ın *Mısırı* fethetmesi ile (1517) hilâfet ve mukaddes emânetler Osmanlı Türklerine geçmekle kalmamış, Osmanlı Sultanları, İslâm Dünyasının

[106] Lewis, B., ***The Emirgency of Modern Turkey,*** London, 1968, s. 13.

bütün minberlerinde okunan hutbelerde *"Hadimü'l-Harameyn eş-Şerifeyn -Yeryüzünün en ulu iki beldesi, Mekke ve Medinenin hizmetkârı"* olarak anılmışlardır. Osmanlı Sultanlarının ulaştığı bu ilâhi mazhariyetlerden başı göklere değerceine gururlan bir Osmanlı şairi; **Sultan Ahmed Çeşmesinin** (İstanbul) zarif mermerlerine gümüş tüller gibi işlenen bir beytinde sanki asırlara meydan okurcasına şöyle demiştir:

Hem hâmi-i Beytü'l-Haram hem hâdim-i Şah-ı Ümem
Rum-u Arab, mülk-ü acem mahkûmudur sertâbepâ[*].

Artık bundan böyle, *Selçuklu Sultanları* için olduğu gibi, İslâm Dünyasının bütün cami, mescid, mihrab ve minberlerinde, hatta fiilen Osmanlıların ulaşamadığı ülkelerde meselâ *Hindistan* ve *Filipinlerde, Avusturalya* da dahi müslüman halk, *Osmanlı Sultanlarının* başarılı olmaları için düa ediyorlardı. Böyle, yeryüzünde, İslâm dininin ulaşabildiği bütün topraklarda, Türk milletinin, İslâm Dinine olan yüce hizmetlerinin takdir ve onların başarılı olmaları için düalar edilmesi ve bunun asırlarca devam etmesi, dünyada Türklerin dışında hiç bir millete nasip olmayan çok ulu bir mazhariyettir.

Osmanlı Tarihçilerinin Görüşü:

Haddizatında Osmanlı Tarihçilerinin bir çoğu da bu keyfiyetin farkında idi. Nitekim *Sahaifü'l-Ahbâr* müellifi **Müneccimbaşı** şöyle demekteir; *"Bu devleti kuranlar, doğunun ve batının, karaların ve denizlerin hükümdarı, Mekke ve*

* ***"Onlar hem Beytü'l-Haram" (Kâbe)nin koruyucusu, hem milletler Şahı (Hz. Resûlün) hizmetkarları olmuşlardır.***
Rum yurdu, Arab diyarı ve Turan ülkeleri baştan ayağa onların hükümranlığı altındadır".

Medine'nin hâdimidir. Osmanlı devleti sahabe ve tabiinden olan selef-i sâlihin'in ortaya çıkışı gibi, en güzel bir şekilde ortaya çıkmışlardır. Bütün gayretlerinin İslâmın tevhid akıdesini yüceltmek için sarfetmişler, Kâfirleri, müşrikleri, dinsizleri ortadan kaldırmak için cihâd etmişlerdir. Allah onlara Hz. Süleymandan sonra hiç kimseye vermediği bir hükümranlık vermiştir"[107].

Bu konuda *Tâcü't-Tevârih* sahibi **Hoca Sadettin Efendinin** de başı, göklere değecek kadar bir ululuk içindedir. Değerli Osmanlı Tarihçisi, Osmanlının nizam-ı âlem ve İslâm dünyası için ifâ ettiği *İlâhî misyonun* tamiyle farkındadır. O, koca bir cihana İslâm namına meydan okuyan Osmanlı Sultanlarının, *Hulefâ-i Râşidin*'den sonra onların açtıkları yolda yürümeye muvaffak olan tek *"İslâm Halifeleri"* olduğunu beyân etmekte Emevî ve diğer halifeleri reddetmekte, dolaysıyla Osmanlıların İslâm Tarihindeki önemli yerini bir kere daha vurgulamaktadır. Tarihçimiz; bu önemli konulara esas olan görüşlerinde aynen şöyle demektedir;

"Gerçekte Ulu Tanrı, Hulefâ-i Râşidin'in güvenle dolu devirleri geçtikten sonra, onların şu güzel yolda hilâfet dizisinde, saltanat düzgüsünde, soyları sonsuza kadar devam edecek olan Osman Oğullarının ulaşmış oldukları yüce mertebeye, ne kimseyi yükseltmiş, nede bunlara verilen gücü bir başka devletliye nasip kılmıştır"[108].

Hatta tarihçimiz daha da ileri gitmekte, bizim biraz yukarda mealini verdiğimiz "el-Mâide" süresinin 54. ayetin-

[107] Müneci mbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, I. s. 44.
[108] Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Ankara, 1992, I. s. 14.

de beyân edilen kavmin münhasıran **Osmanlı Türkleri** olduğunu zikretmektedir.

Tespit Edilmesi Gereken Büyük Gerçek:

Ancak, her çıkışın bir inişi, eskilerin tabiri ile her kemâlin bir zevali vardır. Osmanlılarda kemâl devrini yaşamışlar ve kendilerinden önce bu topraklarda kurulan bir çok büyük imparatorluklar gibi onlar da devresini tamamlamış ve tarih sahnesinden çekilip gitmişlerdir. Osmanlıları kimler niçin ve nasıl yıkmışlardır? Bu önemli sorulara cevap vermenin yeri burası değildir.

Ancak hemen şunu ifâde edelim ki, Osmanlılar'ın batılı emperyalist güçler ve onların sinsi, bir o kadar da kirli, pis emellerine âlet olan işbirlikçi Araplar tarafından yıkılması ne haçlı kafalı emperyalistlere, ne onların oyunlarına gelen Arap aydınları ve ne de hiç bir şeyin farkında olmayan zavallı Arapların hiç bir zaman hayrına olmamıştır. Bilakis, bir sağnak hâlinde onların başına büyük felâketlerin inmesine sebep olmuştur. Zirâ Osmanlı devletinin yıkılması ile büyük fedâkârlıklarla kurulan İslâm birliği yıkıldığı gibi, "Ümmet" mefhumu gitmiş ve onun yerini batılı emperyalist felsefenin ***doğu*** için uydurduğu ***"milliyetçilik"*** görüşleri almıştır. Bundan daha da acısı, ***İslâm Tarihi*** de son bulmuştur. Artık bundan sonra bu ülkelerin başından belâ ve musibetlerde hiç bir zaman eksik olmamıştır.

Fakat meselenin daha da acı bir yönü vardır. Osmanlı'nın yıkılması ile Orta Doğu'da öylesine büyük bir *otorite **boşluğu*** doğurmuştur ki, bütün çırpınışlara rağmen bu otorite boşluğu hiç bir siyâsi güç tarafından doldurulamamış ve bu topraklar çok geçmeden bir kan ve barut fıçısı haline

gelmiştir. Zavallı Arap halkının yüzü, Osmanlıdan sonra bir daha hiç gülmemiştir.

Bugün kim ne derse desin, bir birlerini bir kaşık suda boğmak isteyen ve devlet geleneğinden yoksun Arap liderler de dâhil büyük güçler, Osmanlıyı ve onun ifâ ettiği yüce misyonu bir manada yapacak bir gücü, her ne pahasına olursa olsun arar bir hale gelmişlerdir. Nitekim değerli İngiliz Sosyal tarihçisi ***"A. Toynbee; The Ottoman State and its Place in the World History- Osmanlı İmparatorluğu ve Onun Dünya Tarihindeki Yeri"*** adındaki meşhur eserinde üzerinde durduğumuz bu feci gelişmeleri tahlil ederken şu yorumlarda bulunmaktadır:

"Bütün tarih boyunca Orta Doğuyu, kendi hâkimiyetinde birleştiren tek bir devlet vardı. O da; Osmanlı İmparatorluğu idi. Bunda, onlardan başka ne Pers ve Roma ve ne de Arab İmparatorlukları muvaffak olamamışlardır. Halbuki, Osmanlılar bütün Arapları ve Arapça konuşan milletleri büyük bir meharetle kendi idârelerinde birleştirmişler ve âhenkli bir toplum vücuda getirmişlerdir. Ancak, Orta Doğu'yu, Osmanlı'nın elinden alan ve aralarında paylaşan İngiltere, Fransa ve İtalya, bu ülkeleri âdil bir şekilde idare etmediklerini kendileri de çok iyi bir şekilde biliyorlardı. Güney Doğu Avrupa ülkelerine el koyan Rusya içinde durum aynı idi, onların hepsi, bu ülkeleri zulümle idâre etmişlerdir." A. Toynbee, Osmanlılar hakkındaki bu hayırhah yorumlarına devam etmekte ve şöyle demektedir;

"Osmanlı Devletinin çöküntü içinde olduğu son dönemlerinde dahi, bu ülkelerde yaşayan milletler şimdikinden daha mutluydular. Osmanlılar kelimenin tam anlamı ile

mükemmel bir devlet sistemi kurmuşlardı. Günümüzdeki hiç bir sömürgeci Avrupa devleti; idâresindeki milletlere Osmanlılar kadar hayırlı olamamıştır. Şüphesiz Osmanlı bu âdil ve kudretli devlet sistemini İslâmiyete borçlu idi"[109].

Yeni Terkip ve Sonuç:

Evet buraya kadar olan izahlarımızda, İslâmî Türk kültür ve medeniyetinin doğmasına zemin hazırlayan Türk-İslâm tarihi sentezi üzerinde durulmuş ve İslâm Tarihi ile umumî Türk tarihi arasındaki sıkı ilişkelir bir nezbe olsun aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalardan millet ve devlet hayatımız için gerçekten de önemli iki ciddi sonuç çıkmaktadır. **Bunlardan;**

Birincisi, Türk milletinin İslâm dini ile birleşip bütünleşmesi ve kuvvetli bir terkib vücuda getirmesidir. Bu sâyede İslâm Dini, Türk milletinin millî varlığını korumak için nerede ise bir zırh olmuş ve onun milletler denizinde boğulup gitmesini önlemiştir. Diğer taraftan bu bütünleşme İslâm dininin de hayrına olmuştur. İslâm dini pek tabiî olarak Türkler sâyesinde kendini kıyamete kadar müdafaa edecek çok güçlü bir KILINÇ'a kavuşmuştur. Bu gerçek **W. H. Mc. Neill**'in ifadesi ile şöyle dile getirilmektedir:

"...Bu coğrafî, dini ve kültürel gelişmelerin kesin neticeleri Türk toplumunun tam bir kitle halinde İslâm dinî ile birleşme ve bütünleşmesine yol açmıştır. Artık bundan böyle onbirinci asırdan başlayarak daha sonraki devirlere kadar Müslüman idareci ve muharip askerlerin çoğu Türklerden oluşmuş ve Türkler gerek Hıristiyan dünyası ve gerekse

[109] *Bu konularda daha geniş bilgi için bkz.* Kitapçı, Z., ***Körfez Krizinin Tarihi Kökleri ve Orta Doğunun Önemi,*** Türk Yurdu, II. s. 398. s. 21, 23.

Hindistan'a kadar olan İslâmi fetihlerde önlerinde kimsenin duramayacağı kadar keskin bir kılınç olmuşlardır"[110].

Bu gelişmeler Kur'an-ı *Kerim'in "Kur'an-ı biz indirdik biz! Onu kıyamete kadar muhafaza edecek olan da biziz."* mealindeki âyeti ile de büyük bir uyum sağlamaktadır[111]. İslâm dininin kıyamete kadar muhafazası yolundaki va'di ilahî, Türklerin bu dine kendilerini vakfetmeleri ve emanete sahip çıkmaları ile mümkün olmuştur. Türk milleti için bu belki bir nevi kaderi ilahinin hükmü idi.

İkincisine gelince: Türk milleti İslâm dini ile birleşip bütünleştiği gibi, Türk tarihi de, Türklerin İslâm milletleri camiasındaki şerefli yerlerini almalarından sonra İslâm tarihi ile birleşmiş ve bütünleşmiş ve birbirinin ayrılmaz iki unsuru olmuştur. Bu bakımdan ne İslâm Tarihini; Türk Tarihinden, ne de Türk Tarihini; **İslâm Tarihinden** ayrı mütalaa etmemize imkân yoktur.

Türk Tarihi, bir bakıma yukarıda da geniş bir şekilde üzerinde durulduğu gibi İslâm Tarihinin çok büyük bir bölümünü teşkil etmektedir. Ancak bu güzel ve millî gururumuzu okşayan parlak görüşlerin bir kavli mücerred olarak kalmaması ve uygulamadaki yerinin, ilmî ölçülerle objektif olarak tartışılması ve bazı gerçeklerin tesbit edilmesi gerekmektedir. O da, ***"İslam tarihinin artık, hissî ve dinî taassuptan uzak, metot, çerçeve ve ana konular bakımından standart bir hale getirilmesi"*** dir. Yukarda da işaret edildiği gibi;

Siyer ve İslâm tarihinin teşekkül şartları da nazar-ı itibara alınarak Hz. Peygamber ve onu takip eden devirler-

[110] Neill, W.H. Mc., ***The Rise of the West,*** USA. 1965. P. 537.
[111] ***Kuran'ı Kerim,*** *el-Hıcr;* 15.

den başlayarak "Âli Selçuk ve Âli Osman" da dahil olmak üzere standart bir İslâm tarihinin yazılması ve bunun bütün İslâm ülkeleri tarafından kabul edilmesi, eğitim ve öğretimde esas alınması zamanı artık gelmiştir. Bu standart İslâm tarihinde şüphesiz Türklere ve onların ifa ettikleri büyük misyona da yeteri kadar yer verilmelidir. Böyle bir tarihin İslâm milletleri arasındaki birlik ve bütünlüğün sağlanması ve birtakım aşırı cereyanlar mesela Şiilik, Vehhâbilik, Kadıyânîlik vs. gibi, önlenmesinde çok önemli rolü olacaktır.

Mâmâfih kitabımızın bu bölümünü tamamlamadan önce dile getirmek istediğimiz bir gerçek daha vardır O da bu sahalarda yapılan araştırmaların durumudur. Hemen şunu ifâde edelim ki : Türk İslâm düşünce tarzının teşekkülüne önemli ölçüde yardım edecek olan bu konularda şimdiye kadar yapılan çalışmaların yeterli olduğunu söylemek safdillik olur. Evet bizim her vesile ile sık sık dile getirdiğimiz gibi, en az on asır İslâma bayraktarlık eden, ve İslâm dinini büyük bir din, bir medeniyet ve kültür varlığı olarak devam etmesini sağlayan *Müslüman Türklerin,* İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük hizmetlerinin çeşitli yönlerden muhakeme ve muhasebesi daha yapılmış değildir. Bu sahalarda yapılan çalışmalar o kadar yetersizdir ki, *Türk'ün İslâmî şahsiyeti* ve onun millî varlığımız için önemi hâlâ aydınlatılamamıştır. Bu ön çalışmalar ciddî bir şekilde yapılmadan, *"Türk-İslâm sentezi"* veya *"şuuru"* gibi büyük bir fikir ve ruh muhtevasının teşekkül etmesine de imkân yoktur.

İslâm Tarihinin meseleleri şüphesiz bu saydıklarımızdan ibaret değildir. Her teorik ilmin halledilmesi gereken bir çok meseleleri, aydınlatılmaya muhtaç bir çok konuları olduğu gibi, ***İslâmi Türk Tarihinin*** de çözüm ve ciddî çalışma bekleyen daha bunca meseleleri vardır. Bu incelememizde konuya ancak İslâmi Türk tarihi açısından bakılmış ve ortaya çıkan meselelerden ancak önemli birkaç tanesine işaret ve izah etmekle yetinilmiştir. Bundan sonraki bahislerde buraya kadar yaptığımız açıklamaların paralelinde ve İslâmi Tük tarihine umumî giriş kısmını tamamlayıcı nitelikte **Siyer İlminin** diğer İslâmi **ilimler** gibi müstakil olarak doğuşu, gelişmesi, **İslâm Tarihçiliği** üzerinde durulacak ve klasik kronolojilerin genel **bir değerlendirmesi** yapılacaktır.

VII.
SİYER VE MEGÂZİ İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ İLK SİYER VE MEGÂZİ ÂLİMLERİ

Siyer ve Megâzi Nedir?

"*Siyer*" ve "*es-Sire*"; Arapça "*es-Seyr*" kelimesinden alınmıştır. *Yürümek*, gezmek, gitmek anlamına gelir. Yazı dilinde, ***olayları kendi akışı içinde anlatma biçimidir***. "*es-Sire*" kelimesi ise bu Seyr'in çoğulu olup, yol, gezme, gezi, heyet, davranış, sünnet anlamına kullanılmıştır[112]. İslamî literatürde **Sire**; ***Hz. Peygamber'in yolu, Onun bütün Müslümanlara örnek hayatı ve ahlâkı günlük yaşayışı anlamına kullanılmıştır.*** Nitekim Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere hitaben:

لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة."

"Muhakkak ALLAH'ın Resulü sizin için (hayatta uyulması gereken) en güzel örnektir" buyrulmuştur[113].

"es-Siyer" ve **"es-Sire"**, daha sonraları, ***Hz. Peygamber'in hayatı, İslâmiyetin ilk tebliğ yılları başta Hz. Peygamber olmak üzere ashabın bu uğurda çektiği eziyet ve meşakkatler, Onun vefâtına kadar olan hayatını anlatan kitapların genel adı olmuştur ki*** [114], bu gelişmeler üzerinde aşağıdaki sayfalarda daha etraflı bir şekilde durulacaktır.

"el-Meğâzi", Arapça "*gaza*", kelimesinden alınmıştır. **Ğaza** ise; bir kişiyi *aramak*, ona bir kötülük yapmayı tasar-

---

[112] Şibli, Mevlana, ***Asr-ı Saadet***, Çev. Ö.R. Doğrul, İstanbul, 1921, I. s. 29. Hizmetli S., ***İslâm Tarihçiliği Üzerine***, Ankara, 1991. s. 48.

[113] ***Kuran-ı Kerim***, el-Ahzab; 21.

[114] Hovoritz, J., ***el-Magaziu'l-Ûlâ ve Müellifûha***, Çev: H. Nassar, Mısır, 1369/1949. (Mukaddime).

lamak, daha geniş kullanımı ile bir toplumu öldürmek için üzerlerine yürümek, düşmanla cenk etmek anlamına gelir ki, İslâmi devirlerde çoğu kere *cihâd* kelimesi ile eş anlamda kullanılmıştır. Dilimizde hâlâ kullanılmakta olan *Gâzi* kelimesi de aynı kökten alınmış olup, düşmanla harbeden, ve fakat bu harplerde ölmeyip te yaralanan kimselere verilen umumi bir isimdir. Şehidliğe yakın manevî bir mertebe için kullanılmıştır.

el-Meğâzî diğer bir ifâde ile; harp eden mücahidlerin harplerde düşmana, küffara karşı gösterdikleri kahramanlıkları anlatma işidir. İslâmî literatürde **Megâzî**; ***Hz. Peygamber ve onun bir avuç sahabiyle küffara karşı yaptığı silahlı mücâdelelerini, harplerini ve bu harplerde başta Hz. Peygamber ve arkadaşları sahabeler olmak üzere, Müslümanların gösterdikleri yararlıkları, kahramanlıkları anlatma mahareti-dir. Daha sonraları bu maksad için yazılanı kitapların da genel adı olmuştur.***

Bu arada hemen şunu ifade edelim ki *Siyer ve Megazi* de; ***Tefsir, Hadis, Fıkıh*** ilimleri gibi metodolojik esasları ortaya konularak, İslâmi tabir ile ***"Usul"*** yönünden hiçbir zaman bir "İslâmi ilim" haline gelmemiştir. Siyer ve Megazi de ilk emirde hiçbir esas ve kriter ortaya konulmaksızın, olayların bir şekilde nakli ön görülmüştür. Bu nakil işinde çoğu kere cahiliye devri Arapları arasında kısmen yaygın olan *"İlmü'l-Ensab"* tan yararlanılmıştır. Neylersiniz ki böylece *Siyer ve Megazi* ve buna bağlı adayların nakledilmesi, yazılması, her şeyden önce onlara yaklaşılması, kendiliğinden cahiliye devri geleneğine uydurulmuş oluyordu. **İbn İshak ve İbn Hişam'ın** *"es-Sire"*si bunun en güzel örnekleri arasındadır. Bu eserlerde de görüldüğü gibi ne yazık ki olaylara yaklaşımda ***"usul yönünden"*** orijinal, İslâm ruhu ve espirisi yakalamamıştır. Bizim bu görüşlerimiz bundan sonraki sayfalarda üzerinde durulacağı gibi ***"İslâm Tarihçiliği"*** içinde geçerlidir.

İlk devirlerde ***Siyer*** ve ***Meğâzî*** birbirinden farklı telâkki edilmişlerdir. ***Siyerle,*** daha ziyade Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı, ahlâkı ve yaşayışı konu olarak ele alınmıştır. ***Megazide*** ise Onun başta Mekke müşrikleri olmak üzere diğer Arap kabilelerine karşı yaptığı büyük küçük birçok savaşları (gazevât) üzerinde durulmuştur. Fakat daha sonraları **Siyer** ve **Megâzi** birbirinin müteradifi, eş anlamı olarak kullanılmış, bu sahada yapılan çalışmalar, modern İslâm tarihçiliği için çok önemli bir merhale olmuştur[115].

Her ne kadar daha sonraki devirlerde **Siyer** ve **Megazî** sahasında pek çok kıymetli eserler vücuda gelmişse de, ilk hicret asrında Hz. Peygamber'in hayatı, şahsiyeti Onun yüksek ahlâkı ve Hz. Peygamber ve gazaları ile ilgili pek fazla bir çalışma olmadığı, hatta bunun bir dereceye kadar ihmâl edildiği görülmektedir. Gerçekte, Siyer ve Megâzi ile ilgili, ilk derli toplu ve ciddi eserlerin ortaya çıkması, **Abbâsiler**'in ilk kuruluş yıllarına rastlamaktadır. (750) Aradan geçen bu bir buçuk asırlık bir süre içide, eğer müslüman âlimler Hz. Peygamber'in hayatı hakkında gerçektende tatmin edici eserler vermemişlerse bunun önemli, ciddi bir kısım sebepleri olmalıdır. Şimdi biz, kısaca bunları görelim;

---

[115] Bu konularda geniş bir değerlendirme için bkz. Hizmetli, S. a.g.e., s. 49. Şibli, M. a.g.e., I. s. 35.

Yasaklayıcı Hadisler ve Fıkıh İlmi:

Hz. Peygamber devrinde sahabe ve ileri gelen kimselerin, *Kuran'ı Kerim*'in okunması, hıfzı ve öğrenilmesi gibi bizzat İslâma tealluk eden meselelerin dışındaki konularda, daha teenni ile hareket ettikleri görülür. Gerçekte onlara bu şekilde davranmalarını tavsiye eden bir kısım hadisler de yok değildir. Bunların başında *"Usul-ü Hadisçiler"* tarafından da sık sık zikredilen ve Hz. Peygamber'in daha ziyade bir emir niteliğini taşıyan meşhur hadisi gelmektedir. Hz. Peygamber bu meşhur hadisinde buyurmuştur ki: ***"Benden, (vahyolan) Kur'an âyetlerinden başka (bir şey) yazmayınız. (Not almayınız) Kur'an âyetlerinden başka benden bir şeyler yazmış olanlar varsa onu derhal imha etsinler"***[116].

Bu ve buna benzer hadisler, Asrı Saadet'te Müslümanlara her şeyden önce bütün himmet ve gayretlerini *Kur'an'ı Kerim*'e onu okumayı öğrenmek, öğretmek ve yazmak yolunda harcamaları tavsiye edildiği için siyer ve megazi ile meşgul olanlar çok az olmuştur.

Siyer ve ***Megazi*** ile ilgili çalışmaları ilk devirlerde ilminin gelişmesini önleyen diğer sebeplerden biri de, ashabın "*fıkıhla*" yani ahkâmla ilgili hadislerin rivayetine haklı olarak aşırı derecede ağırlık vermiş olmalarıdır. Bunu da o devrin iktizası olarak haklı bulmamız gerekmektedir.

Müslüman olan kimse her şeyden önce üzerine düşen dinî vazifeleri yerine getirmekle yükümlüdür. O bu yükümlülüklerinin ***haram, helal, farz, vacip, mekruh, müfsit*** gibi nelerden ibaret olduğunu bilmek mecburiyetindedir. Bu konularda kendisini aydınlatacak hükümler de, ***âyet ve hadislerden*** çıkmaktadır. Bu bakımdan sahabenin fıkıhla ilgili hadisleri rivâyet etmeye aşırı derecede ağırlık vermeleri, bir bakıma karşımıza sosyal bir zaruret olarak çıkmaktadır. Sahabe bu hususta o kadar teenni ile hareket etmişlerdir ki, **Abdurrahman b. Avf, Talha** gibi büyük sahabeler, **Uhud, Bedir** gibi büyük gazalar müstesna, megaziye dair çok az şeyler rivâyet etmişlerdir.

[116] Salih, Subhi., ***Hadis İlimleri ve Istılahları,*** Ankara, 1971. Çev. Y. Kandemir, s. 16.

Bu durum daha sonraki devirlerde de bütün canlılığı ile devam etmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen çeşitli sahalardaki hadislerin sâdece ***fıkıhla*** ilgili olanlara ağırlık verilmesi, İslâm ulemâsının büyük çoğunluğunun himmet ve gayretlerini bu sahada harcamalarına yol açmıştır. Böylece, Orta Çağlarda, ***Roma Hukukunun*** karşısına, büyük ***İslâm Hukuku*** çıkmış ve bütün ayrıntıları ile yazılmış oldu.

O kadarki, bu sahalarda birbirinin kopyası olabilecek yüzlerce eser yazılmış ve vukuu ihtimali binde bir olan birçok meselelerin bir hükme bağlanması için uzun uzadıya münakaşalar edilmiş ve ciltler dolusu kitaplar yazılmıştır. Yazılan bu kitaplara daha sonraları, bir o kadar da **şerhler** yapılmış ve **haşiyeler** kaleme alınmıştır. Neticede bu durum **Siyer** ve **Megazînin** ilk devirlerde gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Hadisçilerin Siyer ve Megâzi Cephe Almaları:

Siyer ilminin gelişmesini olumsuz yönden etkileyen sebeplerden bir diğeri de hadisçilerle siyer âlimlerinin birbirlerine karşı usul ve metod yönünden çok sert cephe almalarıdır. Bu gereksiz ihtilaf ve münakaşalar hicretin hemen ilk yıllarından başlayarak Hicrî III. asra kadar devam etmiştir.

O kadar ki, hadisçiler; ***siyer*** ve ***megazinin,*** hadis ilminin dışında olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu ayrılık o dereceye kadar varmıştır ki, hadisçiler ile siyer âlimleri, **Buharî** ve **Müslim** gibi muhaddislerin rivayetini dahi tercih etmemişlerdir.

Kanaatimize göre; bu iki sınıf ulemanın anlaşamamazlıklarının asıl sebebi bu iki ilmin yani ***Siyer*** ve ***Hadis*** ilminin gerek usul, gerekse teknik yönden birbirinden tamamen ayrı olmasından ileri gelmektedir. Meseleye bu görüş açısından bakıldığı takdirde ihtilafı tabiî olarak karşılamamız gerekmektedir. Meselâ bir hadisi ele alalım; Bu hadis ***Muhaddis*** için ayrı, ***Fıkıhçılar*** için ayrı, keza **siyer** âlimi için mevzu ve muhteva bakımından ayrı ayrı şeyler ifade etmektedir. Siyerciler hadislerin daha ziyade haber "***olay***" yönüne ağırlık vermişlerdir. Bu noktada siyerciler şüphesiz hadisçilerin, hadisleri toplamak, tesbit etmek ve yazmakta gösterdikleri kadar titizlik ve hassasiyet göstermemişlerdir. **Ehl-i siyer,** bir ***Buharî,*** bir ***Müslim*** gibi hadislerin doğruluğuna pek fazla dikkat etmemişlerdir. Fıkıhçılar ise hadislerin daha ziyade ibadet ve muamelata taalluk eden yönleri üzerinde durmuşlardır. Siyer âlimlerinin bu yönleri ile ağır ittihama uğradıkları da gözden kaçmamalıdır. Nitekim, **Zeynu'd-dîn el-Irakî:**

"وليعلم الطالب إن السيرا تجمع ما صح وما أنكرا"

"Sîret kitapları doğru ve yanlış ne varsa toplamış durumdadır. İlim araştırmacıları bu hususu iyi bilmelidir" demektedir[117].

[117] Şibli, Mevlâna, a.g.e., I. s. 25.

Fakat siyer ve megâzi âlimlerine en ağır tenkitlerden biri de İmam-ı **Ahmed b. Hanbel**'den gelmiştir. Hanbel demiştir ki:

"ثلاثة كتب ليس لها أصول: المغازي، والملاحم، والتفسير."

"Üç çeşit kitap vardır ki, bunların aslı esası yoktur. Bunlar gazalar, harbler ve tefsîre dair yazılan eserlerdir"[118].

Her ne kadar siyer ve megazi, özellikle tefsir kitaplarında, ***İsrailiyatla*** karışık birtakım aslı esası olmayan rivayetler varsa da bu sahalarda yazılan bunca kitapları ilmi kıymeti yoktur diye bir kenara itmek herhalde insafsızlık olur. Bu takdirde İmam-ı Hanbel'in bundan maksadı nedir? Büyük hadis aliminin bundan asıl maksadı megâziye aid haberlerin, hadislerde olduğu gibi muttasıl, güvenilir, doğu senedlerle bize kadar gelmemiş olmasıdır ki, bunda büyük İmam yerden göğe kadar haklıdır.

Emevilerin Olumsuz Devlet Politikası:

Siyer ve **Meğâzi** ile ilgili çalışmaları önleyen bu sebeblere bir yenisini daha ilâve etmemiz gerekmektedir. O da, Emevîler'in, **Hz. Peygamber, Ehl-i Beyt** ve taraftarlarına karşı devlet bazında çoğu kere, ağır baskılara varan olumsuz politika ve siyâsî baskılarıdır.

Gerçekte, Hz. Peygamber'in ceddi, ***Hâşim oğulları*** ile **Ebû Süfyan** ve **Hz. Muaviye**'nin mensub oldukları ***Ümeyye oğulları*** arasındaki derin rekâbetin kökleri, câhiliye devrine kadar uzanmaktadır. Hz. Peygamber'e gelince O, bütün gü-

[118] ez-Zehebi, M. Hüseyn, ***et-Tefsir vel-müfessirûn,*** el-Kahîre, 1961, s. 1. ez-Zerkeşi, Bedrud-Din M. b. Abdullah, ***el-Burhân fi Ulümi'l-Kuran,*** Tah. M. Ebü'lFazl İbrahim, Mısır, 1957, I. s. 156.

cü ile bu rekâbetin kökünü silmek için uğraşmış, hatta iki sülâleyi İslâm'ın tevhid ve kardeşlik bağları yanısıra, sıhriyet bağları ile bağlamak istemiş başta Ebû Süfyan olmak üzere, Emevî ileri gelenlerini maddi manevî makamlara getirmiştir.

Ancak **Hz. Peygamber**'in vefâtıyla ortaya çıkan ve **Hz. Ömer**'den sonra bir kere daha gündeme gelen *"kimin halife olacağı meselesi"*, tarihi *"Haşimî-Emevî"* rekâbetinin, bir kere daha hortlamasına sebep olmuştur. Hz. Osman'ın halife oluşu, büyük fitne, **Hz. Osman**'ın şehid edilmesi, ondan sonra cereyan eden ve yüzlerce sahabenin katledilmesi ile sonuçlanan olaylar, bizim konumuzun dışındadır. Ne var ki hilâfet makamını ele geçirmek için sonsuz bir ihtiras içinde bulunan **Emevîler**, en sonunda **Hz. Hasan** ve **Hz. Hüseyin**'de dahil bütün engelleri aşarak İslâm hilâfeti ve Peygamber ümmetinin bütün mukadderatına hakim olmuşlardır.

Emevîler iktidara geldikten sonra *Ehl-i Beyte* karşı olumsuz, hatta düşmanlıklara varan tavır ve tutumlarını bir devlet politikası hâline getirmişlerdir. *Ehl-i Beyt* ve taraftarları her yerde büyük baskılar görmüş, *Cuma* ve *Bayram namazlarında* imamlar hutbeden sonra onları çok yakışıksız bir dille suçlamayı bir âdet hâline getirmişlerdir. Nitekim, *Emevîlerin, Ehl-i Beyte* karşı bu aşırı tutumlarını çok acı bir dille tenkid eden âsî Vali, **Yezid b. el-Mühelleb** onlar için şöyle diyordu.

"Peygamber sülâlesine ehl-i beytine dil uzatanlar onlar değil mi? Onun suyundan gelen kavim ve kabilesini öldüren onlar değil mi? Bütün bunlardan sonra Allah'ın mübârek evini yine onlar basmışlar. Kabeyi onlar yakmışlar, onun taş, ağaç ve örtülerini onlar ateşe vermişlerdir"[119].

Yine bu şekilde, bir defasında **el-Haccac b. Yusuf**, *Kûfede* minbere çıktığında yarı tehdid vârı şu sûali sormuştu;

"Sizin için Rasûlünüzmü, yoksa Halifeniz mi efdaldir?" O, böyle demekle **Abdû'l-Melik b. Mervan**'ın, Allah'ın Rasûlünden daha üstün olduğunu vurgulamak istiyordu. Bunu duyan **Cehle b. Zehr**, kendini tutamamış ve,

"-Allah'a yemin olsun ki bu kişinin arkasında bir daha namaz kılmayacağım ve ona karşı başkaldıran birini görürsem bende baş kaldıracağım demiştir"[120].

Şimdi **Ehl-i Beyt** ve Peygamber sülâlesi ve onların taraftarlarına karşı, siyâsî havanın böylesine boğucu olduğu bir ortamda, birilerinin ortaya çıkıpta *Allah'ın Rasûlünün* hayatını yazması ve müslümanlar arasında *Peygamber* ve *Ehl-i Beyt* sevgisini, aşkını aşılamaya çalışması, herhalde beklenemezdi.

Bu bakımdan bir asra varan Emevîler Devri (661-750) *Siyer* ve *Megâzi*'nin gelişmesi için öyle pekte hayırlı bir devir olmamıştır. Bu hükmümüz, şiir ve edebiyatın dışında bir dereceye kadar *Hadis, Tefsir* gibi diğer İslâmî ilimler içinde geçerlidir. Çünkü devrin riyâkar, dalkavuk şairleri, zulumleri ile arş-ı âlayı titreten Emevî devlet ricâlini medhetmek, dolayısıyla onların büyük mükâfat ve ihsanlarına nail olmak için âdeta birbirleri ile yarışır bir hale gelmiş-

---

[119] et-Taberi, VI, s. 557.
[120] Takıyyü'd-Din el-Makrîzi, *Emevi Haşimi Çekişmesi,* Ankara, 1993, s. 41.

lerdir. Bu ise bu devirde *Siyer* ve *Megâzi'*nin değil, şiir ve edebiyatın büyük ölçüde gelişmesine yardım etmiştir.

İlk Siyer ve Megâzi Âlimleri:

İlk devirlerde *Siyer* ve *Megazî* hakkındaki çalışmaları önleyen bu gibi ciddi sebepler ve noksanlıklar göz önüne alınarak bu konunun tamamıyla bir kenara bırakıldığı da zannedilmemelidir. Müslümanlar, **Hz. Muhammed**'in (s.a.v.) hayatı ve yüksek ahlâkını çok erken devirlerden itibaren yazmaya başlamışlardır. Rivayetler; bu konudaki ilk yazılı çalışmaların tam olmamakla beraber **Hz. Peygamber**'in vefatından, çok kısa bir zaman sonra başladığını göstermektedir. Zira, gerek *Kuran'ı Kerim'*in âyetlerini tefsir etmek ve **nüzûl** (iniş) sebeplerini anlamak, gerekse; bir kısım hadislerin söyleniş sebeplerini açıklamak için Onun hayatı ve yaşayışını bilmeyi bir zorunluk haline getirmiştir. Böylece **Siyer** ve **Megazî**'ye ait çalışmaların ilk temelleri, **Hz. Peygamber**'in vefatından çok kısa bir zaman sonra atılmış oluyordu.

Haddizatında Araplar'ın "*İlm-ûl-ensab*" dedikleri bir nevi ***soy kütüğü ilmi,*** eski Araplar arasında, çok ilgi gören ilimlerden biri idi. O devirde bu ilmin büyük otoriteleri vardı. Bunlardan biri de *Hz. Ebu Bekir* olup, özellikle *Hz. Muhammed'*in (s.a.v.) nesebi üzerinde yetki ile konuşurdu. Şifâhi olarak nesilden nesle intikal eden bu ilmin, **Siyer** ve **Megazî** ile ilgili konuların ele alınması ve umum halk arasında ilgi görmesinde hatta bir dereceye kadar gelişme ve ilerlemesinde büyük ölçüde ortamı hazırlamış olması gerekmektedir.

Siyer ve **Megazî**'nin ilk devirlerden başlayarak bu konuda çok mükemmel telifî eserlerin yazılışına kadar olan tekâmülü şöyle olmuştur: Önceleri mücerred muhaddisler veya mücerred hadis nakledenlerin bu konularla meşgul oldukları görülür. Daha sonra siyer ve megazî ile ilgili olarak nakledilen hadislerin, hadis kitaplarında bir araya toplanması ve konularına göre bablara ayrılması, tasnifi gelir. Bu kabil çalışmalar bu sahanın bir nevi hazırlayıcı nitelikte ilk çalışmalar olmalıdır. Daha sonra ***Abbâsilerin*** ilk devirlerinde, *Siyer* ve *Megazî* ile ilgili haberleri birleştirme, yorumlama ve tenkit ederek artık müstakil eserler yazma devri gelir ki, bunlara en güzel örnek **İbn-i İshak** ve **İbn-i Hişam**'ın çalışmaları olmuştur. Fakat bu sahalarda ilk olumlu ve ciddi çalışmalar, Emevîlerin yegâne âdil halifesi **Ömer b. Abdû'l-Azizin** (717-720) hilâfet makamına gelmesi ile başlamıştır.

Ömer b. Abdülaziz devrinde, hadislerin yazılmaması ile ilgili umumi yasaklamanın kaldırılması, *Siyer* ve *İslâm Tarihçiliği* içinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Önceleri *Siyer* ve *Megaziye* ait hadislerin, haberin toplanması ile başlayan bu çalışmalar, kısa zamanda meyvesini vermiş ve bu sahada birçok değerli âlimler yetişmiş, kıymetli eserler yazılmıştır. Şimdi bunların ilk öncülerini görelim:

Siyer ve **Megâziye** ait ilk hadis çalışmalarının halife **Hz. Osman**'ın oğlu **Eban** (20-105/640-723) tarafından yapıldığı rivâyet edilmektedir. **Eban**; Medine'de doğmuştur. Onun hicri 75/694 yılında Emevî halifelerinden **Abdülmelik** tarafından **Medine** kadılığına (valiliğine) tayin edildiği ve yedi sene bu vazifede kaldığı göz önüne getirilirse, onun iyi bir tahsil gördüğü ve kendisini fevkalâde yetiştirdiği anla-

şılmaktadır. Nitekim **Eban**, Medine'nin seçkin fukehası, hukukçuları arasında sayılmaktadır. (öl. 105/723) Mâmâfih, **Eban**'ın çalışmaları hakkında fazla konuşmamıza imkân yoktur. Ayrıca ona nisbet edilen *"el-Megâzi"* kitabının *Eban b. Osman el-Iclî*'ye aid olduğu zikredilmektedir[121].

Mamâfih, Siyer ve Megâzi'ye aid ilk çalışmalar, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu **Abdullah b. Abbas** tarafından başlamıştır. (öl. 78/697). Kendisi Sahâbeden olan bu zât *Kuran-ı Kerim'in tefsiri, Hadis, Fıkıh, Şiir, ahbar, siyer ve megâzi* konularında bilgisi olması ve bu hususlarda çok güzel dersler vermesine rağmen bazı özel notların dışında bizlere fazla bir şey bırakmamıştır. Fakat ondan ders alanlar arasında bir nevi talebeleri olan **Urve b. ez-Zübeyr** ve **Vehb b. Münebbih** vardır ki bunlar üzerinde bundan sonraki sayfalarda daha geniş bilgiler verilecektir[122].

Urve b. ez-Zübeyr: (Doğ. 23-92/644-712):

Gerçekte *Siyer ve Megazi*'nin ilk devirlerde şöhret bulan ve mühim simalarından olan **Urve b. ez-Zübeyr**'i daha önce hatırlamamız gerekmektedir. Sahâbenin ünlülerinden olan **Urve**'nin, rivâyet ve yazılarından bir çoğu bize kadar gelmiştir. **İbn-i İshak** ve diğer yazarlar onun; ***İslâm Tarihinin*** kurucusu olduğunu söylemektedirler. Gerek anne gerekse baba tarafından soylu bir aileye mensuptur. Başta Hz.

[121] Şeşen, R., ***Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı***, İstanbul, 1998, Sezgin, M.F., ***Tarihu't-Turâsi'l-Arabî,*** Mısır, 1997, I. s. 488.

[122] Şeşen, a.g.e., s. 22. İbn Saad, ***Tabakat***, II. s. 121, 122, Sezgin, M.F. a.g.e., I. s. 25-28. Rosenthal, ***İlm el-Târih inde'l-Arab,*** (A History of Muslim Historiography) Çev. S.A. el-İly, Bağdad, 1963, s. 353, 356, 363. Mustaf, Şakir, ***et-Tarih el-Arabî ve'l-Müerrihun,*** Beyrut, 1983. I, s. 150.

Peygamber olmak üzere, İslâm Tarihinin büyük simâları, onun yakın akrabaları arasındadır.

Urve de, Halife **Ömer b. Abdülaziz**'in topladığı Medine fukahasındandır. İbn-i İshak başta olmak üzere, **Vakîdî** ve **Taberî**, Habeşistan'a hicret, Bedir savaşı gibi konulardaki rivayetlerini Urve'den almışlardır. (öl: 92/ 713)[123] **Urve**'nin belli başlı talebeleri arasında oğlu **Hişam** ile **İmam-ı Zührî** gelmektedir. İmamı Zührî'nin siyerle ilgili çalışmaları hakkında yeterli bilgi önümüzdeki sayfalarda verilecektir.

Urve b. ez-Zübeyr ile birlikte zikretmemiz gereken bir diğer kişi de **Vehb b. Münebbihdir** (öl. 114/732). Medine ekolünün önde gelen simâlarından birdir. Onun Peygamberler tarihine dâir; ***Kitâp el-Mübteda ve Kısas el-Enbiya*** adında bir kitap yazdığı gibi, Yemen tarihine dâir de bir kitap yazdığı zikredilmektedir. Yine onun **Kitâbe el-Megâzi** adında bir kitabının olduğu rivâyet edilmektedir. Fakat **Vehb b. Münebbih**'in verdiği bilgiler daha sonra gelen âlimler tarafından kabule şayan görülmemektedir[124].

Siyer ve ***Megâzi*** de ismi kaynaklara geçmiş bir diğer kimse de **Ebü'l-Mu'temir Süleyman b. Tarhan et-Teymî**'dir. Basrada dünyaya gelmiştir (46/667). *Erken devirlerde Orta Asyadan gelmiş ve Basraya yerleşmiş şerefli bir Türk ailesine mensuptur.* Tabiundan ve ilk hadis alimlerinden biridir. Zamanında Basra'nın en büyük âlimlerinden biri olmuştur. İyi bir hadis âlimi olduğu gibi, Siyer ve Megâziye de ilgi duymuş

[123] Horovitz, J. a.g.e., s. 11-12, Şakir M. a.g.e., I. s. 152-153, Hizmetli, S. a.g.e., s. 110-112, Şeşen, R. a.g.e., s. 22, İA. XIII, s. 66.

[124] Şâkir Mustafa, a.g.e., I. s. 154-155. Rosenthal, J. s. 130. ez-Zirikli, VIII. s. 125. İA. XIII. 260. Hizmetli, S. a.g.e., s. 115-116.

ve bu konuda *Kitâbü'l-Megâzi* adındaki kıymetli eserini yazmıştır. İlk hicret asrında yetişmiş, bir çok Sahabe ve Tabiinle görüşmüş, konuşmuş olan bu büyük Türk alimi, uzun, faziletli bereketli bir hayat yaşamış ve yine Basrada vefât etmiştir (143/760)[125].

Yukarıda zikrettiğimiz bu mühim kimselerden sonra, bu devirde yetişen diğer bir siyer ve megâzi ehli de **Şurahbil b. Saad**'dır. **İbni İshak;** büyük ihtimalle güney Arabistan asıllı, azadlı bir köle olan Şurahbil b. Saad'ın yazdığı rivayet edilen kitaptan faydalanmamıştır. Kendisinin özellikle **Bedir** muharebesi hakkında çok geniş bilgisinin olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca onun, Muhacirîn'in listesini, Bedir ve Uhud harbine iştirak eden gazilerin kimler olduğunu en iyi bilen kimse olduğu kabul edilir. **Şurahbil** hicri 123/741'de, yüz yaşında vefat etmiştir. Çok yaşlandığı sıralarda kendisini görmeğe gelenlere şantaj yaptığı, kendisine birşeyler vermezlerse, babalarının **Bedir** savaşına katılmamış olduğunu söylediği rivayet edilir[126].

Bu arada, Emevî halifelerinden **Ömer b. Abdülaziz**'i (717-720) de zikretmemiz gerekmektedir. Siyer ve Megazî ilmi, onun devrinde büyük merhaleler kaydetmiştir. **Ömer b. Abdülaziz,** diğer İslâmî ilimlerin derli toplu olarak ortaya konması yanında, meselâ Hadis gibi, Siyer ilminin gelişmesine de önemli ölçüde yardım etmiştir. Emevî halifelerinin, tam aksine, **Âl-i Beyt** ve **Hz. Muhammed**'e (s.a.v.) aşırı bağlılık ve düşkünlüğü ile temayüz eden Ömer b. Abdülaziz,

[125] *Süleyman'ın zühd ve takva hayatı hakkında çok geniş bilgi için bkz.* Kitapçı, Z., ***Saadet Asrında Türkler,*** Konya, 1995, s. 111-116.

[126] Şeşen, R. a.g.e., s. 24. Şakir Mustafa, I. s. 151, 154. Hizmetli, S. a.g.e., s. 115.

Şam'ın karışık siyasî havasını bir dereceye kadar dağıtmak için halka Hz. Peygamber'in savaşlarına ait dersler vermenin çok yararlı olacağını düşünmüş ve bu sahada çok geniş malumatı olan **Asım b. Katade el-Ensari**'yi, büyük **Şam Cami**'nde (Emevi Camii) halka **megazi** ve **menakıb** dersleri vermekle vazifelendirmiştir[127].

Gerek zahid halifenin **Siyer** ve **Megaziye** yakın ilgisi ve gerekse halkın bu hususta verilen dersleri takip etmek için camilere toplanması kısa zamanda, bu sahada büyük gelişmelere yol açmıştır. Zira **İbn Şihâb ez-Zühri,** megaziye dair müstakil eserini işte, bu devirde yazmıştır.

İbn Şihâb ez-Zührî; (Doğ. 50-124/670-741):

Gerçekte **İmâm-ı Zührî,** yukarda adı geçen Medine ***"Tarih Ekolü"***nün ilk büyük âlimlerinden biridir. İlk devir megâzi âlimlerinden **Urve b. ez-Zübeyr**'in öğrencisidir. İlmi ve fazileti Emevi halifeleri tarafından takdir edilen ender kişilerden biridir. Emevî Halifelerinden **Ömer b. Abdü'l-Aziz** ve **Hişâm b. Abdü'l-Melik** (öl. 125/743) onu Hadisler, Siret ve Megâziyi yazmaya teşvik etmişler, belkide zorlamışlardır. Bu bakımdan o, daha sonra kaynaklara adı geçen **K. el-Megâzi** adındaki eserini yazmıştır. Nitekim **İmam-ı Mâlik b. Enes** (öl. 179-795) onun hakkında ***"ilmi kitap halinde ilk yazan İbn Şehâbdir"*** demiştir.

İbn-i Hişam'ın açıklamalı bir metnini hazırlayan Endülüslü, **Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli,** (508-581/1114-1185) ***Ravd'ul-Unf*** adındaki kitabında **Zühri**'nin eserinin bu konuda yazılan ilk derli toplu **kitap** olduğunu bildirmektedir. İslâmî ilimlerde çağının en büyük

[127] Şeşen, R., a.g.e., s. 25. Horovitz, J. s. 47-49, Şakir Mustafa, I. s. 156.

bilginlerinden biri olan **İmam-ı Zühri**'nin eseri, halkın megaziye daha derin bir ilgi göstermelerini sağlamakla kalmamış, bu arada birçok değerli kimselerin de bu sahada yetişmesine ve büyük bir şöhrete kavuşmalarına sebep olmuştur[128].

Siyer ve *Megâzi* de **İmam-ı Zühri**'yi takib eden iki büyük kimse daha vardır ki, **Megâzi** ile ilgili çalışmalar bu zatlar sâyesinde olgunluk devresine ulaşmıştır. Bunlar **Musa b. Ukbe el-Esedi** (55-141/675-758) ile **Muhammed b. İshak**'dır (85-151/704-768).

Musa b. Ukbe, her ne kadar bu sahada kıymetli bir eser yazmış ve uzun süre bu eser elden ele dolaşmışsa da (ki sonraları kaybolmuştur) asıl siyer ve megazi yazarı olmak şerefi **İbn-i İshak**'ındır. Kendisi bu vadideki çalışmalarından dolayı zamanımıza kadar megazi ilminin önderi olarak anılmıştır[129].

İbn. İshak ve Eseri:

Medine'de doğan ve *Tabiîn*'den olan **İbn-i İshak**'ın, Megazî ilminin gelilşmesinde çok önemli ve etkili hizmetleri olmuştur. O kadar ki **Abbasilerin,** edebî zevkleri başka dallara yöneldiği halde, **İbn-i İshak**'ın etkisi ile megazi sahasına kaymıştır. **Hâmil b. Ady,** bilhassa bu hususa değinerek herkesin İbn-i İshak'a ne kadar borçlu olduğuna işaret ettikten

[128] Horovitz, J. a.g.e., s. 49-68. ez-Zirikli, VII. s. 79. İA. XIII, 643-647. Rosenthal, s. 456, 507, 527. İbni Sa'd, ***Tabakat***, VII, s. 157. İbn Kuteybe, ***el-Maarif***, s. 228-239.

[129] Şakir Mustafa, I. s. 158-159, Şeşen, R. s. 26. Hamidullah, M., ***İbni İshak, Journal*** of the Pakistan Historical Society, April 1967. Karachi, V. nu XV. P. 77-103.

sonra; ***"bu sahada yazılan eserlerin hiçbirisi ibn-i İshak'ın eserine muadil olamaz"*** demiştir.

İbn-i İshak'ın bu ma'lum eserini Abbasî halifelerinden **el-Mansur** (754-775) için yazdığı rivayet edilmektedir. Kitabının; ***başlangıç, risalet*** ve ***megazî*** gibi üç ana bölümden meydana geldiği anlaşılmaktadır. İbn-i İshak'ın bu eseri çok geniş bir sahaya yayılmıştır.

Ne yazık ki **İbn-i İshak**'ın, Siyer ve Megâzî ile ilgili bu önemli eserinin tam ve kâmil manada bir kopyası henüz elimize ulaşmamıştır. Bu değerli İslâm alimi ve eserini bize tanıtan **İbni Hişâm** olmuştur. Ancak, ilim dünyası her zaman yeni sürprizlerle doludur. Her nekadar **İbni İshak**'ın kitabı, onun elinden çıkmış şekliyle bize kadar gelmemişse de, kitabın çok önemli bir bölümü hemde orijinal olmak kaydiyle, iyi bir şans eseri olarak bulunmuş ve değerli İslâm alimi *M. Hamidullah*'ın büyük gayret ve çalışması ile ilim âlemine kazandırılmıştır[130].

Şurası bir gerçektir ki, yukarıda zikredilen kimseler tarafından, ***megazi*** ve ***sîrete*** dair yazıldığı rivayet edilen bu kabil kitapların hemen hepsi kaybolup gitmiştir. Siyer hakkında bize intikal eden en eski ve en kâmil eser; H. 213/828 yılında vefat eden **İbn-i Hişam**'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye*'sidir.

İbn Hişâm ve Eseri:

İbn-i Hişam; *Basra*'da doğmuş, daha sonra Mısır'a gitmiş, lûgat ve edebiyatta büyük bir vukuf kazanmıştır. Fakat asıl onu şöhrete kavuşturan, malum eseri olmuştur.

[130] Muhammed b. Ishak, ***Siretü İbni Ishâk,*** Tah. M. Hamidullah, Konya, 1981.(Önsöz). Şeşen, R. s. 28. Rosenthal, s. 354. İA. V/II. s. 757-758.

Haddizatında **İbn-i Hişam**'ın bu eseri, orijinal olmaktan ziyade, yukarda zikri geçen **İbn-i İshak**'ın eserinin yeniden tertibi, toplanması ve genişletilmesidir. Eserin önemi bize kadar ulaşmış olmasından ileri gelmektedir. **İbn-i Hişam;** *es-Sire*'si ile büyük bir üne kavuşmuştu. Onun bu eseri daha sonraki devirlerde birçok kimsenin nazarı dikkatini çekmiş, hatta nazma dahi çevrilmiştir. Endülüs'te yetişmiş **es-Süheyli** (508-581/1114-1185) İbn-i Hişam'ın bu eserini **Ravdu'l-Unf** adıyla şerhederek daha doyurucu bir hale getirmiştir(131).

el-Vâkıdî ve Eseri:

Haddizâtında Siyer ve Megâzi konusunda ilk ciddi eserler, yukarda da açıklandığı gibi **İbnî İshak** ve onun manevî öğrencisi **İbni Hişam** tarafından kaleme alınmıştır. **el-Vâkıdî** ise özellikle İslâm tarihçiliğinde "Megâzî" türünün ilk ciddi eserlerini vermiş ve bu sahanın en ünlü kişilerinden biri olmuştur. el-Vâkıdî, hicri 130/747 yılında Medinede doğmuştur. Devrin, **Mâlik b. Enes** ve **İmam-ı Sevri** gibi büyük İmam ve ünlü kişilerinden ders almıştır. Daha sonra **Bağdad**'a gelen el-Vâkıdî, Abbasî halifelerinden **el-Memun**'un (813-833) dikkatini çekmiş ve Bağdat'ta Russâfe kadılığına atanmıştır.

Onun bizim açımızdan en büyük eseri şüphesiz "**Kitabû'l-Megâzî**"sidir(132). Suriye, Irak, Mısır ve Müslüman Arapların Kuzey Afrika da giriştikleri fetih hareketlerini, çok

[131] İbn Hişam, *es-Sîre,* I. s. 17. Hizmetli, S. s. 127-138. Şibli, Mevlana. Asr-ı Saadet, I. s. 47.

[132] Bu kitabın çeşitli baskıları vardır. Daha sonra yeniden gözden geçirilmiş ve M. Jones tarafından 3 cild halinde yayınlanmıştır. *Kitabu'l-Magazi,* London, 1966.

akıcı bir uslub ve bir heyecan fırtınası halinde anlatmaya çalışan el-Vâkıdî'ye, ne yazık ki İslâm âlimleri pek fazla rağbet göstermemişler ve onu, rivâyetlerinde yalancılıkla ittiham etmişlerdir(133). **el-Vakîdî** daha sonra, Saray çevrelerindeki itibarını kaybetmiş ve maddi sıkıntılar içinde uzun bir süre boğuştuktan sonra 207/823 yılında yine Bağdat'ta vefat etmiştir(134).

Siyer ve Megâzînin Genel Bir Değerlendirmesi:

Buraya kadar olan açıklamalarımızda *Siyer* ve *Megâzi'*nin doğuşu ve ilk gelişmeleri hakkında bilgiler verilmiş ve bu sahada ismi geçen kimseler ve onların bir bakıma ilk teşebbüslerinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kısaca ifâde etmemiz gerekirse **Siyer** ve **Megazi** ile ilgili çalışmaların ilk nüvesi Hz. Peygamber'in vefatından sonra, *Muhaddisler* tarafından atılmıştır.

Muhaddisler bu işe; **Hz. Peygamber**'in bu konularla ilgili hadislerini nakletmek ve bir dereceye göre kaydetmekle başlamışlardır ki bu **Siyer** ve **Megazî** ilminin "**ilk merhalesini**" teşkil etmektedir. **İkinci merhalede** ise; Siyer ve Megazî ile ilgili hadisler derlenmiş, toplanmış hadis kitaplarında, ara ve ana başlıklarla zikredilen birer **müstakil bölüm** haline gelmiştir. Daha sonra Siyer ve Megazi, hadis ilminden kopmuş, müstakil olarak ele alınmaya başlamış ve bu konuda ciddi eserler yazılmıştır ki, bu da onun **üçüncü merhalesini** oluşturmaktadır.

[133] Şibli, Mevlâna, a.g.e. I. s. 36,55.

[134] Horovitz, J. s. 101-126. Şakir, Mustafa, I. s. 163-166, Hizmetli S. s. 125. Şeşen, R. s. 30. Günaltay, M.Ş. a.g.e. s. 27. Sibli Mevlana, I. s. 55. İA. XI. 785. XIII, 150-153.

Ne ilginçtir ki; tarihçilerimizin birazda mübaleğalı olarak üzerinde durdukları bu kişilerin yazmış oldukları kitap veya risâlelerden hiç biri bizim elimize geçmemiştir. Esâsen onlar, çok değil bu ilmin bir mânada şifâhî öncülüğünü yapmışlardır. Mamafih, bizim bu izahlarımızdan da anlaşılacağı gibi *Siyer ve Megazi* ***konularında kitap ve risale yazmak, bir şeyler karalamak ayrı bir şey olduğu gibi, onu ilim haline getirmek, usul yönünden esas ve kriterlerini ortaya koymak, ilmi ıstılahlarını belirlemek ayrı şeydir. Her ne kadar*** *Siyer ve Megazi'nin* ***esasını teşkil eden konularda ilk devirlerden itibaren kayda değer eserler yazılmış ve bunun ilk öncüleri yetişmişse de bu daha fazla gelişmemiş ve hele hele*** *Tefsir, Hadis* ve *Fıkıh* ***ilminde gördüğümüz gibi,*** *Siyer* ve *Megazinin* ***ciddi usul ve kriterleri tesbit edilerek bir ilim hâline getirilememiştir. Ne var ki İslâm Tarihçileri eserlerinde, hiçbir ayırım gözetmeden "*** *Siyer ve Megazi ilmi"* ***ni hem bir kelime ve hem de ilmi bir ıstılah olarak bol bol kullanmışlardır***[135].

[135] Bu konularda genel bir değerlendirme için bkz. Şibli, Mevlana **Asr-ı Saadet,** I. s. 24-25. Horovitz, J. a.g.e., Tasdir bölümü, Hizmetli, S. a.g.e., s. 50.

VIII.
İSLÂMDA TARİH VE KLASİK İSLÂM TARİHÇİLERİ İSLÂM TARİHÇİLERİNİN BELLİ BAŞLI ÖZELLİKLERİ

Cahiliye Devri Tarih Anlayışı :

Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden önce, Araplarda cahiliyet devrinden intikal eden efsanevî rivayetlerin dışında ve gerçek anlamda bir tarih mefhumu yoktu. Bu rivayetler daha ziyade Arapların atalarına ait efsanevi hikâyeler, ***Kâbe, Zemzem, Marib Seddi*** vs. hakkında birtakım söylentilerden ibaretti. Nitekim **Corci Zeydan**, Arapların, İslâmiyetten önceki tarih anlayışları ve yoksulluğu hakkında şöyle demektedir: ***"Araplar İslâmdan önce, tarih ilmi açısından medenî milletlerin en zayıflarından sayılırlardı"***[136].

Gerçekte İslâmiyet Araplar için, bir din olmasının yanısıra büyük bir kültür ve medeniyet hareketinin de başlangıcı olmuştur. Diğer birçok islâmî ilimlerde olduğu gibi İslâm tarihi ve bu konularda yazılan bunca kıymetli eserler hep bu köklü kültür hareketinin, başlıca bereketli meyveleridir. İslâmda tarihçilik yukarıda da işaret edildiği gibi ***Siyer*** ve ***Megazî*** ile başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden yıllarda (632) başlayan bu kabil hareketler, daha sonraları yerini muazzam bir ***Arap-İslâm*** tarihçiliğe bırakmıştır. Bu şekilde ve kendi şartları altında başlayan ***Siyer*** ve Arap-

[136] Zeydân, Corci, ***Medeniyet-i İslâmiye Tarihi,*** İstanbul, Çv. 1329. III. s. 165.

İslâm tarihçiliğinin çok daha olgun bir seviyeye ulaşıncaya kadar geçirdiği merhaleler kısaca şöyledir:

1) Hz. Peygamber'in doğum tarihi ve büyük olayların hangi yıllarda cereyan ettiği hakkındaki Sahabe ve Tabiîn'in münakaşaları, ayrıca *Kur'an-ı Kerim*'de, Hz. Peygamber'in gerek şahsı, gerekse İslâm tarihinin birçok büyük olayları hakkında nazil olan âyetlerin doğru olarak açıklanması ve iniş sebeplerinin anlaşılması, yine Hz. Peygamber devrinde cereyan eden birçok olayların dinî ve sosyal bir zorunluk sebebiyle tarihinin doğru olarak tesbitiyle ilgili olarak yapılan çalışmalardır.

2) Bunun yanı sıra *Kur'an-ı Kerim* ve hadis-i şeriflerde genellikle geçmiş olaylardan ders almak gayesi ile **Hz. Adem** de dahil olmak üzere, bu arada gelip geçen bir çok Peygamberden bahsedilmiştir. Gerek Kur'an ve gerekse hadislerin, Müslümanların büyük ölçüde bakışlarını, geçmiş Peygamberlere çekmiş olması, bu mezkûr peygamberlerin tarihlerinin araştırılması meselesini ortaya koymuştur. Böylece İslâm dünyasında *Kısas-ı Enbiya* (peygamberler tarihi) dediğimiz bir nevi tarihçilik ortaya çıkmıştır.

3) Fetih hareketleri başladıktan sonra, başta **Hz. Muhammed** olmak üzere, **Hulefa-i Raşidin** devrinde cereyan eden hadiseler, İslâmî fetih hareketleri ve büyük İslâm kahramanlarının hayatlarının tetkiki icab etmiş böylece İslâmî devirlerin tarihçiliği bir manada *"Yarı efsânevi Arap-Kahramanlığı"* tarihçiliği başlamıştır. İslâm tarihçiliğinin geçirdiği belli başlı merhaleler şunlardır:

Emevîler Devri Tarihçiliği :

Yukarıda ana hatları ve kısaca temas ettiğimiz bu merhalelerden geçen İslâm tarihçiliği, daha sonraları baş döndürücü gelişmeler kaydetmiştir. Umumî tarihî olayların toplanması ve yazılmasına dair en eski rivayetler ***Emevîlerin*** ilk devirlerine kadar uzanmaktadır. Emevi halifelerinin, âlimleri kendi sahalarında eserler yazmaya mecbur ettikleri bildirilmektedir. O devrin büyük megazî âlimi olan Zühri'nin şöyle dediği nakledilmektedir:

"كنا نكره كتاب العلم حتى أكرهنا عليه هؤلاء الأمراء."

"Biz ilmi yazanlardan pek hoşlanmazdık. Fakat bu ümera bizi, ilmi yazmaya mecbur ettiler"(137).

Emevî halifelerinden **Muaviye b. Ebî Süfyan,** tarihe karşı büyük bir ilgi duymuştur. Kendisi **Abid b. Seriyye**'yi *Yemen*'den özellikle çağırtmış ve kendisinden daha önce gelen ve tarihe derin izler bırakan büyüklerin tarihini yazmasını istemiştir. Bu eser ***"Kitabu'l-Mülûk ve Ahbar-u Mâdin"*** adıyla kaynaklara geçmiş bulunmaktadır.

Muaviye'nin her akşam yatsıdan sonra gecenin üçte birini tarih ravilerine ayırdığı, her gece devrinin tarihçilerinden kurulu bir mecliste oturarak, ***Arap*** ve ***İran*** hükümdarlarını ve bu hükümdarların halkı idare etme yollarını, siyâsetlerini, kiyâsetlerini, diğer kavimlerin padişahlarını, hile ve desiseleri hakkında söylenilen şeyleri dikkatli bir şekilde dinlediği rivâyet edilmektedir. Muaviye gecenin üçte birini bu şekilde geçirdikten sonra uykuya dalardı. Uyandığı zaman, kendisine tarihi olayları okumakla görevlendirilmiş belli kimseler, tarih sayfaları ile birlikte huzuruna girerler,

---

137 Şiblî, Mevlâna, a.g.e. I. s. 37.

hükümdarların hayat hikâyeleri, savaşları, harp hileleri, toplumu idare etme yollarına dair o kitaplarda ne varsa okurlardı[138].

Yine Emevî halifelerinden *Ömer b. Abdülaziz*'in, bu hanedanın *Âl-i Beyt*'e karşı uyguladıkları olumsuz politikayı tesirsiz hale getirmek için *Siyer* ve *Megazînin* gelişmesine kadar teşvik ettiği yukarıda yeteri kadar izah edilmiştir. Her ne kadar **Hz. Muaviye** umumi tarihe sıcak bir ilgi göstermiş ve Halife **Ömer b. Abdû'l-Aziz,** Emevîlerin ehl-i beyt'e karşı yürüttükleri amansız ve manasız kötüleme ve takib politikasına artık bir son verilmesini istemiş, cami ve cuma hutbelerinde Peygamber sevgisinden bahsedilmesini teşvik etmişsede bu, İslâm tarihçiliğinin Emevîler devrinde gelişmesi yolunda pek fazla bir kıymet ifade etmemektedir. Emevîler devri, *Siyer* ve *İslâm Tarihçiliğinin* en bedbaht devridir. Çünkü İslâm uleması, Emevîlerin, **Ehl-i beyt**'e olan insafsız tutum ve cereyân eden olayları çok iyi bildikleri için bu konuların daima dışında kalmışlar ve Emevîleri hiç bir zaman "**suçlu**" sandalyasına oturtmamışlardır.

Abbasiler Dönemi İslâm Tarihçiliği:

Gerçekte, *Arap-İslâm Tarihçiliği* altın devrini, ***Abbasîler devrinde*** yaşamıştır. Abbasî devletinin formasyon kazanmasında büyük emeği geçen **el-Mansur** (753-772) tarihe ayrı bir önem vermiştir. Hatta **İbn-i İshak**'ın, meşhur eseri *"es-Sire"*sini bile halife **el-Mansur**'un samimi ısrarı üzerine kaleme aldığı bildirilmektedir.

Abbasiler devri bir bakıma, İslâmî ilimler için bir rönesans hareketinin başlangıcı olmuştur. Bir taraftan devlet

[138] Zeydan, C., a.g.e. III. s. 166.

imkânları ile başlatılan ***tercüme hareketleri,*** diğer taraftan ilme ve alimlere gösterilen büyük ilgi ve fikir hürriyeti sayesinde **Arap-İslâm tarihçiliği** çok büyük bir sıçrama yapmıştır. Başta **el-Vâkıdî** (öl. 208/823), **İbn-i Kelbî** (öl. 204/819), **el-Belâzuri** (öl. 284/897), **et-Taberî** (öl. 310/932), **el-Mesûdî** (öl. 346/957) olmak üzere belli başlı büyük tarihçilerin birçoğu hep bu devirde yetişmiş ve yine bu devirde pek çok kıymetli eserler yazılmıştır.

Abbasîler devrinde İslâm tarihçiliğinin çok ilginç bir yönü daha vardır. O da bu devirlerde başlayan ***tercüme hareketi*** ve hiç bir kontrole tabi olmadan yapılan tercüme eserleri ile İslâm toplumu, kültür ve medeniyeti ve bu arada İslâm tarihçiliğinin, şekil, muhteva ve konulara yaklaşım bakımından kazanmış olduğu yeni boyutlardır.

Gerçekte, Halife **el-Mansur**la (754-775) başlatılan, ondan sonra gelen halifeler tarafından desteklenen tercüme hareketleri **el-Memun** devrinde (813-833) âdeta zirvelere ulaşmış ve yeni altın bir devir yaşamıştır. el-Memun bilindiği gibi, **Mutezile** mezhebine mensub bir halife idi. Ona göre devletin mezhebi de, ***Ehl-i Sünnet*** değil bu Mutezile mezhebi olmalı idi. İslâmda rastyonalist fikir ve düşüncenin, bir bakıma önderliğini yapan bu mezhebin görüşlerini yaymak ve onu daha geniş bir aydın tabakasına benimsetmek için, yeni yeni arayışlara giren **el-Memûn,** bu hususta en çıkar yolu eski kültürlerin, ***ilâhiyat, felsefe, tıp, kozmoğrafya ve hendeseye*** aid temel eserlerinin Arapça'ya tercüme edilmesinde görmüştür. Bunun için ***"Beytü'l-Hikme"*** bugünün tabiri ile yüce ***"İlimler Akademisi"*** adıyle hilâfet camiasında yeni bir birim oluşturmuş ve bu akademinin başına da iyi bir

hıristiyan üstelik bu konularda çok geniş bilgisi olan *İbn Batrik*'i bir nevi müdür olarak tayin etmiştir.

Yeni Tercüme Hareketinin Başlaması:

Asıl bundan sonradır ki; tercüme işleri daha bir düzen ve disiplin içinde yürütülmüş, eski *Yunanca,* eski *Hind* yanı *Sanskritçe,* eski *İran* yani *Pehlevice* dilinde yazılmış bir çok eser hemde çok mükemmel bir şekilde Arapça'ya tercüme edilmiştir. Tercümeciliğin pek revâçta olduğu ve büyük paralar getirdiği bu devirlerde, bu iş câzip bir meslek hâline gelmiş, münferid bir çok seçkin mütercimler yanı sıra, hatta geçimini bu yoldan temin eden mütercim aileler ortaya çıkmıştırki bu ailelerin sayısı oldukça kabarıktır[139].

Genellikle gayrı müslim olan bu mütercimlerden meselâ eski *Pehlevice* eserler; **Nevbaht** ve oğlu **Fazl b. Nevbaht, Abdullah b. el-Mukaffa, Muhammed b. Cehm el-Bermeki, Muhammed b. Behrâm b. Mityâr el-Isfahanî,** gibi daha bir çok ehil kimseler tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Eski *Hindce* veya *Sanscritçe* eserler ise; **Minkeh el-Hindi, İbni Dehn, Kenkûh el-Hindi,** tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Eski *Süryâni* ve *Yunanca* eserler ise; **Huneyn b. İshak, İstafan b. Basil, İbn Batrik, Bahtişuğ,** gibi daha bir çok kimse ve bu tercüme işinde görevli aileler tarafından tercüme edilmiştir.

Mamafih bu devirlerde tercüme edilen kitaplar genellikle ***ilâhiyat, felsefe, tıp, riyaziyat, ilmi heyet, hikmet-i tabiiyye*** gibi beşeri ve sosyal konular etrafında yoğunlaşıyordu. Bu cümleden olmak üzere,

[139] Bu konularda geniş bilgi için bkz. Zeydan, C. a.g.e. III. s. 287.

Eski Yunan filozoflarından ***Eflâtunun;*** **Kitâbû's-Siyase, Kitâbû'l-Münâsebât, Kitâbû't-Tevhid, Usulu'l-Hendese,** adındaki eserleri yine eski Yunan filozoflarında ve Orta Çağ İslâm ilâhiyatı alimleri üzerinde çok büyük bir etkisi olan ***Aristonun;*** **Kitabü's-Sema vel-Âlem, Kitâbû'l-Ahlak Kitabû'l-Hayevan**'ı bunlar gibi eski Yunan filesoflarından ***Hipokrat, Calinos ve Öklides***'in elde mevcud eserlerinin çoğu yine Arapça'ya tercüme edilmiştir. Diğer taraftan müslüman aydınlar sınıfı bu günün tabiri ile doğu kültürünü de ihmal etmemişlerdir. Eski ***Pehlevicenin*** temel eserlerinden; ***Kitâb-ü Rüstem ve İsfendiyar, Kelile ve Dinine, Siyer-u Mulû ki'l-Fürs*** tercüme edilmiş ve insanlığın müşterek kültür mirasına kazandırılmıştır. Tıpkı bunun gibi eski ***Sanskritçeden*** ise; ***Kitâbü Siyerek el-Hindi, Kitâbû's-Sümüm, Kitâb-ü Akakiru'l-Hind*** gibi temel eserler Arapçaya tercüme edilmiş ve İslâm Kültür mirası bunlarla daha zengin bir muhtevâya kavuşmuştur[140].

Bu kitaplar burada ancak bir misâl olarak zikredilmiştir. İslâmî kaynaklarda, başta **İbn-i Nedim'in** ***el-Fihristi*** olmak üzere ***Tabakât, Terâcimü'l-Ahval, Tabakatü'l-Hukema, Tabakatü'l-Etıbba ve Mucemü'l-Üdebâ*** gibi biyografik eserler, eski kültürlerden yapılan bu kabil tercüme eserler ve mütercimler hakkında tahminlerin ötesinde geniş bilgiler vardır. Bunlar öylesine çoktur ki, bunun adı ancak bir ilim ve kültür seferberliğidir. Orta Çağ İslâm dünyasının, insanlığın hayrına bu büyük başarısından dolayı kutlamamak mümkün değildir.

[140] Zeydan, C., a.g.e. III. s. 304. vd.

Fakat bir de madalyonun öbür yönü vardır. Eski *batı* ve *doğu* fikriyatının asırlık ürünleri demek olan bu temel kitapların tercümesi ve bu fikirlerinin İslâm aydınlarına ulaşması ile, muhafazakâr İslâm toplumunun inanç ve fikir yapısında öyle baş döndürücü değişme ve gelişmeler olmuştur ki; ***İslâm ilâhiyatı*** âdeta şok olmuş, yeni bir ***zındık, inkârcı*** ve ***septikler*** sınıfı ortaya çıkmış, yeknesak fikir ve düşünce sistemimiz bozulmuş ve bundan da öte bir çok yıkıcı sapık cereyanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan, ***Hıristiyan papaz*** ve ***din adamları,*** hatta onların taraftarları, müslümanlığı öylesine küçümsemişler, öylesine hor ve hafife almışlardır ki bu kendini bilmezler, **Kuran** ve **hadisten** kendi sapık fikirlerine deliller göstererek yeni bir demogoji devri başlatmışlardır. Onların bu lâf ebeliği çoğu halde saf bir çok insanı dininden imanından etmiş ve çoğu müslüman bu demegoglara karşı kendi dinini koruyamaz, inandığı halde onu, isbat edemez bir hâle gelmişlerdir.

el-Mütevekkil Devrinin Yeni Özelliği:

Bu hiçte iç açıcı olmayan sancılı yıllar İslâm tarihinde ne yazık ki Abbâsîlerden halife **el-Mütevekkil** (847-861) devrine kadar devam etmiştir. **Şuca Hâtun** gibi gönlü, Allah sevgisi ve Peygamber aşkı ile dolu bir **Türk** anasının üstün terbiyesinde yetişen bu Abbâsi halifesi[141], yine ehl-i Sünnet mezhebinin çok ateşli bir müdâfiî olan yetenekli veziri **Fetih b. Hakan b.** Artuk, değerli Türk devlet adamının[142] cesâret ve teşviki ile, bu şımarık hıristiyan mütegallibe sınıfının fiili

[141] el-Mütevekkil'in Türk asıllı anası Şûca Hâtun için bkz. Kitapçı, Z., ***Mukaddes Çevreler ve Eski Hilâfet Ülkelerinde Türk Hatunları,*** s. 164-1247.

[142] el-Hamevi, VI, s. 116. el-Kûbî, Muhammed b. Şâkir ***Fevatü'l-Vefeyat,*** II. s. 246.

olarak üzerine yürümüş ve onların fikri zorbalıklarına da çok iyi bir şekilde son vermiştir[143].

Yine büyük Arap edibi **el-Câhız; Fetih b. Hakan**'ın devamlı teşviki ile *"Hıristiyanlığa Reddiye"* kitabını yazmış ve bu edepsiz, şımarık papazların ağzına iyi bir şamar indirmiştir[144]. Mamafih Türk düşmanlığını bir meslek haline getiren bir kısım Arap yazarlar, meselâ **Mısırlı Ahmed Emin** gibi, Fetih b. Hakan'ın bu yeni inisiyatifi ve hıristiyan, zorba din adamlarına karşı başlattığı ağır mücâdeleleri, çok ağır bir dille tenkid etmekte ve bunu **Türklerin** oldum olası, felsefî düşünceleri akıllarının almadığına, bir delil olarak göstermektedir.

İslâm aydınlarının, başka başka kaynaklardan bu kültür eserlerini tercüme etme hırsının çok tabiî bir neticesi olarak ***Esfâr-ı Tevrât*'ı; Said Kayyumî *İbrâniceden*** ve **Huneyn b. İshak** ise aynı kitabı eski ***Yunancadan,*** Arapçaya tercüme etmiştir. Yine bu devirlerde patrik **Yahya** (Jhon) tarafından elde mevcud *İnciller,* Arapçaya tercüme edilmiş ve müslüman aydının eline verilmiştir. Bu ise İslâm ilâhiyatı ve İslâm tarihciliğine ayrı bir darbe daha indirmiştir. Bu bir bakıma eski İbrânî ve Hıristiyanlığın dini safsatalarının, hiç bir ön eleme ve kontrol süzgecinden geçirmeden İslâm toplumuna intikalı demekti. Müslüman ulema buna, mal bulmuş mağribi gibi sarılmışlar, İslâm tefsir ve hadis ilminin temiz muhtevasını "***İsrâiliyyat***" dediğimiz ve fakat aslı esası olmıyan, insan akıl ve mantığına meydan okuyan safsafa bilgi yığınları ile doldurmuşlardır.

[143] Kitapçı, Z., ***et-Türk,*** s. 206.

[144] Kitapçı, Z., ***et-Türk,*** s. 208.

İslâm tarihçiliği de maalesef bundan yeteri kadar nasibini almıştır. Asıl bundan sonradırki; hilkat-ı âlem ve **Hz. Adem**den başlayarak, **Hz. Muhammed**'e kadar olan insanlığın geçmiş tarihi hakkında, İslâm tarihçilerinin yegâne kaynağı eski **Tevrat** ve **İncil**'in birer moloz yığınından ibâret sayılan bilgileri olmuştur. İslâm tarihçileri olayların sebeb ve neticelerini arayacakları yerde, orijinal fikir üretmekten uzak ve tam bir teslimiyetçi üslûb ile eserlerini bu kitaplarda buldukları mozol bilgilerle doldurmuşlardır. Bunlardan **İbni Vâzıh'ın**, *"Tarihu'l-Ya'kûbîsi;* **Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin,** ***Tarîhu'r-Rusül vel-Mülûk*'ü; İbnü'l-Esîr'in,** ***el-Kâmil fi't-Tarih*** adındaki eseri, ***Tevrat*** ve ***İncil***'in moloz tabir ettiğimiz bilgi yayınlarından yeteri kadar nasibini almış klasik kronolojiler arasındadır.

Klasik Kronolojiler ve İslâm Tarihçileri:

Tarihçilerimiz bitmez tükenmez gayret ve çalışmaları ile insanlığın müşterek mîrasının gelişmesine önemli ölçüde hizmet ettikleri gibi, İslâm tarihçiliği için de çok büyük bir ilim hazinesi bırakmışlardır Kütüphanelerimizi dolduran bunca değerli eserleri yazan tarihçilerimizin fevkalade takdir edilebilecek yönleri bulunmaktadır.

Klasik kronolojiler genellikle, hilkat-ı kâinat ve **Hz. Adem**'in yaratılışından başlamak üzere, diğer ulu peygamberler, çeşitli milletler, Hz. Peygamber'in zuhuru, İslâmiyetin ilk yayılış yılları, İslâmî fetih ve yayılma hareketleri, gibi çeşitli konular da dahil olmak üzere müellifin, kendi zamanına kadar cereyan eden daha birçok olaylardan bahseder. Olayların tespitinde *"Hicrî yıl"* esas alınmıştır. Hicretten önceki olaylar *"Kabl e'l-Hicre"* hicretten sonraki olaylar da *"Ba'd e'l-Hicre"* tabiri ile zikredilmiştir. *"Hicrî yıl"* ve *"kameri ay"* esasına göre sıralanmış olan bu olaylar arasında pek fazla bir irtibat yoktur. Ayrıca ***vefîhâ*** diye başlayarak her bir sene vefât eden İslâm büyükleri hakkında kısa kısa bilgiler verirlerki bunlar o yılların ***askerî, idârî** ve **ilmî kişilerini,*** tanımamız bakımından çok önemlidir. Corci Zeydan, ***"Medeniyeti İslâmiyet Tarihi"*** adındaki eserinde İslâm tarihçilerini tenkit ederken aynen şöyle demektedir: ***"İslâm tarihçilerinin tenkit edilebilecek kusurlarından biri, yazdıkları tarih kitaplarında veya büyüklerin hayat hikâyelerini kaydederken olaylar kendilerine nasıl ulaşmışsa o şekilde nakletmişlerdir. Haberleri araştırma ve tenkit cihetine asla yanaşmamışlardır"***(145).

İslâm tarihçilerinin diğer önemli bir özelliği de; bütün himmet ve gayretlerini savaşlara ve fetih hareketlerine, azil, nasb, ölüm ve doğumla ilgili haberleri derleme, toplama ve kaydedilmesine sarfetmiş olmalarıdır. Bunun tabiî bir neticesi olarak edebiyat, ilim ve kültürle ilgili konular, devletin yükselme ve çöküş nedenleri, bundan daha önemlisi, tarihî olayların doğuşu, birbirleri ile mukayesesi hakkında pek fazla bir şey bildirmemişlerdir. Bu büyük eserler incelendiğinde çoğu zaman, ne bir halifenin tenkit edildiği, ne de bir komutanın takdir edildiği görülür. Çok önemli olaylar hakkında yazarın, kendi görüş ve kanaatinin ne merkezde olduğuna dair birşeyler bulabilmemize hemen hemen imkân yoktur. Bu bakımdan İslâm medeniyetinin gerçekleri, muhtelif devirlerdeki gelişme ve yükselmesi, gerileme ve düşmesi hak-

---

[145] Zeydan, Corci, a.g.e. III. s. 181.

kındaki değerlendirme hükmümüz çok kısır bir vadiye itilmiş bulunmaktadır.

Zaman zaman İslâm tarihçilerinin, bazı devlet büyüklerinin, ya mükâfatına nail olmak, veya onların öfkelenmelerine sebep olmamak için hükümdarlar da dahil olmak üzere, devlet büyüklerinin ve askerî komutanların kötülüklerini yazmadıkları görülür. Bunun tam aksine, bazı hallerde bu tip kimselere yaranmak için gerçeklere aykırı eserler yazanlar da olmuştur. Meselâ: Şii Büveyh oğulları'ndan ilk defa ***hükümdarlık*** seviyesine ulaşmış **Azudu'd-Devle** hakkında, **Ebu İshak**'dan bir kitap yazması istenmişti. Ebu İshak, bu ısrarlar üzerine **Azudu'd-Devle**'nin *Tacu'l-Mille* lakabına nisbetle *Tacî* adındaki kitabını yazmıştır. Bu kitabını telif ederken ne işle meşgul olduğunu soran bir dostuna, müellif aynen şu cevabı vermiştir: *"Yalanlar uydurup, ballandırarak anlatmakla meşgulüm"*[146].

Bu bakımdan, İslâm tarihçilerinin kıymetli eserlerinden doğru bir şekilde istifade edebilmek için müellifin devrini ve hangi şartlar altında yaşadığını ve kitabını yazarken ne gibi sosyal ve siyasî tesirler altında kaldığını, haberleri derleme ve toplamadaki metodu, herhangi bir zihniyet ayırımında (Sünni, Şii, Mu'tezilî vb. gibi) bulunup bulunmadığı ve bütün bunların dışında, bu kaynaklarda zikredilen her haberin, haber değeri olmadığının çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu kaynaklara dayanarak yapılan çalışmaların ilmî olmasına ve tam bir objektiflik ifade etmesine, gerçekleri olduğu gibi yansıtmasına imkân yoktur.

[146] Zeydan Corci, a.g.e. III. s. 182.

Ne yazık ki memleketimizde **et-Taberî, İbnü'l-Esir, el-Mesûdi, İbni Vâzıh el-Yakûbî** gibi klasik İslâm tarihçilerin eserlerini çeşitli yönlerden değerlendiren ve araştırmacıların kolayca istifade etmelerini sağlayan çalışmalar yok denecek kadar azdır[147].

İslâm Tarihçilerinin Özellikleri :

Umumî olarak yaptığımız bu değerlendirmelerden sonra klasik tarihçilerin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1. İslâm tarihçileri, eserlerinde tenkit fikrine pek fazla yer vermemişlerdir.

2. Rivayet ve olayları mukayese ve tenkit ederek katî hükümler çıkarmamışlardır. Genellikle işittiklerini ve kendilerinden önce yazılanları toplamışlar ve eserlerine pek fazla bir değişiklik yapmadan olduğu gibi aktarmışlardır. Eserleri doğru, yanlış, kuvvetli ve zayıf haberler ile adeta bir bilgi yığınından ibarettir.

3. Gayeleri doğrudan doğruya gerçeği keşfetmek değil, bu yolda çalışmak isteyen kimselere yardım edecek bilgileri pek fazla bir itina göstermeden toplamaktır.

4. Klasik eserlerden hüküm çıkarmak, rivâyetlerin tenkit ve tahlilini yapmak, haberleri değerlendirmek işlemi tamamen araştırıcıya bırakılmıştır.

5. İslâm tarihçileri, olayların (mutlaka bir şeye benzetmemiz gerekirse sanki bir teyp gibi) doğru bir nâkili ol-

[147] Bu konularda yazılan kitaplar için bkz. Günaltay, M.Ş., ***İslâm Tarihinin Kaynakları***, İstanbul, 1991 Togan, Z.V., ***Tarihte Usul***, İstanbul, 1981. Hizmetli S., ***İslâm Tarihçiliği Üzerine***, Ankara, 1991.

muşlardır. Kendilerine söylenen şeyleri olduğu gibi daha sonraki nesillere nakletmişlerdir.

6. Ravilerin şahsiyeti, haberleri nakletmede gerçeğe ne dereceye kadar sadık kalabilecekleri üzerinde her nedense gereği kadar durmamışlardır[148].

İlk bakışta kusurmuş gibi görülen bu durumlar, bir kısım müelliflerin de işaret ettiği gibi sonraki yazarlar için daha emin, daha zengin bir araştırma sahası bırakmak gibi esaslı bir fayda temin etmiştir. Çünkü araştırmacılar böylece tarihçinin şahsî değerlendirmesinin tesiri altında kalmaksızın doğrudan doğruya olaylarla karşı karşıya kalmaktadırlar ki, bu da onların hakikata ulaşabilmelerine sebep olmaktadır. Tarihçiler tenkit usulünü takip etmiş olsalardı, topladıkları bilgileri şahsî değerlendirmelerine uygun oldukları derecede eserlerine kaydedecekler, doğru görünmeyenleri ise terkedeceklerdi. Onlar böyle yapmamışlardır. Bilakis tarihî rivayetler kendilerine nasıl ulaşmışsa öylece kaydetmişlerdir. Bunları tahlil ve yorumlamaktan ne derece kaçınmışlarsa, şahsî değerlendirme ve kanaatlerine uygun bir şekilde ele almaktan da o derece çekinmişlerdir. Bundan dolayıdır ki, İslâm tarihçilerinin bir nevi olaylar ve rivayetler kolleksiyonu mahiyetinde olan eserleri eski **Yunan** ve **Roma** yazarlarının edebi eserlerinden daha kıymetlidir.

İslâm tarihçiliğinin gelişmesine umûmî bir bakış, başlığı altında vermeye çalıştığımız bu genel bilgi ve değerlendirmelerden sonra yine bu konuların bir tamamlayıcısı olması bakımından İslâm tarihinin kaynakları veya daha açık bir ifade ile bu kaynakların tasnifi üzerinde durulacak ve

[148] Günaltay, a.g.e. s. 13. Zeydan, C. III. s. 181.

klasik İslâm tarihlerinden bazılarının genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

İslâm Tarihinin Kaynakları:

İslâm tarihi kaynak itibarı ile en zengin ve en bol ilimlerden biridir. Gerek müslim, gerekse gayrımüslim yazarlar tarafından, ilk devirlerden başlayarak zamanımıza kadar, başta **Hz. Muhammed**'in hayatı, şahsiyeti, dînî mücâdele ve İslâmî faaliyetleri olmak üzere İslâm tarihinin hemen her konusunda pek çok doyurucu çalışmalar yapılmıştır. Mamafih bu eserlerin daha yeterli bir tasnifi yapılmadığı gibi, kaynak eserlerin bir değerlendirilmesi ve kritiği de yapılmış değildir. İslâm tarihinin orijinal temel kaynaklarını umumî bir tasnifle ikiye ayırmamız mümkündür. Bunlardan;

Birincisi: **Hz. Muhammed**'in çeşitli yönleri ile hayatı hakkında yani ***Siyer*** ve ***Megazîye*** ait ilk temel eserlerdir. Bunların geniş bir değerlendirmesi bu kitabımızın siyer ve megazinin doğuşu bölümünde yapılmış, ilk Siyer ve Megâzi alimleri, onların eserleri hakkında yeterli bilgiler verilmiştir.

İkincisi: Daha ziyade umumi İslâm tarihinin konularını kapsayan ve çeşitli devirlerde yazılmış olan **klasik** ***"İslâm Tarihi Kronoloji"*** kaynaklardır. Şimdi biz birinci kategori üzerinde duralım:

İlk devirlerden başlıyarak zamanımıza kadar, Hz. Muhammed'in hayatını çeşitli yönleri ile ele alan pek çok eserler yazılmıştır. Telifi eserlerin dışında Hz. Muhammed'in hayatına ait yazılı kaynakların tarihi, bizzat Devri Saadet'e kadar ulaşmaktadır. Başta **Kur'an-ı Kerîm** ve **hadisi şerifler** olmak üzere, Peygamber devrinden zamanımıza kadar intikal edip gelen bu vesikalar hemen her devirde siyer, megazî

ve klasik kronoloji yazarlarının müracaat ettikleri yegâne sağlam ve kuvvetli kaynak olmuşlardır. **Hz. Muhammed** (s.a.v.)'in hayatına dair ilk devirlerde yazılan telifî eserlerle daha ziyade hem bir malzeme teşkil eden bu kabil dinî, siyasî ve sosyal nitelikteki vesikalar şunlardır:

a) ***Kur'an-ı Kerim:*** Diğer birçok İslâmî ilimlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hayatı ve onun İslâm Dinini yaymak için yaptığı mücadelelerin birçok yönlerden kaynağı hakkında, en sağlam vesikalar yine Kur'an-ı Kerim'in ayetleridir. Bizzat Hz. Peygamber devrinde büyük bir itina ile yazılan Müslümanların bu temel kitabında Hz. Peygamber'in hayatı başta olmak üzere, o devri çeşitli yönleri ile aydınlatacak, ışık tutacak birçok âyeti kerîmeler vardır.

Kur'an-ı Kerîm'de bir yönü ile **Hz. Muhammed**'in veciz ve fakat doyurucu bir şekilde hayatı anlatılmış ve Onun mücadele hayatı ve olgun ahlâkının Müslümanlara ve diğer bütün insanlara bir örnek olması istenmiştir. Bu ayet-i kerimelerde, Onun çocukluk hayatından başlıyarak peygamberliği, müşriklerle yaptığı çetin mücadeleler, Mekke hayatı, göçü, önemli harbler, hatta aile hayatını ilgilendiren çeşitli konulara varıncaya kadar birçok şey, açık açık zikredilmiştir. Diyebiliriz ki **Hz. Muhammed**'in ölümü de dahil, onun hayatına ait, önemli olaylar, hatta daha birçok tali küçük meseleler dahi **Kur'an-ı Kerim**'de zikredilmiştir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim başta siyer ve megazî alimleri olmak üzere, bütün müelliflerce vazgeçilmez en doğru, en sağlam ve en güvenilir bir kaynak olmuştur.

b) ***Hadis-i Şerifler:*** **Hz. Muhammed**'in hayatı hakkındaki yazılı kaynakların diğer önemlilerinden birisi de şüphesiz ***hadis-i şeriflerdir. Hadis-i Şerif***lerin sâdece İslâm dinini değil, Hz. Peygamber ve Onun davasını anlamada ne kadar önemli bir kaynak olduğu her türlü izahın dışındadır. Özellikle, Siyer ve Megâzîye dair olan en eski kitapların büyük bir kısmı kaybolduğu için, doğru hadislerden oluşan büyük hadis kitaplarını meselâ "Kütüb-ü Sitte" Hz. Muhammed'in hayatı hakkında çok geniş ve gerçektende mükemmel bir kaynak teşkil etmektedir.

c) ***Sahabenin Hz. Peygamber'in Hayatı ile ilgili kıymetli rivâyetleri:*** İslâm dini, Hz. Peygamber'in bitmez tükenmez tebliğ faaliyetleri sonucu, Arabistan'da büyük başarılar elde etmiş ve Müslümanların sayısı daha onun sağlığında yüzbinleri aşmış bulunuyordu. Sayıları bu kadar yüksek olan sahabelerden her birinin, **Hz. Peygamber** veya, ***İslâm Tarihinin*** diğer olayları hakkında bir şeyler rivâyet ettiği nazarı itibara alınırsa, bu rivâyetlerin gerek **Hz. Muhammed** (s.a.v.)'in hayatı, gerekse İslâm Tarihinin umumî konuları için ne kadar muazzam bir kaynak olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim öyle olmuştur. Sahabe; Hz. Peygamber'in hayatı, oturması, kalkması, yemesi, içmesi, büyük küçük harp ve mücadelelerine ait hemen ne varsa tesbit ve bunları rivayet etmişlerdir. Dünyada, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dışında en ufak hareketine varıncaya kadar hayatı tesbit edilen ve nesilden nesile bir ibadet atmosferi içinde intikal ettirilen bir başka peygamber bulmamız mümkün değildir.

Yazılı Vesikalar:

Kur'an ve hadis gibi iki temel kaynaktan sonra bu konu ile ilgili diğer bir malzeme de bizzat Hz. Peygamber dev-

rinden kalan ve bize kadar intikal eden yazılı vesika ve bazı eşyalardır. Mahdud da olsa bu yazılı vesikalar ve eşyalar şunlardır:

a) ***Mukaddes Emanetler:*** Bunlar Hz. Peygamber'in ***asası, hırkası, mübârek dişleri, mübârek sakalı, ayak izi, ok kılınç*** ve bazı eşyaları, yine bu cümleden olmak üzere ashabın önde gelenlerinden meselâ **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali**'nin kılınçları gibi bazı eşyalardır. Bunlar Yavuz Sultan Selim Han'ın (1517) de Mısır'ı fethetmesi ile, Osmanlılara intikal etmiştir. Dünyanın en ama en, pahabiçilemeyen kıymetli eşyalarıdır.

b) ***Mektuplar:*** Bunlar bizzat Hz. Peygamberin çağdaş hükümdarlara mesela İran, Bizans, Habeş hükümdarı gibi veya kabile reislerine gönderdiği mektuplardır(149).

c) Civar kabilelere Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle gönderdiği ***"emirname"***ler.

d) Hudeybiye musalehası gibi Mekkeli müşrik ve bazı Arap kabileleri ile yaptığı "**muahede**"ler.

e) Medine'de ilk defa kurulan şehir devletinin Hz. Peygamber tarafından tesbit edilen ve yazdırılan "**anayasa**"sı(150). Bugünkü insan hakları evrensel beyannamesine birçok yönlerden ışık tutan bu anayasa metni bize kadar ulaşmıştır.

f) ***Müslümanlardan 1500 kişinin isim listesi.*** Hz. Peygamber hicretten sonra Medine'de temellerini attığı ilk **şehir**

[149] Bu mektupların metinleri için bkz. Hamidullah M., ***Mecmuatü'l-Vesâiku's-Siyâsiyye,*** Beyrut, 1389. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Raşidin devrine aid bütün vesikalar bu kitapta toplanmıştır.

[150] Anayasanın metni ve değerlendirilmesi için bkz. Hamidullah, M., ***İslâm Peygamberi,*** I. s. 149,153.

devleti ile ilgili olarak bir durum muhakemesi yapmıştır. Bu yöndeki diğer birçok kıymetli çalışmaların yanısıra Müslümanların kemiyet yönünden de üzerinde durmuştur. Hicretin birinci yılında Medine'de bulunan büyük küçük, erkek kadın bütün Müslümanların nüfus sayımının yapılmasını emretmiştir. **Sahih-i Müslim'in** ***"Kitabu'l-İmam li'n-nas"*** babında bu nüfus sayımının yazılarak tesbit edildiği açıkça görülmektedir. Bununla ilgili olarak nakledilen rivayete göre:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm'a girenlerin isimlerini bana yazınız buyurdu. Biz de Ona 1500 kişinin isimlerini yazdık" denilmektedir"(151).

Bütün bunlar, Hz. Peygamber devrinden kalma bir kısım emanat-ı mukaddese ile birlikte bize kadar ulaşan kıymetli vesikalar meyanındadır. Bu kabil vesikalar üzerinde daha sonraları titizlikle durulmuş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. En doyurucu olanı da muhterem *Prof. M. Hamidullah*'ın ***"Mecmuatü'l-Vesaiku's-Siyasiyye"*** adındaki kıymetli eseridir. Müellif bu eserinde, Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin başta olmak üzere, o devirde yazılan bütün emirnameler, mektuplar vb. kıymetli vesikalardan ne varsa titiz bir çalışma ile toplamış ve ilim âleminin takdirine sunmuştur.

Bu arada küçük bir hususun dile getirilmesinde yarar vardır. O da hemen her devirde toplumun bir ayinesi olan ***şiir*** ve ***edebiyattır.***

Şiir ve edebiyatın, Arap sosyal hayatına ne derece müessir olduğu, fazla izaha gerek olmayan bir husustur. Edebi-

[151] ***Sahıh-i Müslim, bi-Şerh en-Nevevi,*** II. s. 178.

yat her devirde toplumun aynası olmuştur. **Hz. Muhammed**'in hayatı ve davranışlarına çeşitli yönlerden ışık tutmada, özellikle o devrin şiirleri kıymetli bir hazine mesabesindedir. Meselâ **İbn Yusuf:** ***"Farazdek'in şiirleri olmasaydı vukuat-ı tarihiyenin belki yarısı kaybolup gidecekti"*** demiştir[152]. Eski Araplarda ***"Şiir Arap örf, âdet, anane ve tarihinin sicilidir"*** anlamına gelen bir darb-ı mesel dahi vardır.

Çağdaş Kaynaklarda Hz. Muhammed:

Bilindiği gibi Hz. Muhammed daha sağlığında komşu ülkelerle bir kısım diplomatik faaliyetlere girişmiş ve bu cümleden olmak üzere onlar ***mektuplar*** ve ellçiler göndermiştir. İslamî kaynaklarda gerek bu emirnameler, gerekse elçilerin hangi hükümdarlar tarafından nasıl karşılandığı hakkında çok ayrıntılı bilgiler verilmiş olmasına rağmen, bütün bunlar hakkında muasır ülkelerin tarihlerinde herhangi bir kayıt yoktur. Prof. M. Hamidullah bu husustaki ilginç tesbiterinde aynen şöyle demektedir:

"Maalesef komşu ülkelerin muasır tarihleri mevcut değildir. İslâm devletinin Hz. Peygamber'in sağlığından itibaren Malabar (Güneybatı Hindistan), hatta Çin hakkındaki efsaneleri bahis mevzuu etmesek dahi, Habeşistan, Mısır, Bizans İmparatorluğu ve İran'daki Sasanî İmparatorluğu ile münasebetleri olmuştur. Margahus, bu tarihte mevzuumuza dair Mısır Kıptilerinin hiçbir vesika bırakmadığını bildiriyor. Bizans imparatorlarının saraylarında resmî vakanüvisler vardı. Fakat fena bir tesadüfle bu tarihlerin yazılmasında ara verilen bir asır, bizim meşgul olduğumuz devreye

[152] Zeydan, Corci, a.g.e. III. s. 173.

rastlamaktadır. İran, Hint veya Çin kaynaklarında buna dair bir şey bulunamıyor"[153].

Bunun daha tatmin edici, açık bir cevabı olmalıdır. O da kanaatimize göre Arabistan'ın coğrafî durumu itibariyle kendi dışında cereyan eden büyük siyasî ve sosyal olayların her devirde dışında kalması, uzun tarihî seyri içinde komşu ülkelerle boy ölçüşecek derecede kuvvetli bir devlet kuramamış olması gibi daha bir nice önemli faktörler olsa gerekir. Çünkü Araplar, gerek Bizans ve gerekse İranlılar'a karşı hiç bir zaman potansiyel bir güç oluşturmadıkları için İslâmiyet'ten önce, hatta **Hz. Peygamber**'in zuhuru sıralarında başta ***Sasani*** devleti olmak üzere ***Bizanslılar*** Arap yarımadasında olup bitenlere pek fazla bir önem vermemişlerdir.

Mâmafih bu husus, pek fazla üzerinde durulacak önemli bir keyfiyet de olmamalıdır. Zira Hz.Peygamberi görmemiş, Onu yakından tanıma ve görüşme fırsatı bulmamış bir kısım insanların, dini taassupları bir yana, kendi duyumlarına göre Hz. Peygamber hakkında bir şeyler yazmış olsalar dahi bunun bir kıymeti ilmiyesi olmaması gerekmektedir.

Klasik Kaynakların Genel Bir Değerlendirilmesi:

İslâm tarihçiliğinin doğuşu ve çeşitli devirlerde gösterdiği gelişmelere kısaca işaret ettikten sonra şimdi de İslâm tarihinin klasik kaynaklarının ve hangi çeşit kitaplardan teşekkül ettiği üzerinde durulacaktır.

Bilindiği gibi, ilk devirlerden başlayarak zamanımıza kadar yazılmış ve sayıları bir hayli yüksek olan bunca eserlerin üzerinde ayrı ayrı durmamıza imkân olmadığı gibi,

[153] Hamidullah, M., ***İslâm Peygamberi,*** İstanbul, 1972. I, s. 17.

klasik kronolojiler üzerinde, usul ve metod yönünden yeterli izahlar vermemize bile imkân yoktur. Bu tamamen ayrı bir çalışmayı icap ettirmektedir[154]. Bu bakımdan bu kısımda daha ziyade İslâm Tarihinin kapsamına giren çeşitli siyasî, sosyal, dinî vb. olayların hangi temel kaynaklardan yararlanılarak incelenebileceği hususunda yardımcı olmak gayesiyle umumi bir tasnif yapılacaktır. Bu umûmi tasnife göre İslâm tarihinin klasik kaynakları şunlardır:

a) ***Genel İslâm Tarihleri veya Klasik Kronolojileri :*** Bunlar klasik tarihçiliğin en olgun seviyesine ulaşmasından sonra yazılan eserlerdir. Belirli usullere göre kaleme alınmışlardır. Tarihçi; olayları **Hz. Adem**'in yaratılışından itibaren anlatmaya başlar. Zaman ve mekânla pek fazla bağlı olmaksızın eski devirlere ait olayları nakleder. Çok eski devirlere ait olan efsanevî rivayetlerin kaynağını zikretmeğe pek fazla lüzum görmez. Fakat onun bu eski devirlere aid olaylar için büyük ölçüde yararlandığı tek kaynak, genellikle İncil ya da Tevrat'tır.

Özellikle Abbasîler devrinde başlatılan tercüme hareketleri sonucu **Patrik Yahya** (Jhon) tarafından Tevrat ve İnciller de Arapça'ya tercüme edilmiş ve Müslüman aydınların istifadesine sunulmuştur. Bu tercümelerin saf İslâm kültürüne neler kazandırdığı hâlâ münakaşa konusudur. Fakat bunlar İslâm tarihçileri üzerinde çok derin tesirler bırakmış, bundan böyle yazılan tarih kitapları tamamen Tevrat ve İncil'in moloz tabir edeceğimiz bilgi yığınları ile dolmuştur. ***Ahdi Kadîm*** ve ***Ahdi Cedid***'in kötü tesiri sadece tarih üzerine olmamış, en büyük müfessirler bile yukarda da kısmen belir-

[154] Yurtaydın, H.G., ***İslâm Tarihi Dersleri,*** Ankara, 1971, s. 1,7.

tildiği gibi kendilerini bundan kurtaramayarak eserlerini sanki büyük bir bilgi hazinesi olarak telâkki ettikleri Tevrat ve dolayısıyla ***İsrailiyyat*** ile doldurmuşlardır. **İbni Vâzıh**'ın, ***Tarîhu'l-Yakûbisi,*** **Muhammed b. Cerir et-Taberî**'nin, ***Târihu'r-Rusül ve'l-Müluk'ü*** ve **İbnü'l-Esir**'in ***el-Kâmil fit-Târihi,*** klasik İslâm Tarihi kronolojilerinin engüzel örnekleri arasındadır.

b) ***Özel Tarihler :*** Umumiyetle bir devrin veya bir hükümdarın ya da hükümdar hanedanının durumunu konu olarak ele alan eserlerdir. **el-Mesudî**'nin ***"Et-Tenbih ve'l-Eşraf"***'ı ve **es-Sûyuti**'nin ***"Tarihu'l-Hulefa"***'sı gibi daha birçok eserler bu cümleden yazılmış eserlerdir.

c) ***Tabakata Dair Eserler :*** Bunlar daha ziyade sahabe-i kiramın hayatlarını konu olarak ele alan ve inceleyen eserlerdir. Tabakat kitaplarının en eskisi 230/845 yılında yazılmış olan **İbn Sa'd**'ın ***"Tabakatü's-Sahabe"***'sidir. Yine **İbn Hacer el-Askalanî**'nin ***"El-İsabe fî Temyizi's-Sahabe"***'si bu uğurda yapılan en hacimli çalışmalardan biridir.

d) ***Teracimi-Ahvale Dâir Eserler :*** Tarih, siyer, hadis, edebiyat gibi daha birçok sahalarda yükselmiş siyaset ve idare adamlarının, askerî komutanların hayatlarından ayrıntılı olarak bahseden eserlerdir. İslâm bilginleri bu vadide çok önemli çalışmalar yapmışlar ve çok kıymetli eserler vermişlerdir. **İbn Hallikan**'ın ***"Vefayatü'l-A'yan"***'ı, **Muhammed b. Şakir**'in ***"Fevatü'l-Vefayat"***'ı, **Yakut el-Humevî**'nin ***"Mucemü'l-Üdeba"***'sı gibi daha birçok eserler, teracim-i ahvale dair yazılmış eserlerin en mükemmellerindendir.

e) ***Coğrafi Eserler :*** İslamî literatürde bu kabil kaynaklar daha ziyade ***"el-Mesalik ve'l-Memalik"***, ***"el-Ekalim"*** gibi

isimlerle kaleme alınmışlardır. Fetih hareketlerinin genişlemesi sayesinde İslâmda coğrafyacılık da gelişmiş ve fethedilen ülkelerin coğrafyaları hakkında çok kıymetli eserler yazılmıştır. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir ki, özellikle bu coğrafi eserlerde, Türklerin örf, âdet ve ananeleri hakkında çok kıymetli bilgiler vardır. Bunlar arasında el-İstaharî'nin *"Mesalik'ül-Memalik"*i **İbn Hurdazbe**'nin *"el-Mesalik ve'l-Memalik"*i ve **Yakut el-Hamevî**'nin *"Mucemu'l-Buldan"*ı zikre değer eserlerdir.

f - *Seyahat Eserleri :* İslâm tarihinin kaynakları arasında seyahat eserlerinin de önemli bir yeri vardır. Zaman zaman *sefaret* ve bazen de *seyahat* maksadıyla ülkeleri gezen, dolaşan kimseler daha sonra hatıralarını yazmak suretiyle tarihi konu ve olayların aydınlatılmasında ilginç hizmetler etmişlerdir. Bu kabil seyahat eserlerinin başında **İbn Fadlan** seyahatnamesi, **Ebû Dulef**'in seyahatnamesi, hatta **İbn Batuta**'nın seyahatnameleri en güzel, örnek kitaplardır.

g - *Fütühata Dair Eserler :* İslâm tarihçileri fethedilen ülkelerin vergi, asayiş, emniyet gibi sosyal ve siyasî problemlerini çözümlemek için buraların hangi şartlar altında ele geçirildiğini araştırmak durumunda kalmışlar, bu sayede ülke ve hatta şehirlerin ele geçirilmesine dair müstakil kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir. Bunların başında **"el-Belazûrî"**nin *"Fütuhu'l-Buldan"*ı, **Vakîdî**'nin *"Fütuhu'ş-Şam"*ı, **Ebul'l- Kasım Abdullah**'ın *"Fütuhu'l-Mısr ve'l-Mağrib"*i gibi daha birçok eserler yer almaktadır.

h - *Ülke ve Şehir Tarihleri :* Müslüman âlimler tarafından ülke ve şehirler hakkında da çok kıymetli tarihler yazılmıştır. Bölge özelliğini birçok yönlerden çok daha ayrıntılı

bir şekilde nakleden bu eserler zaman zaman orijinal kaynak olmaktadırlar. **Narşahî**'nin *"Tarih-u Buhara"*sı, **İbn-i Asakir**'in *"Tarih-i Dımışk"*ı, **Hatib el-Bağdadî**'nin *"Tarih-i Bağdad"*ı, **İbn Tağrıberdî**'nin *"En-Nücumü'z-Zahire fî Mülûk-i Mısr ve'l-Kahire"*si bu kabil eserlerdendir.

ı - *Ensaba Dair Eserler :* Gerçekte ensab, Arapların cahiliyet devirlerinden beri çok önem verdikleri bir konu olmuştur. Araplar bunu kendilerine göre mamur bir ilim telakki etmişler ve *"İlmû'l-ensab"* adıyla zikretmişlerdir. Bunlar daha ziyade insanların soy kütükleri, haseb ve neseblerinden bahseden eserlerdir. **Belazûrî**'nin *"Ensabu'l-Eşraf"* ve **Hişam b. el-Kelbî**'nin *"Ensabu'l-Arabi"* gibi daha birçok eserler bu sahanın kıymetli çalışmalarıdır.

i - *Edebî ve Sosyal Eserler :* Edebî ve sosyal eserler bir devrin toplumunu çeşitli yönlerden aydınlattığı için İslâm Tarihçiliğinin kendisinden vazgeçilmesine imkân olmayan kaynaklarıdır. Meselâ **İbn Abdirabbih**'in *"el-Ikdu'l-Ferîd"*i, **Ebu'l-Ferec el-Isfehanî**'nin *"el-Eğani"*si ve **Sealibî**'nin **"Letaifu'l-Mearif"**i gibi daha birçok eserler bu cümleden olmak üzere zikredebileceğimiz eserlerdir[155].

Buraya kadar olan izahlarımızda İslâm Tarihine çeşitli yönlerden kaynak olabilecek klasik eserlerin umumi bir tasnifi yapılmıştır. Bu sahalarda o kadar çok ve o kadar zengin eserler yazılmıştır ki bunların üzerinde daha fazla olarak durmamıza imkân yoktur.

İslâm Tarihinin meseleleri, Türk Tarihinin, İslâm Tarihi ile birleşmesi bütünleşmesi, yeni terkib, Türk'ün İslâmî

---

[155] Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Zeydan, Corci, a.g.e. III. 168. Günaltay, M.Ş., a.g.e. 23.

şahsiyeti, ayrıca Siyer ve Megâzi İlminin doğuşu ve İslâm Tarihçiliği gibi konulara ayırdığımız TÜRK İSLÂM TARİHİ KÜLLİYATININ birinci kitabı burada sona ermektedir. Bu daha ziyade bu büyük KÜLLİYATA bir giriş kitabı olarak sunulmuştur. Bundan sonra TÜRK İSLÂM TARİHİ KÜLLİYATI'nın ikinci kitabı sunulacaktır. Bu ikinci kitapta Hz. Peygamber'in asıl hayatı ve Onun Orta-Asya Türklüğü açısından önemi üzerinde durulacaktır.

EK : I

OSMANLI CİHAD ERLERİ ORTA AFRİKA'DA [1]

"Ne yazık ki, Osmanlılar'ın yayılmış oldukları bu geniş topraklarda tesis ettikleri büyük nizam, sosyal yapı ve idaredeki başarıları, tâkib ettikleri global politika hakkındaki umûmî araştırmalar son derece sınırlı olduğu gibi, Osmanlılar'ın Kuzey ve özellikle Orta Afrika ülkeleri ile münâsebetlerinin varyantlarını yansıtan araştırmalar da yok denecek kadar az ve sınırlıdır. Konunun daha acıklı olan yönü ise, bu belgelerle uğraşanlar bizim kendi ilim adamlarımızdan ziyâde, bir kısım yabancı ilim adanılan olduğu gibi, bu son derece mahdut yayınları yapanlarında yine yabancı ilim adamlarının olmasıdır"

ÖNSÖZ

Dünyanın en büyük ve en uzun ömürlü imparatorluklarından biri olan muhteşem Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde, mekân mefhumu içinde sınırlan, İstanbul merkez olmak üzere bir daire çizildiği takdirde **Kuzey**'de; Kırım (Don-Volga boyları), Polanya'nın güney kesimleri, **Batı**'da; Viyana'ya kadar olan Orta-Avrupa ülkeleri, **Güney**'de; Moroco Nijer, Cad, Sudan, Habeşistan da dahil tüm Kuzey Afrika ülkeleri ve Arabistan yarımadası, **Doğu**'da; Basra körfezi, Azarbaycan ve Kafkas illerine kadar yayılan daha bir çok ülkeler bu büyük dairenin çemberi içinde

---

[1] ***Türk Dünyası Araştırmaları***, No:77. Nisan, 1977.

kalmakta idi. Bugün İmparatorluğun bu kadar geniş sahaları içinde kalan topraklarda kurulan ve bağımsızlığına kavuşan müslüman ve Hıristiyan ülkelerin sayısı nerede ise Otuza ulaşmaktadır. Bunlara İmparatorluğun bir nevi yumuşak karnını oluşturan (hinterland) diğer bazı devletler meselâ, Polonya, Çekoslavakya, Nijerya'nın kuzey kesimleri de dahil olursa karşımıza daha da heybetli bir tablo çıkmaktadır.

Osmanlılar'ın yayılmış oldukları bu kadar geniş coğrafi iklimlerde, elbette din, dil, etnik özellikleri, kültürel değerler ve sosyal yaşayış bakımından birbirinden tamamen farklı irili ufaklı bir çok kavim ve toplumlar yaşıyordu. Osmanlılar, imparatorluğun hudutları içinde bir çiçek bahçesini andıran (gül bahçesi değil) bu kadar ayrı ve çeşitli milletlerle, uzun asırları kapsayan hakimiyetleri döneminde, kelimenin gerçek anlamı ile bir ahenk ve uyum sağlamışlar, dolayısıyla bu milletler asırlardır özlemini çektikleri huzur, barış ve emniyete de yine bu dönemde kavuşmuşlardır.

Keyfiyet sâdece bundan ibaret de değildir. Üç Kıtada, ihtiyar dünyamızın hemen hemen bütün çağlar boyunca en medenî bölgelerini oluşturan iklimlerde, böylesine büyük ve geniş bir imparatorluk kurmuş olan Osmanlılar, takib etmiş oldukları umûmî ve fakat dinî yönü ağır basan dünya politikası sebebiyle sadece bu geniş topraklar üstün de yaşayan kavimlerle değil, komşu ve büyük devletlerle de bir takım sosyal, ekonomik, ticarî hatta askerî münasebetler kurmuşlar

elçiler gönderilmiştir. İşte, üzerinde durmaya çalıştığımız orta Afrika'daki Bornu Sultanları ve onların XVII. asırda, Osmanlılarla gayet iyi bir atmosfer içinde kurmuş oldukları zengin münasebetler de bunların en güzel Örneklerinden biridir.

Yukarıda Osmanlılar'ın bu kadar ayrı ve çeşitli milletlerden oluşan böylesine renkli (tıpkı bir çiçek bahçesi gibi) bir toplumu, uzun asırları kapsayan hâkimiyetleri döneminde tam bir ahenk ve uyum içinde yaşatabildiklerini söylemiştik. Fakat onların bu büyüklüğünün sırrı nereden gelmekte idi? Güç ve kuvvetlerinin asıl kaynağı ne idi? Dil, din ve ırk bakımından bu kadar farklı olan bir çok milletleri nasıl olup ta bir arada birlik ve beraberlik içinde uzun asırlar idare edebilmişlerdi? İşte, Osmanlı toplum ve sosyal yapısını ilgilendiren bu ve bunun gibi daha pek çok sualler vardır. Bu sualler, hâlâ bugün gerçek cevabını verebilecek enerjik, iyi bir tarih muhakemesi ve şuuruna sahip, inadına objektif, millî duyguları güçlü, Türk ve dünya ilim adamları ve araştırıcılarını beklemektedir.

Bu araştırmamızda kısmen üzerinde durduğumuz Kuzey Afrika, diğer bir ifade ile eski hilâfet ülkeleri de bu geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutları içinde idi. Osmanlılar buralara yerleştikten sonra güneye doğru inmişler ve Orta Afrika'nın o zamanın en güçlü imparatorluğunu kurmaya muvaffak olan Bornu Sultanları ile temasa geçmişler, hatta onların komşu ülkelere karşı başarılı olmalarında büyük Ölçüde yardımcı olmuşlardır. O, Bornu imparatorluğu ki, Orta Afrika'da bugünkü Nijerya'nın bir kısmı Nijer, Cad, Kameron ve Sudan'ın büyük bir bölümü de dâhil çok geniş bir sahaya yayılmıştı. Osmanlılar, İmparatorluğun di-

ğer komşuları ile olduğu gibi, orta Afrika ülkeleri ile de o zamanın imkan ve vasıtaları nazarı itibara alındığında fevkalâde diyebileceğimiz siyâsî, ticarî ve hatta askerî münasebetler kurmuşlardır. Bu münasebetler cihanşümul Osmanlı politikasının adetâ bir parçası olmuş hatta yazıya, litaratüre geçmiştir. Bu ülke hükümdar ve halkına hitaben fermanlar gönderildiği gibi, onlardan da İstanbul'a, İslâm dünyasının halifesi olan Osmanlı Sultanlarına sonsuz itaat ve bağlılıklarını bildiren mektuplar ve elçiler gelmişlerdir.

Bugün arşivlerimizi süsleyen bu kıymetli belgeler, sadece Osmanlılar'ın değil, artık insanlığın da müşterek bir kültür ve medeniyet mirasını oluşturmaktadır. Ne yazık ki, Osmanlılar'ın yayılmış oldukları bu geniş topraklarda tesis ettikleri büyük nizâm, sosyal yapı ve idaredeki başarıları, takib ettikleri global politika hakkındaki umumî araştırmalar son derece sınırlı olduğu gibi, Osmanlılar'ın Kuzey ve özellikle Orta Afrika ülkeleri ile olan münasebetlerinin varyantlarını yansıtan araştırmalar da yok denecek kadar az ve sınırlıdır. Konunun daha acıklı olan yönü ise bu belgelerle uğraşanlar bizim kendi ilim adamlarımızdan ziyade, yabancı ilim adamları olduğu gibi, bu son derece mahdut yayınları yapanların da yine yabancı ilim adamlarının olmasıdır[2]. Şüphesiz, çoğu kez millî tarih şuuru ve nosyonundan mahrum, üstelik peşin hükümlü olan bu kişilerin, gerek bu konulara yaklaşım tarzları, gerekse vardıkları neticeler bize göre farklı, bir başka ifâde ile doyurucu ve tatmin edici olmaktan uzaktır.

Osmanlılar'ın değil Orta Afrika, hatta Kuzey Afrika ülkeleri ile olan uzun devirler ve bu devirleri dolduran ilişkilerin boyutları çeşitli yönlerden ele alınarak araştırılmış ve gün ışığına çıkarılmış değildir. Osmanlıların XVII. asırda Orta Afrika ile olan ekonomik, ticarî, sosyal ve askerî münâsebetleri ve bunların boyutlarını konu olarak ele alan bu mütavazi araştırmamız, belki de Türkiye'de kendi sahasında bu kabil incelemelerin ilkini teşkil etmektedir. Bütün temennimiz Kuzey ve Orta Afrikada, Batılı sömürgecilere karşı asırlar boyunca anti emperyalist bir politika takib etmiş olan Osmanlı Türkleri'nin bu sayede oynadıkları rol, katettikleri mesafeler ve bunlardan da öte onların gerçek hüviyetlerinin bütün ayrıntıları ile ortaya konulması ve ilim aleminin münakaşasına sunulmasıdır.

Halbuki Afrika katası ve bu geniş kıta üstünde kurulan üstelik çoğu kere üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırılan küçüklü büyüklü bir çok devletlerin dünya umûmî ekonomik, ticarî hatta siyâsî politikasındaki ağırlıkları gün geçtikçe artmaktadır, Bunda şüphesiz, ham madde temininde yavaş yavaş büyük zorluklarla karşılaşan ve gittikçe daha fazla kaynak sıkıntısı çeken ve kendisini nerede ise bir buhranın içinde olduğu hisseden başta Avrupa olmak üzere dünyanın diğer gelişmiş ülkelerindeki dev sanayi ve endüstri kuruluşları da önemli rol oynamaktadır. Öyle tahmin ediliyor ki, bu fabrikaların yakın bir gelecekte dumanı bile tütemeyecektir.

[2] Nitekim bu durum, 1-5 Ekim 1984 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı'nın desteği ile UNESCO tarafından Ankara'da düzenlenen *"Osmanlılar Afrika ve Orta Doğu"* kollekyumunda (bizim de katıldığımız) bütün acılığı ile bir kere daha ortaya çıkmış ve bir çok yabancı ilim adamları, Türk ilim adamlarının bu konulara yeteri kadar ilgi göstermediklerinden acı acı yakınmış ve çok ağır tenkitlerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Prof. Dr. Abdü'l-Celil et- Temimi (Tunus, Osmanlı Araştırmaları Enstitüsü müdürü) olmuştur. Z.K.

Diğer taraftan Afrika'nın yeraltı, hatta bir dereceye kadar yer üstü servetleri yeteri kadar değerlendirilmemiş ve sanayiin emrine verilmemiştir. Onun bu durumu, Batı'nın dev sanayi kuruluşları için adeta bir ümid ve istikbal olarak görülmekte ve öylece değerlendirilmektedir. Osmanlı imparatorluğuna gelince diğer birçok devletlerin aksine siyah kıta Afrika ülkelerine karşı her zaman iftihar edilecek şerefli bir geçmişi vardır. Bu bakımdan Osmanlılar'ın o zamanki cihan şümul politikalarının bir parçası olarak takib ettikleri ve asırları kapsayan Afrika politikalarının bütün varyantları île ortaya konulması artık bugün ilmî bir vecîbe ve bir zaruret olmaktadır. Bu aynı zamanda, modern Türkiye ve Türk milletine duyulan özellikle Afrika ülkelerindeki hürmet ve saygıyı da bir kere daha artıracaktır.

ÇEŞİTLİ YÖNLERİ İLE OSMANLILARIN ORTA AFRİKA POLİTİKASI

I- Osmanlılar Kuzey Afrika'da:

Büyük Osmanlı hükümdarı Yavuz'un 1517'de Mısır'ı fethetmesi ile başlayan Osman'lılar'ın Afrika hâkimiyeti, daha sonraları Habeşistan ve Sudan da dahil bütün Kuzey Afrika, diğer bir ifade ile, eski hilâfet ülkelerinin Osmanlı hakimiyetini kabul etmeleri ile en yüksek bir seviyeye ulaşmış ve bu hakimiyet XX. asrın başına kadar devam etmiştir. Osmanlılar'ın XVI. asırda Orta Afrika'ya nüfuz etmeleri, bugünkü Nijer, Nijerya, Çad'ın yayıldığı geniş bölgelerle ticarî ve askerî ilişkiler kurmaları, Trablus'un Osmanlılar'ın eline geçmesiyle başlamış, Habeşistan ve Sudan'ın fethiyle daha da kolaylaşmış ve gelişmiştir.

Gerçekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz ve Doğu siyâsetinin (Hindistan ticaret yolu) bir neticesi olarak

Habeşistan ve Sudan Kanunî Sultan Süleyman'ın iradesiyle fethedilmiş[3], merkeze bağlı müstakil bir Habeşistan eyâleti kurularak bir de Beylerbeyi tayin edilmişti. (1560)[4]. Böylece Osmanlılar, güneyde imparatorluğun bir nevi yumuşak karnını (hinterland) oluşturan Orta Afrika ülkelerinde ceryan eden olaylar, sosyal ve siyâsî gelişmeleri çok daha yakından takib etme imkanına kavuşmuş oluyorlardı. Diğer taraftan, yukarda da kısmen temas edildiği gibi, XVI. yy.'da Afrika'nın en medenî ve stratejik bakımlardan en önemli bölgelerinin müslüman Osmanlılar'ın siyasî hakimiyeti altına girmesi, Osmanlı Sultanları'nın isim, hatta şan ve şöhretlerinin Orta Afrika da dahil dünyanın daha bir çok ülkelerinde duyulma ve yayılmasına sebep olmuştur.

Bu gelişmelerin tabiî bir neticesi olarak siyah kıtadaki bir kısım devletler (meselâ Kuzey Afrika'da olduğu gibi), Osmanlı siyâsî hakimiyeti altına girmeyi tercih ettikleri gibi, diğer bir kısmı da onlarla dost geçinmek onların yardım ve teveccühlerine mazhar olmak, dolayısıyla Osmanlılarla siyasî, ticarî ya da askerî münasebetlerini daha da geliştirmek istemişlerdir. Şüphesiz bunda Osmanlı Sultanlarının sadece siyâsî değil, aynı zamanda İslâm Dünyasının rakipsiz dinî liderleri olmaları ve buna paralel olarak Orta Doğu ve Afrika'da dinî bir politika takib etmeleri, hatta bir Halife olarak bütün İslâm dünyasının hüsnü kabul ve saygı görmelerinin de çok önemli rolü olmuştur.

---

3 Orhonlu, C. ***Habeş Eyaleti,*** İst. 1974, s.35,36 vd. İA. ***Habeşistan***, V/1 s.7-8.

4 Orhonlu, C.a.g.e., s.48.

2- Borno Sultanlığı'nın Tarih Sahnesine Çıkışı:

İşte XVI. asırda Afrika'da Osmanlılarla bu şeklide dostane münasebetler kuran ülkelerin başında meşhur Borno Devleti gelmektedir. Osmanlılar'ın bir taraftan Habeşistan, diğer taraftan da Fizan'a yayıldıkları sıralarda (1577)[5], Orta Afrika'da İdrîsî hanedanlarına mensub sultanların kurmuş oldukları büyük Borno İmparatorluğu bulunuyordu[6]. Bu müslüman zenci devletini kuranların aslı ve nereden geldikleri hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bazıları onların aslen Berberi olduklarını, yukarı Mısır hudut boylarından, yani Nuba'dan göçüp geldiklerini ileri sürdükleri gibi, bazıları da onların Yemenli olup Babü'l-Mendeb' den geçerek Afrika sahillerine çıktıklarını böylece Cad gölü yakınlarına kadar geldiklerini söylemişlerdir[7]. Asılları hakkındaki bu çelişkili rivayetlere rağmen onların müslüman oldukları, Arap dil ve kültürünün geniş ölçüde tesiri altında kaldıkları da bir gerçektir. Sünni Mâliki mezhebinin yaygın olduğu bu topraklarda, aristokrat tabaka arasında Arapça zamanla geniş çapta konuşulur bir dil haline gelmişti.

Borno Devleti'nin kuruluşu XI. asra kadar gitmektedir. Yerli kabilelerle yaptığı çetin mücadeleleri kazanan ve varlığını koruyan bu küçük devlet XV. asırdan itibaren güçlenmeye ve sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Bu devirde İdrîsîlerden Ali Gaji b, Dunama, diğer rakiblerini bertaraf ederek Borno Hilafeti'ni kurmuş ve kendisi de Mai (sultan)

[5] Hodgkın, T, *Nigerian Prespectives, An Historical Anthology,* Second edition, Oxîord, 1975, P.34.

[6] al-Alori, Abdullah, *al-islâm fi Neycerya,* Mısır, 1971, s.29 İA. Bornu Md. II. s.718.

[7] İA, Bornu Md. C. II. s. 718, al-Alori, A, a.g.e. s. 29.

obnuştur. Mai Idrîs Ali, diğer taraftan da Ngazargamu'yu bu eski devletin yeni başkenti olarak inşa ve etrafını büyük duvarlarla tahkim etmiştir. (1480) Cad gölünün güney ve batı yakasına düşen Ngazargamu artık bundan sonra hem müstahkem bir kale, hem de Borno Devleti'nin daha sonraki genişleme ve yayılması için daimî bir üst olacaktı.

Nitekim İdrîsi Hanedanlığı'na mensub Sultanlardan özellikle Mai İdrîs Alloma devrinde ise (1570-1602) Borno Devleti, bugünkü Nijerya'nın kuzey kesimleri (Havsa bölgesi), Nijer, Çad, Kameron'un bir kısmı ile Sudan da dahil bu geniş toprakları içine alan çok büyük bir imparatorluk haline gelmiştir[8]. Bu, gelişmeler onun altın devrini teşkil edecektir. Küçük Borno devletinin kısa zamanda büyük bir imparatorluk haline gelmesinde Borno Sultanlarının, o çağlarda dünya siyâsî ve ekonomik dizginini elinde tutan Osmanlı Sultanları ile askerî ve ticarî münasebetlerini geliştirmelerinin ciddî tesirleri olmuştur. Borno Sultanları, ileriki sayfalarda daha ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacağı gibi, Osmanlılardan önemli miktarda ateşli silahlar; top tüfek hatta askerî uzmanlar temin etmişler ve bu sayede çok ilkel silahlara sahip olan yerli rakiblerî karşısında inanılmaz bir üstünlüğe kavuşmuşlardır.

3- Osmanlı-Bomo Münasebetlerinin Başlaması: Mai İdris Alloma

Bu arada bir temel gerçeğe işaret etmemizde yarar vardır. Oda Osmanlılar'ın hepimizin bildiği gibi, XV. ve XVI. asırlarda gerek asker ve silah gücü, gerekse toprak ve siyasî hakimiyet bakımından dünyada pek az bir devletin ula-

[8] al-Alori, A.a.g.e. s.30.

şabileceği yüksek bir seviyeye gelmiş olmaları idi. Osmanlı sultanlarının karşısında o çağlarda rakip yoktu. İyi bir devlet adamı olmanın gereği olan bilgi ve kahramanlıkları yanı sıra, barut ve ateşli silahların da büyük bir maharetle Osmanlılar tarafından kullanılması onlara hemen her sahada erişilmez bir üstünlük sağlamıştı. İstanbul fethedilmiş (1453), Osmanlı orduları Viyana önlerine kadar ulaşmıştı. Afrika'nın kuzey kesimleri ve Arap yarımadası (Yemen) Osmanlılar'ın eline geçmiş ve Akdeniz adeta bir Türk gölü haline gelmişti. Bunlara ilâve olarak Habeşistan'ın fethi ve müstakil bir eyâlet haline getirilmesi, Fizan'ın Osmanlılar'a ilhakı ve böylece Orta Afrika'nın medenî dünya ile temasını sağlayan tarihi "Trans Sahara" ticaret yollarının Osmanlıların eline geçmesi, Onların Orta Afrika'ya nüfuz etmelerini daha da kolaylaştırmıştır.

Borno İmparatorluğuna gelince; O, en parlak devrini Mai İdris Alloma'mn saltanatı zamanında yaşadığı gibi (1570-1602), yine Osmanlı-Borno münasebetleri de bu büyük müslüman Sultan zamanında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Mai İdrîs bir taraftan her sene muntazam olarak düzenlediği akınlar ve yeni fetih hareketleri ile İmparatorluğun sınırlarını daha da genişletirken, diğer taraftan da topluma yeni bir ruh ve dinanizm getiren bir seri köklü dini reformlara girişmiş[9], ve bu çok samîmi hareketleri ile Afrika'da sık sık görülen kollektif bir dini heyecanın doğmasına sebep olmuştur.

[9] Clark, B,P. ***West Africa and İslam,*** Scotland, 1982, P.70, Hodgkın, T.a.g.e. s.33. (But the end of sixteenth century coincided with a new phose of religious reform and political reconstruction.

Bunlardan bizim konumuz açısından daha önemli olanı Mai İdris'in, Osmanlı Sultanları ile çok samîmi münasebetler kurmuş ve onların büyük Ölçüde desteğini kazanmış olmasıdır. O, şüphesiz bu samimî davranış ve münasebetlerinin sonucu, Osmanlılardan önemli ölçüde ateşli silahlar temin ederek ordusunu donatmıştır. Silahların temininde, Orta Afrika'yı bir taraftan Akdeniz, (Trablus ve Mısır'a) diğer taraftan, Habeşistan vasıtasıyla Kızıl deniz'in Masava limanına bağlayan tarihi yolların önemli bir kısmının Borno Sultanlarının kontrolüne geçmesi, şüphesiz onlara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Böylece Sultanın ordusunda Türk top ve tüfeklerini kullanan askerî birlikler kurulmuştur. Hatta o devrin kayıtlarında, Mai İdris'in ordusunda bulunan Türk silahşörlerinden (Turkish musketeers) bahsedilmektedir[10].

Bu kimselerin şüphesiz bugünün tabiri ile bir kısım askerî uzmanlar olması gerekmektedir. Bu askerî uzmanların, Sultan'ın ordusundaki erleri eğitmek üzere gönderildikleri pek tabiîdir. Öyle tahmin ediyoruz ki, bu silahların hemen hepsi hibe yoluyla verilmiş ve Osmanlılar takib etmiş oldukları geleneksel dinî ve Kuzey Afrika politikası sonucu bu askerî yardımdan herhangi bir maddî karşılık beklememişlerdir.

4- Türk Silah ve Askerî Uzmanları Borno Ordularında:

Türk top ve tüfekleri, diğer bir ifade ile ateşli silahları Borno ordularında kullanılır bir hale gelmiştir. Onların düşmanlarına karşı, tüfekli 1000 piyade ile 1000 süvari ve mızrak ve yay ile mücehhez 3000 askeri vardı. Bunlardan

[10] Hodgkın, T., a.g.e. s. 141....... (the Sultan was the acquisition of Turkish musketeers...).

maada 20 kadar topu bulunan bir topçu birliği ile 1000 zırhlı bir muhafız kıtası bulunuyordu. Gerektiğinde, özellikle harb esnasında bu asker sayısının 30.000'e kadar ulaştığı da olmuştur[11].

Bu ordunun eğitiminde şüphesiz yukarda da belirtildiği gibi Türk askeri uzmanları da görev almışlardır. Süvari ve Türk ateşli silahları ile mücehhez orduları sayesinde **Mai İdris**, silahları pek iptidaî olan diğer zenci kabilelere karşı çok üstün bulunuyordu. Türk askeri uzmanlarının Borno'ya gelmeleri, Sultanın ordusunu eğitmeleri ve Osmanlılar'dan elde edilen silahlar, Borno aydınları arasında Osmanlı Sultanlarına karşı duyulan sevgi ve saygıyı bir kere daha artırmıştır.

Mai İdris Alloma'run hayatını ve O'nün saltanat devrini bize bütün ayrıntıları ile intikal ettiren Ahmad b. Fartuva'nın eserlerinde, Osmanlı Sultanlarına minnet ve şükranlarını açık, açık ifade etmekten adeta büyük bir zevk duymaktadır. İbn Fartuva bunlardan birinde aynen şöyle demektedir: "Cömertliği ve ihsanı bol olan Cenabı Hakkın Sultana (Mai İdris) saltanatını daim kılsın, lütfettiği nimetlerden biri de onun Türk askeri uzmanlarını elde etmesi idi. Böylece sayısız köle bu ateşli silahları kullanmakta artık mahir olmuşlardı."[12]

İbni Fartuva, Mai İdrisi'in Türk tüfek ve askeri uzmanları sayesinde ordusunun sağladığı üstünlük ve zaferlerden büyük bîr sitayişle bahsetmekte ve şöyle dernektedir. Meselâ O, bir defasında bu ordusu ile Barak üzerine yürümüştür.

[11] İA., *Borno* Md. C.II. s.722.

[12] Hodgkın, T, s.141.

Oraya vardığında; *"civarda oturan bütün muharibleri dize getirdi ve hepsini öldürttü. Onlar, halbuki eskiden çok güçlü ve kuvvetli idiler, fakat bu ateşli silahlar karşısında çok zayıf kalmışlardı. Onlar, daha Önceleri ortalığı kasıp kavururlarken şimdi çabucak yakalanıyor ve mukavemet de edemiyorlardı."*[13]

Sultan, Barak'ta kazandığı bu büyük askeri başarıdan sonra, **Amsaka**[14] üzerine yürümüştür. İbn Fartuva, Sultanın Türk silahları ile orada kazandığı büyük zaferi şöyle anlatmaktadır;

"Sultan, Türk silahları sayesinde asî bütün Amsaka halkını kılınçtan geçirdi. Artık onun daha başka silahlara ihtiyacı da yoktu. Zira bu silahların üstünlüğü sayesinde Cenabı Hak ona büyük bir zafer ihsan etmişti."[15]

5- Osmanlılar'ın Diğer Afrika Ülkelerine Askerî Yardımları:

Gerçekte Osmanlı İmparatorluğu XV. ve XVI. asırlarda yukarda da belirtildiği gibi dünyanın tek süper gücü idi. Onlar sadece **Borno Sultanlarına** değil, bugünün Rusya ve Amerikasını anımsatır şekilde diğer bir kısım müslüman Afrika ülkelerine top, tüfek nevinden ateşli silahlar yardımında bulundukları gibi, gerektiğinde bilfiil çarpışmak üzere asker ve askerî uzmanlar da gönderiyorlardı. Meselâ Barbaros Hayreddin, Kuzey Afrika'daki durumunu güçlendirmek için Yavuz Sultan Selim'e bir heyet göndererek kontrol altında

[13] Hodgkın, T.a.g.e,. s.141.

[14] Amsaka, Cad gölünün batısında bir yerdir.

[15] Hodgkgın, T.a.g.e., s.141, (...Hence Sultan was able to kili the people of Amsaka with (Turkish) muskets and there was no need for other weapons so that God gave him a great victory by reason of his süperiority in arm...).

bulundurduğu yerlerin Osmanlı hakimiyetine kabulünü istedi.

Mısır'da Kölemenler'in saltanatına son vererek bu ülkeyi Osmanlı topraklarının bir eyaleti haline getirmiş olan büyük Türk Sultanı, Onun bu isteğini memnuniyetle kabul etmiş, Ona ayrıca Beylerbeyilik payesi de vererek her türlü yardımda bulunabileceğini vaat etmiştir. Bu cümleden olmak üzere Kuzey Afrika'ya 2000 kişilik bir yeniçeri kuvveti ile yeteri kadar toplar gönderildi. Ona başka imtiyazlarda verilmişti. Barbaros, Anadolu'dan uygun gördüğü kadar asker de toplayabilecekti. Gerçekte O, Osmanlı devletinin Kuzey Afrika ve Akdeniz'de idare selahiyetine de haiz bir kumandandı. Böylece Büyük Deniz Kurdu, devrin en büyük imparatorluğu olan Osmanlı devletinin maddi ve manevî kaynaklarından kolayca istifade edebilme imkânına sahip olmuştur[16].

Yine bunun gibi, Osmanlı devletinin **Habeşistan** ile ilk temasları da böyle olmuştur. Osmanlılar daha Habeşistan'ı işgal etmeden Önce, o bölgedeki küçük Müslüman Emirleri ile temasa geçerek tıpkı Osmanlı Borno münasebetlerinde görüldüğü gibi bu müslüman Emirler'in her türlü silah ve cephane isteklerini karşılamaya çalışmışlardır. Buna bir misâl olmak üzere, Semahların reisi Ahmed b. Muhammed Gran'ı zikredebiliriz. O, Zeyla[17] Türk paşası tarafından kendisine gönderilen piyade ve topçu kuvvetlerinin müzahereti

[16] İA., ***Barbaros*** md. II. s.312.

[17] Zeyla; Habeşistan'la, Hind Okyanusunun hemen ağzında bir limandır. Osmanlılar için o çağlarda büyük sir stratejik önemi vardı. Z.K.

ile Habeşistan'ın kuzey hudutlarına kadar olan yerleri istila etmiştir. (1521)[18].

Habeş kroniklerinde, Osmanlılar'ın takib ettikleri umumî Afrika politikası, Özellikle silah ve cephane yardımları hakkında bir çok önemli kayıtların bulunduğu anlaşılmaktadır, söz konusu kronikler, Harardaki müslüman hükümdür ile, Osmanlı devletinin ittifak yaptıklarını ve bu ittifak sonucunda Osmanlıların onlara yeteri kadar silah ve cephane yardımında bulunduklarını kaydetmektedirler. Bunlardan meselâ; Ahmed b. İbrahim (1506-1543), Habeş hükümdarı Leban Engel'in (II. David 1508-1540) Portekizlilerle ittifakı ve gittikçe güçlenmesinden çekinerek Osmanlı Sultanlarından yardım talebinde bulunmuştur. (1540-1541).

Portekizliler kadar Uzak Doğu ticâretinin (Hindistan) önemim müdrik olan Osmanlı Sultanları, askerî yardım elini Güney Afrika sahilleri, hatta Hindistan'a kadar uzatmışlardır. Onlar bu kabil müracaatları, genellikle Zebid (Yemen)deki Osmanlı Beylerbeyi vasıtasıyla yerine getiriyorlardı. O sıralarda Yemen Beylerbeyi olan Mustafa Faşa, teçhizatları ile birlikte Ahmed b. İbrahim'e derhal 500 kişi gönderdi. Bu arada Mustafa Paşa, yine ona bir miktar top ile, onları kullanmasını öğretecek topçu uzmanları göndermeyi de ihmâl etmemiştir[19].

6- Osmanlı Borno Ticarî Münâsebetleri:

Biz yine konumuzun ilginç bir yönüne dönelim. O da bu devirde ziyadesiyle gelişmiş olan Borno-Osmanlı ticarî münasebetleridir. Haddizatında, Borno'nun Trablus ile olan

[18] İA. ***Habeşistan*** md. C. V/1. s.7-8.

[19] Orhonlu, C., a.g.e., s.24,25.

ticarî, kültürel ve siyâsî münasebetlerinin tarihi çok daha Önceki asırlara doğru gitmektedir. Fakat, Trablus'un büyük Türk denizcisi Turgut Reisi tarafından fethi ile artık Osmanlı Sultanları bilfiil devreye girmişler ve bu münasebetlerde daha aktif olmuşlardır. Bu arada Borno Sultanları, Osmanlı Paşalarına (Trablus Beylerbeyi), iyi niyetlerini tazeleyen mektuplar göndermeyi de ihmâl etmemişler, hatta onlarla bir ittifak bile imzalamışlardır[20].

Trablus'un çok kısa bir zaman sonra müstakil "Beylerbeyilik" olması ve hele hele Osmanlılar'ın 1577'de Fizan'ı ilhakı ile, Osmanlı-Borno ticarî münâsebetleri daha da gelişmiştir. Borno Sultanları, Osmanlı sultanları ile daha rahat temas etmek, hatta doğrudan doğruya yazışmak imkânlarını bulmuşlardır.

Gerçekte, Osmanlıların Afrika'nın güney bölgelerine, yani Fizan'a kadar ilerlemeleri ve o asırlarda Orta Afrika'nın en güçlü devletlerinden biri olan Borno İmparatorluğu ile sınır komşusu olmaları, dolayısıyla Orta Afrika'yı ta ilk çağlardan beri Akdeniz ve Mısır'a, hatta Habeşistan yoluyla Kızıl denize bağlayan tarihî Trans Sahara ticaret yollarının Osmanlıların hakimiyeti altına girmesi ve yol emniyetinin sağlanmasıyla bu ticarî münasebetler daha da gelişmiştir.

Ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin (1611-1682 öl.) bu yönde ilginç tesbitleri vardır. Zira, Orta Afrika'nın içlerinden kopub gelen ve altın tozu, kaliteli deriler, fildişi ve kölelerden oluşan bu ticarî kervanlar, çok rahat bir şekilde mallarını Akdeniz sahilleri ve Mısır'a ulaştırmış oluyorlardı[21].

[20] İA., Bornu Md. C. II. s.723. Hodgkin, T.a.g.e. at-Tamîmî, A. *er-Ravabitü's-Sakafıyye*, Tunus, 1981, s.11.

[21] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul, 1938, C.X, s.72.

Gıovann D'ananlaya göre bu ticarette aktif rol oynayan Türk tüccarları da vardı. Hatta bu Türk tüccarları Borno Sultanlığının merkezine kadar bile gelmişlerdir[22].

Bu izahlarımızın dışında, Mai İdris Alloma devrinde, Osmanlı Borno münasebetlerinin renkli bir yönü daha vardır. O da gerek Osmanlı, gerek Borno Sultanlarının bu ticarî münasebetlerinin gelişmesi ve canlı tutulması hele, hele yol emniyetinin sağlanması için gösterdikleri samimi gayretlerdir. İki hükümdar arasındaki yazışmalar bu gerçeği bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Osmanlı Sultanları, özellikle Trablus Paşaları, Trans Sahara Ticaret yollarının emniyeti, umumî istikrar ve huzurun sağlanması, tüccarların, seyyahların tam bir güvence içinde gidip gelmeleri, konaklama yerlerinde mal ve can emniyetinin sağlanmasına çok Önem vermişlerdir. Nitekim, Murad Han III'ın, (1574-1595), Mai İdris'e gönderdiği Arapça fermanlarda bu hususlara açık, açık temas edilmiş ve denilmiştir ki; "... hudut boylarını ve ileri karakolları, koruyan, duraklama ve dinlenme yerlerini gözetip bekleyen hakim ve muhafızlara ulu hükmümüz ve yüce emrimiz odur ki; Onlar, tüccarlar, seyyahlar ve hacıların her ne suretle olursa olsun seyahat etmelerine mani olmayacaklardır. Yine Onlar, müminlerin ve emniyet İçin korunmuş ülkemize sığınmak isteyen gariblerin hiç bir suretle karşısında durmayacaklardır."[23]

[22] Hodgkin, T.a.g.e. s.141, Gıovanın D'ananta, aslen Kalabarlı (Nigerya) olup (1545-1608) yılları arasında yaşamıştır. Onun Kozmoğrafya ve Coğrafyaya aid eserleri vardır. Demonologi (...şeytan v.s. ilmi okkult bilgiler) ye büyük ilgi göstermiştir. Eserleri yayınlanmıştır.

[23] Ferman No, 149, ***Mühimme Defteri,*** Başbakanlık Arşivi, ist. No, 30, s.213-214.

Yine Borno Sultanlığına aynı tarihlerde gönderilen bir ikinci fermanda ise onun; yol, konaklama yerleri ve ileri karakolların emniyetini sağlanmış olduğu; ve bu hususta duyulan takdir ve memnuniyet ise şu şekilde dile getirilmiştir; "... **bundan daha önemlisi ticaret kervanlarının muntazam olarak gelip gitmelerinden, tüccarların çorak arazi ve çöllerde sefer etmelerinden, seyyah ve hacıların bu geniş ve iyi korunmuş ülkemizde tamamen emniyet ve gönül rahatlığı ile bir şehirden diğer şehre diledikleri gibi seyahat etmelerini sağlamak yolundaki emirlerimize uyulmasından hoşnud olduk...**"[24]

Trans Sahara ticaret yollarının emniyetinin bu şekilde sağlanması, sadece ticarî değil, sosyal ve kültürel münasebetlerinde gelişmesi ve kuvvetlenmesine yol açmıştır. Böylece zengin müslümanlar sadece ticaret yapma değil, hac vecibelerini de çok rahat bir şekilde yerine getirme imkanına kavuşmuşlardır. Bu ziyaretler onların görgü ve bilgilerini artırmada çok önemli bir faktör olmuştur. Zira o çağlarda Trablus, Mısır, (Kahire) ve Orta Doğu'nün diğer şehirleri, bugünün Paris ve Londurası gibi idi. Buraları ziyaret eden Afrikalı hükümdar ve kabile reisleri çoğu zaman ülkelerine yeni bir dini heyecan ve fikirle dönüyorlardı.

7- Osmanlı Borno Siyasî Münasebetleri:

Osmanlı-Borno münasebetlerinin askerî ve ticarî yönlerini bu şekilde değerlendirdikten sonra, şimdi de çok daha Önemli olan siyâsî yönleri üzerinde durmamız herhalde yararlı olacaktır. Haddi zatında diğer bir kısım Afrika ülkeleri gibi, Bornonun dış dünya ile siyâsî münasebetleri uzun

[24] Ferman No, 149, ***Mühimme Defteri,*** Başbakanlık Arşivi, İst. s.215-216.

tarihi seyri içinde, daha ziyade Orta Afrika'nın Akdeniz'e açılan bir nevi kapısı niteliğinde ve bir liman şehri olan Trablus'la olagelmiştir. Bu hususlarda küçük ve fakat mukayeseli bir araştırma yapan A. et-Temîmî bu münasebetlerin tarihini çok daha ilerilere, hatta XIII. asra kadar götürmektedir[25]. Ancak, Trablus'un Kanunî Sultan Süleyman devrinde fethi ve stratejik önemine binaen kısa bir süre sonra hemen müstakil bir "beyler-beyilik" haline getirilmesi ve meşhur Türk denizcisi Turgut Reis'in buraya Beylerbeyi olarak tayin edilmesinden sonra (1554)[26], artık devreye bilfiil Osmanlılar da girmiş oluyorlardı.

Osmanlılar Trablus'a hakim olduktan sonra, güneye doğru genişleme hareketine devam etmişler ve Fizan'a kadar da ilerlemişlerdir. Fizan'ın 1577'de Osmanlılara ilhakı ve burasının Osmanlı idarî taksimatına göre bir "sancak beyliği" haline getirilmesi, Osmanlı Borno münasebetlerine yepyeni boyutlar kazandırmış ve Borno devleti için nerede ise bir dönüm noktası olmuştur. Zira Bomo Sultanları, O çağlarda Kuzey Afrika sahillerini tehdit eden İspanyol ve Portekizlilerden çok daha öte çağdaş dünyanın en büyük en güçlü devlerini kurmuş olan Osmanlı İmparatorları ile karşı karsıya gelmiş oluyorlardı. Diğer taraftan Osmanlıların Fizan yoluyla, Orta Afrika'ya nüfuz etmeleri ile sayesinde Borno Sultanlığı üzerindeki baskıları daha da artmıştır. O sıralarda İmparatorluğun başında III. Murad Han bulunmakta idi. Murad Han devri (Osmanlı İmparatorluğunun duraklama

[25] el-Temîmî, A. ***er-Ravabitüs'Sakafiyye el-Mütebadileh beyne Tunus ve Libya va Vasata va Garba Afrika,*** Tunus, 1981, s.II.

[26] Show, S J. ***History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,*** London, 1976, P.106. ***Meydan Larouse,*** Turgut Reis md. XII, s.320.

devri olmasına rağmen) aynı zamanda, Osmanlıların Orta Afrika'da ulaşabilecekleri en son yerlere kadar ulaştıkları bir devir olmuştur.

Bilindiği gibi bu devirde Fizan sancak beyi olan Mahmud bey son derece cesaretli ve atılgan bir adamdı. Sancağın idari merkezi olan Murzuk kasabası ise büyük sahranın ortasında stratejik önemi olan bir yerde kurulmuştu. Osmanlı sancak beyi, Avrupa'da örneğini sık sık gördüğümüz Osmanlı akıncı beyleri gibi Orta Afrika'ya doğru ileri hareketine devam etti. İyi eğitilmiş disiplinli 500 kadar askeri ile Cad'a kadar ilerlemeye muvaffak oldu. Yerli kabileler, Osmanlı askerlerinin karşılarına çıkmağa cesaret bile edememişlerdi. Fizan'ın düşmesi ve Osmanlıların Çad'a kadar gelmeleri Borno Sultanları için gerçekten de bir kaygı ve endişe kaynağı olmuştur. Fakat bütün bu tabii gelişmeler onları Osmanlılar'a karşı daha gerçekçi, daha dürüst ve samimî bir politika takip etmeye sevk etmiştir.

Bu sıralarda, Borno Sultanlığının başında yukarıda da belirtildiği gibi Mai İdris bulunuyordu. Mai İdris Alloma, Osmanlı-Borno münasebetlerini geliştirmek için çok ciddi teşebbüslerde bulunmuş ve bunda kelimenin tam anlamı ile başarılı da olmuştur. Hatta onun devrinde bu münasebetler en yüksek seviyeye ulaşmış ve adeta bir altın devrini yaşamıştır. Mai İdris'in bu hususlarda çok daha uzak görüşlü hareket ettiği anlaşılmaktadır. O bu münasebetlerin müsmir olması, hatta bazı konularda prensip anlaşmasına vararak daha sağlam bîr zemine oturtulmasını istiyordu. Onun için Osmanlıların himayesi altına girmekten başka salim bir yol yoktu. Meseleye bu şekilde yaklaşma, Ona göre hem İslâm dininin hem de akıl ve mantığın icabı idi. Osmanlı Sultanlarının desteğini, himayesini temin ettiği takdirde, kendisinin şüphesiz rakip hükümdarlara (Meselâ Moroko Sultanları) karşı çok daha güçlü ve kuvvetli hissedeceği gibi İslâm dini de, bölgedeki rakip dinlere Özellikle Hristiyanlığa kargı daha çok güçlü olacak ve Orta Afrika'nın bir çok ilkel kabileleri arasında yerleşme ve yayılma imkanına kavuşacaktı.

Borno Sultanı bu samîmi duygularını kuvveden fiile çıkarmak için hemen harekete geçmiştir. O çağlarda adet olduğu üzere Hilâfet merkezine (İstanbul) kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi ve bir de mektup göndermiştir. Mektupda onun iyi niyet ve samîmi duyguları yanısıra İslâm dünyası halîfesine inkıyadı bağlılığı dile getirilmiştir. Mai İdris'in mektubunun asıl metni henüz gün ışığına çıkarılmamıştır. Değil bu söz konusu mektuplar, hatta geniş manada Osm anlı-B örn o münasebetleri üzerinde ne yazık ki Türk tarihçilerinden daha Çok yabancı tarihçiler durmakta ve bir kısım yayınlar yapılmaktadır. Milli tarih nosyon ve kültürümüzden çoğu kere mahrum olan bu yazarların meselelere bakış açıları farklı olduğu gibi yorumları da sathî ve tutarsız olmaktadır[27].

Mamafih, o sıralarda cihangir Osmanlı İmparatorluğu'nun başında III, Murad Han bulunmakta idi. (1574-1595). Türk Hakanının Mai İdris'e gönderdiği fermanlar incelendiğinde Borno Sultanının mektubunun muhtevası hakkında daha yeterli bilgiler elde etmemiz kolay olmaktadır. Osmanlı-Borno münasebetlerinin boyutları hakkında kıymetli fikirler veren söz konusu mektupda iki ülke arasındaki siyâsî ve sosyal konulara da temas edilmiştir. Bunlar arasında; Os-

---

[27] Bu hususlarda bkz. Hodgkın, T. ***Nigerian Prespecttives,*** Oxford, 1975. Humvick, J.O. ve Martin, B.G, nin çeşitli eserleri.

manlı-Borno ticari münasebetleri, Orta Afrika'yı Akdeniz'e bağlayan Trans-sahara ticaret yollarının emniyeti, bir kısım ateşli silahların yardımı ile Borno Sultanlığının daha da güçlendirilmesi, Mai İdris'in çevre hükümdarları ile olan münasebetleri ve İslâm Dininin siyah kıtada yayılması gibi daha bir nice önemli konular yer almakta idi:

Mektupda yer almayan ve fakat Borno elçisinin şifahî olarak arzettiği bir konu daha vardır ki, o da muhtemelen Osmanlıların Fizan Borno sınırlarındaki bir kaç Önemsiz kalenin, Özellikle Kran kalesinin Mai İdris'e bırakılması idi:

Mai İdris'in elçisi ve mektubu, Hilâfet merkezinde Osmanlı Sultanları ve devlet adamları tarafından büyük ilgi görmüştür. Zira Afrika'nın iç kısımlarından belki de ilk defa gelen böyle bir elçi ve mektup aynı zamanda Osmanlı Sultanlarının şan ve şöhretlerinin nerelere kadar uzandığını gösteriyordu. Osmanlı Sultanının gönderdiği Fermanlarda, Mai İdris hakkında, kullandığı ifadeler, ona gösterilen derin ilgi, iltifat ve hüsnü kabul bize çok ilginç fikirler vermektedir. Bildiğimiz kadarı ile Osmanlı diplomasisinde, bir başka hükümdar hakkında bu kadar güzel ve soylu ifadeler kullanılan fermanlara çok ender rastlanmaktadır. Bunda şüphesiz Mai İdris'in dini bütün bir müslüman ve Osmanlılara karşı tavır ve hareketlerinde son derece samimi bir hükümdar olmasının da önemli tesirleri vardır. Meselâ bu fermanların birinde Mai İdris'e hitaben şöyle denilmektedir;

"Bu ulu sultanî fermanımızı ve yüce soylu hakanı hitabımızı, çok kerim, çok güçlü, çok soylu, çok yüce, çok olgun, gazi ve mücahidlere her zaman yardım eden, hükümdar ve sultanlara desteğini esirgemeyen ve şu anda Borno vilayeti valisi olan Emir Melik İdris'in yüce katına gönderiyoruz, Allah onu saadet nimetinde daim ve gayesinde muvaffak kılsın..."[28]. Mai İdris'in mektubu, iki ülke ve hükümdar arasında ifade ettiği derin mana ve fonksiyonu hakkında Türk Sultanın fermanında aynen şöyle denilmektedir;

"Şüphesiz sizin soylu mektubunuz nice büyük sultanların iltica ettiği ve nice soylu hakanların intisabı ile iftihar duyduğu ulu katımıza ulaştı. Onunla, biz haşmet meablarına karşı aşın bir sevgi ve kuvvetli bir bağlılık ihtiva ettiği, aramızdaki dostluk temellerini kuvvetlendirmek, sevgi ve sadakat bağlarını güçlendirmek arzusunda olduğunuz yüce huzurumda malum olmuştur. Artık bundan böyle bölgeniz sakinleri, hacılar, tüccar kafileleri ve seyyahlardan kim dilerse bizim ülkemizde istediği gibi dilediği yerlere seyahat edebilecektir. Bu aramızdaki dostluğun daha da olgunlaşmasına bir sebeb olduğu gibi birlik ve beraberliğin daha da güçlenmesine bir vesile olacaktır..."[29].

Mektubda yer almayan ve fakat Borno elçisinin Osmanlı saray erkanına şifahî olarak arzettiği bir konu daha vardır. O da Osmanlıların yukarda da geçtiği gibi, Fizan-Borno sınırındaki bir kaç kalenin, özellikle Kran kalesinin Mai İdris'e bırakılması meselesi idi. Mai İdris'in, Kran kalesinin Osmanlılardan boşaltılması ve kendisine teslim edilmesini istemesinin çeşitli sebepleri vardı. Bunlardan birincisi, Fizan sancağının özellikle merkezi olan Murzuk'u (Büyük Sahra'nın ortasında bir yerdir), müstahkem bir mevki yapan Osmanlılardan son derece çekinen Sultanın, buradan sevk ve idare edilecek Osmanlı akınları ile bir gün kendi ülkesinin

[28] Ferman No, 494, ***Mühimme Defteri,*** Başbakanlık Arşivi, İst. No, 30, s.213-214.

[29] Ferman no, 494.

de istilâ edilebileceğinden çekinmiş, hatta korkmuş olmasıdır. Nitekim daha önceki sayfalarda kısmen izah edildiği gibi, o devirlerde Fizan sancak beyi olan Mahmud Bey, pek de fazla olmayan bir askerî birlikle Cad golü yakınlarına kadar gelmiş ve kimse ona mukavemet etmeye dahi cesaret edememişti. Bir diğer ihtimal ise Trans Sahara ticaret yolunun emniyet ve güvenliğinin sağlanmasında Osmanlılara azamî yardım ve destekte bulunmaktır. Mamafih her ne suretle olursa olsun, toprak konusunda Türk töre ve adetleri gereğince çok hassas olan Osmanlı Sultanları gibi Murad Han da bu isteği kesinlikle reddetmiş ve aynen şöyle demiştir;

"...Şüphesiz ne ulu ecdadımızın ne de bizim değil, ellerinde bulunan kalelerden birini, hatta hüküm ve idareleri altında bulunan topraklardan bir karışını bile başkasına vermek adetimiz değildir... İmdi bu yüce fermanımız size ulaştığında, daha önceden hükmünüz altında bulunan yerleri idare etmeye ve hudutlarınızı korumaya, sizden beklenen cihad, fakir zavallı ve garibanların İşlerini yoluna koymaya, onlara hert ürlü yardımda bulunmaya devam ediniz."[30]

8- Osmanlı-Borno Fermanlarının Özellikleri:

Bu fermanlar o çağlarda müslüman ülkelerin başlıca ilim ve haberleşme dili olan Arapça ile yazılmıştır. O çağlarda alışılmış olduğu üzere bir kısım süslü ibareler ve mutantan kelimelerle yazılmış olmasına rağmen üslubu son derece basit ve sadedir. Başbakanlık Arşivi (İstanbul) 29 nolu mühimme defterinin 213-214 ve 215-216. sayfalarında bulunmaktadır. Gerçekte Borno Sultanlığına hitaben iki ferman

[30] Ferman no, 494.

gönderilmiştir. Fermanların ikisini tarihleri aynı olduğu gibi muhtevaları, temas ettiği meseleler, hatta çok az farkla mutantan kelimeler bile nerede ise aynıdır. Bu fermanlar defterde 494 ve 496 rakamları ile kayıtlı olup, her ikisi de 22. Rebîu'l-evvel, 985, yani 9. Haziran. 1577 tarihlerini taşımaktadır. Üstelik bu tarihler Mai İdris'in saltanat devri ile mutabakat halinde olması ayrıca dikkatimizi çekmekte ve ona yazıldığına dair hiç bir şüphe bırakmamaktadır. O halde bir değil de niçin iki ferman gönderilmiştir? En iyimser bir ifade ile, her halde meselenin önemini tekid ve hilâfet merkezinin bu hususlardaki görüş ve tavsiyelerinin hiç bir şekilde değişmiyeceğini vurgulamak için olsa gerektir.

Pek tabiî olarak diplomatik bir dille kaleme alınan bu ferman, Osmanlı-Borno münasebetleri hakkında köklü fikirler verdiği gibi iki ülke arasındaki bir kısım köklü meselelere temas, hatta aydınlatması bakımından da şüphesiz önemli tarihi bir belge niteliğindedir. Fermanların temas ettiği meselelerle, yukarıda kısmen beyan edildiği gibi esasen onları herhangi bir yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Osmanlı dış politikasının Orta Afrikaya ve özellikle müslüman Sultan Mai İdris Alloma'ya ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymuştur. Hilafet merkezi (İstanbul)dan binlerce kilometre uzaklıkta ve İmparatorluk hudutları dışında kalan Orta Afrika ülkeleri ile o günün şartları ve vasıtları ile böylesine samîmi ve dostane ilişkiler kurabilen Osmanlı dış politikası her halükarda takdir edilmelidir.

Diğer taraftan Mai İdris'in cihan Padişahı ve İslâm dünyasının yegane temsilcisi ve halîfesi tarafından kabul edilmesi ve büyük iltifatlarına nail olması, ona yakın

çevresi ve kendi halkı arasında duyulan saygı ve sevgiyi daha da artırmıştır. O adeta bir halk kahramanı olmuş ve kendisine izhar edilmek istenen bu kollektif ve samîmi duyguların coşkun bir ifadesi olarak şiirler, türküler (muslim prise songs) söylenmiştir. Devrin tarihçisi ve aynı zamanda sarayın baş imamı[31] büyük vakanüvis İbn Fartuva kendisi de dahil müslüman halkın duyduğu bu büyük heyecanı aynen şu şekilde dile getirmektedir; **"Dünyada babamız (İdris Alloma) gibi bir hükümdar daha gördünüz mü ki, ... İstanbul'un hakimi, İslâm dünyasının halifesi, Osmanlı tahtının sultanı onun sevgisini kazanmayı murad etsin. Onun desteği ve arkadaşlığına duyduğu derin arzuyu dile getirsin! (Şüphesiz ondan başka böyle bir kimse yoktur.)"**[32]

SONUÇ:

Borno Sultanı, Mai İdris Alloma'nın elçi vi mektubunun hilâfet merkezine geldiği sıralarda, yukarıda da yer yer belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun başında III. Murad bulunuyordu. Murad Han devri (1574-1595) ki 21 yıl (two dacads) sürmüştür, imparatorluğun duraklama devri idi. Devlet işlerinde saraydaki kadınları tesirleri büyük ölçüde artmış ve devlet otoritesi bir hayli sarsılmıştı. Cihan İmparatorluğu yavaş yavaş çöküntüye doğru gitmekte idi. İçte ve saraydaki bu ümitsizlik ve kötü gelişmeler rağmen, İmparatorluğun hala çok dinamik bir dış politika takib cettiği ve devletin en küçük menfaatlerini bile korumaya azimli olduğu görülmektedir. Özellikle bu durum, İmparatorluğun güneyinde bir nevi yumuşak karnını (hinterland) oluşturan bugünkü Nijerya, Nijer, Cad, Sudan, Habeşistan ve batıda Moroco gibi daha ziyade Orta Afrika ülkelerinde kendisini çok daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu konularda kısa bir yorum yapan S.J. Show, III. Murad Han'ın Batı ve Orta Afrika'da geliştirdiği bu yeni politika ile Portakizin kraliyet ve deniz gücüne buralarda son verdiğini ifade etmekle kalmamış, daha da ileri giderek, O'nün İspanya'da yıkılmış olan İslâm hakimiyetini yeniden ihya etmek gayesini güttüğünü söylemiştir[33].

[31] Clark, B.P. a.g.e. s.70.

[32] Clark. P.P. a.g.e. P.70-71.

Murad Han ve Mai İdris Alloma hükümdarlıkları sırasında altın devrini yaşayan Osmanlı-Orta Afrika münasebetleri bu iki hükümdarın vefatından sonra suratla gerilemeye başlamıştır. Borno devleti de, özellikle Mai İdris Alloman'ın vefatından sonra dağılmaya yüz tutmuştur. Bundan sonra Osmanlıların Orta Afrika ve Batı Akdeniz siyaseti başka bir mahiyet arz eder ki o bizim incelememizin dışında kalmaktadır. Buraya kadar yazdıklarımızdan sonra, şu kısaca ifade edilmelidir ki: XVI-XVII. asır Osmanlıların Orta Afrika ile olan sosyal ve ekonomik ve hele askeri münasebetleri hakkında sanıldığından fazla ham malzeme bulunmaktadır. Bunların daha etraflı ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi hem Osmanlı hem de bugünkü Nijerya, Nijer, Cad, Sudan ve Habeşistan gibi küçük, büyük daha bir çok devletin karanlıkta kalmış olan tarih sayfalarının da aydınlatılması olacaktır.

[33] Show, S.J. a.g.e. s.180...it seemed possible that Murad might try to restore Islamic rule to Spain as well.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim
Aksin, Z.N., ***Osmanlı Tarihi İstanbul,*** 1994.
Antonius, G., ***The Arap Awakening,*** Newyork, 1965.
Arsal, S.M., ***Türk Hukuk Tarihi ve Hukuk,*** İstanbul, 1947.
Barkan, Ö.L., ***Kolonizatör Türk Dervişleri,*** İstanbul, 1991.
Barthold, W., ***İslâm Medeniyeti Tarihi,*** Ankara, 1963.
Barthold, W., ***Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,*** Ankara, 1975, s. 77.
Barthold, W., ***Turkestan Down to Mongol Invısion,*** Londan, 1968.
Bereketzâde, İ. Hakkı, **Necaâib-i Kuraniyye,** İstanbul, 1320.
Brockelmann, C., ***İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi,*** Ankara, 1944.
Bullard, Sir, R., ***The Middte East A Political and Economic Survey,*** London, 1965.
Caetani, L., ***İslâm Tarihi,*** Çev. H. Câhid, İstanbul, 1924.
Chavannes, Ed. **Documents**, Parıs, 1903.
Çağatay, N., ***İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,*** Ankara, 1971.
Danışment, İ.H., ***Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu,*** Konya, 1978.
Danişmend, İ.H., ***Türklük Meseleleri,*** İstanbul, 1966.
Darwin F., ***The Life and Letters of Charles Darwin,*** Newyork, 1988.
De Goeje, ***Arabistan,*** İA. I. s. 473-479.
Eliot Charles, ***Türkeyin Europe,*** Great Biritain 1960.
Ergin, M., ***Orhun Abideleri,*** Ankara, 1970.
Ergin, M., ***Türkiye'nin Meseleleri,*** İstanbul, 1974.
Gabain, A.V., ***Kök Türklerin Tarihine Bir Bakış,*** DTCF. Dergisi, 1944. II. s. 5.
Grousset, R., ***Bozkır İmparatarluğu,*** çev. M.R. Uzmen, İstanbul, 1980.
Günaltay, M.Ş., ***İslâm Tarihinin Kaynakları,*** İstanbul, 1991.
el-Hamevi, **Mucemü'l-Büldan,** Beyrut, 1955.
el-Hamevi, ***Mucemü'l-Üdeba,*** Beyrut, 1955.
Hamidullah M., ***Mecmuatü'l-Vesâiku's-Siyâsiyye,*** Beyrut, 1389.
Hamidullah, M., ***İbni İshak, Journal*** of the Pakistan Historical Society, April 1967. Karachi, V. nu XV. P. 77-103.

Hamidullah, M., ***İslâm Peygamberi***, İstanbul, 1972.
Hitti P.K. ***el-Arap Tarîhun Mucezûn***, Beyrut, 1965.
Hitti P.K., ***The Arabs***, Chicago, 1962.
Hitti, P.K. ***el-Arab Tarîhun Mucezün***, Beyrut, 1965.
Hitti, P.K. ***İslam Tarihi***, çev. S. Tuğ, İstanbul, 1980.
Hitti, P.K., ***The Arabs, A Short History***, Chicago, London, 1964.
Hizmetli S., ***İslâm Tarihçiliği Üzerine***, Ankara, 1991.
Hoca Sadettin Efendi, ***Tâcü't-Tevârih***, Ankara, 1992.
Hodgson, M.G.S., ***İslâmın Serüveni***, Çev. M. Karabaşoğlu, İstanbul, 1995.
Hodoson, M.G.S. ***İslâm Serüveni***, İstanbul, 1995.
Hovoritz, J., ***el-Magaziu'l-Ûlâ ve Müellifûha***, Çev: H. Nassar, Mısır, 1369/1949.
The Holy Bible Old and New Testaments, W.P. Company, New York, Bible Study.
İbn Asâkir, ***Tarihu İbn Asakir***, Şam, 1330.
İbn Hişam, ***es-Sîre, en-Nebeviyye***, Mısır, 1955.
İbn Kesir, ***Umdetü't-Tefsir***, Tah. A.M. Şâkir, Mısır, 1377.
İbn Kuteybe, ***el-Maarif***.
İbn. Adim, ***Buğyetü't-Taleb***, Ankara, 1976.
İbni Haldun, ***Tarihu İbni Haldun***, Mısır tabi.
İbni Kesir, ***el-Bidâye ve'n-Nihaye***, Beyrut, 1966.
İbni Sa'd, ***Tabakat***, ???
İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut, 1972.
İnan, A., ***Tarihte ve Bugün Şamanizm***, Ankara, 1979.
Kafesoğlu, İ., ***Nizamü'l-Mülk***.
Kafesoğlu, İ., ***Türk Milli Kültürü***, Ankara, 1977.
Kitapçı Z., ***Bediüzzaman Said Nursi ve Anadolu İman Hareketi***, Konya, 1998.
Kitapçı Z., ***İslâm Gerçeği ve Bulgaristan Türkleri Soykırımı Meselesi***, Diyânet Dergisi, XII.
Kitapçı Z., ***Siyâh Kıta Afrikada İslâmiyet***, *Türkistan Milli Tarih ve Kültür Davamızın Meseleleri*, İstanbul, 1993.
Kitapçı, Z. ***Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler***, Konya, 2004.
Kitapçı, Z., ***Abbasî Hilâfetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları***, Konya, 1994.
Kitapçı, Z., ***Bediüzzaman Said Nursî ve Anadolu İman Hareketi***, Konya, 1989.
Kitapçı, Z., ***Buhara'da İslâmiyet'in Yayılışı***, Milli Kültür, Şubat, 1977.
Kitapçı, Z., ***et-Türk fi Müellefat el-Cahız***, Beyrut, 1972.
Kitapçı, Z., ***Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler***, Konya, 2004.
Kitapçı, Z., ***İlk Müslüman Türk Hükümdar ve Hakanları***, Konya, 2004.
Kitapçı, Z., ***İslâm Tarihinin Çözüm Bekleyen Önemli Meseleleri***, Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, (Tebliğ ve Müzâkereler), İzmir, 1985, s. 317-338.
Kitapçı, Z., ***Körfez Krizinin Tarihi Kökleri ve Orta Doğunun Önemi***, Türk Yurdu, II. s. 398.
Kitapçı, Z., ***Mukaddes Çevreler ve Eski Hilâfet Ülkelerinde Türk Hatunları***, Konya, 1996.
Kitapçı, Z., ***Orta Asya Arap Fetihlerinin Sosyal ve Dini Karakteri***, T.D.A. Aralık, 1984, no. 33.
Kitapçı, Z., ***Orta Asya'nın Arap'lar Tarafından Fethi***, İstanbul, 2000.
Kitapçı, Z., ***Saadet Asrında Türkler***, Konya, 1995.
Kitapçı, Z., ***Semerkant'da İslâmiyet'in Yayılışı***, T.D.A. Ağustos, 1983.
Kitapçı, Z., ***The First Challange of the Turks Against the Arabs***, Tarih Dergisi, nu. XXXII. İstanbul, 1979.
Kitapçı, Z., ***Tuğrul Bey İçin Bağdad'ta Yapılan Merasim***, T.D. Tarih Dergisi, Mart 1987, no. 3.
Kitapçı, Z., ***Türk Boylarında İslâm Hidâyet Fırtınası***, Konya, 2005.
Kitapçı, Z., ***Türk Moğol Boyları Arasında İslâmiyet***, Konya, 2005.
Kitapçı, Z., ***Türkler Nasıl Müslüman Oldu?*** Konya, 2004.
Köymen, M. A., ***Selçuklular Devri Türk Tarihi***, Ankara, 1982.
Köymen, M.A., ***Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi***, Ankara, 1992.
el-Kûbî, Muhammed b. Şâkir ***Fevatü'l-Vefeyat***.
Lewis, B., ***Islâm in History***, London, 1967.
Lewis, B., ***Politics***, and War, London, 1971.
Lewis, B., ***The Emegercy of Modern***, Turkey London, 1962.
Lewis, B., ***The Emirgency of Modern Turkey***, London, 1968.
Lewis, B., ***The Middle East and West***, London, 1964.

Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, Ankara, 1970.
el-Mesûdi, *Mürûc ez-Zeheb*, tah. M. M. Abdü'l-Hamid, Mısır, 1964.
Muhammed b. Ishak, *Siretü İbni Ishâk*, Tah. M. Hamidullah, Konya, 1981.
Muhammed b. Mahmud, *Selçukname*, Tercüman Gazetesi, İstanbul.
Mustafa, Şakir, *et-Tarih el-Arabî ve'l-Müerrihun*, Beyrut, 1983.
Münecimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, Çev. Şair Nedim, İstanbul, 1285.
en-Necm, V.T., *el-Câhız vel' Hıdâratü'l-Abbâsiyye*, Bağdad, 1965.
en-Nesei, *Sûnen-i Nesei, Şerh es-Süyûtî*, Mısır, (Tarihsiz).
Nehru, J., *Glimpses of World History*, London, 1949.
Neill, W.H. Mc., *The Rise of the West*, USA. 1965.
en-Nevevi, *Sahıh-i Müslim, bi-Şerh en-Nevevi.*
Ögel, B., *Ergenekon*, Türk Ansiklopedisi, XV, s. 299.
Ögel, B., *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, 1991.
Ögel, B., *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara, 1979.
Reşid, R. *Tefsiru'l-Menâr*, Mısır, 1367
Rosenthal, *İlm el-Târih inde'l-Arab*, (A History of Muslim Historiography) Çev. S.A. el-İly, Bağdad, 1963.
Said, el-Uryan, *Türkiyâ ve's-Siyâsetu'l-Arabiyye min Hulefâ-i Âl-i Osman ilâ Hulefâ-i Atatürk*, Kahire, 1955.
Salih, Subhi., *Hadis İlimleri ve Istılahları*, Çev. Y. Kandemir, Ankara, 1971.
Sevinç, N., *Türklerin İslâmiyete Geçişini Kolaylaştıran Sebepler*, Türk Dünyası Araştırma Dergisi, İstanbul, 1980.
Sezgin, M.F., *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, Mısır, 1997.
Smolin, V., *East Turkestan*, The Hages, 1964.
es-Süyutı, *Tarihu'l-Hulefa*, Mısır, 1952.
Şeşen, R., *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.
Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ö.R. Doğrul, İstanbul, 1921.
et-Taberî, *Tarihu'l-Ümem vel-Mülûk*, Beyrut, 1967.
Takıyyü'd-Din el-Makrîzi, *Emevi Haşimi Çekişmesi*, Ankara, 1993,
Talas, Asad, *La Madrasa Nizamiyye et son Histoire*, Paris, 1939.
Togan, Z.V., **Tarihte Usul**, İstanbul, 1981.
Togan, Z.V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.

Toğan, Z.V., *Türk İli Türkistan Tarihi*, İstanbul, 1947.
Turan, O., **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 1971.
Turan, O., *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1978.
el-Vâbil, Yusuf b. Abdullah, *Eşrâtü's-Saah*, el-Ihsa, 1990.
el-Ya'kûbî, *Kitabü'l-Büldan*, nşr. M.S. de Goje, Leiden, 1982.
Yahya Kemâl, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, İstanbul, 1972.
Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, nşr. A. Çelebioğlu, İstanbul, 1996.
Yıldız, H.D., *İslâmiyet* ve *Türkler*, İstanbul, 1976.
Yurtaydın, H.G., *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara, 1971.
ez-Zehebi, M. Hüseyn, *et-Tefsir vel-müfessirûn*, el-Kahîre, 1961.
ez-Zerkeşi, Bedrud-Din M. b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulümi'l-Kuran*, Tah. M. Ebü'lFazl İbrahim, Mısır, 1957.
ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut, 1969.
Zeydan, C., *Tarihu't-Temeddün el-İslâmi*, Mısır, 1958.
Zeydân, Corci, *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi*, Çev. Z. Megamiz, İstanbul, 1329.

YEDİ KUBBE YAYINLARI PROF. DR. ZEKERİYA KİTAPÇI'NIN BÜTÜN ESERLERİNİ İFTİHARLA SUNAR!!!

YEDİ KUBBE YAYINLARI PROF. DR. ZEKERİYA KİTAPÇI'nın uzun zamandır beklenen bütün eserlerini yeniden yayınlamaya ve değerli Müellifi okuyucuları ile buluşturmaya karar vermiştir.

Müslüman Türk'ün; tarihi misyonunu tanımak ve onu bütünüyle kucaklamak, Onun tarihi varlığını HZ. PEYGAMBER'in mübarek hadislerinde keşfetmek, onu yeni bir coşku ile yeniden kucaklamak, Müslüman ANADOLU İNSANI'nın Ka'be-i irfanına koşmak, ÇİN SEDDİ'nden ta VİYANA önlerine kadar onun döktüğü mübarek şehit kanlarının manevi bedelini öğrenmek ve bu sâyede özüne dönmek ve tarihi şahsiyetine yeniden kavuşmak isteyenler!

Bu eserleri okumak bir vecibe bir vebaldir!

Lütfen onları okuyunuz! Okutunuz!

Eşe, dosta, sevdiklerinize tavsiye ediniz!

Böylece ALLAH katında bir vebalden kurtulunuz!

YEDİ KUBBE YAYINLARI; Türk tarih, kültür ve medeniyetinin yapı taşlarını ANADOLU İNSANI'na DÖRT BÜYÜK KÜLLİYAT halinde sunmaktadır:

I.
TÜRKLER'İN MÜSLÜMANLIĞI KÜLLİYATI

1. TURAN YURDU'NA İSLÂMİYET
2. TÜRKLER NASIL MÜSLÜMAN OLDU
3. ORTA ASYA'DA İSLÂMİYET'İN YAYILIŞI VE TÜRKLER
4. TÜRK BOYLARI ARASINDA İSLÂM HİDÂYET FIRTINASI
5. DOĞU TÜRKİSTAN VE UYGUR TÜRK'LERİ ARASINDA İSLÂMİYET
6. TÜRK MOĞOL BOYLARI ARASINDA İSLÂMİYET
7. KUZEY TÜRK KAVİMLERİ ARASINDA İSLÂMİYET Hazarlar-Bulgarlar-Başkırdlar
8. AZERBAYCAN HARZEM ve OĞUZLAR ARASINDA İSLÂMİYET
9. İLK MÜSLÜMAN TÜRK HÜKÜMDAR ve HAKANLARI

II.
TÜRK İSLÂM TARİHİ KÜLLİYATI

1. YENİ İSLÂM TARİHİ ve TÜRKLER : I
İslâmi Türk Tarihi'ne Giriş
2. YENİ İSLÂM TARİHİ ve TÜRKLER : II
Hz. Peygamber'in Hayatı ve Orta Asya Türklüğü
3. TÜRKİSTAN'IN MÜSLÜMAN ARAP'LAR TARAFINDAN FETHİ

III.
TÜRK İSLÂM MEDENİYETİ KÜLLİYATI

1. MOĞOLLAR DEVRİNE KADAR ORTA-ASYA TÜRK İSLÂM MEDENİYETİ

2. TÜRK'LERİN ARAP DİLİ ve EDEBİYATI'NA HİZMETLERİ : Hilâfet Ülkeleri

3. TÜRK'LERİN ARAP DİLİ ve EDEBİYATI'NA HİZMETLERİ : Harzem Dil Ekolü

IV.
HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİ ve TÜRKLER KÜLLİYATI

1. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE TÜRK VARLIĞI

2. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE TÜRK BOYLARI:Hazarlar-Gazneliler-Selçuklular-Moğollar

3. HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE OSMANLILAR

YEDİ KUBBE YAYINLARININ DEV ESERLERİ

ÜSTAD BEDİUZZAMAN ve Onun Büyük *RİSÂLE-İ NUR* Davasının Şimdiye Kadar Yazılamamış Tek Eseri

Gerçek Yönü Henüz Keşfedilememiş Bir Dava Adamının Yeni Şahsiyeti Müslüman Anadolu İnsanına Hz. Peygamber'in Müjdesi

BEDİUZZAMAN SAİD NURSİ ve ANADOLU İMAN HAREKETİ

Kuvay-ı Milliye Ruhunun Yeniden Ayağa Kaldırılması

Üstad Bediuzzaman ***SAİD NURSİ***'yi tanımak, Onun Anadolu insanına ilâhi misyonunu kavramak, ona yönelmek, Onun Anadolu da gerçekleştirdiği ***İMAN HAREKETİ*** ve ***RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI***'nın vermek istediği mesajları kavramak, Anadolu İman Hareketi'ni yeniden yaşamak ve bunun heyecanını duymak isteyenler! Lütfen bu büyük eseri mutlak okuyunuz! Okutunuz! Ona hizmeti bir gaye olarak biliniz!